ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ТОГОБИЦЬКА Віолета Джемалівна

УДК 351.862.4: 614.8

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

25.00.02 – механізми державного управління
Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук
з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ В.Д. Тогобицька

Науковий консультант: ДОМБРОВСЬКА Світлана Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України

Харків – 2022

АНОТАЦІЯ

Тогобицька В.Д. Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2022.

У дисертації запропоновано розв'язання актуальної наукової проблеми в галузі науки публічного управління та адміністрування – теоретико-методологічне обґрунтування й розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації. У цьому контексті вперше запропоновано концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, який передбачає послідовне й узгоджене застосування обґрунтованих науково-теоретичних і практико орієнтованих підходів. Ці підходи дозволили визначити парадигмальність і дихотомічність зазначених механізмів, щодо характеристики яких відсутня єдина наукова позиція, а також уніфікована класифікація ризиків, що виникають через розвиток діджиталізації. З цією метою окреслено алгоритм формування соціально-економічних ризиків, а також особливості їхнього подальшого програмно-цільового планування й оцінювання в межах такого регулювання.

Крім того, уперше обґрунтовано методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації з позиції врахування її синергетичності та забезпечення при цьому стратегічності державного регулювання в цій сфері. Визначення цих методологічних засад дозволило наполягати на необхідності узгодження низки стратегічних документів. Аргументується, що це можливо зреалізувати

в межах визначеної вперше кільцевої моделі впливу діджиталізації на соціально-економічні проблеми, процеси й показники в державі та регіонах. Доведено, що запропонована модель передбачає вдосконалення механізмів державного регулювання в цій сфері в межах певних напрямків («сліпих зон»). Серед них виокремлено такі: соціальні ризики в державній та регіональній політиці, ринок праці, міграційні процеси, екологічна стійкість та інноваційність.

У дисертації вдосконалено теоретико-методологічні підходи до оцінки соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації за допомогою інтегральних рейтингових показників. До них віднесено ключові індикатори основних міжнародних рейтингів, що оцінюють рівень розвитку ІКТ і регуляторне середовище країн у досліджуваній сфері, а саме: Індекс ООН з розвитку електронного урядування EGDI (E-Government Development Index); Індекс мережевої готовності NRI (WEF/WIT-SA Networked Readiness Index); Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR (IMD World Digital Competitiveness Ranking); Індекс цифрової економіки і суспільства (The Digital Economy and Society Index DESI); Індекс обмежень торгівлі цифровими послугами Digital STRI (Digital Services Trade Restrictiveness Index). Застосування систематизованих показників дозволило здійснити порівняння відповідних показників України з показниками інших країн світу, а також визначити окремі компоненти, які формують загальні показники світових рейтингів, побудувати профілі України за окремими індексами.

Обґрунтовано шляхи розвитку системи державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації із застосуванням положень SWOT-аналізу з метою необхідності підвищення результативності функціонування цієї системи. Використання положень SWOT-аналізу дозволило окреслити можливості, загрози та перспективи розвитку діджиталізації в Україні. У межах окреслених перспектив її впровадження визначено, що особливе місце займає розвиток державної регіональної

політики, з метою забезпечення якого надано організаційно-методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій і програм розвитку діджиталізації.

Крім того, удосконалено визначення стратегічних і перспективних напрямків діджиталізації в інституційній системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України. Доведено, що зреалізувати ці напрямки можливо за умови вдосконалення організаційного, методичного, ресурсного та іншого забезпечення, а також процедури моніторингу стану діджиталізації цієї системи. Акцентується, що результативність останньої доцільно підвищувати за рахунок розширення повноважень Міністерства цифрової трансформації України. У цьому контексті наведено нормотворчі рекомендації щодо інтеграційного призначення зазначеного міністерства та визначено напрямки його взаємодії з іншими інституціями.

У дисертації дістали подальшого розвитку положення про те, що процес діджиталізації суспільства, управління та економіки є перспективною реальністю сучасності, що являє собою комплексну інтегровану систему гнучких технологій і комунікацій інтелектуального суспільства, яка забезпечує вирішення актуальних завдань розвитку суспільства.

Охарактеризовано механізми розвитку економіки та систем управління у сфері діджиталізації як еволюційний процес розвитку суспільства, що спрямований на впровадження нових інформаційних систем.

При цьому дістало подальшого розвитку визначення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації через таке: законодавче, організаційне, техніко-технологічне забезпечення доступності електронних послуг; перехід системи державного регулювання на всебічну діджіталізацію; подальше впровадження ІКТ у сферу взаємодії між

державою, населенням та приватним сектором, як необхідної передумови залучення громадянського суспільства в процеси прийняття та реалізації важливих державно управлінських рішень в умовах існуючих ризиків та викликів сьогодення.

Крім того, здійснено порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності. У цьому контексті визначено тенденції повсюдності впровадження електронного уряду в різних країнах світу та в Україні, у т.ч. шляхом надання мобільних послуг населенню.

Дисертаційне дослідження побудовано на системному, синергетичному та програмно-цільовому підходах, а також сукупності методів, які забезпечують їхню реалізацію (факторного аналізу, синтезу й абстрагування, логічного узагальнення та історичної формалізації, індукції, дедукції, системного та діалектичного аналізів, порівняння, вибірки й опису, групування, моделювання та прогнозування).

Інформаційною, нормативно-правовою й емпіричною базою дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародно-правові конвенційні документи, закони, що формують систему державного регулювання в соціально-економічній сфері в умовах діджиталізації, а також відповідні укази Президента України, постанови та розпорядження Уряду України, відомчі нормативні акти щодо окремих аспектів соціально-економічної безпеки. У дисертації використані результати соціологічних досліджень у сфері забезпечення такої безпеки, а також низка статистичних матеріалів, включаючи звіти міжнародних організацій (ООН, ОЕСР тощо).

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, державне регулювання, соціально-економічні ризики, ризики, загрози, діджиталізація.

SUMMARY

Togobytska V.D. Mechanisms of government regulation of social and economic risks in Ukraine under the conditions of digitalization.– Qualifying scientific paper, as the manuscript.

Thesis for the scientific degree of a Doctor of Science in Public Administration, speciality 25.00.02 – mechanisms of public administration. – NationalUniversity of Civil Protection of Ukraine. – Kharkiv, 2022.

The paper offers the solution to the pressing scientific challenge in the field of science of public governance and administration — theoretical and methodological rationale and practical recommendations development for the development of the mechanisms of government regulation of social and economic risks in Ukraine under the conditions of digitalization. In this context, the concept of development of the mechanisms of government regulation of social and economic risks under the conditions of digitalization was offered for the first time. It stipulates the consistent and coordinated application of well-founded theoretical and practice-oriented approaches. These approaches made it possible to define the paradigmatic and dichotomical nature of the indicated mechanisms, as there is no scientific consensus on their characteristics, as well as no unified classification of the risks arising due to the development of digitalization. For this purpose, the algorithm of formation of social and economic risks was defined, as well as the peculiarities of their further program- and goal-oriented planning and evaluation within the framework of this regulation.

Moreover, the methodological principles of the problems of government regulation of social and economic risks in Ukraine under the conditions of digitalization were grounded for the first time with regard to consideration of its synergetic nature, while ensuring the strategic importance of government

regulation in this field. Determination of these methodological principles made it possible to insist on the necessity to bring the range of strategic documents to conformity. The reasons are given to the fact that it is possible to implement it within the first defined circular model of digitalization influence on social and economic problems, processes and indices in the country and in its regions. It was proved that the offered model stipulates the improvement of the mechanisms of government regulation in this field within certain directions (‘blind areas’). In particular, they include social risks in the state and regional policy, labour market, migration processes, sustainability and innovations.

The paper improves the theoretical and methodological approaches to the evaluation of social and economic risks in Ukraine under the conditions of digitalization using the integral rating indicators. They include the key indicators of main international rankings evaluation the level of ICT development and the regulatory environment of the countries in the studied field, namely the UN E-Government Development Index, WEF/WIT-SA Networked Readiness Index, IMD World Digital Competitiveness Ranking, Digital Economy and Society Index, and Digital Services Trade Restrictiveness Index. The use of systematized indices made it possible to compare the relevant indices of Ukraine with the indices of other countries, and to determine individual components, which form the general indices of global rankings, and to build Ukraine’s profiles on separate indices.

The ways of development of the system of government regulation of social and economic risks under the conditions of digitalization were grounded using the principles of SWOT-analysis due to the need to increase the effectiveness of this system’s functioning. The use of the principles of SWOT-analysis made it possible to define the opportunities, threats and prospects of the development of digitalization in Ukraine. Within the frameworks of the defined prospects of its implementation it was determined that a special place belongs to the development of the state regional policy. In order to ensure it, the organizational recommendations on the formation of regional strategies and

programmes for the development of digitalization were provided.

In addition, the determination of strategic and prospective lines of digitalization in the institutional system of government regulation of social and economic risks in Ukraine was improved. It was proved that it is possible to implement these lines under the condition of improvement of organizational, methodical, resource and other support, as well as the procedure of monitoring of digitalization of this system. It is emphasized that it is reasonable to increase the effectiveness of the latter at the expense of enlarging the powers of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. In this context, the rulemaking recommendations on the integration role of the indicated Ministry were provided, and the fields of its cooperation with other institutions were determined.

The paper further develops the provisions regarding the fact that the process of digitalization of society, governance and economy is a promising reality of the present time, that it is a complex integrated system of flexible technologies and communications of intellectual society, which provides solutions to the priorities of society's development.

The development mechanisms for the economy and the systems of administration in the field of digitalization were characterized as an evolutionary process of the development of society aimed at the introduction of new information systems.

In addition, the paper further develops the determination of the fields of improvement of the mechanisms of government regulation of social and economic risks in Ukraine under the conditions of digitalization through the following: the legislative, organizational, technical and technological support of accessibility of electronic services; the transition of the system of government regulation to the all-round digitalization; the further introduction of ICT in the field of interaction between the government, the population and the private sector as a necessary precondition for the engagement of civil society in the processes of decision making and implementation on important government

regulation issues under the conditions of existing risks and challenges of the present time.

Moreover, the comparison study was made concerning the level of digitalization of economy and society abroad in accordance with the Global Competitiveness Index. In this context, the tendencies of general introduction of e-government in different countries and in Ukraine were determined, including in the way of provision of mobile services to the population.

The paper is based on the systemic, synergetic, and program- and goal-oriented approaches, as well as the set of methods, which ensure their implementation (factor analysis, synthesis and abstraction, logical generalization and historical formalization, induction, deduction, system and dialectical analysis, comparison, sampling and description, grouping, simulation and forecasting).

The paper's information, regulatory and empiric framework is the Constitution of Ukraine, internationally accepted statutory conventions, laws stipulating the system of government regulation in social and economic field under the conditions of digitalization, as well as the relevant orders of the President of Ukraine, the government regulations and executive orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, official legislative regulations on certain aspects of social and economic security. The paper uses the results of social researches in the field of this security enforcement, as well as the range of statistical materials, including the reports of international organizations (the UN, OECD, etc.).

Keywords: public regulation and administration, state regulation, social and economic risks, risks, threats, digitalization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Тогобицька В.Д. Державне регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації: теорія, методологія та практика : монографія. Харків: НУЦЗУ, 2021. 284 с.

Статті у наукових виданнях,
що включені до наукометричних баз Scopus, Web of Science:

2.Antonova L., Havrychenko D., Primush R., Kropyvnytskyi V., Togobytska V. Modern Aspects of SMART-Management of the Region in the Context of the Development of Public Administration. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. Issue 5. Pp. 469-474. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000821727200012. (*Web of Science*).

Особистий внесок: визначено СМАРТ-технології, що можуть застосовуватися в окремо взятому регіоні.

3.Ortynskyi V., Kurnosenko L., Androshchuk I., Togobytska V., Zaiarniuk O. Investment Support for the Digitalization of the Economy in the Context of International Economic Relations. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. Issue 6. Pp. 813-819. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000827444300052. (*Web of Science*).

Особистий внесок: проаналізовано особливості публічного менеджменту та інвестиційної підтримки цифровізації економіки.

4.Togobytska V. Peculiarities of digitization of jurisprudence in the context

of improving the legal system. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. Issue 9. Pp. 615-818. URL: https://www.webofscience.com/wos/author/record/32464005 (*Web of Science*).

Статті у фахових виданнях:

5.Тогобицька В.Д. Factors of public management of economic risks in the conditions of digitalization. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»).* 2021. № 2 (15). С. 3–8.

6.Тогобицька В.Д. Вплив діджиталізації на економічний розвиток регіонів. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2 (9). С. 545–551.

7.Тогобицька В.Д. Ґенеза цифрової трансформації державного управління соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації. *Вісник Національного університету цивільного захисту України.* Серія: Державне управління. 2017. Вип. 1 (6). С. 430–437.

8.Тогобицька В.Д. Управління людськими ресурсами в цифровій економіці та прогнозування потреби у кваліфікованих кадрах в Україні. *Наукові перспективи*. 2021. № 7 (19). С. 159-165.

9.Тогобицька В.Д. Еволюція та трансформація теоретико-прикладних механізмів державного управління в умовах діджиталізації (на прикладі соціально-економічних відносин). *Науковий журнал "Публічне управління і адміністрування в Україні".* 2021. Вип. 6 (18). С. 75–78.

10. Тогобицька В.Д. Ключові технології в епоху цифрової трансформацій суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фах. видання.* 2020. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1896.

11. Тогобицька В.Д. Механізми державного управління та регулювання розвитком зв'язку та інформатизації. *Вісник Національного університету цивільного захисту України.* Серія: Державне управління. 2019.

Вип. 2 (11). С. 552-561.

12. Тогобицька В.Д. Людина та суспільство в контексті цифрової трансформації. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фах. видання*. 2019. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1786.

13. Тогобицька В.Д. Окремі питання державного управління соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації: парадигма ризиків та стратегій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України.* Серія: Державне управління. 2017. Вип. 2 (7). С. 484–491.

14. Тогобицька В.Д. Організаційно-правові засади та механізми державного управління соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації. *Університет митної справи та фінансів.* 2021. Вип. 1(29). С. 42-46.

15. Тогобицька В.Д. Основні ризики впливу цифровізації економіки на соціально-економічні системи. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія: Державне управління)*. 2018. Вип. 1 (8). С. 227–233.

16. Тогобицька В.Д. Основні чинники впливу цифровізації економіки на соціально-економічні системи. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»).* 2021. № 1 (14). С. 227–233.

17. Тогобицька В.Д. Ризики для соціальної сфери під час цифрової трансформації *Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фах. видання.* 2017. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=918

18. Тогобицька В.Д. Цифрова економіка: виклики і перспективи для розвитку України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України.* Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1 (10). С. 444–451.

19. Тогобицька В.Д. Paradigm of essential organizational aspects of socio-economic risks in the conditions of digitalization. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»).*

2016. № 2 (5). С. 332–335.

20. Тогобицька В.Д. Цифрова трансформація як провідний напрямок розвитку економіки та суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фах. видання*. 2018. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1742.

Публікації в закордонних наукових виданнях за напрямком:

21. Togobytska V. Development of regions in the conditions of interregional competition taking into account digitalization of a society**.** *East Journal of Security Studies*. Volume 4, Issue 1. 2019. С. 308-318.

22. Тогобицька В.Д. Directions of development of industrial policy and management institutions in the conditions of digitalization. *East Journal of Security Studies*, Volume 5, Issue 2. 2019. С. 313-320.

23. Togobytska V. Perspectives of development of the organizational and legal mechanisms of public management in socio-economic sphere and digitalization. *Public administration and state security aspects.* 2021. № 1. С. 145–153.

24. Togobytska V. Practical-oriented approach to the formation of public governance mechanisms in the conditions of digitalization. *Public administration and state security aspects.* 2021. № 2. С. 247-254.

Тези конференцій:

25. Тогобицька В.Д. Еволюція розвитку регіонів в умовах діджиталізації. *Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування:* тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 18 жовтня 2019 року Мелітополь. 2019. С. 404–406.

26. Тогобицька В.Д. Основні аспекти теорії цифрової трансформації

соціально-економічних систем. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика:* матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18–19 березня 2020 р., м. Харків) / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 191–192.

27. Тогобицька В.Д. Основні напрями впливу цифрової трансформації на економічну діяльність держави. *Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики століття:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 жовтня 2020 року) м. Мелітополь). 2020. С. 231–234.

28. Тогобицька В.Д. Основні фактори цифрової трансформації на рівні регіону. *Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки*: матеріали круглого столу (14 травня 2021 р., м. Харків). 2021. С. 284–286.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ…… 18

ВСТУП……..……. 20

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ……. 31

1.1. Сутність, зміст і роль процесу діджиталізації в розвитку управлінських систем……..…… 31

1.2. Особливості процесу діджиталізації у трансформації сучасних систем управління.……..…… 48

1.3. Фактори, що визначають умови діджиталізації у трансформації сучасних систем управління…….…… 60

Висновки до розділу 1..……...…… 73

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ……. 77

2.1. Методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації…...……..… 77

2.2. Державне регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації: змістовно-методологічне наповнення дефініцій……..… 101

2.3. Порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності……. 114

Висновки до розділу 2..…… 138

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ…….. 144

3.1. Аналіз соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації..... 144

3.2. Результативність механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації……. 167

3.3. Проблеми та суперечності державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації…… 186

Висновки до розділу 3..…… 204

РОЗДІЛ 4. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ…… 207

4.1. Модель удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації..…… 207

4.2. Підходи до вдосконалення державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації…… 224

4.3. Шляхи вдосконалення системи державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації…….. 238

Висновки до розділу 4..…… 253

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ…….. 258

5.1. Концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації……. 258

5.2. Перспективи розвитку інституціональної системи державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації…….. 277

5.3. Стратегічні пріоритети діджиталізації в системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України…… 297

Висновки до розділу 5…… 312

ВИСНОВКИ…… 319

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…… 327

ДОДАТКИ…… 361

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт;

ВРП – валовий регіональний продукт;

ДЕСВ ООН – Департамент Організації Об'єднаних Націй.ЄС – Європейський Союз;

ЕКЛАК – держави-члени Економічної комісії для Латинської Америки та Карибського басейну;

ЄС – Європейський Союз;

ЗМІ – Засоби масової інформації;

ІКТ – Інформаційно-комунікаційні технології;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України;

Мінцифри – Міністерство цифрової трансформації України;

МОП – Міжнародна організація праці;

Нацагентство – Національне агентство кваліфікацій;

НРК – найменш розвинені країни;

ОЕСР – Організація економічного та соціального розвитку;

ООН – Організація Об’єднаних Націй;

РіВ – ризики і виклики;

СНД – Співдружність Незалежних Держав;

США – Сполучені Штати Америки;

ЦНАП – центр надання адміністративних послуг;

ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади;

ШІ – штучний інтелект;

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури;

BCG – індекс цифровізації економіки (e-Intensity);

CDTO – цифрові заступники;

DESI – індекс цифрової економіки та суспільства;

DEI – індекс цифрової еволюції;

EGDI – індекс розвитку електронного уряду;

ECA – держави-члени Економічної комісії для Африки;

ESCWA – держави-члени Економічної і соціальної комісії для Західної Азії;

ESCAP – держави-члени Економічної і соціальної комісії для Азії і Тихого океану;

HCI – індекс людського капіталу;

IDI - індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

IDI ICT – індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

ITI – індекс телекомунікаційної інфраструктурия;

LLDC – малі острівні держави, що розвиваються;

MCE – Міжнародний союз електрозв'язку;

NEET – нова категорія людей, що знаходиться поза освітою, роботою, тренінгами;

NRI – індекс мережевої готовності;

OSI – індекс онлайн-послуг;

SIDS – країни, що розвиваються, які не мають виходу до моря;

WDCI – індекс глобальної цифрової конкурентоспроможності;

WEF – Міжнародний економічний форум;

WB – Світовий банк.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку глобалізації, світової пандемії, вітчизняної суспільно-політичної й економічної кризи необхідним завданням державних інститутів і публічних інституцій є вчасна нейтралізація впливу цих негативних факторів. Воно вимагає, у свою чергу, комплексне визначення й оцінювання соціально-економічних ризиків в Україні на всіх рівнях управління, що дозволить забезпечити оперативне подолання фази кризи та рецесії в нашій державі. У той же час, одна з ключових проблемних питань формування та реалізації механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків полягає в недостатній увазі не тільки до дослідження цих ризиків, а й до чинників та умов прискорення соціально-економічного розвитку України та всього світу, що акумулюють довгострокові перспективи такого розвитку. Цим надзвичайно важливим і складним питанням є діджиталізація усіх сфер суспільної життєдіяльності, економіки та публічного управління.

Варто відзначити, що значна більшість управлінських рішень у сфері державного регулювання приймається на основі екстраполяції статистичних даних, що дозволяє спрогнозувати посилення діючих тенденції. Проте вплив діджиталізації на ці процеси як можливої загрози та потенціалу для соціально-економічного розвитку держави та її регіонів поки що належним чином не розглядається. Таким чином, комплексне державне регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації є однією з ключових причин, що визначає масштаб поточної кризи на вітчизняних теренах і зумовлює необхідність якісної зміни регулюючих інституційних, організаційних, ресурсних та інших управлінських систем. При цьому результативне державне регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації має базуватися на уніфікації управлінських і інституційних впливів на соціально-економічну сферу як на макрорівні, так і

на мезорівні. Воно передбачає формування дієвої соціально-економічної політики держави та її регіонів, а також застосування таких механізмів державного регулювання, які повинні враховувати пріоритети національної економіки та весь комплекс ризиків, пов'язаних із повсюдністю впровадження діджиталізації. В умовах наявної соціально-економічної нестабільності в Україні ці механізми мають відзначатися парадигмальністю взаємодії публічної та приватної складових, що вимагають визначення умов діджиталізації державного та приватного секторів з метою підвищення результативнбості їхнього функціонування та забезпечення соціально-економічного розвитку України загалом. І в ситуації, що склалася найбільша увага в процесі державного регулювання соціально-економічних систем в Україні повинна приділятися мінімізації негативних ризиків розвитку цих систем, що дозволить забезпечити стабільну тенденцію їхнього соціального й економічного зростання.

Зазначені обставини дозволяють стверджувати, що на сьогодні необхідне формування науково обґрунтованих підходів до визначення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків на основі інноваційного управлінського інструментарію. Застосування таких підходів дасть змогу досягти раціонального співвідношення участі державних інститутів, бізнесу і населення у вирішенні проблеми ефективного регулювання соціально-економічного розвитку, що має перейти на інноваційний шлях на тлі підвищення рівня й якості життя українців в умовах оновлення наукових знань щодо його діджиталізації.

Питання методології формування державного регулювання в соціально-економічній сфері досліджували вітчизняні та закордонні науковці В. Антонова, В. Бакуменко, О. Борисенко, Д. Грицишин, А. Дєгтяр, С. Домбровська, І. Драган, О. Євсюков, О. Іляш, В. Ковальчук, В. Коврегін, А. Колот, О. Крюков, М. Латинін, Е. Лібанова, С. Майстро, В. Мороз, В. Надрага, О. Новікова, Г. Ортіна, О. Парубчак, А. Помаза-Пономаренко, О. Радченко, В. Садковий, В. Сиченко, В. Степанов, В. Стрельцов,

А. Халецька, Е. Щепанський та ін. [44; 47; 48; 77; 88; 99; 111–112; 117; 123; 130; 151; 229].

Щодо особливостей реалізації діджиталізації, то їх визначали у своїх наукових роботах вітчизняні та закордонні вчені Д. Аллен, П. Батра, Д. Бланд, Дж. Бугін, Р. Бухт, В. Вишневський, О. Вишневський, Дж. Вотцель, Л. Грень, О. Дурман, О. Карпенко, О. Князєва, Р. Ко, В. Компанієць, В. Куйбіда, С. Ланд, В. Ляшенко, Дж. Манийка, В. Наместнік, О. Ноттеб, О. Орлов, Я. Остафійчук, С. Сангхві, І. Тушканов, О. Хандій, Р. Хікс, Л. Шамілева, Т. Юдіна та ін. [19; 91; 98; 129; 218; 245; 252; 273; 280; 281; 291; 296; 306].

Незважаючи на те, що питанням оцінки й визначення соціально-економічної безпеки та її загроз приділена значна увага як у науково-теоретичних, так і в практичних дослідженнях, проблема визначення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації України потребує комплексного методологічного дослідження. Воно вимагає визначення ролі і місця державних інститутів і недержавних структур у нейтралізації негативних соціально-економічних ризиків і трансформації їх у соціально-економічний потенціал та капітал, а також на системному науковому аналізі засобів, методів, організаційного, правового та іншого ресурсного підґрунтя розвитку цієї сфери за наявних і можливих тенденцій, зокрема діджиталізації.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є частиною наукового дослідження питань формування та реалізації державного управління в соціально-економічній сфері, виконаних безпосередньо автором і з його участю в межах науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України за такими темами: 1) «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007), у межах якої дисертант визначила підходи до підвищення результативності механізмів державного

регулювання соціально-економічними ризиками в умовах цифровізації; 2) «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (ДР № 0115U002035), у якій автором обґрунтовано концепт розвитку державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробленні практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

З урахуванням наведеного визначення мети дисертаційного дослідження, виділено такі науково-теоретичні, методологічні та практико орієнтовані *завдання*:

– дослідити сутність і роль державного регулювання процесів діджиталізації у розвитку управління соціально-економічних систем;

– окреслити концептуальні аспекти теорії діджиталізації управління соціально-економічних систем, а також чинники й умови їх державного регулювання;

– обґрунтувати методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації;

– здійснити порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності;

– визначити сучасний стан і результативність державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації;

– охарактеризувати проблеми та суперечності державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації;

– розкрити модель удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації;

– виокремити шляхи вдосконалення системи державного регулювання

соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації;

– запропонувати концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації;

– визначити стратегічні та пріоритетні напрямки діджиталізації в системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України.

Об'єктом дослідження виступає державне регулювання в соціально-економічній сфері.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної вище мети дослідження і вирішення поставлених завдань дисертантом широко використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання.

Дисертаційне дослідження побудовано на системному, синергетичному та програмно-цільовому підходах, а також сукупності методів, які забезпечують їхню реалізацію, а саме:

1) *факторного аналізу, синтезу й абстрагування* (під час дослідження соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації як об’єкта державного регулювання, а також розкриття змісту науково-методологічної проблеми щодо його механізмів);

2) *логічного узагальнення та історичної формалізації* (для розкриття методології дослідження концептуальних засад теорії діджиталізації управління соціально-економічних систем, а також чинники й умови їх державного регулювання);

3) *індукції, дедукції, системного та діалектичного аналізів* (з метою дослідження системи органів державної влади у сфері діджиталізації);

4) порівняння, вибірки й опису (під час з’ясування генези організаційного та правового забезпечення державного регулювання соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації в Україні та за кордоном);

5) *групування, моделювання та прогнозування* (з метою обґрунтування

концепту розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації, а також для теоретичного узагальнення положень дисертації та формулювання її висновків і пропозицій щодо вдосконалення системи державного регулювання в цій сфері).

Нормативно-правовою та емпіричною базою дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародно-правові конвенційні документи, закони, що формують систему державного регулювання в соціально-економічній сфері в умовах діджиталізації, а також відповідні укази Президента України, постанови та розпорядження Уряду України, відомчі нормативні акти щодо окремих аспектів соціально-економічної безпеки. У дисертації використані результати соціологічних досліджень у сфері забезпечення такої безпеки, а також низка статистичних матеріалів, включаючи звіти міжнародних організацій (ООН, ОЕСР тощо).

Наукова новизна дисертаційної роботи й отриманих результатів полягає в розв'язанні актуальної наукової проблеми теоретико-методологічного обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

При цьому наукова новизна конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– запропоновано концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, який передбачає послідовне й узгоджене застосування обґрунтованих науково-теоретичних і практико орієнтованих підходів, необхідних для визначення парадигмальності та дихотомічності зазначених механізмів через відсутність єдиної наукової позиції щодо класифікації цих ризиків, з метою коригування дії яких в умовах активізації діджиталізації окреслено алгоритм формування соціально-економічних ризиків, а також особливості їхнього

подальшого програмно-цільового планування й оцінювання в межах такого регулювання;

– обґрунтовано методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації з позиції врахування її синергетичності та забезпечення при цьому стратегічності державного регулювання в цій сфері, що дозволили наполягати на узгодженні низки стратегічних документів, а саме: указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Стратегії сталого розвитку України та Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні;

– визначено кільцеву модель впливу діджиталізації на соціально-економічні проблеми, процеси й показники в державі та регіонах, що передбачає вдосконалення механізмів державного регулювання в цій сфері в межах певних напрямків («сліпих зон»), серед яких виокремлено, насамперед, такі, як: соціальні ризики в державній та регіональній політиці, ринок праці, міграційні процеси, екологічна стійкість та інноваційність;

удосконалено:

– теоретико-методологічні підходи до оцінки соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації за допомогою інтегральних рейтингових показників – ключових індикаторів основних міжнародних рейтингів, що оцінюють рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та регуляторне середовище країн в зазначеній сфері, а саме: Індексу ООН з розвитку електронного урядування EGDI (E-Government Development Index); Індексу мережевої готовності NRI (WEF/WIT-SA Networked Readiness Index); Індексу цифрової конкурентоспроможності WDCR (IMD World Digital Competitiveness Ranking); Індексу цифрової економіки і суспільства (The Digital Economy and Society Index DESI); Індексу обмежень торгівлі цифровими послугами Digital STRI (Digital Services Trade Restrictiveness Index), що дозволило здійснити порівняння відповідних показників України з показниками інших країн світу, визначити

окремі компоненти, які формують загальні показники світових рейтингів, побудувати профілі України за окремими індексами та визначити результативність механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації;

– шляхи розвитку системи державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації із застосуванням положень SWOT-аналізу, що дозволив окреслити можливості, загрози та перспективи розвитку діджиталізації в Україні, серед яких (перспектив) визначальне місце відведено вдосконаленню державної регіональної політики, з метою забезпечення дієвості якого надано організаційно-методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій і програм розвитку діджиталізації;

– визначення стратегічних і перспективних напрямків діджиталізації в інституційній системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України, що передбачають необхідність удосконалення організаційного, методичного, ресурсного та іншого забезпечення, а також процедури моніторингу стану діджиталізації цієї системи, результативність якої обґрунтовано підвищувати за рахунок розширення повноважень Міністерства цифрової трансформації України з наведенням нормотворчих рекомендацій щодо його інтеграційного призначення та напрямків взаємодії з іншими інституціями;

дістали подальшого розвитку:

– положення про те, що процес діджиталізації суспільства, управління та економіки є перспективною реальністю сучасності, що представляє собою комплексну інтегровану систему гнучких технологій і комунікацій інтелектуального суспільства, яка забезпечує вирішення актуальних завдань розвитку суспільства, реалізувати яку прагне сучасна держава за допомогою безперервного розвитку, зміни, підвищення гнучкості, адаптивності, обміну інформацією та реалізації операцій у режимі реального часу;

– механізми розвитку економіки та систем управління у сфері діджиталізації, що розглядаються як еволюційний процес розвитку суспільства до нових інформаційних систем, в яких «обмін даними між учасниками процесів у режимі онлайн прийшов на зміну аналоговій взаємодії та зачіпає всі галузі економіки та управління, а також сприяє більш динамічному розвитку держави»;

– визначення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації через: законодавче, організаційне, техніко-технологічне забезпечення доступності електронних послуг; перехід системи державного регулювання на всебічну діджиталізацію; подальше впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу взаємодії між державою, населенням та приватним сектором, як необхідної передумови залучення громадянського суспільства у процеси прийняття та реалізації важливих державно управлінських рішень в умовах існуючих ризиків та викликів сьогодення з метою розвитку «цифрового» суспільства відповідно до існуючих передових світових практик та подальшої європейської інтеграції України;

– порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності, що дозволив визначити тенденції повсюдності впровадження електронного уряду в різних країнах світу, у т.ч. шляхом надання мобільних послуг населенню.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних концептуальних і науково-методичних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо організаційно-правового забезпечення розвитку державного регулювання соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації. Ідеї, наукові результати, висновки та розробки, викладені в дисертаційній роботі, отримано автором самостійно.

Доцільність розробки прогнозу та застосування наукових підходів до державного регулювання соціальних ризиків, у т.ч. виникнення надзвичайних ситуацій, із застосуванням цифрових технологій підтверджується Державною службою України з надзвичайних ситуацій (довідка про впровадження № 08-313/01 від 25.10.2021 р.).

Авторські пропозиції щодо використання ІКТ та інших цифрових технологій, необхідних для оперативного надання послуг населенню, враховані Головним управлінням Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Полтавській області (довідка про впровадження № 61-01-6673/61-09 від 21.10.2021 р.).

Крім того, запропоновані рекомендації щодо системного формування й оновлення цифрових компетентностей у працівників органів публічної влади, а також розробка стандарту таких компетентностей застосовувалися Харківською обласною державною адміністрацією (довідка про впровадження № 03-02-03/1536 від 08.11.2021 р.).

Результати проведеного дисертантом дослідження використовувалися також у навчальному процесі Національного університету цивільного захисту України при викладанні дисциплін «Концептуальні засади взаємодії політики й управління» і «Право в системі публічного управління та адміністрування» (акт № 21 від 26.08.2021 р.).

Особистий внесок дисертанта в наукові праці, опубліковані у співавторстві, полягає в такому: у статті [2] – у формулюванні мети, висновків публікації й аналізі чинників державного регулювання у сфері економічних ризиків України.

Апробація результатів дисертації. Ключові положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких науково-комунікативних заходах: Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Публічне управліннявсистемі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування»* (м. Мелітополь, 2019 р.); Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції *«Державне управління у сфері цивільного захисту:*

наука, освіта, практика» (м. Харків, 2020 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики століття»* (м. Мелітополь, 2020 р.); Круглому столі «Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки» (м. Харків, 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 28 наукових працях, зокрема, в 1 одноосібній монографії, у 23 статтях, з яких 3 – у наукових виданнях, опублікованих у наукометричних базах Scopus, Web of Science, 16 – у фахових наукових виданнях України з державного управління, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав з обраного напрямку дослідження, а також 4 тезах у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’ятьох розділів, висновків, списку використаних джерел (321 найменування). Загальний обсяг роботи – 394 стор., з них 326 стор. – основний текст. Дисертація містить 31 рисунок, 15 таблиць і 4 формули.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Сутність, зміст і роль процесу діджиталізації в розвитку управлінських систем

Цифрове управління і цифрова економіка є складовою частиною сучасного світу в умовах світової пандемії COVID-19, де домінують знання суб'єктів і нематеріальне виробництво – основний показник, що характеризує інформаційне суспільство [2, с. 5–9].

Поняття «діджиталізація», «інформаційне суспільство», «цифровізація управлінських процесів», «цифрова економіка», «економіка знань» і їх аналоги, представлені в сучасній науковій літературі, формують нову соціально-економічну реальність, яка замінює колишню індустріальну парадигму [33].

У зв'язку з цим розвинені країни світу приділяють пильну увагу гармонійному розвитку системоутворюючих елементів цифрової економіки, інформаційного суспільства та економіки знань. Розуміння необхідності переходу до інформаційного суспільства й інформаційної економіки склалося і в нашій країні, що, зокрема, знайшло своє підтвердження у формуванні спеціальної державної програми «Стратегія розвитку України–2030» [31].

Фінансування сфери цифровий трансформації в Україні у 2021 р. складе 1,789 млрд грн, у тому числі 500 млн грн на підключення до Інтернету 6 тис. об'єктів у селах і 602 млн грн – на Національну програму з інформатизації.

Як повідомляє прес-служба Міністерства цифрової трансформації, такі

показники закладено в Закон «Про державний бюджет України на 2021 рік» [4], прийнятий парламентом. «Цифровізація – це ефективно. Ми це довели трохи більше ніж за рік існування міністерства. Це вигідна інвестиція для України, яка сприятиме створенню найзручнішою країни у світі», – наголосив віце-прем'єр-міністр України – міністр цифровий трансформації Михайло Федоров. – Із зазначених коштів 340 млн грн буде направлено на:

– розвиток мобільного застосування та порталу «Дія» (оцифровка 200 найпопулярніших держпослуг для громадян і бізнесу);

– розвиток базових державних реєстрів (планується створення єдиної реєстрової платформи і запуск повноцінного реєстру народонаселення, модернізація і наповнення державного реєстру прав, реєстру об'єктів нерухомості, реєстру адрес);

– запуск спеціального правового режиму «Дія.City» в першому півріччі 2021 р.;

– розвиток електронних довірчих послуг електронної ідентифікації;

– розвиток національної освітньої платформи «Дія.Цифрова освіта»;

– розвиток електронного документообігу в органах і системи електронної взаємодії «Трембіта»;

– розкриття пріоритетних наборів даних, що мають потужний антикорупційний і економічний ефект» [20].

М. Федоров, зокрема, зазначив, що 500 млн грн у бюджеті закладено на підключення до швидкісного фіксованого Інтернету близько 6 тис. соціальних об'єктів у селах. Ще 602 млн грн будуть спрямовані на Національну програму з інформатизації, в рамках якої будуть реалізовуватися проєкти цифровий трансформації у сферах охорони здоров'я та соціального захисту, освіти, містобудування, екології та ін. Міністерство цифрової інформації також продовжить розвивати сферу адміністративних послуг – на розширення мережі ЦНАП передбачено 231 млн грн. За словами Федорова, в наступному році Мінцифри продовжить переводити державні послуги в онлайн, налагоджувати роботу державних реєстрів, покривати

країну доступом до високошвидкісного Інтернету, створювати спеціальний правовий режим для ІТ і розвивати електронні довірчі послуги [20].

Для України в сучасних умовах надзвичайно важливо якомога швидше трансформувати систему управління в сучасну інформаційну, інтелектуальну та цифрову.

На наш погляд, це безальтернативний шлях розвитку. В іншому випадку неминучі подальші політичні, соціальні, економічні кризи і, як наслідок, політична нерівновага, яка ще глибше занурює країну в технологічне, а потім і соціально-економічне відставання від передових країн світу.

У сучасних умовах стрімко мінливого світу очевидною є необхідність системних перетворень і дій, спрямованих на розвиток цифрового управління, розвитку нових інформаційних систем в економіці, суспільстві, в системах державного управління всіх рівнів.

У науковий обіг і в політико-управлінську практику все частіше входить таке поняття, як «діджиталізація».

Найчастіше під цим терміном мається на увазі наступне: «Діджиталізація – це загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки. Він описує перехід від індустріальної епохи і аналогових технологій до епохи знань і творчості, яка характеризується цифровими технологіями та інноваціями в цифровому бізнесі» [28, с. 21].

Додамо до цього, що ці процеси зачіпають сьогодні не лише соціально-економічну сферу, але й сучасні системи управління, будь-то система управління економічними процесами чи система державного управління.

Ця проблема набула особливої актуальності в умовах сучасних світових криз, пов’язаних не тільки з геополітичними змінами, але й змінами, які пов’язані зі світовою пандемією COVID-19.

Так, згідно з прогнозами, опублікованими зовсім недавно, світові інвестиції в Діджитал-технології та послуги до 2023 р. повинні були скласти

2,3 трлн дол. Але криза змінила все [29].

Зараз компанії змушені переходити на технології, які вони не планували впроваджувати до деякого часу, й переглядати свої стратегічні пріоритети. «Ставай digital або помри» – така реальність, до якої світ привела епідемія COVID-19. Основні проблеми, з якими зіткнулася сучасна цивілізація, можуть бути вирішені шляхом цифрової трансформації [29].

Ідеєю цифрової трансформації охоплений увесь світ, сьогодні вона є однією з найпопулярніших тем обговорень, але у дійсності це далеко не нове поняття, дискусія про поступовий перехід людської цивілізації до інформаційних технологій і як наслідок – до інформаційного суспільства йде вже кілька десятиліть [1].

Ми погоджуємося з точкою зору науковців, які зазначають, що «цифровізація» всіх суспільно-політичних та економічних процесів являє собою сучасну форму прояву більш фундаментальної закономірності її інформатизації [28, с. 17].

Незважаючи на порівняно непоганий рівень опрацювання даної категорії, в науковій сфері й серед бізнес-громадськості наразі не сформувалося сталого розуміння сутності та змісту терміна «цифрова трансформація». При цьому важливо зазначити, що зміст терміна «цифрова трансформація» еволюціонувало разом зі зміною і розвитком технологій.

Упродовж тривалого часу під цифровою трансформацією розумівся переклад у цифровий формат або зберігання в цифровому форматі традиційних форм даних. Це теж є одним із напрямів цифрової трансформації, її трактування у «вузькому розумінні».

Однак у сучасному світі це поняття набагато ширше, ніж переведення даних у цифровий формат. Так, коли підприємства та організації усвідомили всі можливості використання оцифрованих даних, вони стали розробляти процеси для цих цілей. З цього моменту цифрові технології стали бурхливо розвиватись, і здатність швидко їх впроваджувати безпосередньо визначає конкурентоспроможність організації в сучасних умовах [21].

Більшість управлінців погоджуються з тим, що цифрова трансформація необхідна, щоб боротися з конкуренцією, йти в ногу з технологіями й мінливими очікуваннями споживачів. Водночас багато з них не впевнені в тому, з чого почати і що саме має на увазі цифрова трансформація. Іншими словами, потрібна теоретична проробка її «широкої трактування».

На сьогоднішній день існує безліч визначень цифрової трансформації. Деякі фахівці категорично проти «заморозки» даного поняття та конкретизації його у стійкому визначенні, обґрунтовуючи це тим, що еволюція цифрових технологій триває, і зміст даного терміна еволюціонує разом з ними.

І це цілком очевидно. Однак, на нашу думку, окреслити межі суті та змісту терміна «цифрова трансформація» – завдання не тільки важливе, але й вкрай необхідне на сучасному етапі розвитку цифрового суспільства та економіки, що дозволяє сформувати єдине розуміння, а, відповідно, і виділити основні напрямки цифрової трансформації.

Насамперед слід зазначити, що всередині поняття «цифрова трансформація» існує безліч термінів, що мають різні трактування. Ключовими при цьому є терміни, які мають однакове звучання англійською мовою, але кардинально різняться за змістом, що чітко проявляється в різних публікаціях: наприклад, термін digitization (оцифровка) означає переведення інформації «з фізичних носіїв на цифрові» [1]. Якщо класифікувати даний підхід, то його можна співвіднести з третьою промисловою революцією, яка тривала в 1969–2010 рр.

На наш погляд, у рамках digitization (оцифровки) не відбувається змін якості та змісту інформації, вона просто перетворюється в електронну форму для подальшої обробки в цифровому форматі, що дозволяє вдосконалити існуючі бізнес-процеси, додавши в них інформацію в цифровому форматі.

У свою чергу поняття digitalization (цифровізація) – це насамперед створення нового продукту в цифровій формі. Тому ключова відмінність digitalization (цифровізація) полягає у створенні нового інноваційного

продукту, з новим функціоналом і споживчими властивостями. І якщо digitization (оцифровка) в першу чергу спрямована на вдосконалення існуючих бізнес-моделей і зміну бізнес-процесів, то digitalization (цифровізація) дозволяє отримати суттєвий ривок у бізнесі й нові конкурентні переваги. Digitalization (цифровізація) – це вже елемент четвертої промислової революції (Industry 4.0) [1].

Дослідження Price waterhouse Coopers (PwC), проведене наприкінці 2016 р., також виявило невідповідності у визначеннях підприємствами й компаніями поняття «digital». Більше трьох з десяти бізнес- та ІТ-керівників в усьому світі відносять «цифру» до всіх активностей, пов'язаних з технологічними інноваціями, 29 % вважають, що digital є синонімом інформаційних технологій, 14 % визначають digital як орієнтовану на користувача технологічну діяльність, а ще 14 % наголошують, що «цифра» відноситься до всіх інвестицій, які компанія витрачає на інтеграцію технологій у бізнес [7].

Звідси напрошується, на наш погляд, очевидний висновок з цього опитування – це відсутність консенсусу з даного питання. Всього 6 % респондентів опитування PwC відповіли, що digital «виходить за рамки одних лише технологій і відображає напрямок мислення, що охоплює безперервні інновації, прийняття рішень на рівних умовах та інтеграцію технологій в усі аспекти бізнесу та управління» [29].

Більшість українських компаній та органів виконавчої влади сьогодні зосереджені саме на цифровізації ключових процесів і в масі своїй сприймають цифровізацію як новий виток автоматизації та інформатизації, на що було вказано вище. У зв'язку з цим слід розмежувати цифровізацію і цифрову трансформацію порівняно з автоматизацією.

Автоматизація являє собою «один із напрямків науково-технічного прогресу, що використовує саморегулюючі технічні засоби й математичні методи з метою звільнення людини від участі у процесах отримання, перетворення, передачі та використання енергії, матеріалів, виробів чи

інформації, або істотного зменшення ступеня цієї участі чи трудомісткості виконуваних операцій» [51, с. 68]. Автоматизуються практично всі сфери життя і діяльності людини. Завдяки автоматизації стає можливим «підвищити продуктивність праці, поліпшити якість продукції, оптимізувати процеси управління, відсторонити людину від виробництв, небезпечних для здоров'я» [16, с. 98].

Цифровізація, у свою чергу, є процесом, що спрямований на оцифровку всіх інформаційних (і навіть матеріальних) ресурсів (створення цифрових копій) і формування мережевих платформ взаємодії, з метою отримання прогнозованого і гарантованого результату на будь-який управлінський вплив з використанням засобів автоматизації. Цифровізація – це використання можливостей онлайн і інноваційних цифрових технологій усіма учасниками економічно-управлінської системи – від окремих людей до великих компаній і держав [34, с. 6].

Крім того, досить часто термін «цифровізація» використовується для опису трансформації, яка йде далі, ніж просто заміна аналогового або фізичного ресурсу на цифровий або інформаційний. Наприклад, книги не просто перетворюються на електронні книги, а надають цілий набір інтерактивних і мультимедійних файлів, що мають самостійне значення. Відповідно в соціально-економічних і управлінських системах процеси можуть стати онлайн-діалогами між сторонами, які раніше безпосередньо навіть не спілкувалися [8]. Таким чином, у діловому контексті організація, яка хоче стати «цифровою», повинна фокусуватися на автоматизації процесів з метою зробити їх більш ефективними.

Також можна визначити цифрову трансформацію як процес, в якому бізнес-лідери використовують можливості та переваги нових технологій для цифрової реконструкції своїх компаній: їх операційної діяльності, продукції, маркетингу, культури і цілей для майбутнього зростання. У свою чергу технології – це засіб трансформації, а не самоціль. Основна увага має бути приділена постановці мети на майбутнє, а потім створення стратегії,

ґрунтуючись на цьому баченні [27].

На нашу думку, найбільш значущим є визначення цифрової трансформації як процесу інтеграції цифрових технологій в усі сфери бізнес-діяльності соціально-економічної системи та управлінських процесів, що вимагає внесення докорінних змін у технології, культуру, операції та принципи створення нових продуктів і послуг.

Для максимально ефективного використання нових технологій і їх оперативного впровадження в усі сфери соціально-економічної системи та управління, необхідно відмовитися від колишніх підвалин і повністю трансформувати процеси і моделі роботи.

Цифрова трансформація вимагає зміщення акценту на периферію й підвищення гнучкості центрів обробки даних, які мають підтримувати периферію. Цей процес також означає поступову відмову від застарілих технологій, обслуговування яких може дорого обходитися соціально-економічній системі й системі управління, а також зміна культури, яка тепер повинна підтримувати прискорення процесів, що забезпечується цифровою трансформацією [36, с. 431].

У межах нашого дослідження інтерес являє визначення цифровий трансформації, надане російським вченим В. Месропяном: «Це революційні зміни бізнес-моделей на основі використання цифрових платформ, які призводять до радикального зростання обсягів ринку і конкурентоспроможності компаній» [19].

Цифрова трансформація забезпечує максимально повне розкриття потенціалу цифрових технологій через їх використання в усіх сферах бізнесу та управління – процесах, продуктах і сервісах, підходах до прийняття управлінських рішень. Важливо підкреслити, що для цифрової трансформації ніколи не буде достатньо лише наявності технології як такої. Для того, щоб процес цифрової трансформації був повноцінним, необхідні чітко сформульовані управлінські та бізнес-завдання, а також бази даних [42, с. 475].

Виходячи з вищевикладеного, цифрову трансформацію можливо розглядати тільки на перетині всіх трьох вимірів (сформульованого бізнес-завдання, наявності даних і власне технологій).

Таким чином, «цифрова трансформація передбачає фундаментальне переосмислення того, як працює організація і як вона взаємодіє з навколишнім середовищем» [14].

Головним фактором змін виступає сучасний споживач інформації в економіці, бізнесі, суспільстві. Саме тому цифрова трансформація – це не тільки послуга консалтингових компаній, а фундаментальний процес, який переживає світова спільнота, адаптуючись до нових умов і перевагам суспільства цифрової економіки та управління. Таким чином, digital-трансформація – це не стільки технології, скільки зміна мислення в нових умовах нової цифрової економіки та управління [42, с. 582].

Цифрова трансформація в сучасних умовах має низку особливостей і переваг, які вона несе всім управлінським і господарюючим суб'єктам, а саме:

1. Оптимізація процесів. Нові технології дозволяють підприємствам і системам управління автоматизувати більш прості процеси й виключати проміжні етапи у більш складних процесах. Завдяки цьому підвищується «гнучкість» підприємств, які тепер можуть набагато ефективніше використовувати свої ресурси.

2. Пошук нових потоків доходів. З появою нових технологій відкриваються нові способи отримання прибутку, які раніше були недоступні.

3. Створення персоналізованої й привабливої інфраструктури обслуговування. Сучасні замовники очікують, що підприємства будуть прислухатися до їхньої думки й задовольняти їх специфічні потреби. Сучасні технології розвинені настільки, що можуть вирішити всі ці завдання [4, с. 18].

Аналіз наведених вище переваг показує, що найбільш істотно вони проявляються при наданні послуг, що визначається відомими властивостями

послуг [5, с. 102–106; 25, с. 92–97; 26, с. 77–81], такими як їх персоналізований характер, орієнтованість на взаємодію виконавця (виробника) і замовника (споживача), нематеріальний і, найчастіше, інформаційний характер тощо.

Саме тому процеси цифровий трансформації найбільш активно відбуваються саме у сфері послуг (роздрібна торгівля, туризм, консалтинг, розважальні послуги та ін.), а також у тих секторах економіки та управління, які отримують додану вартість від розвитку сервісної діяльності (наприклад, у банківському секторі).

Підприємства та організації як сфери послуг, так і інших секторів економіки та управління, швидко замінюють традиційні процеси взаємодії цифровими, використовуючи найсучасніші технології. Дуже часто трансформація відбувається не тому, що організації так вирішують, а тому, що це їм необхідно, щоб вижити. Сьогодні на ринку зріс попит на ефективні цифрові технології для бізнесу, і організації, які не змогли адаптуватися до нової моделі цифрового споживача, напевно припинять своє існування. Організації ж, які вітають зміни й готові до них, а також здатні адаптуватися до більш гнучких моделей роботи, мають великий потенціал успіху. Це пов’язано з тим, що цифрова трансформація охоплює всі сфери бізнесу та пропонує ефективні шляхи його вдосконалення разом з розвитком цифрових технологій. Великі дані та «просунута» аналітика дозволяють приймати більш точні й швидкі рішення – від превентивних виробничих ремонтів до запобігання шахрайських операцій [28].

Однак найважчою зміною для традиційних секторів економіки та управління будуть, на наш погляд, не стільки створення та інтеграція технологій, скільки принципова перебудова корпоративної культури та організації. Ітеративний, адаптивний підхід, більш висока толерантність до ризику, характерні для підприємницького менталітету, багато в чому чужі усталеним підходам до управління великим бізнесом. Тому складно сприйняти, що структура будь-якої галузі та компанії сьогодні повинна

сприйматися як основна змінна, а не константа.

У цьому сенсі відбуваються зміни на кшталт підходу до аналізу витрат, прийнятому в мікроекономіці. Як відомо, в короткому періоді прийнято виділяти постійні та змінні витрати, при цьому останні в науковій літературі часто називають «вирішальними», оскільки менеджмент фірми може на них впливати.

При цьому в структурі витрат є такі, які приймаються як незмінні, – це постійні витрати. Але при переході до довгого періоду всі витрати стають змінними. Постійних витрат більше немає, управління отримує більшу свободу дій, оскільки може впливати на всі без винятку сфери бізнесу, пов’язані з витратами. Але, з іншого боку, така ситуація призводить до побоювань щодо зростання невизначеності, що може призвести до ринкового провалу фірми [24].

У терміні «цифрова трансформація» очікувано найбільші труднощі для традиційного бізнесу та управління викликає саме «трансформація» – послідовна усвідомлена перебудова.

Сьогодні цифрова трансформація різними темпами проникає в усі сектори економіки та управління. Треба відзначити, що ефект цифрової трансформації в різних галузях різний. Очевидно, що найпростіше цифровій трансформації піддаються високотехнологічні галузі, насамперед високоцифровізовані. Але немає сумніву, що цифрова трансформація торкнеться всіх галузей економіки та управління.

Таким чином, цифрова трансформація для сучасних систем управління – це:

1) драйвер зростання, що забезпечує побудову цифрових бізнес-моделей за допомогою: стимулювання зростання в рамках і за рамками основного бізнесу організації; виявлення і створення нових цифрових моделей бізнесу; забезпечення довгострокової конкурентоспроможності;

2) інструмент підвищення ефективності на основі трансформації операційної моделі бізнесу на цифрові технології за рахунок: оптимізації

бізнес-процесів всіх рівнів і скорочення витрат; раціонального використання наявних компетенцій та інфраструктури; перекладу всього ланцюжка створення вартості на цифрові технології і модернізації архітектури IT;

3) базис для проривних інновацій, що є основою створення корпоративного інкубатора і венчурного капіталу шляхом: виявлення перспективних можливостей для зростання в майбутньому; завчасного створення умов для доступу до новітніх, а також додатковим технологій; позиціонування як партнера у довгостроковій перспективі.

Однак, на нашу думку, для ефективного використання цифрових даних системи управління повинні постійно впроваджувати знову з'являються технології, тестувати їх і використовувати отримані результати, щоб краще адаптуватися і бути готовими до завдань майбутнього. Незважаючи на те, що впровадження нових технологій – це більш ризикований підхід, ніж використання вже звичних систем і пристроїв, потенційні можливості та віддача будуть, на нашу думку, значними.

До чотирьох технологічних основ цифрового розвитку, на яких доцільно вибудовувати процес цифрової трансформації, традиційно відносять:

– «великі дані», які передбачають вибухове зростання можливостей зберігання й обробки даних у всіх типах комп'ютерних систем, майбутню основу штучного інтелекту;

– соціальність – необхідність залучення великої кількості користувачів, що виконують різні ролі;

– мобільність – доступність інформації з будь-якої точки простору;

– хмарність – спосіб зберігання даних.

Їх поєднання дозволяє істотно здешевити бізнес-процеси, аналітично адаптувати продукти до потреб кожного конкретного клієнта (кастомізация) і поставляти товари та послуги тоді й туди, де вони необхідні [5]. Саме на кастомізації ми хочемо зробити акцент, тому що вона є передумовою стрімкої сервісізаціі господарської діяльності, яка проявляється в економіках

усіх країн світу, навіть малорозвинених, а в розвинених є однією з ключових тенденцій розвитку. Таким чином, цифрова трансформація виявляється тісно пов'язаною з випереджаючим розвитком сфери послуг, що спостерігається починаючи з останньої чверті XX ст. і по теперішній час.

Три найголовніших ефекти, які відзначають організації, що ступили на шлях цифрової трансформації в усьому світі, – це скорочення витрат, поліпшення якості послуг і продуктів та підвищення продуктивності. 61 % компаній відзначають, що цифрові технології сприяли зростанню конкуренції в їх бізнесі з боку нових гравців [5, с. 103].

Сьогодні вже 44 % компаній у світі мають стратегію цифрового розвитку. Стратегія виживання підприємств і компаній в епоху цифрової трансформації включає перехід до створення численних партнерств з незалежними третіми сторонами з метою побудови утримуваної екосистеми навколо цифрової платформи.

Тобто по суті йдеться про розвиток мережевих форм взаємодії, в рамках яких підприємства, на відміну від традиційних схем виробничої кооперації, обмінюються не матеріальними продуктами, а послугами [15]. Таким чином, цифрова трансформація вимагає повністю перебудувати класичну корпоративну модель XX ст.

В ході цього процесу важливо використовувати творчі здібності та енергію співробітників пред¬приятія, які проходять через цифрову трансформацію як індівідуу¬ми. Сучасні працівники, які відчувають постійний тиск стремі¬тельно наростаючою цифровізації, шукають способи убезпечити своє майбутнє шляхом участі в кінцевому результаті діяльності організації. Розкриття їх потенціалу за рахунок надання їм можливості експериментувати, приймати стратегічні рішення і ставати де-факто підприємцями, безпосередньо беруть участь у створенні ціннісного пропозиції для клієнтів, є ключовим підходом до цифрової трансформації соціально-економічних систем [15, с. 301–303; 27, с. 45–50].

Розглянемо ключові етапи цифрової трансформації. Незважаючи на

відмінності процесів цифрової трансформації, існує низка ключових, загальних для всіх етапів, що відображають суть процесу цифрової трансформації.

1. Створення плану, в якому враховані всі бізнес-потреби організації. На початку процесу цифрової трансформації дуже важливо визначити напрямки розвитку, а також набір технологій, які допоможуть в цьому розвитку. При цьому організації повинні провести інвентаризацію своїх ресурсів, виділивши ті, які вимагають модернізації. На даному етапі може навіть знадобитися перегляд пріоритетів у проєктах з урахуванням нових бізнес-потреб, а також виявлення недоліків та прогалин, які можуть стати перешкодою на шляху до цифровий трансформації.

2. Навчання співробітників навичкам роботи з новими технологіями. Цей процес може викликати безліч труднощів, оскільки при традиційних моделях бізнесу співробітники повинні були знати тільки певні системи, які планувалося використовувати впродовж ще багатбох років. Для успіху цифровий трансформації співробітники бути готові до будь-яких змін робочих процесів, якщо ці зміни необхідні для підвищення ефективності та продуктивності. Така готовність означає і вміння мислити творчо, і знання потенціалу нових технологій, і вміння використовувати їх з максимальною ефективністю.

3. Відмова від застарілих технологій на користь інноваційних. Дуже часто організації витрачають величезні гроші тільки для підтримки й обслуговування своїх застарілих технологій, які вже не приносять прибутку і не здатні підтримати цифрові процеси, затребувані на ринку. Це пояснюється тим, що модернізація старих технологій відрізняється великою складністю і обходиться занадто дорого. Збереження старих технологій також перешкоджає розвитку організації в цілому [42, с. 652]. На обслуговування старих технологій витрачається велика кількість цінних ресурсів, які можна було б витратити на технології, більш прості у використанні, що підвищують якість обслуговування замовників і/або прискорюють аналіз даних.

Систематизація та узагальнення існуючих у теорії та практиці поглядів на сутність і зміст цифровий трансформації дозволили сформувати авторське уявлення і тлумачення такого феномена сучасності, як «цифрова трансформація», розкрити його сутність і визначити роль у розвитку економічних систем.

По-перше, важливо підкреслити, що цифрова трансформація соціально-економічної системи любо рівня – це складний і тривалий процес з довгостроковою віддачею від інвестицій. Для неї необхідна стратегія, перегляд бізнес-моделей і процесів, нова інфраструктура, нове програмне забезпечення, оптимізація набору послуг, ефективні механізми впровадження, програми навчання і надійна постійна підтримка.

По-друге, цифрова трансформація вимагає сильного й професійного керівництва – тільки воно може бути фактором серйозних змін.

По-третє, потрібно чітке розуміння того, які елементи соціально-економічної системи вимагають перетворення. Організації в усьому світі йдуть на експерименти й отримують переваги від цифрової трансформації.

На нашу думку, цифрова трансформація – це процес докорінного перетворення концепції і формату функціонування соціально-економічних систем всіх рівнів за допомогою оцифровки – переведення всіх ресурсів у цифровий формат, впровадження та формування пулу цифрових технологій, а також цифровізації – створення мережевих платформ інтеграції та взаємодії користувачів цифрових технологій з метою досягнення стійкого й довгострокового існування в динамічних умовах цифрового простору. Цифрова трансформація є елементом більш глобальної тенденції сервісізації економіки та управління, оскільки взаємодія в рамках цифровізованих сегментів економіки та управління відбувається переважно шляхом обміну послугами і співвиробництва послуг його суб’єктами.

Відносно українських політичних реалій дане визначення передбачає перетворення бізнес-моделей і процесів, організаційного та культурного середовища й інших елементів організації як соціально-економічної системи

на основі ефектів від використання потенціалу цифрових технологій з метою революційної зміни споживчої цінності й доступності продуктів, що виробляються, і послуг.

У цьому контексті було б логічним розмежувати такі поняття, як «цифрова трансформація» і «цифровізація». Під цифровізацією слід розуміти соціально-економічний процес, що передує цифрову трансформацію й формує її основу, суть якого полягає в реструктуризації та перетворенні каналів комунікацій навколо використовуваних цифрових технологій (нлаштування так званої цифрової взаємодії).

Схематично процеси цифровий трансформації в мінливому «постковідному» світі представлено на рис. 1.1.

Відтак діджиталізація процесів, цифрова трансформація, цифрова освіта, діджитал-маркетинг – це процеси вже не стільки далекого прийдешнього, скільки вже нинішнього дня. Поняття «діджитал» в останні роки стало досить популярним. Нинішня криза, пов’язана зі світовою пандемією COVID-19, з ефектом бомби, що розірвалася, вже довела всьому світу, що не лише майбутнє бізнесу і систем управління полягає в переході на *цифрові технології*, а й сьогодення тісно пов’язане з цифровізацією життя всього суспільства, економіки та систем управління [53].

Керуючі структури, компанії та організації, які виживуть у довгостроковій перспективі, – це ті, що мають кращі інструменти, які дозволяють їм бути гнучкими, рухливими, сучасними; ті, хто краще за інших зможуть реагувати на зміни, що відбуваються в сучасному світі, контролювати й відстежувати роботу підприємств, регулювати ланцюги поставок і будуть у змозі задіяти свою робочу силу дійсно у будь-якому місці для прийняття найбільш ефективних управлінських рішень [42].

Слід наголосити, що запровадження цифровізації в сучасній економіці та системах управління йде повним ходом, а відтак цифрова трансформація бізнесу і суспільства неминуча, це тільки питання часу. Тому ті господарські

й управлінські структури, які першими почнуть цифрову трансформацію, отримають незаперечні конкурентні переваги вже в найближчому майбутньому.

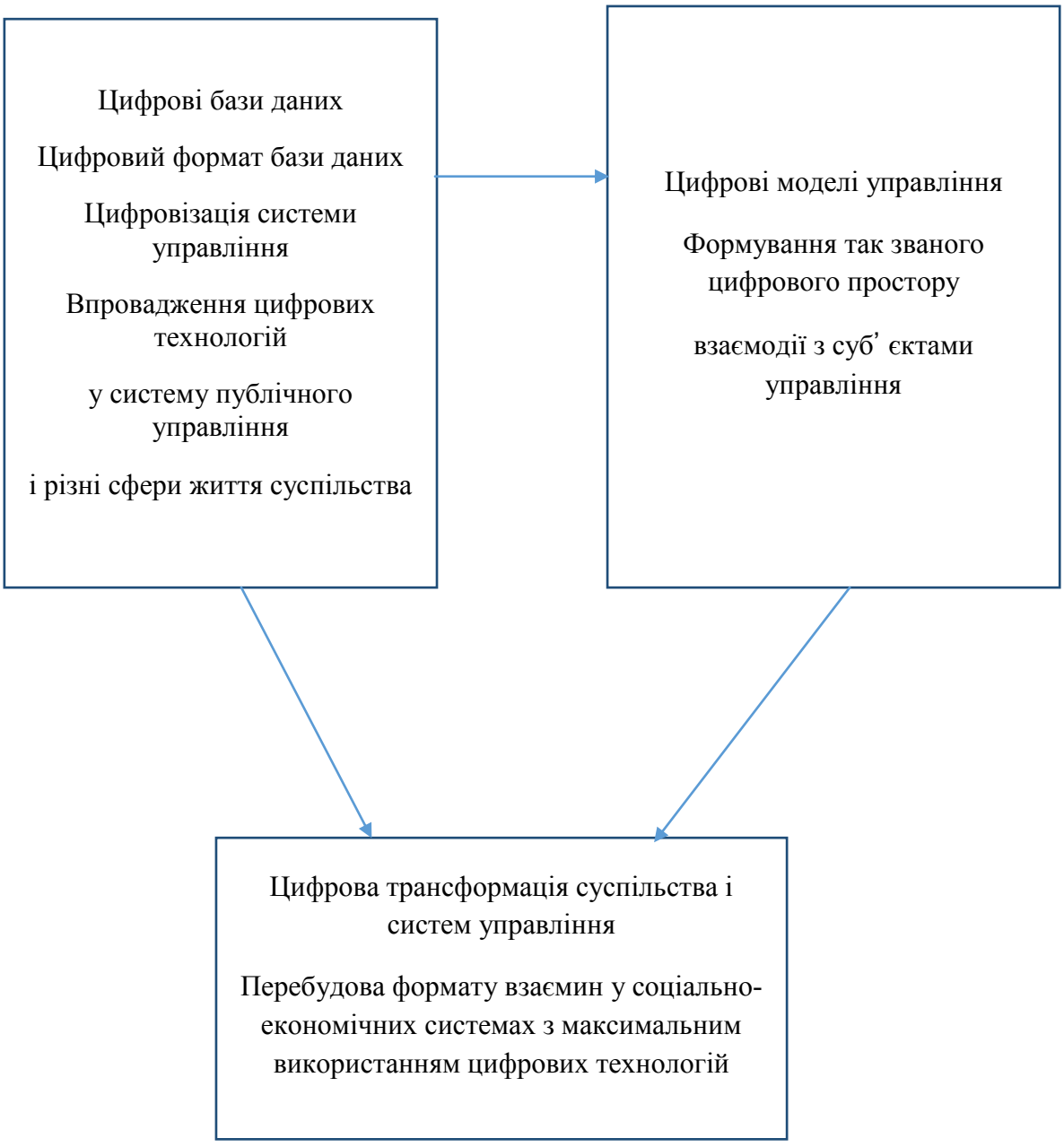

Рис. 1.1. Процеси цифровізації у сучасному суспільстві

Джерело: авторська розробка

1.2. Особливості процесу діджиталізації у трансформації сучасних систем управління

Ідея переходу сучасної цивілізації до моделі загальної цифровізації різних сфер життя суспільства, а також до цифрової економіки та системи управління виникла зовсім не випадково. Сучасна цифровізація має міцну теоретичну основу у вигляді цифрового мови математики, якою було започатковано точні науки і прикладні розробка у техніці.

На нашу думку, зародження інформаційно-цифрової епохи було ініційовано появою електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), що забезпечили виконання цифрових перетворень, обробку та передачу інформації без участі людини. У цьому полягає принципова відмінність ЕОМ від машин з автоматичним управлінням. Виникнення штучного інтелекту ще більше посилило самостійність у вирішенні й розширило клас розв’язуваних ЕОМ задач [6].

Важко не погодитися з точкою зору про те, що використання комп’ютерних систем ініціювало виникнення актуальної сьогодні теми цифрової революції.

Інформаційна революція, з моменту виникнення ЕОМ і до теперішнього часу, пройшла значний шлях, протягом якого відбулася зміна декількох технологічних укладів, сьогодні дане поняття асоціюють з інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і початком періоду другого покоління інформатизації. Все це, на думку багатьох фахівців у сфері інформаційних технологій, свідчить про поступовий перехід провідних держав світу до так званого шостого технологічного укладу [48].

У 1950-х рр. XX ст. з’явилося поняття «постіндустріальне суспільство», яке знайшло свій докладний опис у книзі «Майбутнє постіндустріальне суспільство» Д. Белла [47]. Одним із перших він висловив наукову гіпотезу, що на зміну індустріальному суспільству приходить

постіндустріальне, яке к свою чергу замінить суспільство інформаційне. Ці ідеї отримали розвиток у наукових розробках іншого відомого вченого – М. Кастельса, висловлених ним у 1990-х рр. щодо інформаційної епохи [13]. Як справедливо зауважив учений, інформація набуває все більшого значення в сучасному суспільстві. На зміну постіндустріального йде суспільство інформаційне, що пов'язано з формуванням нового суспільства і набуттям інформацією нової ролі [13, с. 364].

Поступово, з переходом цивілізації до нових технологічних укладів, системи управління переналаштовуються відповідно до викликів сучасного суспільства. При чому нові елементи з'являються в попередньому укладі, поступово стаючи основою нового. Тобто базове на попередньому етапі стає складовою частиною наступного й перестає бути основним джерелом добробуту. Відтак, якщо розглядати цифрову економіку і системи управління як еволюційний етап розвитку суспільства, то можна виділити взаємозв'язок процесу її становлення з еволюцією основних джерел багатств.

Як зазначав відомий американський футуролог О. Тоффлер, знання й інформація в інформаційну еру все більше перетворюються на основне джерело багатства, перетворюючись в основний ресурс влади [37, с. 412]. Світова пандемія, пов'язана з поширенням COVID-19, прискорила ці процеси.

На наш погляд, цифровізацію як процес можна поділити на низку етапів, які мають такий вигляд [7, с. 29–35].

1. Період світових географічних відкриттів. Логістичний етап. Коли торговці прагнули запропонувати свій товар покупцеві, все далі віддаляючись від місця проживання, організовуючи ризиковані експедиції в географічно віддалені країни.

2. Період, пов'язаний з формуванням так званих торгових мереж. Етап так званого рітейлу. Даний період у розвитку людської цивілізації пов'язаний з появою машин, інакше кажучи – з появою транспорту для доставки товару. Основна концепція отримання доходу полягала в доставці

товару безпосередньо кінцевому споживачу. Основним місцем формування доходу стали торгові мережі.

3. Період перетворення інформації в основний ресурс влади та управління. Інформаційний етап. Поява Інтернету наблизила покупця ще більше до бізнесу. Змінилась як купівельна поведінка, так і методи її вивчення. Виробники отримали нові інструменти й навчилися по-новому вивчати поведінку споживача.

4. *Перетворення знань у базову цінність, без якої неможливий ефективний розвиток сучасного суспільства. Етап знань*. Створення бази знань про поведінку споживача для формування його цифрового профілю з метою управління ним.

Відтак можемо зробити попередні висновки з вищевикладеного. Цифрову економіку та управління можна розглядати як еволюційний процес розвитку суспільства до нових інформаційних систем, в яких «обмін даними між учасниками процесів у режимі онлайн прийшов на зміну аналоговій взаємодії та зачіпає всі галузі економіки та управління, а також сприяє більш динамічному розвитку держав.

Терміни «цифрова економіка», «цифрове суспільство», «цифрове управління» досить часто вживаються сьогодні як характеристика рівня розвитку глобальної системи управління на етапі переходу до четвертого технологічного укладу, коли провідною стає тенденція до «автоматизації» інтелектуальних процесів з використанням ІКТ. Деякі автори зазначають, що це зовсім не нова система управління, а черговий етап розвитку існуючої. Вважається також, що відсталій економіці та системі управління цифровізація і цифрова трансформація не потрібні.

У сучасній науці існує точка зору, що явище, яке описується поняттями «цифрова економіка», «цифрове управління», почали формуватися в 90-х рр. XX ст. [4, с. 14–20].

Якщо поглянути на сферу економіки, то термін «цифрова економіка» був введений в обіг у 1995 р. американським ученим Н. Негропонте.

Наприкінці 90-х рр. минулого століття Н. Негропонте висловив припущення, що цифрові медіа ресурси займуть істотне місце і стануть невід'ємною частиною нашого повсякденного життя [49]. Обробка даних буде визначати наше життя, не замикаючись лише на комп'ютерах. Саме Н. Негропонте заявив, що паралельність між органічним світом і світом, створеним людиною, стирається, і вони взаємопроникають один в одного, стаючи єдине середовище існування людини.

Характерно, що в зарубіжній теорії ідеї дослідження суті цифрової економіки, цифровізації та цифрової трансформації сягають концепцій, викладених у згаданих раніше працях Д. Белла і Е. Тоффлера 1960-х рр.

У свою чергу американський учений Д. Тапскоттс сформулював фактори, які розвиток інформаційного простору трансформують в нову економіку [36]. Безсумнівно, ключові зміни обумовлені переходом від аналогового техніки до цифрової, від напівпровідників до мікропроцесорів, від централізованих обчислень до архітектури клієнт-сервер, від роздільного існування даних, тексту, зображення і звуку до мультимедіа, від спеціалізованих систем до відкритих систем та ін. Сукупність зазначених неминучих змін є основою формування електронного співтовариства.

Однією з їх розробок, яка вплинула на стан сучасних уявлень у цифровий модернізації управлінських систем, була розробка, що, на нашу думку, заклала теоретичні основи цифрової трансформації, – це так звана «система ЗДАС – загальнодержавна автоматизована система управління економікою» [9, с. 38–43]. Завдання побудови подібної системи було поставлено в листопаді 1962 г. урядом Радянського Союзу перед групою вчених і працівників органів управління на чолі з академіком В. Глушковим. У цей час уже було розроблено концепцію «Єдиної Державної системи обчислювальних центрів» (ЕДСОЦ), призначену для роботи з економічною информацією. В. Глушков із групою вчених стали реалізовувати цю ідею далі. У результаті ними був розроблений перший ескізний проєкт мережі обчислювальних центрів з віддаленим доступом.

На той момент проєкт ЕДСОЦ включав в себе мережу з 100 центрів, що знаходились у великих промислових містах, з'єднаних широкосмуговими каналами зв'язку. Також було запропоновано розробити систему математичних моделей для управління економікою з метою побудови регулярних потоків інформації та спеціальні обчислювальні машини для економічних процесів. У цьому ж проєкті було розроблено та пропонувалася безгрошова система розрахунків населення. У результаті дворічного обговорення і коригувань на рівні уряду ескізний проєкт був визнаний незадовільним і відхилений. Ініціатива була докорінно трансформована й практично згасла на десятиліття.

Приблизно в той же час – наприкінці 1960-х рр. – з'явилась інформація, що США створили ескізний проєкт інформаційної мережі, фактично на два роки пізніше радянських вчених. У 1969 р. був запланований запуск американський мереж Апарнет, Сейбарпенет та інших, які об'єднують ЕОМ у різних містах.

У 1972 р. Уряд СРСР взяв курс на інтенсифікацію розвитку автоматизованого управління технологічними процесами виробництва. Ідея ЗДАС згасла на кілька десятиліть. На наш погляд, неприйняття ЗДАС було стратегічною помилкою тодішнього керівництва країни, оскільки створення ЗДАС давало унікальну можливість об'єднати інформаційну і телекомунікаційну структури країни в єдину систему, яка дозволяла на новому науково-технічному рівні вирішувати питання економіки, управління, освіти, охорони здоров'я, екології, зробити доступними для всіх інтегральні банки даних і знань з основних проблем науки і техніки, інтегруватися в міжнародну інформаційну систему [9, с. 41].

Таким чином, ідеї цифрової трансформації з метою формування цифрової економіки та системи управління простежуються в розробках радянських вчених, маючи у своїй основі досить чітке теоретичне й методологічне обґрунтування.

Сьогодні в наукових публікаціях часто наводиться визначення

цифрової економіки як «економічної діяльності, заснованої на цифрових технологіях, пов’язаної з електронним бізнесом й електронною комерцією, в результаті якої виробляються і збуваються електронні товари і послуги.

В принципі треба мати на увазі, що цифрові технології отримали своє поширення спочатку в економічних системах і системах управління у військовій сфері. Через економічні системи процеси діджиталізації торкнулися сфери бізнесу й паралельно з цим стали отримувати поширення в цивільній сфері, охоплюючи практично всі сфери суспільного життя, включаючи й системи управління, в тому числі й систему публічного управління.

Однак, як уже зазначалось, спочатку з процесом цифровізації зіткнулися економіка і бізнес. Водночас набуває все більшого поширення й такий термін, як «цифрова економіка». Розрахунки за послуги і товари електронної економіки відбуваються найчастіше електронними грошима [9, с. 39].

На наш погляд, у такому формулюванні є деякі неточності, а саме, «якщо йому слідувати, то весь реальний сектор з цифрової економіки випадає, а це далеко не так. Як ми вже писали цифровізація стосується всіх галузей економіки та життя суспільства» [9, с. 40].

Цифрова економіка, що досягається за допомогою цифрової трансформації, вимагає більш розширеного підходу до свого визначення, ніж просте впровадження і розвиток цифрових технологій. Наприклад, провідними консультантами американської компанії Gartner Inc., що спеціалізується на дослідженнях ринку інформаційних технологій, охарактеризували «цифровий бізнес» як нову модель бізнесу, що охоплює людей, бізнес, речі; модель, що масштабується глобально для всього світу за рахунок використання інформаційних технологій, Інтернету та всіх їх властивостей; об'єднання фізичних і цифрових ресурсів бізнесу, стирання кордонів між людьми і процесами з метою виконання завдань бізнесу [23].

Світові фінансові структури (зокрема, Світовий банк) пропонують

більш розширене розуміння цифрової економіки, яке стосується не тільки розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, а також і глибокої трансформації всієї економіки загалом, а саме: «Цифрова економіка – це нове парадигма прискореного економічного розвитку» [23].

У сучасних умовах ця формула набуває ще більш актуальне значення. В умовах світової пандемії COVID-19 цифрові технології отримують більш стрімкий розвиток. Особливо це стосується економіки та бізнесу.

На нашу думку, основними характеристиками сучасних цифрових процесів є такі:

1. У швидко мінливому світі зміни відбуваються також дуже стрімко.

2. В економіці та бізнесі великі кампанії поглинають більш дрібні, а ті країни й системи управління, які повільно реагують на зміни у сфері цифровізації, ризикують опинитися на узбіччі сучасної цивілізації.

3. У сфері цифровізації принципове значення мають стратегічне планування майбутнього, місце і роль політико-управлінських еліт, позиція управлінського менеджменту щодо перетворень у сфері економіки та бізнесу.

4. Без системного підходу немає майбутнього не тільки в економіці та бізнесі, але й у розвитку сучасних управлінських систем, які зачіпають і публічну сферу.

5. Сучасні управлінці на фініші отримують той результат, на який налаштована система компанії, якщо мова йде про бізнес і міру високої або низької ефективності державної управлінської машини.

Останнім часом спостерігається збільшення кількості наукових публікацій з фундаментальної та прикладної проблематики цифрової економіки і сучасних систем управління (особливо в 2019–2021 рр., що пов'язано з необхідністю перебудови світової економіки та світовою пандемією і тектонічними геополітичними змінами), розробляються і впроваджуються технологічні системи, які цілком відповідають заданим методологічним орієнтирам глобальної цифровізації. Керівники держав ставлять відповідні завдання перед профільними відомствами та

високотехнологічним бізнесом.

На нашу думку, найбільш прогресивними сучасними концепціями цифровий трансформації є такі:

1. Так звана платформена концепція – бізнес-модель, яка сформувалася в процесі цифрової трансформації й призначена для функціонування в цифровій економіці. У найзагальнішому розумінні, її основне завдання полягає в наданні бізнесу і населенню унікальних послуг з координації учасників ринку. Тобто в її основі, як уже зазначалося вище, – закономірність посилення сервісізації економічних процесів, що також рівною мірою стосується і систем управління.

Дана концепція являє собою свого роду простір, в якому продавці й покупці можуть швидко і зручно знайти один одного за заданими параметрами, побачити оцінку передбачуваного партнера, оформити угоду, виконати взаєморозрахунки. Створення платформ істотно підвищує швидкість і знижує вартість процесів взаємодії споживачів і виробників, забезпечує ефективність учасників ринку, дозволяє усунути посередницькі ланки й підвищити продуктивність праці. Ще одна перевага платформ – вони можуть обслуговувати клієнта поза географічних кордонів. Крім того, важливим трендом є глобалізація платформ за допомогою інтеграції в «екосистему» нового покоління, що охоплює значну кількість ринків і підприємств, має значний потенціал у цифровізації та цифровій трансформації економіки й систем управління.

2. Так звана «кіберфізична система», яка передбачає формування єдиного взаємопов’язаного комплексу обчислювальних ресурсів і фізичних процесів як на окремому підприємстві, так і в комплексі підприємств, зайнятих у реалізації послідовних переділів у ланцюжках створення цінності.

3. Концепція нової промислової революції «Індустрія. 4.0», яка, у свою чергу, стрімко набуває технологічну визначеність і перетворюється на практики бізнесу. Філософію «Індустрія 4.0» (Industry 4.0) вперше було представлено в Німеччині у 2011 р., що символізує ініціацію четвертої

промислової революції [50].

Як базові технології концепції «Індустрія 4.0» визначаються: роботизація, блокчейн, моделювання і прогнозування, великі дані й просунута аналітика, «інтернет речей» (IoT), кібербезпека, хмарні обчислення та зберігання даних, горизонтальна й вертикальна інтеграція, додаткова реальність, доповнене виробництво, безперервний 3D-друк.

Також до системних проєктів цифровий трансформації систем управління можна віднести: розумне (цифрове) місто; розумна (цифрова) дорога і розумний (цифровий) транспорт; розумний будинок і розумні товари.

4. Наступною за часом появи є концепція так званої цифрової трансформації сучасних систем управління. Це стратегія переходу до цифрового суспільства під назвою «Суспільство 5.0», представлена японським урядом і вченими. Вона покликана вирішувати соціальні проблеми за допомогою інтеграції фізичного простору, кіберпростору і високих технологій, роблячи життя людини зручним і повноцінним, а інновації – безпечними й екологічними.

5. Нарешті, в останні роки у світі заговорили про так званий шостий індустріальний уклад, в основі якого лежить штучний інтелект. Основні галузі на шостому індустріальному етапі – нано- та біотехнології, наноенергетика, молекулярна, клітинна та ядерна технології, нанобіотехнології, біоміметика, нанобіоніка, нанотроніка, а також інші нанорозмірні виробництва; нові медицина, побутова техніка, види транспорту та комунікацій; використання стовбурових клітин, інженерія живих тканин і органів, відновна хірургія та медицина [53].

Ключовий фактор – мікроелектронні компоненти. Досягнення укладу – індивідуалізація виробництва та споживання, різке зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва, конструювання матеріалів та організмів з наперед заданими властивостями. Гуманітарна перевага – істотне збільшення тривалості життя людини і тварин.

У 2010 р. частка продуктивних сил п’ятого технологічного укладу в найбільш розвинених країнах склала приблизно 60 %, четвертого – 20 %, а шостого – близько 5 %. За розрахунками вчених, шостий технологічний уклад в цих країнах фактично мав настати у 2014–2018 рр. [44].

Як уже зазначали вище, кожна держава для того, щоб не залишитися на узбіччі світової цивілізації, має враховувати згадані тенденції. У цьому контексті Україна не є винятком. У прийнятих в останні роки нормативних документах наголошується на необхідності розгляду процесу цифровізації як інструменту, а не як самоцілі [40].

При системному державного підході цифрові технології стимулюють створення робочих місць, підвищення продуктивності, темпів економічного зростання та якості життя громадян України.

Наприклад, у так званій «Цифровий адженді України» та «Концепції розвитку цифрової економіки і суспільства» сформульовано основні принципи цифровізації [41]. Дотримання цих принципів є визначальним для створення і реалізації переваг, що надаються цифровими технологіями і можливістю скористатися цими перевагами, а саме [12; 18]:

1. Цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій.

2. Цифровізація має бути спрямована на створення переваг у різних сферах повсякденного життя. Цей принцип передбачає підвищення якості надання послуг з охорони здоров’я й отримання освіти, створення нових робочих місць, розвиток підприємництва, сільського господарства, транспорту, захист навколишнього середовища, сприяння подоланню бідності, запобігання катастроф, забезпечення громадської безпеки тощо.

3. Цифровізація є інструментом економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоспроможності завдяки використанню цифрових технологій. Цей принцип передбачає

досягнення цифрової трансформації галузей економіки, сфер діяльності, придбання ними нових конкурентних якостей і властивостей.

4. Цифровізація повинна сприяти розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації. Створення контенту, перш за все українського, відповідно до національних або регіональних потреб сприяє соціальному, культурному та економічному розвитку, а також зміцненню інформаційного суспільства та демократії в цілому.

5. Цифровізація має орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України в ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.

6. Основою цифровізації, одним з головних чинників її успішної реалізації є стандартизація. Побудова тільки на українському стандарті цифрових систем, платформ та інфраструктур, які повинні бути використані громадянами, бізнесом і державою для успішної конкуренції та участі в глобальній економіці й на відкритих ринках, неприпустима. Винятком можуть бути відповідні програми у сфері оборони і безпеки, в яких застосування інших стандартів (національних, міждержавних) є аргументованим.

7. Цифровізація повинна супроводжуватися підвищенням рівня довіри та безпеки. Інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого життя і прав користувачів цифрових технологій, зміцнення і захист довіри в кіберпросторі є передумовами одночасного цифрового розвитку і відповідного запобігання супутнім ризикам, їх усунення та управління ними.

8. Цифровізація як об’єкт фокусного і комплексного державного управління. Основними завданнями держави на шляху до цифровізації країни є коригування недоліків ринкових механізмів, подолання інституційних і законодавчих бар’єрів, започаткування проєктів цифрових трансформацій національного рівня і залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур. Крім того, необхідно

враховувати, що цифровізація характерна і для системи державного управління.

У Концепції діджиталізації України сформульовано основні підходи до даного процесу [32]:

– цифрове робоче місце (переваги: гнучкість виконання роботи, децентралізація, мобільність, скорочення витрат на апаратне забезпечення, офісні приміщення, відрядження);

– багатоканальне інформування та залучення громадян (використання соціальних мереж і комунікацій для активного залучення громадян до політичних процесів, підтримка персоналізації і т. ін.);

– відкриті дані (відкриті державні дані як інструмент оцінки та контролю роботи влади і держави і т. ін.);

– електронна ідентифікація громадян (e-ID);

– повсюдна аналітика (безперервний і динамічний процес збору та аналізу даних з метою отримання релевантної й структурованої інформації для ситуаційної та стратегічної діяльності, розробки планів дій, програм, ініціатив);

– «розумні» машини і засоби (глибокі нейронні мережі, автономні транспортні засоби, віртуальні помічники, «розумні» радники, віртуальні секретарі, які інтелектуально взаємодіють з іншими машинами та людьми);

– Інтернет речей (механізми «оплата за використання» або моделі оподаткування за передплатою, «розумний» збір сміття на міських вулицях, віддалений моніторинг пацієнтів у будинках для людей похилого віку, моніторинг екології і т. ін.);

– цифрові державні платформи (системи класу ERP, CRM і т. ін.);

– програмні архітектури (програмно-конфігуровані архітектури);

– блокчейн (забезпечення електронних референдумів, е-петицій, е-голосування, електронне управління. Блокчейн забезпечує безпрецедентно високий рівень захисту інформації й дозволяє створювати повністю децентралізовані системи. Висока стійкість системи до атак дає можливість

використовувати її в таких сенситивних сферах, як електронні гроші та держзакупівлі.

Таким чином, підбиваючи попередні підсумки, слід зазначити, що найбільш складний для сучасних систем управління фактор цифрової трансформації – зміна робочої моделі (цикл «планувати – здійснювати – проводити оцінку виконання плану») – змінює більш швидкий цикл експериментів і навчання.

Тобто перший крок на шляху до цифровізації та цифрової трансформації – зрушення в мисленні – системам управління та організаціям потрібні повороткість, пристосованість до конкурентної динаміка, вміння розраховувати свої сили й готовність задовольнити очікування клієнтів. Досягнення такої організаційної гнучкості уявляється доволі складним завданням.

У зарубіжній і вітчизняній науці опрацьовано ідеї, актуальні для впровадження в епоху тотальної цифрової трансформації сучасного суспільства, що свідчить про готовність вітчизняної фундаментальної науки відповідати викликам цифрової трансформації на шляху формування цифрової економіки та систем управління.

Свого часу в результаті промислової революції низки країн вдалося домогтися випереджаючих темпів зростання економіки, що вивело їх на лідируючі позиції у світовій економіці та дозволило зберігати це лідерство впродовж багатьох десятиліть. В епоху цифрової революції Україна отримала унікальний шанс реалізувати свій накопичений і незатребуваний потенціал в цифровій економіці й посісти гідне місце серед її лідерів.

1.3. Фактори, що визначають умови діджиталізації у трансформації сучасних систем управління

Як уже зазначалось у попередніх підрозділах роботи, еволюція сучасних суспільств у бік все більшої «діджиталізації» суспільних і

економічних процесів у світі, пов'язана з їх цифровізацією та сервісізацією, визначає фактори, які впливають на умови цифрового середовища суспільства в цілому і систем управління зокрема, а саме [32]:

1. Суспільство знань, крім традиційних факторів, таких як праця, капітал, підприємницькі можливості, земля як інструмент ринкових відносин у сучасних умовах і можливо в так званому «постковідному» світі включають в себе такий новий фактор, як знання та інформація. Інформаційний ресурс все більшою мірою виступає як основний ресурс сучасного суспільства й починає займати лідируючу позицію серед інших економічних змінних у процесі створення конкурентних переваг компаній, регіонів, галузей, країн і формування вартості продукту або послуги.

2. У сучасних умовах інформаційні технології впливають на те, що знання дуже швидко проходять шлях від своєї унікальності до перетворення в суспільне благо, зберігаючи конкурентну перевагу на короткий період. Таким чином, тривалість інноваційного циклу, пов'язаного з новими знаннями, скорочується. Конкурентні переваги можуть бути отримані тільки при виникненні знань, оскільки в процесі свого поширення знання дуже швидко трансформуються аж до перетворення в суспільне благо. Тобто необхідно розуміти, що в суспільстві знань конкурентна перевага формується не за рахунок володіння знанням, а через здатність швидко створювати й ефективно впроваджувати це унікальне знання в різні суспільні процеси взагалі та системи управління зокрема.

Роль знань та інформації в 20–30-х рр. XXI ст. і можливо на більш далеку перспективу в цілому обумовлено не тільки доступністю, але й розширенням можливостей їх використання та створення. Завдяки інформаційним технологіям з'явилася можливість у глобальному масштабі формувати соціальні мережі, що надає суспільству динаміку (на жаль, не завжди передбачувану).

У цьому контексті слід зазначити, що досить швидко поширюються різні інновації й на перший план виходить задоволення потреб за допомогою

надання різноманітних послуг.

На наш погляд, ці трансформаційні процеси, починаючи з системи виробництва до системи суспільства знань, що сформована з урахуванням накопичення й формування ключових компетенцій, а також зростання значення послуг у господарській, соціальній та управлінській реальності, очевидно відбиваються і на характері конкуренції.

Поширення в суспільстві так званих «мережевих» відносин формує нові умови співпраці компаній, що призводить до підвищення привабливості мережі в очах споживача, а також створює конкуренцію всередині мережі між її представниками, засновану на здатності генерувати унікальні знання (засновані на креативності) [10, с. 129].

Сучасна цивілізація досягла досить високого рівня розвитку технологічної інфраструктури, який дає можливість більш ефективно, ніж це було на попередніх технологічні укладах, зберігати й передавати інформацію, при цьому швидкість обробки даних постійно зростає.

У зв'язку з цим не можна не звернути увагу на розвиток кількох ключових і водночас таких, що розвиваються, тенденцій, які все більше впливають на суспільство, економіку та системи управління. З огляду на це зробимо спробу сформулювати наукову гіпотезу про те, що успіху в майбутньому можуть домогтися ті організації, які здатні пристосуватися до цих тенденцій і зрозуміти, як перетворити їх в нові інноваційні можливості розвитку суспільства.

Весь світ на початку третього десятиліття XXI ст. стоїть на порозі глобальних змін – трансформації та переформатування економічного і геополітичного світового порядку. Багато держав світу заявляють про необхідність розбудови цифрової економіки, цифрового суспільства, в якому ключовими факторами розвитку виступають знання, інформація та людський капітал, про перехід до Індустрії 4.0, Товариства 5.0, а також про перехід найбільш провідних країн до шостого технологічного укладу, заснованого на нанотехнологіях і штучному інтелекті [11].

Українська держава також бере активну участь у цих так званих «цифрових перегонах» до цифрового суспільства.

Створення цифрового суспільства в Україні набуло статусу державної завдання. Так, у січні 2018 р. розпорядженням Уряду було затверджено державну програму «Цифрова економіка і цифрове суспільство в Україні».

Документ визначає ключові пріоритетні сфери, ініціативи та проєкти щодо цифровізації України на найближчі три роки [41]:

– розвиток цифрової інфраструктури – широкосмуговий Інтернет повинен бути на всій території України;

– цифровізація освітніх процесів і стимулювання цифрових перетворень у системі освіти, медицини, екології, у безготівковій економіці, інфраструктурі, на транспорті, у громадській безпеці та в інших сферах.

У Концепції визначено такі основні цілі:

– закласти основи розвитку в Україні цифрової економіки;

– сформулювати принципи державної політики щодо цифровізації;

– визначити пріоритетні завдання на найближчі три роки;

– ввести ініціативи щодо розвитку цифрових інфраструктур і подолання «цифрового розриву»;

– розвивати цифрові навички громадян і освіту в цій сфері;

– стимулювати ринок цифрових технологій і створення високотехнологічних виробництв;

– визначити критичні сфери для реалізації проєктів цифрових трансформацій в національному масштабі [32; 41].

На наш погляд, основними напрямками процесу цифровізації в Україні повинні стати такі чинники:

– «масове впровадження інтелектуальних (квантових) датчиків в обладнання і виробничі лінії (технології індустріального Інтернету речей);

– перехід на безлюдне виробництво і масове впровадження роботизованих технологій;

– перехід до зберігання інформації та проведення обчислень з власних

потужностей на розподілені ресурси (хмарні технології);

– наскрізна автоматизація та інтеграція виробничих і управлінських процесів в єдину інформаційну Систему (від підприємства до міністерства);

– перехід на обов'язкову оцифровану технічну документацію та електронний документообіг (безпаперові технології);

– цифрове проєктування і моделювання технологічних процесів, об'єктів, виробів на всьому життєвому циклі від ідеї до експлуатації (застосування інженерного програмного забезпечення);

– застосування технологій нарощування матеріалів замість зрізу (адитівні технології, 3D-притинг);

– застосування мобільних технологій для моніторингу, контролю та управління процесів в житті і на виробництві;

– розвиток технологій промислової аналітики;

– перехід на реалізацію промислових товарів через Інтернет;

– масове індивідуальне виробництво (персоніфікація товарів не буде збільшувати вартість за рахунок використання адитивних технологій);

– сервісна бізнес-модель;

– прогнозне обслуговування;

– прогнозування якості;

– відстеження стану;

– спільне використання ресурсів;

– миттєве реагування;

– цифрове робоче місце;

– 100 % утилізація і переробка;

– промисловий інтернет речей [42, с. 612].

При цьому слід зауважити, що перехід до чогось нового – це не тільки процес, спрямований на досягнення поставленого результату або мети. Це ще й оцінка ризиків, пов'язаних з передбачуваними змінами, визначення здібностей і можливостей управління умовами та факторами, що визначають успішність й ефективність процесів цифрової трансформації.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на тенденції, що формуються в сучасних умовах, які здійснюють глобальний вплив на технологічний, інноваційний та економічний розвиток суспільства, а саме:

1) повернення філій і компаній, які були винесені країнами-технологічними лідерами в інші країни через дешеву робочу силу, знову в розвинені країни в результаті розвитку і переваг діджиталізації (значно скорочуються витрати на заробітну плату, фокус – на нові компетенції);

2) можливість створювати спільні інновації (Klaus Schwab), нові форми організації виробництва; нові технології змінюють попит і пропозиції, створюють нові потреби та можливості [40].

Зазначені тенденції ініціюють виклики глобального рівня та супутні їм загрози, представлені в системному вигляді в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Глобальні виклики і загрози розвитку суспільства в сучасних умовах (четвертий і п'ятий технологічні уклади)

ГРУПА	*ВИКЛИКИ*
1	*2*
1 група: соціально-економічні виклики, пов'язані з потенційним скороченням робочих місць *Загрози:* можуть спровокувати соціальну і економічну нестабільність.	– до 2021 р. близько 5 млн чол. у 15 провідних країнах світу позбудуться своїх робочих місць (Klaus Schwab) - є ризик, що жінки найбільше постраждають від скорочення робочих місць (Klaus Schwab) - до 2025 р. роботи та автоматизоване програмне забезпечення будуть у змозі замінити працю 140 млн «білих комірців» в усьому світу (прогноз Mckinsey & Co)
2 група: посилення розриву в рівнях технологічного розвитку між країнами, а також між різними економічними групами залежно від доступу та ефективності використання	- роботизація збільшить розрив між розвиненими та країнами, що розвиваються (доповідь VBS-VBSG.VX) - неможливо передбачити, наскільки рівномірно штучний інтелект буде

1	*2*
інтелектуальних ресурсів *Загрози:* підсилюють імовірність реалізації негативних тенденцій «технологічної прірви»	поширюватися в різних економічних сферах навіть у розвинених країнах (виконавчий директор «Майкрософт» Сатья Надела) - посилення впливу геополітичних чинників, складність їх прогнозування
3 група: технологічні ризики та їх наслідки *Загрози:* зростання ймовірності виникнення техногенних катастроф, нездатність людини лідирувати в прийнятті управлінських рішень у порівнянні з інтелектуальними системами	- технологічні ризики, що виникають у результаті дигіталізації та можливості створення інтелектуальних систем, здатних вирішувати творчі та інтелектуальні завдання швидше і якісніше, ніж людина, що збільшує ризик безробіття у сфері інтелектуальної праці; виникає необхідність створення системи освіти, що забезпечує формування нових компетенцій у зайнятих в індустрії 4.0 (нова загроза – можливість не створення адекватної системи освіти) - збільшення можливості технологічних збоїв і техногенних катастроф, пов'язаних з розвитком технічних систем
4 група: екологічні ризики *Загрози:* вимагають створення системи моніторингу відбуваються технологічних змін, їх впливу на екологію, забезпечення протидії та захист від кліматичних змін	- інтенсифікація виробництва без відповідних заходів може привести до істотної зміни клімату, вимагає активного розвитку «зеленої економіки» та безвідходних технологій, нових методів оцінки реалізованих проектів
5 група: ризики, посилення тероризму, складність забезпечення конфіденційності інформації, загроза нових моделей кіберозброєння *Загрози:* зниження рівня національної безпеки країни (групи країн), посилення нерівності не тільки між країнами, але й групами населення однієї країни за рівнем доступності до використання інтелектуальних ресурсів; створення нових моделей кіберозброєння, яке може вести військові дії без участі людини	- посилення впливу тероризму на безпеку через загрозу доступу до інформаційних баз даних, що містять закриту і конфіденційну інформацію - використання високотехнологічного озброєння нового покоління з високими вражаючими характеристиками - створення нових моделей кіберозброєння, здатного брати участь в бойових діях без людини

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що цифрова трансформація – це неоднозначна парадигма суспільного розвитку; при всіх її позитивних ефектах необхідно вміти прогнозувати, виявляти та управляти негативними тенденціями, викликами й загрозами. Так, зокрема, говорячи про проблеми цифровізації в Україні, слід звернути увагу на такі:

1. Інституційні:

– низька включеність державних установ щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства;

– невідповідність профільного законодавства глобальним викликам і можливостям (прогресивні розроблені законопроекти досі не стали законами);

– невідповідність національних, регіональних, галузевих стратегій і програм розвитку цифровим можливостям.

2. Інфраструктурні:

– низький рівень покриття території країни цифровими інфраструктурами (наприклад, мета ЄС до 2020 р. покрити 100 % території широкосмуговим доступом до Інтернету, в Україні цей показник становить близько 60 %);

– відсутність окремих цифрових інфраструктур (наприклад, інфраструктури Інтернету речей, електронної ідентифікації та довіри і т. ін.);

– нерівний доступ громадян до цифрових технологій і нових можливостей (цифрові розриви).

3. Екосистемні:

– слабка державна політика по стимулів і заохочень розвитку інноваційної економіки;

– незрілий ринок інвестиційного капіталу;

– застаріла система освіти, методик викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту, soft skills і підприємницькі навички, недосконалі моделі трансферу технологій та закріплення знань і умінь;

– дефіцит висококваліфікованих кадрів для повноцінного розвитку цифрової економіки та цифровізації взагалі і в сфері електронного уряду та управління («держава у смартфоні»);

– низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг через слабку мотивацію урядових установ (відсутність повного розуміння потенційної вигоди від повної цифровізації) [22, с. 208].

Як уже зазначалось, «діджиталізація» радикально змінює економічний та інноваційний ландшафт. Так, за прогнозом до 2035 р. 95 % виробничих процесів буде автоматизовано, а 50–70 % робочих місць перестануть існувати. Збільшення розриву між рівнем економічного і технологічного розвитку різних країн, а також різних груп населення, залежить не тільки від рівня економічного добробуту, але й їх здатності брати активну участь у процесі діджиталізації, використовувати об'єкти інтелектуальної власності, бути інноваційно-активними. Це призводить до посилення загрози потрапляння в «пастку наростаючого технологічного відставання», що підриває національну безпеку країни й створює нові глобальні ризики.

Так, процеси діджиталізації Збройних сил створюють загрози розробки нових видів озброєння, що діють без безпосередньої участі людини, і багаторазового збільшення можливостей самої людини, що може привести до загострення військових конфліктів і непередбачуваності їх результатів» [22, с. 207–209].

У сучасних умовах все помітніше стає тенденція прискорення темпів поширення і проникнення цифрових технологій, появи все нових і нових цифрових інновацій, які важко відстежити й проаналізувати, та можливих сфер їх застосування, а також багаторазове підвищення ймовірності появи проривної технології, яка буде представляти виклики для українського суспільства.

Як видається, з урахуванням викладеного ті держави, які раніше інших почнуть будувати цифрову систему, отримують вигоду у вигляді нелінійних результатів.

Відсталі компанії багато в чому приречені на «латкові» рішення, які як раз і дають звичайний лінійний ефект і більше схожі на «малу оптимізацію». Згодом такі гравці (у разі якщо загальна стійкість їх бізнесу в принципі дозволить їм продовжити діяльність) будуть змушені перейти на системи та підходи, які розроблять і запропонують їм лідери.

Автори багатьох досліджень у сфері цифровізації вважають, що в

найближчі п’ять років 40 % компаній зникнуть з ринку. Хоча цей прогноз поширюється на всі види бізнесу, зловити «хвилю цифровізації» повинні насамперед представники напряму високих технологій.

Однак для цього потрібні відповідні персонал, обладнання, компетенції, знання. Вони дуже специфічні й більшість компаній ними не володіють. Отже, для успішної цифрової трансформації необхідне залучення сторонніх спеціалізованих сервісних операторів, які, внаслідок цього, починають відігравати ключову роль у подальшому успішному розвитку української економіки та управління [43; 12].

На наш погляд, зазначені тренди визначають систему зовнішніх і внутрішніх факторів, що обмежують цифрову трансформацію систем управління та забезпечують прискорення цифровий трансформації.

Класифікація факторів, що стримують процес цифровізації, наведено в табл. 1.2.

Людський фактор, брак знань, застарілі обладнання, технології та IT-системи, звички клієнтів – ось головні перешкоди на шляху цифрової трансформації на пострадянському просторі.

На нашу думку, вплив негативних факторів можна нівелювати активізацією і посиленням впливу факторів, що сприяють цифровий трансформації і створюють умови для прискорення процесів цифровізації.

Розглянемо докладніше ключові фактори, що сприяють цифровій трансформації соціально-економічних систем.

1. Позиція підтримки з боку керівних кадрів.

Звісно ж, що процес цифровізації повинен підтримуватися і просуватися лідером або групи організацій (а в державному і місцевому самоврядуванні – «першими» посадовими особами). Це обов’язкова умова успішної реалізації запланованих змін. Головне завдання керівних кадрів - «донести» до співробітників нововведення і показати, яким чином вони вплинуть на кожного з них [18].

Таблиця 1.2

Класифікація ключових факторів, що стримують й обмежують цифрову трансформацію систем управління

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ, ЩО СТРИМУЮТЬ ЙОБМЕЖУЮТЬ ЦИФРОВУ ТРАНСФОРМАЦІЮ	
Державні бар'єри	1. Економічна невизначеність у країні, волатильність гривні 2. Нормативні обмеження, відсутність стандартів щодо застосування цифрових технологій 3. Відсутність спеціальних заходів державної підтримки використання цифрових технологій на підприємствах
Конкурентні бар'єри	1. Впровадження цифрових технологій вимагає витрат з боку постачальників і споживачів, які дотримуються «традиційної моделі» 2. Прихильність кінцевого користувача звичних продуктів (сервісів) 3. Відсутність інформації про успішний досвід або негативний досвід застосування цифрових технологій на інших підприємствах галузі
Технологічні бар'єри	1. Дефіцит цифрових рішень, що враховують специфіку підприємства 2. Слабка захищеність цифрових технологій від кримінальних посягань 3. Недостатній рівень розвитку інфраструктури (низька пропускна здатність каналів зв'язку, відсутність доступу до мобільного Інтернету, недолік центрів обробки даних і т.п.) 4. Відсутність вітчизняних аналогів програмного забезпечення для низки галузевих виробництв
ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ, ЩО СТРИМУЮТЬ І ОБМЕЖУЮТЬ ЦИФРОВУ ТРАНСФОРМАЦІЮ	
Ресурсні бар'єри	1. Висока вартість проєктів по застосуванню цифрових технологій 2. Недостатні бюджети, які підприємство може виділити на проєкти з використанням цифрових технологій 3. Високі витрати на експлуатацію систем, що використовують цифрові технології 4. Застаріле технічне оснащення виробництв промислових підприємств, що ускладнює впровадження нових технологій
Людський фактор	1. Недостатня обізнаність про переваги цифрових технологій, неправильне розуміння суті цифровий трансформації і його ефектів з боку керівництва підприємства і осіб, що приймають рішення 2. Небажання співробітників змінювати звичні форми роботи 3. Недостатня кваліфікація у персоналу, що використовує цифрові технології 4. Недостатня кваліфікація у персоналу, що впроваджує й обслуговує цифрові технології
Психологічні бар'єри	1. Відсутність достатнього власного досвіду або негативний досвід застосування цифрових технологій на інших підприємствах 2. Можливість успішного здійснення діяльності підприємства і без застосування цифрових технологій 3. Збереження та підтримка інформаційної безпеки як інфраструктури та мереж, так і продукції в процесі її функціонування, збереження конфіденційності
Організаційні бар'єри	1. Необхідність інтеграції технологій в існуючий IT-ландшафт і поточну інфраструктуру підприємства 2. Жорстка організаційна структура підприємств, що зумовлює складність зміни внутрішніх процесів, регламентів, документообігу, підходів до отримання і обробки інформації

2. Ініціатива в проведенні процесу «діджиталізації» повинна виходити з єдиного центру.

Для того, щоб модернізація проходила ефективно, необхідне створення команди однодумців. Нерідко для цього формується окремий центр компетенцій, що складається із співробітників різного профілю (проєктувальники клієнтського досвіду, дизайнери, маркетологи, представники IT та ін.). Важливо, щоб члени цієї команди були відкриті новим ідеям, володіли необхідними навичками і не боялися експериментувати. Подібний центр може функціонувати на регулярній основі, транслюючи найкращі практики всередині компанії. Зауважимо, що в деяких випадках (і це підтверджує світовий досвід) ефективним рішенням може стати залучення спеціалізованого сервісного оператора для вирішення завдання створення центру компетенцій компанії або групи компаній [45].

3. Наявність організаційної підтримки процесу змін. На наш погляд, будь-які нововведення вимагають часу на навчання та адаптацію.

Необхідно зберігати операційну ефективність і паралельно перейти на нові правила роботи. По суті співробітники повинні «перевзутися» на ходу, не змінюючи швидкості руху. Тому в деяких випадках правильніше створити нову організаційну одиницю або групу всередині існуючого підрозділу для роботи за новими оцифрованими процесами [52].

4. Поступовий «м’який» перехід до змін.

Цифровізація може зачіпати велику кількість сфер життя суспільства, від яких неможливо позбутися одномоментно. Спроби інтегрувати старі системи в нові процеси загрожують тривалими проєктами з туманними термінами окупності інвестицій. Через кілька років може з’ясуватися, що зроблене вже неактуально. Для зменшення подібних ризиків важливо рухатися дуже невеликими кроками, поетапно приймаючи й реалізуючи рішення з цифрової трансформації [46].

5. Система стимулювання до переходу до нових умов роботи.

Психологічно досить складно швидко прийняти зміни. Цей фактор є

глобальним стримуючим фактором для розвитку сфери послуг у цілому. Нові моделі поведінки є невід'ємним елементом цифрової трансформації [45].

6. Прийняття моделі управління, яка б поступово переходила на нові умови.

7. Створення нової технологічної бази, яка б відповідала новим викликам.

Перед входженням у процес цифрової трансформації повинен бути сформований базис актуальних технологічних рішень, на основі якого будуть вибудовуватися процеси цифровізації:

– високий ступінь автоматизації діяльності, віртуалізації інфраструктури, якість і готовність IT-систем організації;

– синхронізація та оцифровка даних: вся інформація, збір якої можливий у рамках окремої організації, стає реальною основою для прийняття рішень усіх рівнів в цифровому просторі;

– операційна модель, організаційна структура та внутрішні процеси соціально-економічної системи змінюються під нові принципи взаємодії, ключовою характеристикою яких є обґрунтованість (факти, цифри, тренди) і швидкість (обробка даних у реальному часі, коригування курсу в міру надходження інформації, змін) [3].

Таким чином, цифровізація суспільства, управління та економіки – це перспективна реальність, що являє собою комплексну інтегровану систему гнучких технологій і комунікацій інтелектуального суспільства, яка забезпечує вирішення актуальних завдань розвитку суспільства, реалізувати яку прагне сучасна держава. При цьому основними ознаками цифрової організації життя суспільства виступають безперервний розвиток, зміна, підвищення гнучкості, адаптивність, обмін інформацією та реалізація операцій в режимі реального часу, самонавчальне цифрове «розумне» суспільство.

Такий стан речей у системах управління можливо досягти виключно за допомогою цифрової трансформації, основними драйверами якої на

сьогоднішній день є нові продукти і сервіси, новітні інформаційні та управлінські технології, інноваційні бізнес-моделі, галузеві цифрові платформи.

При цьому цифрова трансформація нерозривно пов'язана з глобальною тенденцією сервісизації суспільства та економіки, з одного боку, виступаючи її технологічною основою, а з іншого – породжуючи новий сегмент сфери послуг – цифрові послуги, який розвивається випереджаючими темпами.

Висновки до 1 розділу

Таким чином, «цифрова трансформація передбачає фундаментальне переосмислення того, як працює система управління в організаціях та в державі і як вона взаємодіє з навколишнім середовищем. У сучасних умовах головним фактором «цифрових» змін виступає сучасний споживач інформації в економіці, бізнесі, суспільстві, системі публічного управління. Тому, на наш погляд, цифрова трансформація – це не тільки послуга консалтингових компаній, а фундаментальний процес, який переживає світова спільнота, адаптуючись до нових умов і перевагам суспільства цифрової економіки та управління.

Таким чином, digital-трансформація – це не стільки технології, скільки зміна мислення в нових умовах нової цифрової економіки та управління.

Аналіз показує, що процеси цифровий трансформації найбільш активно відбуваються у сфері послуг (роздрібна торгівля, туризм, консалтинг, розважальні послуги та ін.), а також у тих секторах економіки та управління, які отримують додану вартість від розвитку сервісної діяльності (наприклад, у банківському секторі).

У сучасних умовах цифрова трансформація різними темпами проникає в усі сектори економіки та управління. Треба відзначити, що ефект цифрової трансформації в різних галузях різний. Очевидно, що найпростіше цифровій трансформації піддаються високотехнологічні галузі, насамперед

високоцифровізовані. Але немає сумніву, що цифрова трансформація торкнеться всіх галузей економіки та управління.

Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що цифрова трансформація для сучасних систем управління – це:

1) драйвер зростання, що забезпечує побудову цифрових бізнес-моделей за допомогою: стимулювання зростання в рамках і за рамками основного бізнесу організації; виявлення і створення нових цифрових моделей бізнесу; забезпечення довгострокової конкурентоспроможності;

2) інструмент підвищення ефективності на основі трансформації операційної моделі бізнесу на цифрові технології за рахунок: оптимізації бізнес-процесів всіх рівнів і скорочення витрат; раціонального використання наявних компетенцій та інфраструктури; перекладу всього ланцюжка створення вартості на цифрові технології і модернізації архітектури IT;

3) базис для проривних інновацій, що є основою створення корпоративного інкубатора і венчурного капіталу шляхом: виявлення перспективних можливостей для зростання в майбутньому; завчасного створення умов для доступу до новітніх, а також додатковим технологій; позиціонування як партнера у довгостроковій перспективі.

У контексті нашого дослідження було б логічним, на нашу думку розмежувати такі поняття, як «цифрова трансформація» і «цифровізація». Під цифровізацією слід розуміти соціально-економічний процес, що передує цифрову трансформацію й формує її основу, суть якого полягає в реструктуризації та перетворенні каналів комунікацій навколо використовуваних цифрових технологій (нлаштування так званої цифрової взаємодії).

Аналіз основних категорій процесів «діджиталізації» дозволив прийти до деяких узагальнень, а саме те що цифрову економіку та управління можна розглядати як еволюційний процес розвитку суспільства до нових інформаційних систем, в яких «обмін даними між учасниками процесів у режимі онлайн прийшов на зміну аналоговій взаємодії та зачіпає всі галузі

економіки та управління, а також сприяє більш динамічному розвитку держав. Терміни «цифрова економіка», «цифрове суспільство», «цифрове управління» досить часто вживаються сьогодні як характеристика рівня розвитку глобальної системи управління на етапі переходу до четвертого технологічного укладу, коли провідною стає тенденція до «автоматизації» інтелектуальних процесів з використанням ІКТ. Уважаємо, що це зовсім не нова система управління, а черговий етап розвитку існуючої. Важливо, в цьому контексті підкреслити, що відсталій економіці та системі управління цифровізація і цифрова трансформація не потрібні.

На сьогодні все помітніше стає тенденція прискорення темпів поширення і проникнення цифрових технологій, появи все нових і нових цифрових інновацій, які важко відстежити й проаналізувати, та можливих сфер їх застосування, а також багаторазове підвищення ймовірності появи проривної технології, яка буде представляти виклики для українського суспільства.

Як видається, з урахуванням викладеного ті держави, які раніше інших почнуть будувати цифрову систему, отримують вигоду у вигляді нелінійних результатів.

Таким чином, цифровізація суспільства, управління та економіки – це перспективна реальність, що являє собою комплексну інтегровану систему гнучких технологій і комунікацій інтелектуального суспільства, яка забезпечує вирішення актуальних завдань розвитку суспільства, реалізувати яку прагне сучасна держава. При цьому основними ознаками цифрової організації життя суспільства виступають безперервний розвиток, зміна, підвищення гнучкості, адаптивність, обмін інформацією та реалізація операцій в режимі реального часу, самонавчальне цифрове «розумне» суспільство.

Підсумовуючи, можна констатувати, що сучасний світ в умовах жорсткої конкуренції, швидкого старіння технологій, професій, ідей, проникнення Інтернету в усі сфери життя суспільства , все більше залежить

від процесів «діджиталізації» які вийшли на новий рівень важливості для сучасних держав. За цих умов для підтримки конкурентоспроможності систем управління та економіки органам публічного управління та підприємствам необхідно використовувати можливості діджиталізації за всіма можливими напрямками та формами: клієнтський досвід; партнерство та колаборація; робота з даними; впровадження інновацій; HR-стратегія та культура; управління цінністю тощо.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

2.1. Методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Теоретико-методологічне підґрунтя нової державно-управлінської науки було закладено В. Бакуменком, К. Ващенком, І. Грицяком, В. Загорським, М. Їжею, В. Князєвим, Ю. Ковбасюком, В. Луговим, А. Михненком, І. Розпутенком, С. Серьогіним, Ю. Сурміним, В. Трощинським та іншими дослідниками, яких правомірно можна вважати її фундаторами.

Деякі питання, присвячені теоретичному і теоретико-методологічному забезпеченню науки «Державне управління», у застосуванні до конкретної галузевої спрямованості, були розвинуті у дослідженнях С. Домбровської, В. Мороза та В. Садкового (державне управління освітою) [47; 111; 179]; О. Мельниченка і С. Майстро (держуправління економікою) [101; 203]; Д. Карамишева та Я. Радиша (держуправління системою охорони здоров'я) [42; 43]; О. Крюкова і Г. Ситника (держуправління безпекою) [88; 181]; Ю. Ковбасюка й І. Розпутенка (таке ж само управління бюджетно-фінансовими, зокрема інвестиційними процесами) [52]; А. Дєгтяря та О. Тищенка (держуправління соціально-економічним розвитком регіону) [44; 201] та ін.

Методологію державного управління нерідко розглядають крізь призму застосування методів дослідження систем, часом зводячи її до сукупності методологічних засобів, потрібних для підготовки, обґрунтування та вирішення складних проблем [53, с. 362]. Власне кажучи, така методологія виступає «інтегрованим масивом методів і прийомів системної діяльності»,

який охоплює системне пізнання, аналіз, моделювання, конструювання, діагностику й оцінювання [53, с. 363]. Для реалізації цих видів діяльності є необхідним, з одного боку, застосування відповідних методів (пізнання, аналізу, моделювання тощо) стосовно того чи іншого об'єкта і предмета дослідження, а з іншого – визначення понять, принципів, парадигм, підходів тощо в межах такого об'єкта та предмета [53, с. 346]. З огляду на це доцільно детальніше зупинитися на розгляді базового понятійно-категоріального апарату розглядуваної проблематики, а також присвятити більше уваги дослідженню відповідних методів.

Г. Атаманчук визначає методи управління як сукупність способів і прийомів, що використовуються для аналізу й оцінювання ситуацій, пов'язаних з управлінням, і в цілому для впливу на свідомість і поведінку людей у суспільних процесах, які можуть цілеспрнямовано керуватись, а також у таких само керованих відносинах і зв'язках, для чого можуть використовуватися правові та організаційні форми [8, с. 174].

Як уже зазначалося, підґрунтя методології державного управління, так само, як і його методи, також є складною системою категорій, норм, принципів, цінностей, теорій і парадигм, що забезпечують пізнавальну і практичну діяльність [111, с. 9].

Принагідно нагадаємо, що у Філософському енциклопедичному словнику термін поняття «методологія» (від methodos – метод, шлях дослідження, пізнання, logos – вчення) розглядається як система принципів і способів організації теоретичної і практичної діяльності та її будови й водночас – як учення про цю систему [215, с. 365].

Схожу наукову позицію обстоюють науковці С. Кравченко і В. Козуб. Вони вважають, що методологія є системою способів здійснення теоретичної і практичної діяльності, а з іншого боку, – вченням про цю систему, зокрема про її структуру, методи і засоби діяльності та логічну організацію [52, с. 414; 53, с. 353–354].

Отже, аналіз наукового доробку, який стосується визначення поняття

методології, дає підстави стверджувати, що вчені зазвичай виокремлюють, окрім її системності, таку ознаку методології, як науковість. Як доказ можемо процитувати відповідне визначення В. Загвязинського, що тлумачить поняття «методологія», перш за все, як систему теоретичних знань, що відіграють роль керівних принципів і використовуються як знаряддя наукового дослідження, а також певних засобів реалізації тих вимог, які притаманні науковому аналізу; а водночас – як найзагальнішу систему засад організації наукового дослідження, що містить у собі способи отримання нових наукових знань і їх певну систематизацію [56, с. 199; 227, с. 55–56]. Також автор аргументовано пропонує розглядати методологію науки як вчення про вихідні положення, принципи та способи пізнання або як пояснювальні схеми зміни дійсності [56, с. 40]. При цьому і пізнання, і відповідне перетворення дійсності здійснюються у раціонально-рефлексивній свідомості, націленій вивчати, вдосконалювати та конструювати методи у різних галузях теоретичої та практичної діяльності [121]. В. Бєліков доповнює ідеї В. Загвязинського висновком, що методологію не можна зводити до механічного поєднання методів, методик і прийомів пізнання, адже це, насамперед, логічно впорядкована система взаємозв’язків і взаємодії феноменів, які її утворюють [12].

Слід також погодитися з В. Бакуменком, О. Новіковим, Ю. Сурміним та низкою інших авторів стосовно того, що єдиної усталеної та загальновизнаної цілісної системи поглядів на розуміння поняття «методологія» наразі не існує, вона досі перебуває на етапі становлення. Нерідко методологію хибно уявляють якоюсь абстрактною галуззю філософії, що прямо не стосується ані конкретних наукових досліджень, ані потреб практики [122, с. 8, 10; 132, с. 349]. Розвиваючи цю думку далі, зауважимо, що значущість визначення методології дослідження будь-якого явища чи процесу полягає в тому, що саме її існування забезпечує науково-теоретичне обґрунтування напрямків їх розвитку, що дозволяє потім спрямовувати її на практику з позитивним результатом. Сама подвійність

значення і дуальність застосування методології поглиблює та розширює, на нашу думку, категоріальний зміст цього феномену та надає можливість у повному обсязі використовувати його інструментарій для дослідження актуальних наукових проблем.

Поділяємо також і погляд О. Внукової, за яким сучасна методологія науки, крім методів, засобів і прийомів формування різних систем знань, вивчає всю природу наукового пізнання в цілому, принципи його розбудови і способи одержання знань, а також його генезис, історію та наявний стан, що теж є досить важливим аспектом пізнання [22].

Крім того, аналіз різних визначень методології науки свідчить, що вчені часто вказують на таку ознаку методології, як комплексність. Від ознаки системності остання відрізняється тим, що об'єкт і предмет дослідження методологічно аналізуються як взаємопов'язані його складові, але при цьому акцентується, що предмет виступає похідною складовою відносно об'єкта. Отже, методологія науки надає можливість охарактеризувати компоненти дослідження, зокрема об'єкт і предмет, завдання, сукупність необхідних для виконання цих завдань методів і засобів, а також формує те чи інше бачення напрямів і шляхів наукового пошуку.

Думка О. Внукової є цінною для нашої дисертаційної роботи ще й через припущення стосовно змісту дефініції «методологія дослідження» на категоріальному рівні. Зауважимо, що таке припущення, у свою чергу, робилося на основі тверджень, згенерованих, з одного боку, авторським колективом на чолі з Ю. Сурміним, який визначив методологію як принципи, категорії, парадигми, підходи, концепції, методи та моделі [118, с. 25], а з іншого – авторським колективом на чолі з К. Ващенком, який звернув увагу на приналежність цих елементів до її категоріального змісту [78, с. 34].

Зміст категорії «методологія» відображено на рис. 2.1.

Ураховуючи зміст рис. 2.1, виділимо такі головні характеристики

значення поняття «методологія»:

1) логічно впорядкована система концепцій, підходів, принципів, методів, категорій, парадигм, моделей, способів тощо організації теоретичної і практичної діяльності та її формування;

2) система теоретичних знань, які слугують керівними принципами наукового дослідження, і конкретних засобів практичного втілення вимог наукового аналізу.

На рис. 2.1. наведено концептуалізацію змісту категорії «методологія» (Додаток А).

Авторський колектив (на чолі із С. Загороднюком) хрестоматії «Методологія наукових досліджень з державного управління» охарактеризував таку методологію як складну систему категорій, теорій, норм, принципів, цінностей, парадигм і власне методів, завдяки яким стає можливою пізнавальнуа і практична діяльність [104].

За твердженням одного з авторів Енциклопедичного словника з державного управління О. Крамарева, методологія дослідження – це система принципів і способів організації дослідження; єдиного її тлумачення не існує. Зарубіжні вчені не розрізняють методологію та методи дослідження, тоді як вітчизняні розглядають її як теорію методів дослідження, побудови концепцій у вигляді системи знань про теорію науки [52, с. 416]. Деякі вітчизняні вчені вважають, що в межах науки державного управління під методами варто розуміти способи і прийоми аналізу й оцінювання управлінських ситуацій з використанням правових та організаційних форм, а також їх впливу у керованих суспільних процесах, відносинах і зв’язках на свідомість і поведінку людей [197, с. 174].

Доречним виглядає і зауваження укладачів Енциклопедичного словника з державного управління, які вважають, що методи державного управління треба застосовувати, дотримуючись загальнонаукових принципів дослідження державного управління, серед іншого термінологічного, функціонального, історичного, системного та когнітивного (пізнавального)

методів, моделювання тощо. Фактично ці методологічні принципи і положення тактично втілюються в методах дослідження. На погляд згаданих дослідників, з методів формується загальнонаукова методологія вивчення об'єкта, у цьому разі – державного управління, крізь призму системно-діяльнісного підходу. Його найсуттєвіші компоненти утворюють ряд «потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат», що дозволяє комплексно дослідити сутність і зміст державно-управлінських відносин. Завдяки системному підходу можна розробляти стратегії наукових досліджень. Крім того, згадані автори розрізняють у межах зазначеного загального підходу структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші підходи [52, с. 416-417].

Узагальнивши ознаки методології державного управління і враховуючи точку зору А. Литвина, можемо підкреслити, що отримання наукових знань вимагає застосування відповідного підходу для глибинного вивчення об'єкта пізнання в межах дослідження. Саме це має зумовлювати систему методологічних засад і принципів. Цей висновок можна зробити з огляду на твердження А. Литвина, що фактичним почтаком дослідження виступає формування його теоретико-методологічної бази, на основі чого всебічно аналізують проблеми, напрацьовуються відповідні теоретичні та практичні положення, формулюються ідеї концептуального рівня, розробляються методичні рекомендації, обґрунтовуються пропозиції і т. ін. [93, с. 20].

На погляд групи науковців (В. Бакуменка, С. Кравченка, Ю. Сурміна та ін.), методологічні ідеї та принципи, продуктивні в різних науках, можуть отримати загальнонауковий статус, прикладами чого слугують системний, синергетичний, процесний і ситуаційний підходи, науковий метод здійснення досліджень тощо [52, с. 414]. В. Корженко, В. Говоруха, О. Амосов та ін. теж виокремлюють окремі підходи до методології досліджень [197, с. 10]. Аналіз напрацювань обох згаданих груп учених дозволяє стверджувати, що вони обидві звертають увагу на системний підхід у межах обґрунтування методології досліджень, який, по-перше, дозволяє розробляти стратегії

наукових досліджень, а по-друге, охоплює структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та деякі інші підходи.

В. Корженко, В. Говоруха, О. Амосов та ін., тлумачучи категорію «методологія наукових досліджень», теж справедливо вказують на те, що її можна розглядати і в контексті її позиціювання як наукової дисципліни. За визначенням цього авторського колективу, методологія дослідження державного управління є науковоюа дисципліною, покликаною досліджувати комплекс явищ інструментальної сфери та наукової діяльності в межах науки державного управління, встановлювати закономірні й оптимальні зв'язки між науковими результатами і засобами їх отримання, а також з'ясовувати сутність пізнавального інструментарію і знаходити межі його застосування (продуктивного) [197, с. 9]. Аналіз цього твердження підкреслює важливість розгляду методології дослідження державного управління у тій чи іншій сфері суспільної життєдіяльності з позицій як фундаментальної, так і прикладної науки, а спільним для обох цих позицій є те, що в них міститься формулювання методології наукових досліджень.

Постійне перебування питань теоретико-методологічних аспектів державного управління у центрі уваги науковців свідчить про їх небайдужість і до проблем та методології державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

До напрямів, вартих уваги наукового середовища, належить питання теоретико-методологічного підґрунтя участі держави в управлінні економікою (різними її галузями). В Національному класифікаторі України передбачено такий окремий вид економічної діяльності, як група 84.1 – «Державне управління загального характеру; соціально-економічне управління», що містить підгрупу 84.12 – «Регулювання у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та інших соціальних сферах, крім обов'язкового соціального страхування» [72].

Вважаємо, що підґрунтям дієвої реалізації на практиці державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

є виважена наукова розробка методології державного регулювання.

Одним із найпомітніших явищ останнього десятиліття є перехід до чергового етапу цивілізаційного розвитку – цифровізації, що полягає у принциповій зміні структури світової економіки, її глобальній віртуалізації завдяки появі нових форм транскордонного руху електронних товарів, капіталів, праці. У зв'язку з цим вимірювання рівня цифрової трансформації економіки конкретної країни стає одним із найважливіших завдань дослідників. Розробка системи показників для моніторингу цифрової трансформації економіки на міжнародному рівні ведеться багатьма міжнародними організаціями та авторитетними аналітичними агентствами, зусиллями яких було розроблено більш ніж 20 різних композитних індексів цифрової трансформації економіки та суспільства [50].

Позиціонування країн у системі міжнародних рейтингів на основі формування відповідних індексів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, готовності до мережевої економіки, електронної торгівлі, електронного уряду, інформатизації суспільства є предметом наукових інтересів учених у всьому світі. Систематизація та узагальнення існуючих індексів цифрової трансформації економіки вимагає використання методологічних підходів до оцінювання рівня цифрової трансформації економіки та суспільства, що робить можливим проаналізувати переваги і недоліки методології їх формування.

У науковій літературі існує низка загальноприйнятих параметрів, за допомогою яких визначають рівень цифрової трансформації економіки країни, зокрема найбільш поширеними вважаються: охоплення Інтернетом; частка електронної торгівлі в роздрібному товарообігу; частка суспільства, яка володіє цифровими компетенціями й отримує послуги від держави онлайн тощо. Існують також методики оцінки цифровізації економіки через формування рейтингових індексів.

Найбільш відомі рейтинги засновані на таких індексах, як:

- індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT

Development Index – IDI);

- індекс цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index – DESI);

- індекс цифровий еволюції (Digital Evolution Index – DEI);

- індекс світової цифрової конкурентоспроможності (IMD World Digital Competiveness Index – WDCI);

- індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index – NRI);

- індекс цифровізації економіки BCG (e-Intensity). Для зручності аналізу зазначені вище індекси позділимо на дві умовні групи за об'єднуючими параметрами.

У першу групу віднесемо індекси IDI, DESI та e-Intensity, які, на нашу думку, мають спільну особливість, що полягає в більш соціальній їх спрямованості. Всі вони, так чи інакше, відображають соціально-економічну інтеграцію суспільства, тобто мало або зовсім не враховують цифрову трансформацію бізнесу та промисловості, розвиненість е-торгівлі тощо. Індекс розвитку ІКТ (IDI) обчислюється Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ) з 2009 р. Спочатку він враховував 11 показників, об'єднаних у субіндекси за трьома групами процесів: доступ до ІКТ, використання ІКТ і навички роботи з ІКТ. Однак у 2018 р. індекс був доповнений трьома новими індикаторами, такими як: підписки на мобільний широкосмуговий Інтернет-трафік, відсоток власників мобільного телефону та відсоток осіб з навичками інформаційно-комунікаційних технологій.

Методологію формування індексу розвитку ІКТ (IDI) представлено у табл. 2.1. (додаток А).

Індекс IDI призначений для:

- моніторингу розвитку ІТ у країнах та їх позиціонування на світовому ринку ІТ;

- вимірювання прогресу в розвитку ІКТ як у розвинених, так і у країнах, що розвиваються;

- визначення цифрового розриву (відмінності між країнами з точки

зору рівня розвитку ІКТ);

- виявлення потенціалу розвитку ІКТ і рівня, до якого країни можуть використовувати їх для підвищення власного зростання та розвитку [89].

Проте зазначена методика, на нашу думку, не дозволяє всебічно оцінити рівень цифрової трансформації економіки в країні, оскільки оцінює в основному технічні параметри, ототожнюючи, таким чином, розвиток цифрової економіки і рівень ІКТінфраструктури та підготовленості населення.

Значно більше параметрів включає в себе індекс цифрової економіки та суспільства (DESI), який дає уявлення про стан цифровізації країн ЄС. Індекс DESI складається із п’яти субіндексів: підключення, людський капітал, використання Інтернету населенням, інтеграція бізнесу з цифровими технологіями, цифрові державні послуги [311].

Методологію формування індексу цифрової економіки та суспільства представлено у табл. 2.2. (додаток А).

Базами даних індексу DESI є бази Євростату, МСЕ та ООН. Індекс DESI розраховується як композитний індекс, який підсумовує різні індикатори цифрового розвитку та відстежує еволюцію країн ЄС з точки зору їх цифрової конкурентоспроможності. Перевагою даного індексу є те, що він включає рівень інтеграції цифрових технологій з бізнесом і державою, що дає певне уявлення про стан цифрової трансформації економіки. На думку компанії The Boston Consulting Group (BCG), рівень цифрової трансформації економіки країни повинен розраховуватися через індекс e-Intensity. Даний індекс включає 28 показників, які розраховується як середньозважена сума трьох субіндексів: розвиток інфраструктури, онлайн-витрати та активність користувачів. Методологію формування індексу цифровізації економіки (Boston Consulting Group (e-Intensity)) представлено у табл. 2.3. (додаток А).

Усі субіндекси формуються зі середньозважених значень декількох параметрів, що лежать в їх основі [173].

У 2016 р. відбулася зміна методології розрахунку індексу e-Intensity:

акцент був зміщений на мобільні технології. Другу групу складають індекси DEI, WDCR і NRI, яких більшою мірою об'єднують інституційні, економічні та технологічні показники, що відображають розвиненість нормативно-правової та науково-дослідницької бази, використання ІКТ у бізнесі, а також інформаційної безпеки. Індекс цифрової еволюції (DEI) є основою рейтингу цифрового розвитку та конкурентоспроможності країни, сформованого університетом Тафта (США) спільно з Mastercard. Рейтинг враховує два основні чинники: поточний рівень цифрового розвитку і темпи зростання оцифрування за останні дев'ять років, які визначаються на базі 170 показників, що характеризують темпи цифровізації. Ці показники об'єднані в чотири субіндекси (рівень пропозиції, попит на цифрові технології, інституційне середовище, інноваційний клімат) і відображають прогрес у цифровій трансформації економіки. Методологію формування індексу цифрової еволюції (DEI) наведено у табл. 2. 4. (додаток А).

Залежно від результатів розрахунку індексу DEI всі країни поділяються на чотири категорії:

- перша категорія включає країни-лідери в інноваціях, які в минулому вже демонстрували свій цифровий розвиток, ефективно використовують свої переваги та зберігають темпи зростання;

- друга категорія – країни, які досягли високого рівня цифрового розвитку раніше, але в даний час знизили свою активність і знаходяться на межі ризику «випадання» з цієї категорії;

- третя категорія включає країни, які досягли не найвищого рівня цифрового розвитку, але володіють великим потенціалом і демонструють послідовне і впевнене зростання, що в перспективі дає їм можливість для переходу в більш високу категорію цифрового розвитку;

- четверта категорія – країни з низьким рівнем цифрового розвитку [250].

Значно менше параметрів враховує індекс глобальної цифрової конкурентоспроможності (WDCI) швейцарської бізнес-школи IMD, який

відображає потенційні можливості та готовність різних країн адаптуватися до цифрової трансформації економіки. Індекс WDCI базується на 50 критеріях, які агрегуються в три субіндекси першого рівня, що складаються з трьох субіндексів другого рівня. Методологію формування індексу глобальної цифрової конкурентоспроможності (WDCI) наведено у табл. 2.5. (додаток А).

Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності IMD розраховується для 63 країн, що охоплені WCY. Країни класифікуються від найбільш конкурентних до найменш цифрових. За окремими рейтингами субіндексів можна визначити, в яких галузях цифрової конкурентоспроможності економіка має сильні або слабкі сторони та проводити порівняння між країнами. Ці рейтинги забезпечують більш детальний аналіз конкретних аспектів цифрової трансформації та можуть бути використані для оцінки технологічної структури країни або підтримки міжнародних інвестиційних рішень. Популярним є також індекс мережевої готовності (NRI), який розраховується щорічно спільно Міжнародним економічним форумом (WEF), Світовим банком (WB) і Міжнародною школою бізнесу INSEAD з 2002 р. [241]. Індекс NRI є оцінкою здатності країни використовувати можливості інформаційно-комунікаційних технологій у мережевих цілях. Методологію формування індексу мережевої готовності (NRI) наведено у табл. 2.6. (додаток А).

Даний індекс надає інформацію про основні чинники, що впливають на розвиток мережевої економіки, з метою їх обліку в державній політиці. Така інформація в довгостроковому плані сприяє залученню в мережевий простір більшого числа людей, організацій і співтовариств з усього світу. NRI не тільки оцінює готовність тієї чи іншої країни до участі в інформаційному світі, але і показує, що лежить в основі відмінностей між країнами.

На макроекономічному рівні внесок цифрової економіки в економіку країни оцінюється через показник цифрового ВВП [63; 179]. Для оцінки використовується розрахунок ВВП за витратами, що відображає суму:

- кінцевого споживання, яке включає в себе: витрати онлайн

(електронна комерція, медіа послуги та ін.); сукупність витрат споживачів на доступ у мережу Інтернет (послуги зв'язку і пристрої доступу);

- капітальних витрат: інвестиції в розвиток мобільного та фіксованого Інтернету як для операторів зв'язку, так і для приватного бізнесу;

- обсягу державних витрат на ІКТ: апаратне і програмне забезпечення, телекомунікації та інфраструктура «цифри»;

- чистого експорту пов'язаних з ІКТ обладнання та послуг і чистого експорту, пов'язаного з електронною транскордонної торгівлею.

Вважаємо, що методологічними підходами щодо державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації є програмно-цільовий підхід, інституціональний підхід, синергетичний підхід та їх методи. Розглянемо кожний з них, виходячи з предмета нашого дослідження. Дослідженням проблем регулювання соціально-економічним розвитком території на основі програмно-цільового підходу, присвячені праці: Д. Уільямса, Е. Ведунга, Л. Пала, К. Вайса, Г. Парра, Б. Райзберга та ін. Серед вітчизняних науковців цим питанням присвячені роботи: М. Бутка, С. Дорогунцова, Н. Крайник, І. Лукінова, Я. Олійника, В. Поповкіна, М. Фащевського, М. Чумаченка, Л. Чернюк та інших дослідників.

Програмно-цільовий підхід – це найбільш загальне поняття, що характеризує застосування окремих елементів програмно-цільового планування в практиці прийняття планових рішень щодо економічного та соціального розвитку об'єкта управління (особливо на початкових етапах розробки планів при формуванні цілей і визначенні основних шляхів їх досягнення). Зокрема, програмно-цільовий підхід може бути використаний не тільки при розробці комплексних цільових програм, але і в бізнес-плануванні, довгострокових і середньострокових планах.

Програмно-цільовий підхід, який реалізується через цільові програми та забезпечує прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів та фактичними чи запланованими результатами їх використання відповідно до встановлених пріоритетів державної політики. Саме поняття «програмно-

цільове управління» трактується в широкому сенсі і як метод програмного втілення управлінських рішень, і як реалізація комплексного підходу при вирішенні соціально-економічних проблем. Програму розглядають як інструмент змін, вибраний з декількох альтернативних варіантів як найбільш ефективний шлях досягнення намічених результатів. Поняття «цільова» передбачає спрямованість програм на досягнення заздалегідь встановленої, чітко визначеної мети. Типова структура обласної цільової програми повинна включати: характеристику проблеми, основні цілі і завдання, систему заходів, ресурсне забезпечення, механізм реалізації, способи управління і контролю над ходом її реалізації, а також оцінку очікуваної ефективності та соціально-економічних наслідків від її реалізації. При цьому програма повинна мати чітко визначену цільову спрямованість, точну адресність, часовий інтервал, обгрунтовані обсяги робіт і ресурсні витрати їх реалізації, прорахований економічний і соціальний ефект (кінцевий результат реалізації програмних документів). При розробці програм доцільно також враховувати унікальні конкурентні переваги території. Застосування програмно-цільового підходу для забезпечення ефективності функціонування системи управління розвитком територій передбачає створення фінансово-ресурсного забезпечення для досягнення поставлених цілей та гарантію цільової спрямованості їх використання. Щоб досягнути позитивного ефекту від його практичного застосування має бути безпосередній взаємозв’язок між коштами та результатами. Разом з тим, слід зазначити також і той факт, що цей зв’язок завжди має зворотність – від виділених коштів безпосередньо залежить результат надання послуг, а від отриманого результату – кошти, які буде спрямовано на цю мету у наступному бюджетному періоді. Сутність програмно-цільового підходу до управління регіональним розвитком полягає у відборі основних цілей розвитку території, розробці взаємопов’язаних заходів по їх досягненню в намічені терміни при збалансованому забезпеченні ресурсами з урахуванням ефективного їх використання. Тобто він реалізується за наступною схемою «встановлення цілі – шляхи

досягнення – засоби реалізації – результат». Даний підхід орієнтований не на суб'єкт управління, його складові елементи і сформовану організаційну структуру, а на елементи програми і програмні дії. При цьому вирішення соціальноекономічних проблем регіону отримує правовий статус, акумулюються необхідні для цього кошти, а завдання реалізації намічених заходів набуває обов'язковий характер.

Програмно-цільове управління втілює системний підхід в управлінні економікою. Загалом, програмно-цільове управління націлене на: оптимізацію територіальних пропорцій в економіці, недопущення надмірної диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, забезпечення ефективного функціонування регіональних ринків тощо. Застосування програмноцільового підходу в регіоні сприяє становленню ефективного місцевого самоврядування, зміцнює його матеріально-фінансову та організаційну самостійність. Це дає можливість органам місцевого самоврядування правильно розставити акценти у витрачанні й без того обмежених бюджетних ресурсів та спрямувати їх на вирішення найважливіших та першочергових проблем розвитку територій в рамках реалізації обласних цільових програм.

Програмно-цільове планування – це метод управління економічним і соціальним розвитком країни (регіону, галузі, комплексу підприємств) за допомогою розробки і здійснення конкретних планових документів – комплексних цільових програм. Програмно-цільове планування побудовано по логічній схемі: цілі – шляхи їх досягнення – способи (інструменти) для досягнення мети – засоби, необхідні для досягнення мети. При цьому цілі на відміну від внутрішньофірмового планування формуються для вирішення важливої проблеми і носять більш конкретний характер.

Комплексна цільова програма являє собою директивний і адресний документ, що пов'язує за ресурсами, виконавцями та строками здійснення комплекс соціально-економічних, виробничих, науково-дослідних, організаційно-господарських та інших завдань і заходів, спрямованих на

вирішення найбільш важливої і нагальної проблеми ефективними шляхами у встановлені строки. Програмно-цільовий метод визначає прийоми і способи розробки програм і відображає послідовність прийняття програмних рішень у часі і просторі. Особливістю даного методу є прогнозування майбутніх станів системи, у нашому випадку це регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації. Отже, складання конкретної програми досягнення бажаних результатів регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації є одним із пріоритетів програмно-цільового планування.

Особливістю програмно-цільового планування є спосіб впливу на плановану систему. Наріжним каменемн виступає не система, що вже склалася, і її структура, а елементи програми, які можуть не збігатися з системою (розробляються заходи щодо зміни системи). Основною перевагою програмно-цільового методу в сучасних умовах є концентрація ресурсів на реалізацію взаємопов'язаних заходів, можливість контролю за їх витрачанням, коригування і стимулювання їх ефективного використання. Комплексна цільова програма може мати терміни, не пов'язані з плановими періодами. У той же час показники програм знаходять своє відображення у планах виконавців програмних завдань і заходів, що зумовлює розбиття програмного періоду на терміни, суміщені з плановими періодами. Для досягнення бажаних результатів регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації пропонуємо розробляти і реалізувати комплексні цільові програми, які були б прив'язані до системи державного планування, розробки і виконання бюджетів, із залученням бюджетного фінансування (державного, регіонального або місцевого), що позначилося б на структурі програм і на термінах виконання завдань. Такі цільові прогами з розвитку діджиталізації бажано розробляти в кожному регіоні. Визначимо особливості комплексної цільової програми як планового документа:

- програма вирішує найбільш важливу, пріоритетну проблему, яка чітко окреслена і локалізована (перелік проблем і виділення з них найбільш

важливі, що вимагають програмного вирішення визначається в стратегічному плані, коли обґрунтовуються різні варіанти розвитку підприємств, галузей, комплексів в перспективі і визначається розрив між можливим і необхідним їх розвитком. Цей розрив і вказує на проблему, яка оцінюється за ступенем впливу на результативність економіки країни, регіону, міжгалузевого комплексу, підприємства);

- цілі, завдання та заходи програми конкретизовано під програмну проблему, забезпечуючи її рішення необхідні, установлені строки;

- заходи і виділені для їх реалізації ресурси носять адресний характер, що підвищує підконтрольність і відповідальність за реалізацію заходів та цільове використання коштів і ресурсів;

- програма забезпечується ресурсами в пріоритетному порядку, в повному обсязі і у встановлені терміни як за кількістю, так і за якістю;

- програми в основному носять міжгалузевий, міжрегіональний характер і не прив'язані до можливостей розвитку конкретних підприємств та їх об'єднань;

- програми носять локальний характер, що зумовлює склад їх учасників незалежно від форми власності та галузевої належності;

- програми носять епізодичний характер, та їх необхідність відпадає при вирішенні проблеми. Правила, вимоги, рамки розробки і організації виконання програм визначаються принципами, які формуються виходячи з методології програмно-цільового планування. Ці принципи можна умовно розділити на дві групи: 1) загальні, на основі яких розробляються всі планові документи, в тому числі і цільові комплексні програми (директивність планів і програм, науковість і реальність планових і програмних заходів, наступність планів і програм різних часових меж і ін); 2) специфічні, властиві більшою мірою тільки програмам. До таких специфічних принципів належать: комплексність заходів, які забезпечують розв'язання проблеми, цілеспрямованість програмних заходів на вирішення проблеми, єдність цілей і ресурсів.

Розробка і реалізація комплексних цільових програм може сформувати новий напрямок у менеджменті – управління програмами, це викликано тим, що Комплексна цільова програма – це досить універсальний документ, за допомогою якого можливо цілеспрямовано і ефективно вирішувати найбільш важливі проблеми, у нашому випадку – проблему регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

Стосовно інституціонального підходу в регулюванні соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації, слід зауважити, що сучасні концепції інституціоналізму (неоінституціоналізм) визнають важливість інститутів, оскільки вони мають здатність встановлювати правила поведінки в суспільстві, за інститутами залишається прерогатива встановлення рамок відбору індивіда, але при цьому вони спираються на певну систему цінностей. Тому їх можна і слід аналізувати через інтереси та поведінку людей. На особливу увагу заслуговують інститути політичної сфери – держава, форми і види влади, форми державного устрою, політичні партії, інститут президентства, правові, виборчі системи, суспільно-політичні рухи, різноманітні органи представницької і безпосередньої демократії. Головна їхня функція – регулювання суспільно-політичних явищ і процесів з метою збереження їхньої стабільності й підтримання рівноваги між ними.

Формування глобального цифрового сегмента ринку праці супроводжується економічними та соціальними протиріччями, які особливо гостро проявляються в інституціонально недостатньо розвинутих країнах. Це потребує посилення орієнтації державної політики соціально-економічного розвитку в напрямі забезпечення збалансування процесів трансформації національного ринку праці та становлення цифрової економіки. Незважаючи на ухвалення останнім часом цілої низки нормативно-правових документів щодо економічного розвитку, розвитку освіти і науки України, цифрової трансформації суспільства, актуальним є вдосконалення методологічного апарату виявлення та оцінювання тенденцій трансформації ринку праці, обґрунтування стратегічних пріоритетів регулювання зайнятості з позиції

поліпшення конкурентних позицій країни при переході до цифрової економіки.

Проблеми збалансування розвитку цифрових технологій і трансформації зайнятості в системі управління національною економікою посилюються неузгодженістю між собою різних за рівнем і змістовним наповненням стратегій соціально-економічного розвитку. Теоретико-методологічні та практичні питання трансформації ринку праці, ідентифікації та регулювання цифрових форм зайнятості набувають нових аспектів у контексті сучасних процесів глобалізації та тенденцій розвитку цифрової економіки.

Схваливши Концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки Україна почала роботу з формування політики цифровізації – нового етапу становлення інформаційного суспільства країни. Розвиток національних цифрових інфраструктур було пов’язано з визначенням першочергових проектів цифрових трансформацій національного значення в таких сферах, як громадська безпека, освіта, охорона здоров’я, електронна демократія, екологія, державне управління та іншими новими сферами, ініціативами та проектами, реалізація яких потребуватиме управлінських, організаційних та фінансових зусиль з боку держави та суспільства.

В поняття цифровізації було закладено цілі насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, створення кіберфізичного простору.

За задумом все це повинно стати поштовхом для створення нових галузей економіки, посприяти трансформації ключових сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні шляхом інтеграції ідей, дій, ініціатив та програм, які стосуються цифровізації в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Зрозуміло, що за таких умов, коли постійно зростає кількість завдань,

ініціатив, проектів, система державного управління України не може залишатися незмінною та виконувати роль спостерігача. Вона сама повинна базуватися на технологічних та цифрових формах забезпечення її безперебійного функціонування.

За даними Державного агентства з питань електронного урядування України, чинного до 2 вересня 2019 року центрального органу виконавчої влади, з реалізації державної політики у сферах інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства, вже всередині 2018 року взаємодія між органами виконавчої влади майже на 80% відбувалася в електронній формі. Було сформовано Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – Урядовий портал – kmu.gov.ua. Щодня онлайн проходило близько 4 тисяч документів. Виняток складали тільки звернення громадян, адже і досі не всі люди користуються електронними засобами зв'язку.

Громадяни та бізнес мали можливість отримувати більше 50 електронних послуг. Серед них: довідки про несудимість, реєстрацію фізичних та юридичних осіб, відомості про припинення діяльності тощо.

Незважаючи на вже досягнуті успіхи та з метою оптимізації зусиль органів влади на шляху розбудови цифрової економіки і інформаційного суспільства України в 2019 році Верховною Радою України було створено Комітет з питань цифрової трансформації.

До сфери відання Комітету з питань цифрової трансформації було віднесено питання формування законодавчих засад цифровізації та інформаційного суспільства в Україні. Зокрема роботи над законодавчими засадами адміністрування, функціонування і використання мережі Інтернет в Україні та роботи над Національною і державною програмами інформатизації, а також програмами ЄС «Єдиний цифровий ринок» (Digital Single Market, EU4Digital) й іншими програми цифрового співробітництва, питання електронного урядування та публічних електронних послуг, смарт-

інфраструктури (міста, громади), кібербезпеки та кіберзахисту тощо.

Наступним кроком стала реорганізація Кабінетом Міністрів України Державного агентства з питань електронного урядування та створення Міністерства цифрової трансформації України.

Першими результатами роботи нових структур в системі державного управління стали – третє місце України в Європі й десяте серед країн світу, що застосовують є електронні документи у смартфоні на рівні зі звичайними.

Окрім того в Україні по всіх міністерствах вже з'явилися цифрові заступники (CDTO). Фахівці, які відповідають за цифровізацію конкретної галузі та сфери. Вирішуються кадрові питання, пов'язані з відбором та призначенням «цифрових» заступників по кожному регіону, відповідальних за впровадження єдиних цілей цифрової трансформації держави на місцях.

З 30 січня 2020 року було активізовано у вільному доступі для всіх охочих мобільний додаток «ДіЯ» з цифровими посвідченням водія та свідоцтвом про реєстрацію транспортного засобу. За перші 10 днів з моменту презентації мобільного додатку один мільйон українців стали користувачами «Дії» 2.0. Україна стала однією з перших країн світу, що надала цифровим паспортам такого ж юридичного статусу, як паперовим та пластиковим.

У кінці 2020 року закінчено проект – портал електронних послуг є-Малятко, ID-14. Уряд активно працює над цифровою трансформацією громад, запровадженням експериментального проєкту електронної товаротранспортної накладної та створенням проєктної мережі ЦНАПів.

Під впливом цифрових технологій система державного управління України стрімко змінюється, модернізується, набуває нових ознак цифрової доби.

Саме на державу покладається відповідальність за те, щоб головним стратегічним напрямом і вирішальним засобом суспільних трансформацій ставала соціальна політика, центром якої і головною кінцевою метою постає Людина, її добробут, самоініціатива, життєзабезпечення та безпека. Така політика об'єднуватиме зусилля всіх суспільних інститутів – від держави до

кожного конкретного громадянина, з тим щоб виявляти й розв'язувати суперечності як об'єктивного так і суб'єктивного характеру, сприяти зміцненню й закріпленню прогресивних тенденцій у процесах і явищах матеріальної та духовної сфер життєдіяльності суспільства.

Пізнання закономірностей розвитку соціально-економічних явищ ґрунтується на застосуванні наукових методів дослідження. Відсутність об'єктивної інформації, надійних математичних моделей негативно позначається на теоретико-пізнавальних (аксіологічних) можливостях сучасних системних досліджень у державному управлінні. Синергетичний підхід, незважаючи на деякі заперечення займає особливе положення серед інших підходів. Він, як і системний підхід є міждисциплінарним, оскільки передусім орієнтований на те, щоб виявити закономірності становлення і самоорганізації складних систем, незалежно від конкретної природи складових їх компонентів. Цим, в першу чергу, визначається роль і призначення синергетичного підходу у державному регулюванні соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

Синергетика є методологічною основою глобального, цілісного погляду на світ. Основним законом синергетики є взаємодія двох протилежних сил – той, що створює структури і той, що руйнує останні. Цю закономірність, відкриту в науковому пізнанні синергетикою, науковці розглядають як її найважливіший внесок у розвиток діалектичної методології, що спрямована на вирішення найважливіших проблем людства, в тому числі й діджиталізації. У роботах [28;73; 74; 75; 217] проаналізовані характеристики і особливості синергетичних систем: для синергетичних систем характерне переважання кооперативних форм взаємодії компонентів як усередині самої системи, так і поза нею; самоорганізація завжди пов'язана з кооперативними процесами, колективною узгодженою поведінкою частин системи (саме завдяки такій поведінці виникають нові структури); за результати функціонування синергетичної системі, і здатність бути наділеними тими або іншими властивостями «відповідають» не окремі

компоненти системи, а їх колективні взаємодії – узгодженості, синхронізації, когерентності; випадковість, реальна ситуація є конструктивний початок, основа для процесу розвитку; процес самоорганізації відбувається в результаті взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості; синергетика виходить з принципу, що навколишній світ еволюціонує за нелінійними законами; нелінійність в найширшому сенсі означає багатоваріантність шляхів вибору з альтернатив; синергетична система відрізняється нелінійністю внутрішньої динаміки, здатністю змінювати свою структуру, зберігаючи при цьому цілісність; синергетична система чітко визначає енергетичні чинники – появлення потужного потоку енергії, і її вихід з системи; синергетичній системі властивий конструктивний характер протиріч, що виникають в процесі взаємодії; у синергетичній системі одночасно представлено дві тенденції – прагнення до зростання ентропії і до її зниження (негэнтропийная тенденція); переважання однієї з цих тенденцій визначає або перехід системи па вищий рівень розвитку, або розгортання процесу ентропії занепаду; самоорганізація проявляється в здатності протистояти тенденціям ентропій.

Синергетична концепція може сприяти глибокому пізнанню таких складних, нелінійних, відкритих систем, як суспільство, людина і її діяльність. При застосуванні ідей синергетики у державному регулюванні соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації слід враховувати одне обмеження: теорія самоорганізації не є теорією розвитку, тому, що не вирішеним залишається головне питання – про джерела самоорганізації [80]. Теорія синергетики фокусує увагу на нерівноважності, нестабільності як природному станові відкритих нелінійних систем, на багато-варіантності і невизначеності шляхів їхнього розвитку в залежності від безлічі факторів і умов, які на неї впливають. Тому жодній відкритій системі не можна нав'язувати спосіб поведінки або розвитку, але можна вибирати і стимулювати один із закладених у конкретних умовах варіантів, розраховуючи не стільки на управлінський, скільки на синергетичний,

самокерований процес, а також на несильні впливи, які співпадають з можливим варіантом розвитку [76, с.128]. Синергетика ґрунтується на законах і закономірностях самоорганізації і саморозвитку особистості. Вона дає можливість по-новому підійти до розробки проблем самовизначення і розвитку особистості, розглядаючи передусім їх з позиції відкритості, співтворчості і орієнтації особистості на саморозвиток [193]. В сучасних умовах традиційна організація професійної підготовки не є достатньою для забезпечення ефективного професійного самовизначення особистості, оскільки сталися фундаментальні зміни в культурно-ціннісній орієнтації людини. У результаті змінилися підходи до моделювання особистості професіонала: особистість людини постіндустріального суспільства розглядається в динаміці, як особистість, що самовизначається. Така особистість розглядається як відкрита система, що самоорганізується та має емерджентні (що несподівано виникають) властивості, для соціальної якої потрібне знання і правильне застосування принципів синергетики з метою продуктивного використання потенціалу особистісної самоорганізації. Синергетика дозволяє методологічно посилити значущість процесу самовизначення і розвитку особистості у процесі її підготовки до оволодіння цифровими технологіями. У процесі самоорганізації і самовизначення відбувається заповнення бракуючих «ланок», самодобудови, самоконструювання особистісних характеристик, що необхідні для успішної професійної діяльності з використанням цифрових технологій.

Таким чином, у процесі підготовки особистості до використання цифрових технологій, що стало життєво необхідним для людини, ідеї синергетики використовуються для формування світоглядних, методологічних і синергетичних знань і умінь; для модернізації системи професійної підготовки, як засіб розвитку особистості і формування у неї синергетичного стилю мислення.

Можемо зробити попередній висновок, що аналіз розглянутих міжнародних рейтингів окремих груп показників розвитку цифрової

трансформації економіки, показав, що розвиненість телекомунікаційної інфраструктури країни враховують всі наведені індекси. Оцінку інституційної бази та рівня інноваційного оточення (політичного та ділового середовища, яке стимулює процеси цифровізації) відображені тільки в індексах WDCR, DEI і NRI. Доступність ІК-послуг за ціною враховані тільки в індексах DESI, e-Intensity і NRI; рівень освіти населення та розвиток практичних навичок використання ІКТ ураховують індекси WDCR та IDI; напрями використання Інтернету населенням і використання цифрових технологій у бізнесі оцінюють всі індекси, окрім IDI. Вплив ІКТ на економіку та соціум аналізує лише NRI. Показники міжнародного співробітництва у сфері ІКТ (такі, як частка іноземних інвестицій у витратах на ІКТ, частка міжнародних контрактів у ІКТ-галузі, частка іноземних організацій у секторі ІКТ) не враховує жоден рейтинг. Проаналізовані нами індекси також не враховують особливості кожної з країн, а тому відбувається своєрідне підлаштування показників країн під розрахункові вимоги відповідних міжнародних індексів. Разом з тим, аналіз показників існуючих міжнародних індексів і рейтингів, переваг і недоліків, спільності та відмінностей дозволить надалі використовувати їх для формування нових авторських індексів, що відображають рівень готовності країн до цифрової трансформації економіки та ступеня цифрової глобалізації.

2.2. Державне регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації: змістовно-методологічне наповнення дефініцій

Становлення вітчизняного суспільства відбувається під впливом світового інформаційного тренду. Еволюційні і революційні фактори: досягнення науково-технічного прогресу, скорочення інноваційного циклу, удосконалення системи обміну продуктами/ресурсами, поширення інтеграційних процесів та пандемія COVID-9 сприяють цифровізації

людства. Схиляємося до думки науковців стосовно того, що необхідно розмежовувати «діджиталізацію» і «оцифровування». На початку 21 ст. першим із даної сукупності понять з'явився термін «digitization» (цифрування, оцифрування) на заміну або в доповнення до терміну комп'ютеризація. Оцифрування варто розглядати як процес перетворення окремих аналогових даних у цифрові біти, а діджиталізацію («digitalization») – як спосіб реструктуризації багатьох сфер соціально-економічного простору навколо цифрової комунікації [244]. Зазначені поняття пов'язані як стратегія і тактика. Діджиталізація – це стратегія, яка виходить за рамки впровадження технологій і направлена на докорінну зміну бізнес-моделі компанії. Оцифрування інтерпретується як сукупність тактичних заходів щодо інтеграції інформаційно-комп'ютерних технологій в роботу компаній. У свою чергу, цифрова трансформація має ознаки концепції, яка визначає розвиток соціально-економічних систем у контексті домінуючого впливу інформації та технологій. Крім того, цифрова трансформація обумовлена біхевіоральними детермінантами – грунтується на поведінкових, культурних, соціальних та інших компонентах [251].

Актуальністю сьогодення є державне регулювання процесів цифровізації, роль яких важко переоцінити щодо національних інтересів держави, адже саме вони, сучасні динамічні процеси цифровізації, впливають на зміну структури ринку праці, стимулюють інтеграцію галузевих ринків і секторів економіки, утворюють новий цифровий сегмент.

Розвиток національної економіки та система суспільно-економічних відносин зазнає трансформаційних викликів у контексті домінування ринкових важелів та під впливом чергового витка цифрової парадигми.

Національна економіка України розвивається на принципах ринкової моделі господарювання, що обумовлює специфічні методи і важелі регуляторної функції державного управління.

Окремі аспекти проблематики державного регулювання економіки в умовах цифрового трансформаційного тренду розглянуто у працях О. Бойко-

Бойчука, Ю. Бажала, В. Геєця, В. Гриньова, В. Ільяшенко, С. Дорогунцова, М. Долішнього, Р. Рудницької, О. Федорчака, Т. Піхняк, Н. Харченко, О. Чечель та ін. Розглянемо детермінанти механізму державного регулювання в умовах цифрової трансформації. Ряд авторів концентрує увагу на важелях впливу держави на суспільно-економічну систему країни в розрізі макро- і мікропараметрів й визначає державне регулювання економіки як «процес управлінського впливу держави на стан окремих сегментів ринку (реального ринку, грошового ринку, ринку праці, зовнішньоекономічного сегмента) за рахунок зміни мікро- і макроекономічних параметрів з метою досягнення збалансованого зростання (економічного зростання при повній зайнятості всіх факторів) економічної системи» [106, с. 92]. Ряд науковців дотримується думки стосовно того, що «в умовах ринкового сценарію господарювання важливо впроваджувати концепцію державного регулювання з блоком адапційних важелів до перманентних кон'юнктурних змін» [21, с. 83], і визначає державне регулювання економіки як «сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва (у т.ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [3]. Слушною є думка дослідників, що «механізм державного регулювання обумовлює сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами, показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи [160, с. 8].

В умовах кризових явищ варто акцентувати увагу на механізмах стабілізації ситуації, тому державне регулювання національної економіки варто розглядати як систему організації взаємовідносин між державою, підприємствами і громадянами, з метою стабілізації ситуації в країні та імплементації важелів підвищення соціально-економічних стандартів під

впливом світових тенденцій та директив міжнародних інституцій [21, с. 83].

Всесвітня комунікаційна мережа Internet каталізує глобалізацію інформаційного простору і надає доступ до системи інформаційного обміну все більшій кількості населення планети. Індикатори інформатизації світової спільноти наведено у табл. 2.1. (Додаток Б).

Недостатня підготовленість системи державного управління до таких перетворень посилює невідповідність між розвитком національного ринку праці та розвитком цифрової економіки. У першу чергу, ця невідповідність викликана нескоординованістю рішень і дій органів законодавчої та виконавчої влади, «їх ізольованістю при формуванні стратегій цифрового, соціально-економічного та освітньо-професійного розвитку» [4, с. 28].

У сучасній теорії управління спостерігаємо відсутність теоретико-методологічних положень, які б системно розкривали особливості, тенденції трансформації ринку праці при переході до цифрової економіки, а також недостатність наукових доробків прикладного характеру з діагностики ринку праці та розробки цифрових інструментів регулювання зайнятості населення.

Отже, державне регулювання національної економіки України здійснюється в контексті цифрової парадигми, ключові імперативи та їх взаємозвєязок представлено на рис. 2.1. (Додаток Б).

Під впливом цифровізації економіки з’являється новий вид зайнятості – цифровий, що обумовлює необхідність формування й удосконалення відповідного понятійно-категоріального апарату; зокрема, таких понять, як «цифрова зайнятість», «цифровий працівник», «цифрове робоче місце», «цифрова посада», а також їх нормативно-правовий статус. Трансформація зайнятості відбувається в результаті маштабного впровадження цифрових технології та інновацій у робочий процес, що спричиняє розповсюдження у бізнес-процеси організації та сприяє формуванню потенціалу діджиталізації.

Стратегія Єдиного цифрового ринку успішно реалізується у Європі, вона приносить мільярдні прибутки та забезпечує створення сотень тисяч робочих місць. У найближчому майбутньому онлайн-зайнятість стане

найпоширенішою у світі. За прогнозами Всесвітнього економічного форуму, ІТ-революція відкриє людині світ робототехніки та автономного транспорту, штучного інтелекту та навчання з допомогою машин, нових матеріалів, біотехнологій та геноміки [115, с.5].

Україна у 2014–2018 рр. займала перше місце в Європі та четверте у світі за зайнятістю на цифрових платформах. Про це свідчить обсяг фінансового потоку та кількість виконаних робіт в онлайн-системі. Вона також має перше місце у світі в ІТ-фрилансі. У 2018 році лише на 6 платформах працювали близько 500 тис. українців (приблизно 3 % працевлаштованих осіб). Вітчизняні фрілансери використовують на цифровій роботі 40 платформ і різноманітні спеціалізовані групи у соцмережах. Найбільш обізнаними в цих питаннях є молоді фрілансери, досить відомими для них є понад 30 платформ. Вони підтвердили, що знаходять роботу, використовуючи соціальні мережі: Facebook. com, Odnoklassniki.ru та VKontakte.ru., kabanchik.ua, freelance.ua, freelancehunt.com.

Вітчизняні працівники користуються попитом на ринку праці цифрових патформ. Іноземні замовники часто замовляють їхні послуги через ряд переваг, які вони мають порівняно із представниками фрілансу з інших країн. По-перше, за відносно невисоку плату якісно виконують роботу. По-друге, отримувати онлайн-замовлення українцям, наприклад від європейських та американських замовників, простіше з огляду на культурну близькість та приналежність до східноєвропейського часового поясу. По-третє, платформи забезпечують можливість компаніям залучати тих працівників, які не є штатними, і яких не доцільно утримувати на постійній основі, а лише періодично залучати як тимчасових працівників при виконанні певних видів робіт. Окрім того, працівники співпрацюють з широким колом світових клієнтів та знаходять роботу, відповідно до своїх запитів та кваліфікації. Це особливо актуально для працівників, які мають певні обмеження у виборі роботи, осіб з обмеженими фізичними можливостямими, тих, хто відчуває дискримінацію, не може

самореалізуватися тощо. Онлайн зайнятість породжує майже необмежений попит та пропозицію праці, знижує рівень операційних витрат та допомагає вирішувати проблему зайнятості на ринку праці. Наприклад, в ІТ-галузі, яка найбільш інтегрована до світового мережевого цифрового простору (за даними дослідження Topsdev, протягом 2015 року), найбільшу частку замовлень у Східній Європі виконували українці – 30 % та росіяни – 25 %, менше 10 % належало фрілансерам з Польщі та Румунії, і 5 % – представникам Сербії та Болгарії. Найвищу погодинну оплату отримували польські фрілансери – 27 доларів США, американські – 25 дол. США, а українські – 21 дол. США [69, с.109].

Структуризація онлайн-зайнятісті за рівнем складності передбачає поділ на базову та смарт-зайнятість. Якщо базова включає виконання будь-якої цифрової роботи (роботи в call-, CATI-центрах, виконання перекладів, блогів, адміністрування сайтів), то цифрова смарт-зайнятість характеризується, насамперед, створенням якісно нового або покращеннм існуючого продукту, послуги, наприклад, створенням стартапів, нових програм, сервісного забезпечення, енергетичних ресурсів, матерілів тощо. Цифрова смарт-зайнятість, враховуючи рівень інноваційності, є конкурентним і важливим чинником ефективності розвитку кожної країни та глобальної економіки вцілому. Це означає створення нових моделей штучного інтелекту, поширення системи персоналізації та доступності хмарних робочих сховищ, що не залежать від роботодавців та сприяють продуктивному пошуку роботи.

Цифрова компетентність є ключовою компетентністю в умовах четвертої промислової революції. Цифрова компетентність – це впенене, критичне та відповідальне використання і взаємодія з цифровими технологіями для навчання, працевлаштування, роботи, дозвілля та участі у суспільному житті, яка охоплює такі поняття, як інформаційна грамотність та медіа грамотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпека (включаючи захист персональних

даниху цифровому середовищі та кібербезпеку), а також розв’язання різнопланових проблем і навчання впродовж життя.

Цифрова компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання.роботи, участі у суспільному житті, відповідно до сфери компетенцій, належним чином (безпечно, творчо, критично, відповідально, етично). Цифрова компетентність дозволяє виконувати комплексні завдання у цифровому середовищі.

Розглянемо основні підходи, виміри та засади Рамки цифрових компетентностей для громадян України. Рамка цифрових компетентностей для громадян України – це інструмент, створений для того, щоб покращити рівень цифрових компетентностей громадян, допомогти у створенні державної політики та плануванні освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення цифрової грамотності та практичного використання засобів і сервісів ІТ-технологій конкретними цільовими групами населення. Рамка цифрових компетентностей – це своєрідний стандарт та довідник із цифрових компетентностей, що окреслює певний обсяг знань, умінь та практичних навичок, необхідних для достойної конкуренції на українському та європейському ринку праці та комфортного використання сучасних досягнень цифрових технологій.

Рамка цифрових компетентностей для громадян України має чотири виміри, тобто наборів властивостей і характеристик, які дозволяють у повній мірі описати змістовні особливості контенту певних компетентностей, а також необхідний мінімум теоретичних знань, умінь і практичних навичок залежно від прогнозованого рівня щодо їх можливого використання:

Вимір 1. Сфери компетентностей. Всі компетентності умовно поділено на різні сфери, залежно від функціональних особливостей та рівня складності задач, вирішуваних користувачами.

Вимір 2. Назви та дескриптори компетентностей, що стосуються

кожної сфери.

Вимір 3. Рівні володіння, набуті громадянами за кожною компетентністю.

Вимір 4. Знання, вміння, навички, застосовані для кожної компетентності.

Узагальнена структура рамки цифрових компетентностей для громадян України представлена у табл. 2.2. (Додаток Б).

Отже, Рамка цифрових компетентностей для громадян України охоплює безліч питань з галузі сучасних ІТ-технологій, які важливі для громадян України як у професійному, так і побутовому аспекті. Згідно з дескрипторами цифрових компетентностей у перелік знань, умінь і навичок у різних сферах застосування цифрового контенту введено питання мінімально необхідного рівня комп'ютерної грамотності, зокрема щодо розуміння і реалізації окремих операцій і функцій з цифровими пристроями, так і вищої складності, аж до розробки і створення власного цифрового контенту, його аналізу та оптимізації. Такий підхід дозволяє роботодавцям, виробнича діяльність яких не має безпосереднього відношення до ІТ-галузі, гнучко сформувати вимоги до цифрових компетентностей своїх працівників і оптимізувати кадровий потенціал відповідно до виконуваних функцій за рахунок цифровізації виробничого процесу та впровадження новітніх розробок ІТ у виробництво. Проте такий підхід дозволяє громадянам України, що не мають базової освіти галузі ІТ, реально оцінити свій рівень володіння цифровими компетентностями у відповідних сферах та реалізувати свої потреби і створити достойну конкуренцію на ринку праці в умовах цифровізації побуту, суспільного життя і досягнень індустрії 4.0, використовуючи принцип «навчання впродовж життя».

Можливості використання Рамки цифрових компетентностей для громадян України такі:

- створення державної або регіональної політики з питань розвитку цифрових навичок громадян та мешканців регіону, для планування освітніх

та соціальних ініціатив з метою покращення стану;

- внесення доповнень та змін у професійні стандарти й посадові вимоги;

- створення програм навчання, тренінгів, освітніх ресурсів, спрямованих на підвищення рівня володіння цифровими компетентностями;

- створення професійних більш деталізованих рамок цифрових компетентностей для основних професійних груп різних галузей економіки, сільського господарства, державних службовців, освітян, медичних працівників, підприємців тощо;

- погодження методології та системного збору даних щодо рівня володіння цифровими компетентностями окремих верств населення;

- проведення тестування, опитування, сертифікації, атестації тощо;

- підготовка аналітичних звітів, прийняття рішень та планування заходів щодо підвищення рівня цифрової грамотності населення окремих регіонів, міст, територіальних громад тощо;

- громадських організацій, які займаються програмами підвищення якості цифрових навичок окремих категорій громадян;

- самооцінки рівня володіння цифровими компетентностями, виявлення прогалин та підвищення рівня власної цифрової компетентності громадян України.

Поява та поширення нестандартних форм зайнятості обумовлена змінами технологій зовнішнього та внутрішнього середовища. В ході дослідження ринку праці в контексті сучасного економічного розвитку і становлення цифрової економіки доцільно виявити зв’язки між змінами технологічних укладів і трансформацією форм зайнятості.

Підвищення гнучкості та індивідуалізація виробництва, зменшення енерго- і матеріаломісткості, зростання нематеріального виробництва приводять до поширення нестандартних форм зайнятості. Ознакою переходу до цифрової економіки є формування та поширення цифрової зайнятості. Передумовою для визначення змісту категорії «цифрова зайнятість» є визначення критеріїв

віднесення до неї зайнятих осіб. Критеріями віднесення до цифрової зайнятості є відповідність таким вимогам:

- процес праці відбувається виключно з використанням цифрових технологій;

- оцифровані соціально-трудові відносини;

- учасники проєктної команди взаємодіють через онлайн-платформи та інші цифрові засоби;

- результатом праці є цифровий продукт;

- оплата за працю здійснюється через цифрові платіжні та фінансові системи.

Цифрова зайнятість реалізується цифровими працівниками, а її трактування обумовлює змістовне наповнення цієї економічної категорії.

Цифровий працівник – це особа, яка виконує трудові функції у цифровий спосіб, обіймає цифрову посаду та отримує грошову винагороду за виконання трудових функцій через цифрові платіжні системи.

Зміст категорії «цифрове робоче місце» розкривається в таких положеннях: робоче місце обладнане відповідно до змісту та характеру праці й інтегроване у цифровий або віртуальний робочий простір; його особливістю є наявність цифрових пристроїв, підключених до корпоративної комп’ютерної мережі підприємства. Цифрове робоче місце може бути стаціонарним або рухомим, останнє можливе за наявності відповідного змісту праці, яка не потребує складного обладнання та забезпечує мобільність працівника. Зростання попиту на цифрову смарт-зайнятість й на інтелектуальну робочу силу з цифровими навичками при переході до V і VI технологічних укладів обумовлюється:

- упровадженням нових технологій та формуванням високопродуктивних робочих місць, цифровий характер яких визначається ключовими технологіями V і VI укладів;

- оцифровуванням трудового процесу при переході економіки до V і VI укладів, що зумовить потребу в працівниках із цифровими навичками;

- швидкими змінами технологій, що актуалізує потребу в постійному оновленні навичок працівниками;

- оптимізацією онлайн-навчання для опанування нових навичок.

Цифровий ринок праці – це специфічний сегмент глобального ринку праці, на якому попит і пропозиція формуються у цифровий спосіб та створюються умови для участі економічно активного населення у глобальному цифровому розподілі праці через залучення до глобального цифрового виробництва. Товаром цифрового ринку праці виступає результат трудової діяльності, створений за допомогою цифрових технологій. Параметри, методи і показники діагностики національного ринку праці в умовах цифровізації економіки відображено у табл. 2.3. (Додаток Б).

Діджиталізація економіки відмічається появою нової категорії людей – NEET, що означає – поза освітою, роботою, тренінгами – серед молоді, віком 15-29 років, яку виключено як із безробітного, так і зайнятого населення. У деяких країнах частка молоді, яка перебуває поза роботою й навчанням становить близько 20 %, у Вірменії – 40,0 %, Киргизькій Республіці – 43,3 % [87, с.120]. Означені процеси зумовлюють економічну й політичну невизначеність деяких країн, відсутність роботи для молодих осіб без професійного досвіду, появу «соціальних ліфтів» чи недосконале їх використання, а також відсутність можливостей самореалізації [310].

Сфера онлайн-зайнятості відкриває безмежні можливості, але має і ряд ризиків повязаних із забезпеченням цієї роботи. Зайняті у сфері онлайн не потрапляють у систему правового регулювання соціально-трудових відносин в країні походження клієнта чи самого працівника, для них не забезпечується дія соціальних регуляторів: тривалість робочого часу, надання відпусток, лікарняних, мінімальних виплат, безпечності роботи, недопущення дискримінації тощо. Онлайн-працівники ризикують працюючи лише з однією платформою чи виконучи завдання для одного клієнта цієї платформи, що обумовлюється фінансовою залежністю від нього. Інколи клієнти пропонують таким працівникам роботу на

спеціальних платформах, але після проходження процедури рекрутингу (у певний робочий час і за віповідну винагороду).

У даному випадку відносини набувають ознак відносин найму та мають захищатися законодавством, але практично цього не відбувається, тому для працівника втрачається перевага гнучкості, яка сприяла його додатковій самозайнятості. Як правило, онлайн-працівники не сплачують соціальних внесків та не зареєстровані як самозайняті. Існують також інші проблеми, повязані із цією галуззю. Наприклад, 6% онлайн-працівників зіштовхувалися із блокуванням своїх акаунтів, при цьому 37% з них визнавали його несправедливим. Серед причин блокування акаунта фрілансери також відмічали свої порушення правил роботи на платформах. Переважна більшість працівників задоволені роботою на цифрових платформах, зокрема, 44% задоволені, а 11% – дуже задоволені онлайн-роботою. Лише 5% працівників відмічають незадоволення роботою на платформах. Задоволеність онлайн-зайнятістю зумовлюється вільним графіком роботи та можливістю працювати вдома (34%), а також можливостями самостійного вибору завдань та наявністю доступної для працівника роботи (12%). І хоча в середньому фрілансер витрачає на онлайн-роботу до 30 годин в тиждень, його безоплатна діяльність складає близько 36%. Кожен п’ятий з працівників цифрових платформ працює більше 48 годин на тиждень, більше ніж в цілому серед населення, окрім того, більше 30% фрілансерів працюють вночі. В оплаті онлайн-роботи відмічається гендерна нерівність – чоловіки заробляють у 2,2 рази більше, ніж жінки (значно вище, ніж в українській економіці в цілому), адже жінки переважно виконують роботу для внутрішнього, а чоловіки – для міжнародного ринку [87, с.115].

Замовники послуг по-різному контролюють роботу фрілансерів, у деяких випадках вимагають присутності доступу до працівника протягом певних робочих годин (у п’ятої частини опитаних, навіть, поза робочим часом), або здійснення скріншоту виконаних завдань чи встановлення

спеціальних програм на їх комп'ютері, для контролю робочого часу. Діджиталізація зайнятості передбачає також ризик використання робочої сили і формування ринку праці через поширення краудворкінгу – передачі завдань значній кількості фрілансерів через посередника – онлайн-платформу.

Останнім часом набуває значного поширення у Європі. В Америці теж більшість новостворених підриємницьких структур застосовують краудворкінг, так як не мають фінансових можливостей чи бажання утримувати фахівців для виконання тимчасових завдань. Виконавців таких робіт, за допомогою комп'ютера, без зарахування у штат, називають краудворкерами. Не існує точних даних стосовно кількості краудворкеров у світовій практиці, хоча вважається, що найбільше їх в Індії і США, а кількість подібних здобувачів сягає сотні тисяч. В багатьох країнах працівники виконують онлайн-роботу за договором [69, с. 204]. Компанії використовують ресурси інтернет-платформ, щоб знайти нові ідеї, здійснити різні опитування і дослідження. Однією з провідних німецьких платформ є clickworker.de, яка засвідчує, що на неї вже працює понад один мільйон краудворкерів. В Україні краудворкінг не такий поширений, як за кордоном, але він розвивається. Онлайн-працівник залежить від рейтингу роботодавця, який є непередбачуваним. І можлива передача компаніями ризиків працівникам з нестійкою зайнятістю.

Наслідки поширення кіберплатформ у компаніях у вигляді тиску на цінову конкурентоспроможність зумовлюють ще більшу проблематику, ніж правова недосконаліть в системі регулювання цифрової зайнятості (компанії, які використовують кіберплатформи, можуть пропонувати товари і послуги за значно нижчими цінами) [69, с. 305]. Поширення краудворкінгу може призвести до розширення тіньової економіки, незаконної праці та нової цифрової нестандартної зайнятості. Як свідчать дослідження, діджиталізацію зайнятісті складно регулювати, але, враховуючи зарубіжний досвід, можна визначити напрями вирішення питання. З огляду на те, що

переважна більшість онлайн-замовників зосереджена у невеликій кількості країн, то можна передбачити можливості впливу на ці процеси законодавчих інструментів та впровадити нові правила гри в суспільстві. На рівні ЄС важливе значення матиме розробка і впровадження відповідних нормативів щодо ставлення роботодавців та агентств з працевлаштування до своїх працівників, зокрема, стосовно справедливості та гарантування хоча б мінімального стимулювання працівників.

Отже, під впливом цифровізації економіки з'являється новий вид зайнятості – цифровий, що обумовлює необхідність формування й удосконалення відповідного понятійно-категоріального апарату; зокрема, таких понять:

– «цифрова зайнятість»;

– «цифровий працівник»;

– «цифрове робоче місце»;

– «цифрова посада»;

– їх нормативно-правовий статус.

2.3. Порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності

Перша чверть XXI століття характеризує сучасність як початок епохи діджиталізації: «сучасний світ швидко змінюється, постійно перебуває в стані турбулентності» [24], цифровий ринок праці має глобальний характер. Під впливом діджиталізації відбувається зміна економічних відносин, підлягають коригуванню процеси виробництва, реалізації вироблених товарів, надання послуг, які суспільство звикло вважати традиційними. На думку науковців, «швидкий розвиток цифрових технологій безпосередньо впливає на якість життя населення, економічну ефективність бізнесу та держави, а також сприяє поширенню нових форм організації праці» [46, с.

123]. Діджиталізація є процесом, який сприяє технологічним проривам у таких галузях, як нанотехнології, біотехнології, штучний інтелект, квантові обчислення, робототехніка та інші. Її друга назва – четверта промислова революція – свідчить про перехід економіки на цифрову, адже цифрова трансформація є найважливішою частиною сталого розвитку багатьох країн на національному рівні.

Для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) – загального бачення усіх країн ліквідувати бідність і створити мирний, стійкий світ для всіх людей – було розпочато амбітне Десятиліття дій з їх реалізації, що мобілізувало уряди, громадянське суспільство і покликало людство вжити заходів і зробити досягнення ЦСР своєю власною ціллю. Проте, спалах пандемії COVID – 2019 у всьому світі змінив повсякденне життя людства. В умовах соціального дистанціювання і карантинних заходів, застосування яких має на меті запобігти поширенню хвороби у країнах і світі, перехід суспільства на цифрову економіку та цифрові ухвалення став життєво важливим для вирішення питань інформування та залучення людей в економічні та суспільні процеси.

В умовах економіки на глобальному рівні діджиталізація відіграє важливу роль у стимулюванні економічного зростання та зайнятості. Висока швидкість розвитку цифрової економіки підтверджується її здатністю до швидкого збору, аналізу «величезної кількості цифрових даних, які виникають із цифрових відбитків особистої, соціальної та ділової активності, що відбувається на різних діджитал платформах.

Так, глобальний трафік Інтернетпротоколу зріс із приблизно 100 гігабайт на день у 1992 році до більш ніж 45 000 ГБ в секунду в 2018 році [310]. А до 2022 р. планується, що глобальний IPтрафік досягне 150 700 Гб в секунду. Причиною такого зростання є збільшення кількості споживачів Інтернету. Розвиток та політичні наслідки збору та використання даних значною мірою залежать від типу залучених даних, які можуть бути особистими чи неособистими, приватними чи державними, для комерційних

чи державних цілей. Також великого значення у цьому питанні набуває спосіб збору інформації: добровільний чи прихований, спостережний чи аналітичний. На переконання дослідників, «волюціонував абсолютно новий «ланцюжок вартості даних», який включає компанії, які підтримують збір даних, їх зберігання, аналітику та моделювання різноманітних ситуацій. Створення цінності виникає після перетворення даних у цифровий інтелект та монетизації за допомогою комерційного використання» [178].

Отже, цифрова економіка охоплює все більше сфер життя людини, збираючи різноманітні бази даних, на основі тих чи інших активностей. Такі дії допоможуть зробити життя суспільства більш прогнозованим.

Діяльність сучасної держави характеризує рівень її інформаційно-аналітичного забезпечення, і цей факт є незаперечним, адже рівень інформаційно-аналітичного забезпечення має фундаментальний вплив на всі процеси розвитку суспільства. По-перше, впровадження й активне використання інформаційних технологій має велике значення для підвищення конкурентоспроможності держави; по-друге, високий рівень діджиталізації в країні підвищує ефективність роботи органів державної влади, тому стратегічною ціллю державного управління є забезпечення безпеки інформаційних систем.

Одним із найбільш вагомих показників ефективності держави є прискорене упровадження інфокомунікаційних технологій у діяльність органів державної влади, тому першорядним завданням будь-якої країни є «необхідність подальшої розробки та надання електронних державних послуг, що їх надають відповідні органи із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій» [228].

Електронний уряд виступає ефективним ресурсом для обслуговування громадян та інших зацікавлених сторін і дозволяє інтегрувати комп’ютерні технології в адміністративну сферу і процеси державного управління. Такий ефективний ресурс, що його пропонують урядам інформаційно-комунікаційні технології, можливий у рамках державної діяльності.

У міжнародній практиці електронний уряд представляє цілісну систему, що інтегрує правові, техніко-технологічні засоби, а також цифрову інфраструктуру, які задіяно для реалізації повноважень органів влади, як у сфері надання державних послуг, так і для міжвідомчої комунікації владних структур.

Погоджуємося з думкою науковців стосовно того, що «інтенсивний розвиток глобальних систем передачі даних, інтернет-орієнтованих інформаційних ресурсів, електронних баз данних, входження державних органів у світовий простір забезпечення безпеки – все це актуалізує проблему забезпечення безпеки програмно-апаратних комплексів і відповідних ресурсів, що використовуються ними» [10].

Ефективність електронного уряду досягається шляхом задіяння інформаційних технологій, які, у свою чергу, вносять зміни до адміністративних методів і бізнес-процесів у державі.

На підставі дослідження щодо темпів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у різних секторах державного управління, проведеного Департаментом ООН, можемо констатувати, що впровадження систем електронного уряду демонструє зростання у всьому світі, і державні органи є їхніми найбільшими користувачами. Всі країни, що входять до ООН, мають офіційні веб-сайти, які в більш ніж 50 % випадків мають посилання на сайти місцевих та регіональних органів влади. За 2017-2020 роки об’єм інформації та послуг, доступних в онлайн-режимі на державних порталах, збільшився у три рази. Починаючи від 2012 року, на урядових порталах у 70% країн діє система «єдиного вікна», тоді як у 2003 році таких країн було лише 26%.

В якості інтегрованого показника для вимірювання готовності й потенціалу державних адміністрацій до використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою надання адміністративних послуг та для аналізу впровадження й ефективності електронного уряду на національному рівні ООН застосовує індекс розвитку електронного уряду (EGDI), основним

фактором зростання якого є планомірне впровадження електронних державних послуг у переважній більшості регіонів світу.

Консолідуємо показники EGDI по країнах, які є провідними у своїх регіонах і приділяють особливу увагу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Наведені дані у таблиці 2.1 (додаток В) свідчать про зростання електронних урядових послуг, що спостерігається як у країнах Європейського Союзу (Великобританія, Естонія), так і у країнах БРІКС (Китай, Індія). У цих країнах електронний уряд став універсальним інструментом для підвищення рівня інноваційності держави [27].

Керуючись світовими тенденціями у даній сфері, установимо основні цілі й соціальний ефект від упровадження електронного уряду. Основні цілі й соціальний ефект від упровадження електронного уряду відображено на рисунку 2.1.

На додаток до позитивного соціального ефекту від задіяння електронного уряду, даний сегмент державного управління підвищує рівень комунікації між владою і населенням, знижує напругу в суспільстві, пов’язану із діяльністю владних органів.

У нашому дослідженні прогрес у розвитку електронного уряду відстежується через Індекс розвитку електронного уряду (EGDI), який показує рівень розвитку електронного уряду на національному рівні, являє собою зведений індекс, заснований на середньозваженому значенні трьох стандартних індексів:

1. Індекс телекомунікаційної інфраструктури (ITI), заснований на даних Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ),

2. Індекс людського капіталу (HCI), заснований на даних Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури Організації (ЮНЕСКО),

3. Індекс онлайн-послуг (OSI), заснований на даних незалежного соціологічного опитування, яке проводило ДЕСВ ООН (Департамент Організації Об'єднаних Націй) (за допомогою нього оцінюється рівень національного онлайн-присутності всіх 193 держав-членів ООН).

Рис. 2.1. Цілі й соціальний ефект від упровадження електронного уряду

Джерело: авторська розробка

Як комплексний показник EGDI використовується для вимірювання готовності та потужності державних установ до застосування ІКТ для надання послуг.

Дослідження 2020 року свідчать про те, що набагато більше країн і муніципалітетів, у порівнянні з 2018 роком, з метою цифрової трансформації проводять стратегії цифрового уряду. Про це свідчить використання таких нових підходів, як: забезпечення електронного уряду в якості платформи; інтеграція інтерактивної і автономної багатоканальної доставки; гнучкий розвиток цифрових послуг (за підтримки всього уряду і всього суспільства); розширення електронної участі і партнерства; прийняття інформаційних підходів; зміцнення цифрового потенціалу для надання послуг, орієнтованих на людей; інноваційне використання нових технологій, таких як штучний

інтелект (ШІ) і блокчейн, особливо в розвитку розумних міст.

Цифрові державні послуги можуть бути компенсатором також і у країнах, що знаходяться в особливій ситуації, у країнах, що розвиваються і розвинених країнах. Електронний уряд може надавати послуги і можливості взаємодії безпосередньо людям з віддалених спільнот, надаючи їм доступ вдома або через цифрові кіоски в селах.

Роль електронного уряду не обмежується наданням послуг; він також має активний вплив на зміцнення цифрової грамотності (Ціль 4), цифрової інтеграції (Цілі 5, 8 і 10), цифрового зв'язку (Ціль 9) і цифрової ідентичності (Ціль 16). Проте Уряди, як і раніше, мають проблеми, що пов'язані з такими контекстуальними факторами, як: обмеженість ресурсів, відсутність цифрової інфраструктури та недостатній потенціал або можливості. У більшості це стосується країн, що розвиваються і країн, що знаходяться в особливій ситуації. Конкретні перешкоди, з якими стикаються країни, пов'язані з питаннями цифрової інклюзивності, конфіденційності даних і кібербезпеки.

З початку 2020 року використання традиційних цифрових державних послуг стає все більш поширеним, що пов’язано із глобальною пандемією COVID-19. Ці події активізують роль електронного уряду: соціальне дистанціювання стимулює онлайн-взаємодію, платформи електронного уряду використовуються для управління кризою.

Зробимо огляд глобального розвитку цифрового уряду. У порівнянні з 2018 роком на 57% збільшилося число країн з рівнем доходу нижче середнього з високим рівнем електронного розвитку. Проте в групі країн з рівнем доходу нижче середнього, було відзначено найбільш значне покращення. Показник у цій групі зріс більше, ніж на 15%, а середні значення EGDI виросли з 0.43 у 2018 році до 0.50 у 2020 році. Майже на 80% збільшилась кількість держав-членів, які пропонують конкретні цифрові послуги для молоді, жінок, людей похилого віку, інвалідів, мігрантів та / або тих, хто живе за межею бідності.

Аналогічним чином, відповідно до принципів ЦСР 16, що передбачають підвищення прозорості та підзвітності, все більше урядів використовують онлайн-платформи для державних закупівель та найму держслужбовців. З 2018 року кількість країн, що публікують вакансії в державних установах в режимі онлайн, збільшилася на 30%, а 80% держав-членів пропонують цю функцію. До числа найбільш успішних країн в області розвитку електронного уряду (що входять в вищий клас оцінки дуже високою групи (EGDI) відносяться Данія, Республіка Корея, Естонія, Фінляндія, Австралія, Швеція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Нова Зеландія, Сполучені Штати Америки, Нідерланди, Сінгапур, Ісландія, Норвегія і Японія.

У всьому світі спостерігається тривале зростання участі в розвитку електронного уряду, причому 65% держав-членів в даний час входять в групу з високим або дуже високим рівнем EGDI. З 2018 року понад 22% досліджених країн перейшли в групу з більш високим рівнем EGDI. Особливо помітним є прогрес в країнах, що знаходяться в особливій ситуації (найменш розвинені країни (НРС) (LDC), малі острівні держави, що розвиваються (РСНВМ) (LLDC) і країни, що розвиваються, які не мають виходу до моря (SIDS) (МОРГ).

Хоча між ранжуванням EGDI і рівнем доходів країни, як правило, існує позитивна кореляція, фінансові ресурси не є єдиним вирішальним фактором розвитку електронного уряду. Дуже часто сильна політична воля, стратегічне лідерство і прихильність розширенню надання цифрових послуг (за Індексом онлайн-послуг, або OSI) дозволять країні досягти більш високого рівня EGDI, ніж можна було б очікувати в іншому випадку.

Значно покращився надання цифрових державних послуг; в даний час більше 84% країн пропонують принаймні одну онлайн-транзакцію, а середньосвітовий показник становить 14. Найбільш поширеними цифровими послугами, пропонованими у всьому світі, є реєстрація нового бізнесу, подача заявки на отримання ліцензії на ведення бізнесу, отримання свідоцтва

про народження та оплата комунальних послуг.

Всі регіони домагаються прогресу в розвитку електронного уряду, про що свідчать їх більш високі середні значення EGDI. Лідером залишається Європа з самою високою часткою країн в дуже високій групі EGDI (58%), за нею йдуть Азія (26%), Америка (12%) і Океанія (4%). Найбільша частка країн, що перейшли в групу з більш високим рівнем EGDI, доводиться на Африку (15 країн, або 28%). Незважаючи на різні проблеми, що стоять перед Африкою, було досягнуто значного прогресу в розвитку електронного уряду; тільки 7 з 54 країн регіону залишаються в найнижчій групі EGDI. Однак зберігаються прогалини в інфраструктурі і розвитку людського капіталу, що не дозволяє багатьом країнам цього регіону перейти на більш високі рівні EGDI. Азія стала другим найбільш просунутим регіоном у розвитку електронного уряду, при цьому її середній показник збільшилася з 0.58 у 2018 році до 0.64 у 2020 році. В Азії також знаходиться найбільше число країн (8), які покращили свої значення EGDI більш ніж на 15 позицій. У Північній і Південній Америці 86% з 35 обстежених країн мають високі або дуже високі значення EGDI. Європа має найбільш однорідний розвиток електронного уряду і є світовим лідером. Океанія має країни на обох кінцях спектру; в той час як Австралія займає п'яте місце, і Нова Зеландія займає восьме місце в цілому, інші країни цього регіону мають сукупний середній показник EGDI 0,44, який помітно нижче середньосвітового (0,60).

Незважаючи на досягнутий глобальний прогрес, відмінності в цифровому управлінні зберігаються як всередині регіонів, так і між ними. Хоча Азія і Америка в цілому співпадають за своїм цифровим розвитком, розрив у розвитку електронного уряду між країнами Азії ширше.

Європа має найбільшу частку країн (93%), що пропонують онлайн-послуги вразливим групам населення, за нею йдуть США (84%), Азія (80%), Океанія (65%) і Африка (55%). Серед вразливих груп молодь є основним об'єктом обслуговування для багатьох країн, в той час як люди, що живуть за межею бідності, і мігранти в значній мірі залишаються без уваги. Європа

займає перше місце з надання послуг електронного уряду: 95% країн пропонують не менше 10 з 20 онлайн-послуг, про що свідчить Дослідження 2020 року. В інших регіонах також розширюється надання онлайн-послуг.

В останні роки збільшилася кількість регіональних ініціатив та партнерств, спрямованих на розвиток електронного уряду, і регіональні комісії Організації Об'єднаних Націй відіграють важливу роль в керівництві або координації багатьох з цих зусиль. Регіональні комісії Організації Об'єднаних Націй визначили ряд регіональних пріоритетних областей: держави-члени Економічної комісії для Африки (ECA) приділяють особливу увагу цифровий торгівлі, цифровій економіці і відкритим державним даним; пріоритетними завданнями членів Економічної і соціальної комісії для Західної Азії (ESCWA) є орієнтована на попит оцінка електронного уряду, відкритого уряду і цифрової економіки; члени Європейської економічної комісії (ECE) використовують електронний уряд для поширення спрощення процедур торгівлі та перевезень; роль цифрового уряду у скороченні небезпеки лих має особливе значення для країн Економічної і соціальної комісії для Азії і Тихого океану (ESCAP) регіону; великомасштабна цифровізація основних функцій державного сектора й Прийняття стратегічніх стратегій і планів здійснення мають першорядне значення для держав-членів ЕСКАТО й Економічної комісії для Латинської Америки та Карибського басейну (ЕКЛАК).

Хоча в кожному регіоні існують різні пріоритети, вони мають одні і ті ж проблеми. До числа областей, які потребують уваги в кожному регіоні, відносяться: політична воля, лідерство й інституційний потенціал; поширення та підключення технологій; торгівля та цифрова економіка як рушійні сили цифрової трансформації; дані, інклюзивність даних і вирішальне значення відкритих даних для побудови інклюзивних товариств; цифрові навички як наріжний камінь майбутнього в секторах зайнятості, освіти, охорони здоров'я та інших секторах, які особливо важливі для повсякденного життя людей; розширення економічних прав та можливостей і

гендерні відмінності; розумні міста й урбанізація.

З урахуванням нових тенденцій в області державних даних і зростаючих ризиків і проблем відбувається зміна парадигми, яка змушує уряди використовувати системи управління даними і стратегії електронного управління, орієнтовані на дані, для створення суспільної цінності інноваційними способами. Кількість країн, які створили портали відкритих державних даних (ОГД), помітно зросла: з 46 у 2014 році (24%) до 153 в 2020 році (80%).

Також спостерігається збільшення числа пов'язаних функцій; серед опитаних держав-членів, 59% мають політику ОГІ, 62% мають метадані або словник даних, 57% приймають запити громадськості на отримання нових даних, 52% пропонують рекомендації по використанню ОГД, і 49% беруть участь у рекламній діяльності.

Країни з високими або дуже високими значеннями EGDI мають загальну характеристику: їх установи просунули системний підхід до розробки політики і надання послуг, використовуючи інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) для покращення робочих зв'язків.

Цифрова трансформація уряду вимагає комплексного підходу, заснованого на цінностях і інституціоналізованого на всіх рівнях державного управління та суспільства. Це може бути реалізовано за допомогою чотирьохетапного ітегративного процесу, який включає в себе: проведення аналізу контексту і ситуації; формулювання загального бачення трансформації уряду і способів використання цифрових технологій для досягнення соціальних цілей; розробку стратегії і дорожньої карти впровадження цифрового уряду на основі ключових компонентів; створення механізмів моніторингу та оцінки для постійного її покращення.

Цифрова трансформація уряду повинна .бути спрямована на заохочення цифровій інтеграції та забезпеченні того, щоб всі люди, включаючи вразливі групи, могли отримати доступ до нових технологій для підвищення свого добробуту. Люди та їхні потреби повинні бути на першому

місці. Що стосується ролі цифрового уряду в період пандемії COVID-19, то ІКТ зіграли життєво важливу роль у зміцненні здоров'я і безпеки людей, а також у підтримці функціонування економіки й суспільства. Цифрові державні технології, завдяки обміну інформацією і надання онлайн-послуг, підтримували зв'язок між урядами і людьми під час спалаху хвороби.

Розглянемо рейтинги електронного уряду 193 держав-членів Організації Об'єднаних Націй та їх розміщення відносно положення в чотирьох групах показників EGDI (дуже високий, високий, середній і низький) та тенденції розвитку електронного уряду, що представлені на основі оцінки показників, відображених в EGDI, уніфікованому зведеному індексі з трьома компонентами: індексом онлайн-послуг (OSI), індексом телекомунікаційної інфраструктури (TII) та індексом людського потенціалу (HCI). Кожен з цих індексів можна проаналізувати окремо. Складене значення кожного індексу нормується і потрапляє до відрізку від 0 до 1. Загальний EGDI отримують, приймаючи середнє арифметичне трьох індексів компонента.

Спостерігаємо подальше покращення глобальних тенденцій в області розвитку електронного уряду та перехід багатьох країн від нижчого до вищого EGDI. Так, за дослідженням 2020 року, 57 країн мають дуже високі показники EGDI від 0.75 до 1.00 у порівнянні з 40 країнами у 2018 році, що на 43% більше для даної групи. У цілому 69 країн мають високі показники EGDI від 0.50 до 0.75, а 59 країн входять у середню групу EGDI з показниками від 0.25 до 0.50. Тільки вісім країн мають низькі показники EGDI (від 0,00 до 0.25), що представляє собою скорочення на 50 відсотків числа країн даної категорії у 2018.

Результати за 2020 рік свідчать про те, що найбільшу частку (36%) складають держави-члени з високими показниками EGDI, за якими слідують держави із середніми показниками EGDI (31%). Частка країн з дуже високими показниками EGDI зросла з 21% у 2018 році до 29% у 2020 році, у той час як частка країн із низькими показниками EGDI скоротилася з 8 до 4%

за той же період.

Середньосвітовий показник EGDI продовжує зростати, досягнувши 0.60 у 2020 році у порівнянні з 0.55 у 2018 році (відображено в додатку В, рис. 2.2 Середні показники EGDI та його складових індексів за 2016, 2018 та 2020 рр.). Середні показники HCI і OSI трохи вище, у порівнянні з середніми показниками 2018 року, в той час як показники для TII значно покращилися. Спостерігається стійка позитивна глобальна тенденція до більш високого рівня розвитку електронного уряду. На рисунку 2.3 (додаток В) ми можемо бачити число країн, які перейшли з однієї групи EGDI в іншу з 2018 року. До числа найбільш важливих і позитивних змін можна віднести те, що 42 країни (або 22% держав-членів) зафіксували позитивний рух вгору з групи з більш низьким EGDI до групи з більш високим EGDI. Зокрема, 18 країн перейшли з групи високого рівня до групи дуже високого рівня, 16 – із групи середнього рівня до групи високого рівня, а вісім – із групи низького рівня до групи середнього рівня. З урахуванням того, що у 2020 році 34 нових учасники увійшли до групи з високим і дуже високим EGDI, частка країн у відсотках з показниками від 0.50 до 1.00 з 2018 року збільшилася на 13,5%; на ці 126 держав-членів в даний час припадає 65% від загального числа держав-членів. Це свідчить про значне покращення рівня розвитку електронного уряду в усьому світі. У дослідженні 2020 року, кожна група EGDI підрозділяється на чотири однаково певних інтервали, або квартили, з названими класами оцінки, для кращого розуміння положення підгруп країн з аналогічними рівнями ефективності (таблиця 2.3, додаток В)

Найнижчий клас рейтингу в кожній групі EGDI включає багато країн, які перейшли від нижчого до вищого EGDI у період з 2018 до 2020 роки. Всі країни, які перейшли з групи з високим EGDI до групи з дуже високим EGDI, мають клас оцінки V1 або V2 (два найнижчих класи оцінки групи з дуже високим EGDI). Аналогічним чином, 13 з 16 країн, що відносяться до H1 класу оцінки, перейшли із середньої до високої групи EGDI.

14 країн, що належать до вищоого (VH) класу оцінки в групі з дуже

високим EGDI, є провідними країнами – результати показників коливаються від 0.8989 до 0.9758. Ці країни, що займають місце від найвищого до найнижчого у класі оцінки, включають Данію, Республіку Корея, Естонію, Фінляндію, Австралію, Швецію, Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії (далі – Сполучене Королівство), Нову Зеландію, Сполучені Штати Америки (далі – Сполучені Штати), Нідерланди, Сінгапур, Ісландію, Норвегію і Японію.

Групи з високим і дуже високим EGDI. Число держав-членів Організації Об'єднаних Націй, що входять до групи країн з дуже високим EGDI (з показниками, що варіюються від 0.75 до 1.00), збільшилася із 40 до 57, що на 43% більше у період з 2018 до 2020 років. Серед цих 57 країн 14 належать до класу оцінки VH, 15 – до класу оцінки V3, а решта 28 країн рівномірно розподілені між класами оцінки V2 і V1.

Із 18 країн, що вперше потрапили в дуже високу групу EGDI, чотири – у Північній і Південній Америці (Аргентина, Чилі, Бразилія і Коста-Ріка), сім – в Азії (Саудівська Аравія, Китай, Кувейт, Малайзія, Оман, Туреччина і Таїланд), сім – у Європі (Чехія, Болгарія, Словаччина, Латвія, Хорватія).

У той час як 14 із цих країн перейшли до класу оцінки V1, Аргентина, Чилі, Чехія і Саудівська Аравія зробили стрибок, перемістившись прямо до класу рейтингу V2. Усі 18 країн є країнами з високим або середнім рівнем доходу. У період з 2018 до 2020 роки. загальне число країн, що входять до групи з високим EGDI, збільшилася лише незначно з 69 до 71. Половина із 16 країн, що приєдналися до групи з високим EGDI у 2020 році, знаходяться в Африці (Намібія, Кабо-Верде, Єгипет, Габон, Ботсвана, Кенія, Алжир і Зімбабве), п'ять – у Північній і Південній Америці (Сент-Люсія, Ямайка, Гватемала, Суринам і Нікарагуа) і три – в Азії (Бутан, Бангладеш і Камбоджа). Три країни – Бутан, Намібія і Кабо-Верде – зареєстрували значний розвиток, досягнувши класу оцінки H2 у своїй групі EGDI. Вісім із цих 16 країн – з особливими умовами і класифікуються Організацією Об'єднаних Націй як найменш розвинені країни (НРС), країни, що

розвиваються, які не мають виходу до моря (РСНВМРСНВМ), і / або малі острівні держави, що розвиваються (МОРГ); це означає можливість прогресу в розвитку електронного уряду у країнах із обмеженими ресурсами.

Число країн, що знаходяться в особливому положенні у групах з високим і дуже високим EGDI, зросла з 27 у 2018 році до 35 у 2020 році; дев'ять з них є країнами з рівнем доходу нижче середнього (Бангладеш, Бутан, Багатонаціональна Держава Болівія, Кабо-Верде, Камбоджа, Киргизстан, Монголія, Республіка Молдова та Узбекистан).

На регіональному рівні всі 43 європейські країни входять до групи з високим або дуже високим EGDI, і вісім з них входять до числа провідних країн у класі оцінки VH. Наступним регіоном, найбільш представленим у цих двох групах, є Америка, де 85% країн займають високі або дуже високі позиції, хоча тільки Сполучені Штати належать до вищого (VH) класу оцінки.

Відповідні частки в інших регіонах включають 72% для Азії, при цьому Республіка Корея, Сінгапур і Японія знаходяться у провідному класі оцінки VH; 36% для Океанії, при цьому Австралія і Нова Зеландія включені до класу оцінки VH; і 26% для Африки. Серед 14 африканських країн, що входять до групи з високим EGDI, тільки Маврикій відноситься до вищого (HV) класу оцінки.

Число країн у середній групі за EGDI (з показниками від 0.25 до 0.50) скоротилося з 66 у 2018 році до 59 у 2020 році; це зниження на 11% є позитивним, ураховуючи, що багато країн перейшли до групи з високим EGDI. Протягом цього періоду вісім країн перейшли від групи з низьким рівнем до групи із середнім EGDI; сім – країни Африки (Коморські Острови, Джібуті, Екваторіальна Гвінея, Гвінея, Малі, Мавританія і Судан), а одна – Азії (Ємен).

Найбільша частка країн у групі країн із середнім EGDI (56%, або у цілому 33 країни) припадає на Африку, за якою слідують Азія (20%, або 12 країн), Океанія (15%, або 9 країн) та Америка (9%, або 5 країн). Переважна

більшість країн середньої групи EGDI – 48 з 59, або 81% – є країнами з особливою ситуацією (НРС, РСНВМ і / або МОРГ). Із цих 48 країн 23 (57%) належать до країн із низьким рівнем доходу (18 в Африці, 4 в Азії і 1 в Америці), у той час як 17 країн (або 35%) належать до країн із рівнем доходу нижче середнього (9 в Африці, 5 в Океанії та 3 в Азії).

Решта вісім країн (4 в Океанії, 3 у Північній і Південній Америці та 1 в Азії) є країнами з рівнем доходу вище середнього.

Число країн із низькими показниками EGDI (нижче 0. 25) скоротилося наполовину, скоротившись з 16 у 2018 році до 8 у 2020 році. Сім із цих вісьми країн є НРС і / або РСНВМ в Африці (Центральноафриканська Республіка, Республіка Чад, Еритрея, Гвінея-Бісау, Нігер, Сомалі і Південний Судан), а одна країна є НРС в Азії (Корейська Народно-Демократична Республіка).

За останні кілька років Африка досягла значних успіхів у розвитку електронного уряду, і лише 7 з 54 країн регіону залишаються у групі з низьким EGDI. Проте за результати Дослідження 2020 року можемо стверджувати, що збереження цифрового розриву всередині регіонів і між ними, незважаючи на вражаючий прогрес, досягнутий у цілому в області розвитку електронного уряду в усьому світі.

14 країн, що належать до вищої (VH) класу оцінки дуже високою групи EGDI, перераховані в табл. 2.3 (додаток B), в якій також наводяться відповідні показники OSI, TII, HCI і загальні показники EGDI.

Сполучені Штати, з їх класом оцінки VH і поліпшеним показником EGDI, продовжують грати провідну роль у розвитку електронного уряду в Північній і Південній Америці і в усьому світі. Республіка Корея є світовим лідером у наданні онлайн-послуг (OSI) і займає лідируюче положення по EGDI в Азії, за нею йдуть Сінгапур і Японія.

Данія має найвищий показник EGDI у всьому світі вже в другому поспіль Дослідженні і є однією з семи країн в Північній Європі і однією з п'яти країн в Європейському Союзі, які входять в найвищий (VH) клас

оцінки. Інші країни Європейського Союзу / Північної Європи в даній категорії зареєстрували поліпшення з моменту видання Дослідження за 2018 рік. Естонія зареєструвала найзначніше зростання EGDI, а Фінляндія поліпшила всі три субіндекси EGDI. Як Швеція, так і Сполучене Королівство досягли більш високого загального показника EGDI за допомогою суттєвого поліпшення в компоненті технічної інфраструктури. Нідерланди - це останній член Європейського Союзу в класі оцінки VH. Ісландія і Норвегія, обидві – країни Північної Європи і займають в цілому дванадцятої та тринадцятої місця, показали поліпшення за всіма трьома субіндексами EGDI. Австралія і Нова Зеландія, лідери в Океанії, залишаються в групі дуже високого EGDI (що узгоджується з останніми двома виданнями Дослідження) і займають хороше положення в рамках найвищого (VH) класу оцінки. Жодна з країн Африки не включена в клас оцінки VH. Нижче представлені основні висновки, отримані внаслідок ряду заходів, вжитих командою з обробки даних для Дослідження Організації Об'єднаних Націй по електронному уряду як частина оцінки і огляду електронного уряду щодо провідних країн. Висновки отримані з аналізу розрізнених даних EGDI, огляду заповненої Анкети для держав-членів (MSQ) і додаткового вторинного дослідження, доповненого оглядом літератури.

Дані Дослідження за 2020 рік вказують на те, що всі 14 країн в класі оцінки VH мають стратегію розвитку держави, яка включає ЦСР. Також вони мають центральний орган, департамент або міністерство, відповідає за багаторічну цифрову порядку денного, під керівництвом керівника по інформаційних технологій (CIO) та за підтримки планів виконання для різних областей політики. Серед 12 провідних країн, які відповіли на MSQ, у 10 цифрова порядок денний узгоджується з їх стратегіями розвитку держави, 9 повідомляють про уніфікацію з ЦСР, а 10 конкретно згадують застосування передових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн і великі набори даних. Всі країни в класі оцінки VH мають вичерпну правову і нормативну базу для електронного уряду, яка встановлює норми, правила, стандарти і

керівництва, стосуються цифрової ідентифікації особистості, онлайн інформації та персональних даних.

Це дозволяє країнам пропонувати державні послуги, які можна порівняти з сучасними і гнучкими способами розробки і застосування цифрової технології відповідно до принципів ефективності, результативності, прозорості, підзвітності та суспільної довіри. Вісім країн також впровадили правила і процедури з цифрової публікації державних витрат і ввели взаємосумісність, щоб розширити застосування рішень з відкритих джерел і відкритих стандартів при побудові державних послуг. Також у 11 з провідних країн є спеціальна державна стратегія за новими технологіям, такими як: штучний інтелект, глибоке навчання і блокчейн, і вони встановили механізм на національному рівні (орган, проект або пробна ініціатива), щоб повністю розкрити потенціал таких технологій при виробленні політик і проектуванні послуг. Ці уряди почали переосмислювати і реорганізовувати внутрішні процеси і спрощувати процедури, щоб більш ефективно контактувати з населенням. Вони демонструють бажання визначати потреби користувачів в наданні послуг ще до того, як ці послуги будуть запитані. Ці уряди активно налагоджують зворотний зв'язок з населенням щодо якості послуг, збирають статистику використання послуг електронного уряду, публікують результати в Інтернеті, діляться статистикою із зацікавленими державними установами і надають громадянам доступ до інформації про державні послуги, одержуваної в реальному часі.

Що стосується зв’язку національного доходу і розвитку електронного уряду, то країни з більш високим доходом демонструють тенденцію до більш високих показниками EGDI, ніж країни з більш низьким доходом. Однак спостерігається сильне рух в бік більш високих показників EGDI для країн у всіх групах доходів. У більшості країн з низьким доходом показники EGDI нижче середнього світового значення в 0.60.

Незважаючи на те, що країни Руанда, Уганда і Об'єднана Республіка Танзанія є країнами з погано розвиненою інфраструктурою,– з відповідними

показниками OSI в 0.6176, 0.5824 і 0.5529 – пропонують онлайн-послуги на рівні вище середнього. У той же час Палау, невелика острівна країна з високим доходом з добре розвиненим людським капіталом (показник HCI в 0.8816), володіє слабкою інфраструктурою (показник TII 0.3745) і пропонує обмежені онлайн-послуги (показники OSI 0.2765). Серед країн з рівнем доходу нижче середнього у 22% показники EGDI вище середнього світового значення, а серед країн з доходом вище середнього відповідна частка становить 56%. Майже все країни з високим доходом (98%) мають показники EGDI вище середнього світового.

Компонент OSI EGDI – це складовий показник, який вимірює застосування урядами інформаційно-коммунікаціонноих технологій (ІКТ) для надання державних послуг на національному рівні. Показники OSI засновані на результатах вичерпного дослідження, яке охоплює безліч аспектів присутності в мережі Інтернет для всіх 193 держав членів.

Спостерігається пряма кореляція між прогресом в наданні онлайн-послуг і загальним поліпшенням в розвитку електронного уряду (що відображено в показниках OSI і EGDI). Результати дослідження показують, що рівні OSI і EGDI збігаються для 119 держав-членів (62%); проте 74 країни мають рівні OSI, які вище або нижче, ніж їх відповідні рівні EGDI (таблиця 2.4, додаток В), що дає підставу припускати, що надання ними онлайн-послуг знаходиться на більш-менш просунутій стадії, ніж розвиток телекомунікаційної інфраструктури.

Країни з рівнями OSI, які вище, ніж їх відповідні рівні TII і HCI, знаходяться в щодо вигідному положенні в світлі надання онлайн-послуг і займають сильну позицію, щоб досить швидко прогресувати у розвитку електронного уряду, якщо дозволить розвиток інфраструктури та людського капіталу. Для даної групи країн надання онлайн-послуг повинно поєднуватися з інвестиціями в поліпшення телекомунікаційної інфраструктури та / або підвищення цифрової грамотності.

Серед 54 країн з дуже високими показниками OSI (в діапазоні від 0.75

до 1.00), у 34 аналогічно високі показники TII і HCI. Решта 20 країн мають комбінації рівнів TII і HCI, які так чи інакше відхиляються від їх відповідних рівнів OSI, що відображено у таблиці 2.5 (додаток В).

У Кувейту і Об'єднаних Арабських Еміратів високорозвинена інфраструктура, але в цілому розвиток електронного уряду ускладнюється відносно більш низькими рівнями розвитку людського капіталу (показники HCI складають 0.7470 і 0.7320, відповідно). У тринадцяти країнах (Албанія, Аргентина, Бразилія, Колумбія, Хорватія, Еквадор, Казахстан, Мексика, Оман, Перу, Сербія, Таїланд і Туреччина) високо розвинений людський капітал, але стан їх інфраструктури може перешкоджати подальшому прогресу у розвитку електронного уряду.

Китаю, Домініканській Республіці та Молдові необхідно підтримувати свій дуже високий рівень розвитку OSI за допомогою інвестицій в розвиток як людського капіталу, так і інфраструктури. Важливо відзначити, що надання онлайн-послуг в Індії та Узбекистані значно покращився, незважаючи на помірне розвиток інфраструктури (показники TII складають 0.3513 для Індії і 0.4736 для Узбекистану). Обидві є країнами з доходом нижче середнього.

Група високого OSI. Серед 46 країн з високими показниками OSI (від 0.50 до 0.75), у 34 відхиляються рівні HCI і / або TII (таблиця 2.6, додаток В).

Тринадцять країн з дуже високими рівнями розвитку людського капіталу і добре розвиненою інфраструктурою (Барбадос, Білорусь, Бельгія, Бруней Даруссалам, Чеська Республіка, Німеччина, Греція, Ізраїль, Латвія, Ліхтенштейн, Румунія, Саудівська Аравія і Словаччина) мають щодо більш низькі рівні OSI. Крім Барбадосу і Брунею Даруссаламу, у цих країн також дуже високі показники EGDI, але орієнтація на поліпшення в наданні онлайн-послуг може значно прискорити прогрес у розвитку електронного уряду в цілому. В іншій групі з 13 країн з дуже високо розвинутим людським капіталом – Вірменія, Азербайджан, Багамські Острови, Коста-Ріка, Грузія, Угорщина, Ісламська Республіка Іран, Киргизстан, Маврикій, Філіппіни,

Сейшельські Острови, Шрі-Ланка і Україна – прогрес в деякій мірі застопорився, ймовірно, за рахунок їх відносно менш розвиненою телекомунікаційної інфраструктури (відображено в балах TII в діапазоні від 0.5289 до 0.7475). Катар, як і інші країни, які є частиною Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, має дуже високий рівень розвитку інфраструктури і може витягти перевага з більш чіткої орієнтації на розвиток людського капіталу та поліпшення онлайн-послуг. Серед країн з високими рівнями OSI, Бангладеш, Єгипет, Кенія, Руанда, Уганда, Пакистан і Об'єднана Республіка Танзанія заслуговують на особливу увагу через їх вражаючого зростання в наданні онлайн-послуг незважаючи на середні або низькі рівні розвитку інфраструктури. Ці країни, деякі з яких є HPC і / або PCPCHBM, – це країни з низьким доходом або доходом нижче середнього.

Група середнього OSI. Відхилення особливо широко поширені серед країн із середніми показниками OSI (від 0.25 до 0.50); з 72 країн в даній групі у 66 відмінні рівні TII і / або HCI (таблиця 2.7, додаток B). У трьох невеликих європейських країн (Андорра, Монако і Сан-Марино) високо розвинені інфраструктура і людський капітал, але менш розвинене надання послуг, при цьому показники OSI коливаються між 0.2824 і 0.4824. Розвиток інфраструктури та людського капіталу також більш просунуте, ніж надання онлайн-послуг, в Чорногорії, Антигуа і Барбуда, на Фіджі, в Гренаді, Монголії, Сент-Кітс і Невіс, Домініці, Алжирі, Боснії і Герцеговині, Ботсвані, Кабо-Верде, Камбоджі, Габоні, на Ямайці, в Йорданії, на Мальдівах, в Марокко, М'янмі, Намібії, Сент-Люсії і Сурінамі. Ангола, Беліз, Камерун, Конго, Куба, Есватіні, Гватемала, Гайана, Гондурас, Кірібаті, Ліван, Лесото, Мадагаскар, Маршаллові Острови, Мікронезія, Непал, Нікарагуа, Палау, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сирійська Арабська Республіка, Таджикистан, Східний Тимор, Того, Тонга, Тувалу, Вануату, болівaріанської Республіка Венесуела, Замбія і Зімбабве мають високий або дуже високі рівні розвитку людського капіталу, але відстають у наданні онлайн-послуг, ймовірно, за рахунок нерівномірно розвиненою інфраструктури.

Високий рівень розвитку інфраструктури являє собою міцну основу для поліпшення надання онлайн-послуг в Кот-д'Івуарі та Іраку, але Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Малаві, Малі, Мозамбік, Нігер, Соломонові Острови, Сомалі та Ємен досягли успіхів в наданні онлайн-послуг, незважаючи на низькі рівні розвитку інфраструктури та людського капіталу.

Група низького OSI. З 21 країн з низькими показниками OSI (від 0.00 до 0.25) у 15 є відхилення в рівнях HCI і / або TII (таблиця 2.8). Надання онлайн-послуг відстає від розвитку інфраструктури та людського капіталу на Коморських островах, в Джібуті, Республіці Гамбія, Гвінеї і Мавританії. У той же час, з огляду на поганий телекомунікаційної інфраструктури, Корейська Народно-Демократична Республіка, Центрально-Африканська Республіка, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Гвінея-Бісау, Гаїті, Народно-Демократична Республіка Лаос, Ліберія і Папуа-Нова Гвінея відстають, незважаючи на те, що мають високі і середні рівні розвитку людського капіталу.

Країни з більш високими рівнями доходів здебільшого мають більш високі показники OS, більшість країн в діапазоні високого доходу має серединний показник OSI вище 0.81, тоді як для всіх інших груп доходу серединні показники OSI нижче середнього світового значення OSI в 0.5620. Країни з високим доходом також мають більш щільне розподіл балів OSI навколо серединного показника, припускаючи більш рівномірний надання онлайн-послуг. 16 з 58 країн в групі доходу вище середнього рівня (Албанія, Аргентина, Бразилія, Болгарія, Китай, Колумбія, Домініканська Республіка, Еквадор, Казахстан, Малайзія, Мексика, Перу, Російська Федерація, Сербія, Таїланд і Туреччина) мають дуже високі показники OSI і в надання онлайн-послуг ближче до країн з високим доходом.

Проте, шість країн в групі високого доходу (Андорра, Антигуа і Барбуда, Монако, Палау, Сент-Кітс і Невіс і Сан-Марино) мають показники OSI в діапазоні від 0.2765 до 0.4824, і у двох країн в групі доходу вище середнього рівня (Лівія і Екваторіальна Гвінея) одні з найнижчих показників

OSI (0.0412 і 0.0647, відповідно).

Деякі країни з низьким доходом або доходом нижче середнього показують непогані результати в наданні онлайн-послуг. Є 20 таких країн з дуже високими показниками OSI (Узбекистан, Республіка Молдова та Індія) або високими показниками OSI (Бангладеш, Бутан, Багатонаціональна Держава Болівія, Єгипет, Сальвадор, Гана, Індонезія, Кенія, Киргизстан, Пакистан, Філіппіни, Руанда, Туніс, Уганда, Об'єднана Республіка Танзанія і В'єтнам). Дев'ять з цих країн – НРС і / або РСНВМ.

З цього можна зробити висновок, що навіть країни з обмеженими ресурсами можуть досягти прогресу в наданні онлайн-послуг та розвитку електронного уряду, якщо їх підтримують іншими способами (наприклад за допомогою мудрого керівництва, сприятливої політичного середовища або міжнародного співробітництва).

З 2018 року кількість країн, що пропонують онлайн-інформацію та послуги, спеціально спрямовані на соціально незахищені групи, виросли приблизно на 11%; такі послуги пропонуються молоді (156 країн), жінкам (151 країна), емігрантам (148 країн), літнім людям (148 країн), особам з обмеженими можливостями (137 країн) і нужденним людям (130 країн) (див. таблицю 2.9, додаток В).

Всі країни крім однієї (Південний Судан) мають національні портали і серверні системи, які автоматизують ключові адміністративні завдання, підвищують доступність державних послуг та сприяють прозорості та підзвітності в рамках державного сектора.

Число країн, що пропонують, як мінімум, одну трансакціонної онлайн-послугу зросла з 140 в 2018 до 162 у 2020 році, або на 16%. У світовому масштабі 66% держав-членів надають транзакційні онлайн-послуги в 2020 році. Рівні поширеності найвищі в групах дуже високого і високого OSI (93 і 81%, відповідно), з охопленням повного спектра 20 послуг, оцінених в 2020 році. У групах середнього і низького OSI, відповідні рівні поширеності становлять 53 і 13%. Важливо відмітити, що прогрес в наданні онлайн-послуг

видно навіть в країнах з низькими рівнями OSI, де середнє число пропонованих онлайн-послуг зросла з 1 в 2018 році до приблизно 3 в 2020. З 2018 року п'ять країн (Чад, Коморські Острови, Джібуті, Науру і Туркменістан) почали пропонувати, щонайменше, одну онлайн-послугу, при цьому Джібуті пропонує відразу сім. Більшість країн з низьким OSI все ще пропонують одну або дві онлайн-послуги; однак 6 з 21 країни в даній категорії (Джібуті, Гаїті, Народно-Демократична Республіка Лаос, Ліберія, Папуа-Нова Гвінея і Сан-Томе і Прінсіпі) надають від п'яти до дев'яти типів послуг.

Подача заяв на вакансії в уряді і ліцензії на ведення комерційної діяльності, запит свідоцтв про народження, смерті і шлюбі і оплата комунальних послуг – це такі самі часто пропоновані онлайн-послуги в усьому світі. Подача заяви про зміну адреси онлайн – це найрідкісніша транзакція, при цьому всього 66 країн пропонують дану послугу.

П'ять найчастіших послуг, що надаються країнами в групах середнього та низького OSI, – це реєстрації фірми, заяву на отримання ліцензії на ведення комерційної діяльності, заяву на вакансії в уряді і заяву на отримання свідоцтв про народження та смерті.

Як показано у таблиці 2.10 (додаток В), відсоток країн, що надають поновлення через мобільні додатки або СМС, виріс у всіх секторах в 2020 році. Число країн, що пропонують поновлення через СМС або додатки, збільшилася, в середньому, на 38% з 2018 року, що в два рази перевищує збільшення числа країн, що пропонують поновлення через підписки (в середньому, 19%). Саме відчутне збільшення в наданні мобільних послуг з 2018 року спостерігалося в секторі навколишнього середовища, який зареєстрував 20-відсоткове зростання.

Сектор «Правосуддя» було додано у 2020 році, тому немає доступних порівняльних даних для 2018 року.

Триваюче збільшення надання мобільних послуг пов'язано з наступним: покращений доступ до фіксованого (провідного)

широкосмугового з'єднання і середнє глобальне збільшення на 2% в області підписок на дану послугу; середнє глобальне збільшення на 20% в області активних мобільних підписок; і більш високий відсоток осіб, які використовують Інтернет.

Висновки до 2 розділу

1. Обґрунтовано методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації з позиції врахування її синергетичності та забезпечення при цьому стратегічності державного регулювання в цій сфері. Власне кажучи, наполягається на важливості узгодженні низки стратегічних документів з метою усунення правової диференції, з одного боку, державної політики у сфері цифровізації, а з другого боку, соціально-економічного розвитку України та пов’язаних із цим ризиків. Серед цих правових документів визначені такі: указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Стратегія сталого розвитку України та Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні.

2. Порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності дозволив встановити таке:

1. Рівні розвитку електронного уряду покращилися на глобальному рівні по всіх регіонах і всіх групах доходу і серед країн, які перебувають в особливій ситуації.

2. Рівень розвитку електронного уряду повсюдно покращився, з ростом середнього показника EGDI з 0.55 в 2018 до 0.60 у 2020 році. При тому, що 34 країни вперше увійшли в групі високого і дуже високого EGDI в 2020 році, ці дві групи тепер складають більшість держав-членів (126 з 193 країн).

3. Прогрес помітний навіть в країнах, що знаходяться в особливій ситуації; число НРС, РСНВМРСНВМ і МОРГ з високими і дуже високими

показниками EGDI тепер дорівнює 35 - 29-відсотковий зростання з 2018 року. Дев'ять з 35 країн – це країни з доходом нижче середнього, і вони просунулися в розвитку електронного уряду, незважаючи на їх обмежені ресурси.

4. В даний час всього вісім країн зазнають труднощів з просуванням розвитку електронного уряду і мають низькі показники EGDI (нижче 0.25) - 50-відсоткове зниження з 2018 року.

5. Рівні доходу підтримують, але не визначають повністю прогрес у розвитку електронного уряду. В цілому, рівні EGDI по всій видимості мають позитивну кореляцію з рівнями національного доходу, але фінансові ресурси - не єдиний критичний фактор. Найчастіше країни, які прагнули до надання онлайн-послуг (що виражено більш високими показниками OSI), можуть подолати обмеження, пов'язані з недостатніми рівнями розвитку інфраструктури та людського капіталу.

6. Двадцять країн з низьким доходом і доходом нижче середнього домоглися значних успіхів в наданні онлайн- послуг. У період між 2018 і 2020 рр. середній показник EGDI для країн з доходом нижче середнього виріс з 0.43 до 0.50, відзначаючи найшвидший прогрес, досягнутий будь-який з груп протягом даного періоду.

7. Надання онлайн-послуг розширюється і може дозволити урядам бути більш ефективними, відкритими, прозорими і інклюзивними:

- Число країн, що пропонують, як мінімум, одну трансакціонної онлайн-послугу зросла з 140 в 2018 до 162 в 2020 році. Більше 84% цих країн пропонують, щонайменше, одну – а в середньому 14 – з 20 транзакційних онлайн-послуг, розглянутих в Дослідженні, відображаючи 40-відсотковий зростання з 2018 року.

- Онлайн-послуги, пропоновані найчастіше, включають реєстрацію нової компанії, подачу заявок на отримання ліцензії на ведення комерційної діяльності, запит свідоцтв про народження, смерті або шлюбі і оплату комунальних послуг.

- На виконання мети Порядку денного до 2030 року для сталого розвитку «Не залишати нікого позаду», від 67 до 80% держав-членів Організації Об'єднаних Націй пропонують спеціальні. онлайн-послуги для молоді, жінок, мігрантів, літніх, осіб з обмеженими можливостями і тих, хто живе в бідності.

- Більшість держав-членів оголошують і надають результати процесів закупівель / торгів онлайн і мають функціональні платформи для електронних закупівель (138 і 125 країн, відповідно), і приблизно в два рази менше (67 країн) надають цифрові інвойси. Всього є 156 країн, які публікують вакансії в уряді онлайн-30-відсоткове зростання з 2018 року.

8. Функції національних порталів ростуть:

- Все держави-члени крім однієї мають національні портали і серверні системи, які автоматизують основні адміністративні завдання. Майже всі країни періодично оновлюють свої портали і пропонують деякі базові функції, такі як карта порталу, функції пошуку і опції контакту.

- Майже 90% держав-членів мають просунуті портали електронного уряду, оснащені єдиним вікном, можливостями взаємодії через соціальні мережі та інтерактивним дизайном з функціями зворотного зв'язку.

- На порталах електронного уряду не представлені широко дуже просунуті можливості, включаючи розширені параметри пошуку, навчальні матеріали, чати і відмітку про хабарництві. Якщо і пропонуються, такі можливості частіше зустрічаються на порталах країн з високим доходом (76%) і країн із середнім доходом (65%).

9. Уряди надають більше інформації громадськості:

- Все частіше можна знайти специфічну для сектора інформацію, політики і програми на спеціально призначених веб-сайтах уряду. Багато країн надають населенню державні витрати і бюджети і пропонують онлайн-послуги, пов'язані з освітою, працевлаштуванням, навколишнім середовищем, охороною здоров'я, соціальним захистом і правосуддям / юридичними питаннями.

- В частині надання даних на порталах уряду країни по наростаючій переходять від не машиночитаємих форматів (таких як PDF) на машиночитаних. спостерігався 50-відсоткове зростання в числі порталів ОГД, які надають специфічну для сектора інформацію в машиночитаних форматах.

10. Тенденції в наданні мобільних послуг поліпшуються:

- Уряди все більше діляться публічною інформацією та надають онлайн-послуги за допомогою електронної пошти, оновлень СМС / RSS-каналів, мобільних додатків і завантажуються форм. Число країн, що пропонують поновлення через СМС або мобільні додатки, зросла в середньому на 38 відсотків з 2018 року.

- Підписки на мобільні поновлення пропонують найчастіше в секторі освіти (127 країн), секторі охорони довкілля (116 країн) і секторах охорони здоров'я та працевлаштування (по 115 країн).

- Триваюче збільшення надання мобільних послуг пов'язане з поліпшеним доступом до фіксованому (провідного) широкосмугового з'єднання і глобальним середнім збільшенням на 2% в підписках на дану послугу; глобальним середнім збільшенням на20% в активних мобільних підписках; і більш високим відсотком осіб, що використовують Інтернет.

11. Зберігається цифровий розрив:

- Сім з восьми країн з найнижчими показниками EGDI - це НРС і / або РСНВМв Африці.

- У світовому масштабі 83% держав-членів Організації Об'єднаних Націй надають, як мінімум, одну трансакціонної онлайн-послугу. Однак повний спектр в 20 послуг, оцінених в 2020 році, доступний, в основному, в країнах з дуже високими і високими показниками OSI (93 і 81%, відповідно).

- Серед країн із середніми і низькими показниками OSI частки, що надають онлайн-послуги, становлять 53 і 13%, відповідно. Більшість країн з низькими показниками OSI все ще пропонують одну або дві онлайн- послуги; тільки шість пропонують від п'яти до дев'яти типів послуг.

12. Всі регіони і групи доходу мають країни з потенціалом до поліпшення в розвитку електронного уряду:

- Розбіжності в індивідуальних областях розвитку електронного уряду існують навіть у високорозвинених регіонах. Наприклад, три маленькі європейські країни (Андорра, Монако і Сан-Марино) мають високо розвинені інфраструктуру і людський капітал, але тільки помірно розвинене надання онлайн-послуг (з середніми показниками OSI в діапазоні від 0.2824 до 0.4824).

- Країни, які мають показники OSI вище, ніж їх відповідні показники TII і HCI, знаходяться у відносно вигідному положенні в світлі надання онлайн-послуг і можуть потенційно прогресувати швидше в розвитку електронного уряду, якщо прискориться розвиток інфраструктури та людського капіталу. Для даної групи країн надання онлайн-послуг повинно супроводжуватися інвестиціями в поліпшення телекомунікаційної інфраструктури та / або підвищення комп'ютерної грамотності.

13. Дев'ять ключових компонентів переходу уряду на цифрові технології:

1. Бачення, лідерство, світогляд: Зміцнення трансформаційного лідерства, зміна світогляду іціфрових можливостей на індивідуальному рівні.

2. Інституційна та нормативна база: Створення комплексної інституційної екосистеми на основе всеоб'емлющей (повної) нормативно-правової бази.

3. Організаційна структура і культура: Трансформація організаційної структури і культура.

4. Системне мислення і інтеграція: Сприяння системного мислення і розробці комплексних підходів до розробки політики і надання послуг.

5. Управління даними: Забезпечення стратегічного і професійного управління даними, з тим щоб забезпечити розробку політики на основі даних і доступ до інформації за допомогою відкритих державних даних, серед інших пріоритетів доступу до даних і їх використання.

6. Інфраструктура ІКТ, доступність і загальнодоступність технологій.

7. Ресурси: Мобілізація ресурсів та узгодження пріоритетів, планів і бюджетів, в тому числі на основі партнерських відносин між державним і приватним секторами.

8. Потенціал розробників потужностей: Зміцнення потенціалу шкіл державного управління та інших установ.

9. Громадський потенціал: Розвивати потенціал на рівні суспільства, щоб нікого не залишити позаду (Охопити всіх) і подолати цифровий розрив.

РОЗДІЛ 3
СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

3.1. Аналіз соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Перехід до інформаційного суспільства в Україні передбачає системні зміни в політичній, правовій, культурній і, особливо, соціально-економічній сферах. З огляду на масштабність і глибину існуючих ризиків соціально-економічного розвитку країни в сучасних умовах стає зрозумілим, що запобігання їх виникнення можливе тільки при активному сприянні органів державного управління, адже в силу своїх зобов'язань роль держави завжди полягає в координації всіх процесів, що стосуються суспільства, в тому числі в умовах діджиталізації.

За підсумками 2020 р. реальний ВВП України скоротився на 4%. Це значно менше, ніж очікувалося на початку коронакризи (6%). Економіка України швидко відновлювалася в другому півріччі. Після проходження жорсткої фази карантину падіння реального ВВП сповільнилося до 3,5% у III кварталі 2020 р. Ужорсточення карантинних заходів у листопаді мало обмежений вплив на ділову активність. Швидке відновлення економіки зумовлене передусім зростанням споживання. Збільшення заробітних плат та соціальних видатків бюджету підтримувало споживчий попит на високому рівні. Також почало скорочуватися безробіття. Вагомий внесок у відновлення економіки мало державне споживання з огляду на нарощування поточних витрат бюджету на інфраструктуру, насамперед дорожні ремонти, а також охорону здоров'я. Натомість через невизначеність в умовах пандемії інвестиційна активність бізнесу залишалася низькою [67].

Розглянемо і проаналізуємо інші показники соціально-економічного розвитку України за останній період (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні показники соціально-економічного розвитку України [167]

Показники	Фактично за 2020 р.	Темпи зростання (зниження), %			
		грудень 2020 р. до		2020 р. до 2019 р.	2019 р. до 2018 р.
		листопада 2020 р.	грудня 2019 р.		
Середньомісячна заробітна плата одного працівника					
номінальна, грн	11591	118,3	115,6	110,4	118,4
реальна, %	х	117,2	110,1	107,4	109,8
Заборгованість із виплати заробітної плати – усього, млн.грн	3136,7	78,2	103,4	х	х
Індекс споживчих цін	х	100,9	105,0	102,7	107,9
Індекс цін виробників промислової продукції	х	101,8	114,5	98,4	104,1
Індекс промислової продукції	х	102,8	104,8	94,8	99,5
Індекс сільськогосподарської продукції	х	37,2	126,0	88,5	101,4
Індекс будівельної продукції	х	149,6	109,9	104,0	123,6
Експорт товарів, млн. дол. США	44346,5	102,3	109,2	96,5	106,3
Імпорт товарів, млн. дол. США	48243,8	100,7	97,9	87,1	106,3
Сальдо (+, –), млн. дол. США	– 3897,3	х	х	х	х
Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн.	1210750,3	120,0	113,4	108,4	110,3
Вантажообіг, млн. ткм	290342,6	100,1	94,9	85,7	102,1
Пасажирообіг, млн. пас. км	49379,8	94,9	45,8	46,1	102,6

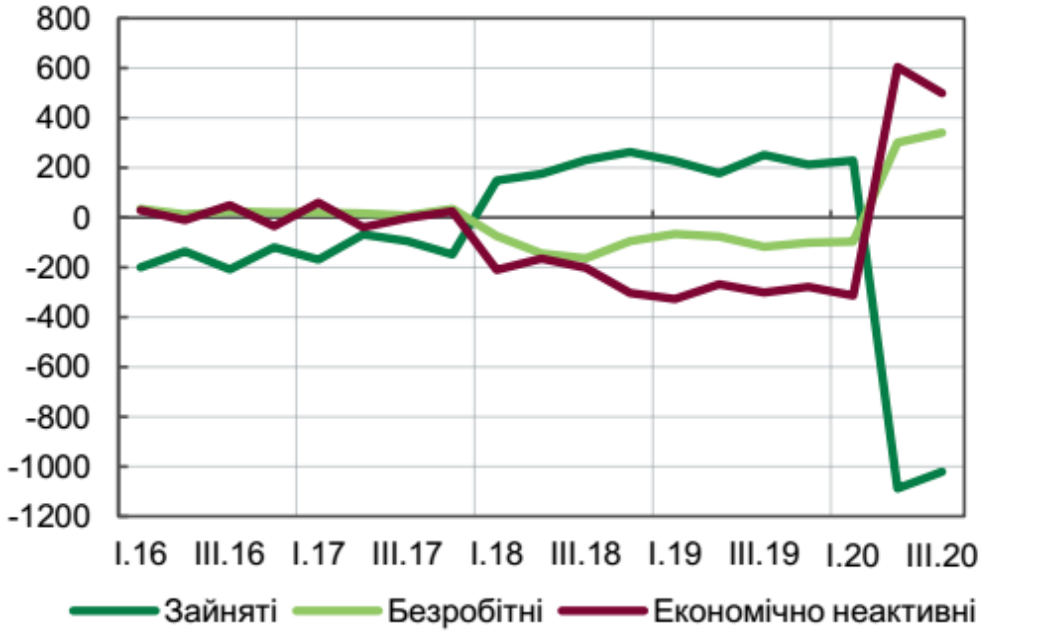
Слід зазначити, що показники соціально-економічного розвитку України за підсумками 2020 р. за деякими позиціями значно поступаються

відповідним показникам 2019 р., що пов'язано з глобальною пандемією COVID-19. Це також негативно позначилося на показниках смертності та спричинило подальше скорочення населення країни (тільки за січень-листопад 2020 р. від коронавірусу померло 14534 чол.).

Так, на 1 грудня 2020 р. чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, становила 41629,9 тис. осіб., а упродовж січня-листопада 2020 р. чисельність населення зменшилася на 272,5 тис. осіб. Порівняно із тим же періодом 2019 р. обсяг природного скорочення збільшився на 33,3 тис. осіб.

Природний рух населення в січні–листопаді 2020 р. характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих – 49 живонароджених.

Ситуація на ринку праці поліпшувалася, однак повільніше, ніж відновлення економіки. Рівень безробіття знижується (з урахуванням сезонних коливань), проте залишається на максимальних рівнях з 2016 р. (рис. 3.1).

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Рис. 3.1. Зміна кількості безробітного, зайнятого та економічно неактивного населення, тис. осіб [67]

Бізнес обережно ставиться до найму працівників, а люди – до пошуку

роботи через негативні очікування щодо нових хвиль пандемії та пов’язаних з ними обмежень. Зростання доходів населення відновилося, як під впливом прискорення зростання заробітних плат, особливо значними темпами в охороні здоров’я через доплати медикам, так і завдяки соціальній підтримці уряду і відновленню роботи сектору послуг, де зосереджена значна частка підприємців. Внаслідок кризи, передусім суттєвого спаду в секторі послуг, та гіршої ситуації в сільському господарстві та житловому будівництві приріст зайнятих в цілому по економіці виявився недостатнім для компенсації кількості осіб, що повернулися в робочу силу.

Як наслідок, кількість безробітних й надалі зростала в річному вимірі, а рівень безробіття залишався високим. Зокрема підвищився рівень безробіття молоді (15–24 роки), що частково пов’язане із закінченням освіти і виходом випускників на ринок робочої сили. Вірогідно, що менша частка випускників працевлаштувалася цього року, ніж у попередні роки, унаслідок зменшення кількості вакансій під час кризи.

Ураховуючи збільшення захворюваності восени та нові карантинні обмеження, у IV кварталі 2020 р. рівень безробіття оцінено НБУ у 10%. Індикатори свідчать, що попит на робочу силу знизився наприкінці року, частково внаслідок сезонності, частково внаслідок обережного ставлення фірм до найму нових працівників в очікуванні оголошених урядом планів щодо ужорсточення карантину. За опитуваннями підприємств, у другому півріччі 2020 р. переважна більшість підприємств у всіх видах діяльності (окрім торгівлі) очікувала скорочення кількості персоналу в наступні 12 місяців. Проте знизилася й пропозиція робочої сили [67].

Так, хоча повернення економічно неактивного населення до робочої сили спостерігалося в III кварталі 2020 р., цей процес був стриманим – кількість осіб поза робочою силою була на 0.5 млн. більшою, ніж торік. Негативні очікування щодо нових хвиль пандемії та пов’язаних з ними карантинних обмежень могли стати демотивуючим чинником для пошуку роботи частиною населення, особливо в категорії осіб від 40 до 60 років.

Подібна ситуація не унікальна для України: зокрема у Польщі теж зросла і лишається високою кількість економічно неактивного населення працездатного віку. Надалі відновлення зайнятості залежатиме від зменшення невизначеності, пов'язаної з карантином.

В умовах, коли споживчий попит розглядається, як основний драйвер соціально-економічного зростання країни, важливою є оцінка доходів населення. Відтак, актуальним є питання, як вплинуло зростання доходів на добробут простих українців.

Передусім варто зазначити, що доходи населення (номінальні доходи) – це сума грошових коштів і матеріальних благ (заробітна плата; прибуток та змішаний дохід; одержані доходи від власності; соціальні допомоги; соціальні трансферти в натурі та інші поточні трансферти), яка спрямована на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального станів людини й на задоволення її потреб.

Згідно з повідомленням Держстату, доходи населення у 2020 р. становили 3972,4 млрд. грн. [232] (рис. 3.2).

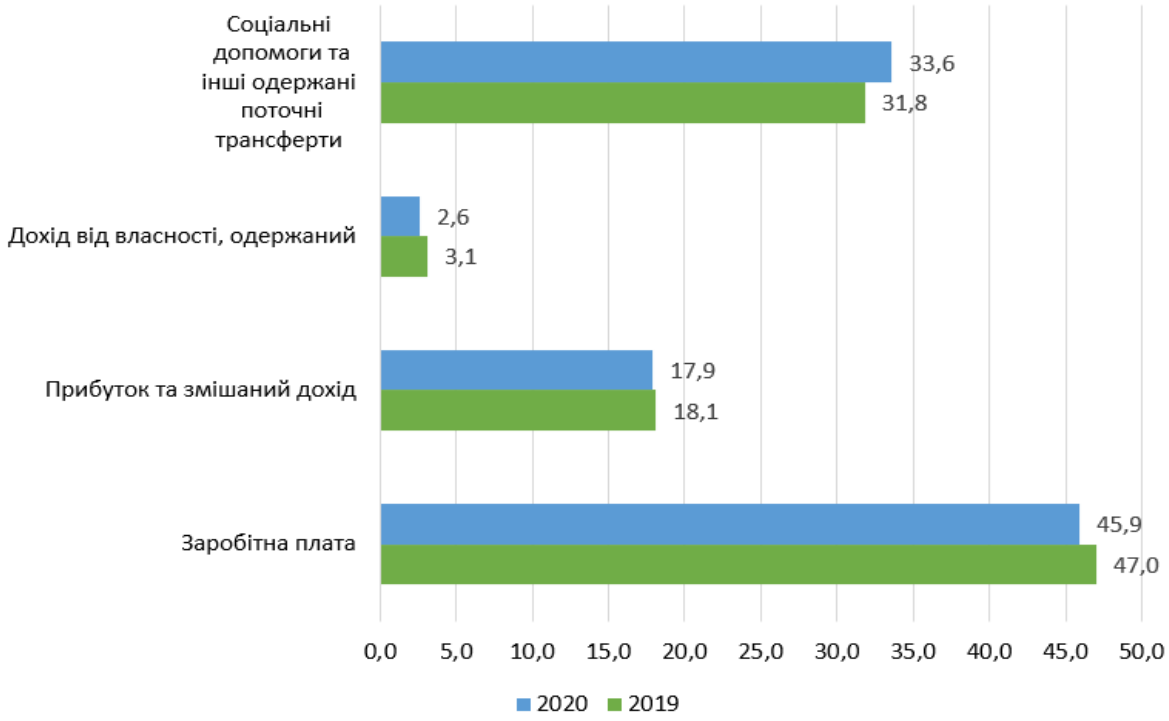

Рис. 3.2. Доходи населення України [232]

У порівнянні з 2019 р., доходи населення зменшилися, окрім

бюджетних витрат на підтримання населення та бізнесу під час пандемії.

В цілому, реальний наявний дохід населення України у 2020 р. по відношенню до 2019 р. збільшився на 2,6% (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Зміна реального наявного доходу населення України (у % до попереднього року) [232]

Слід зазначити, що зростання доходів населення України відновилося лише у III кварталі 2020 р. вперше за останні 2 роки (рис. 3.4).

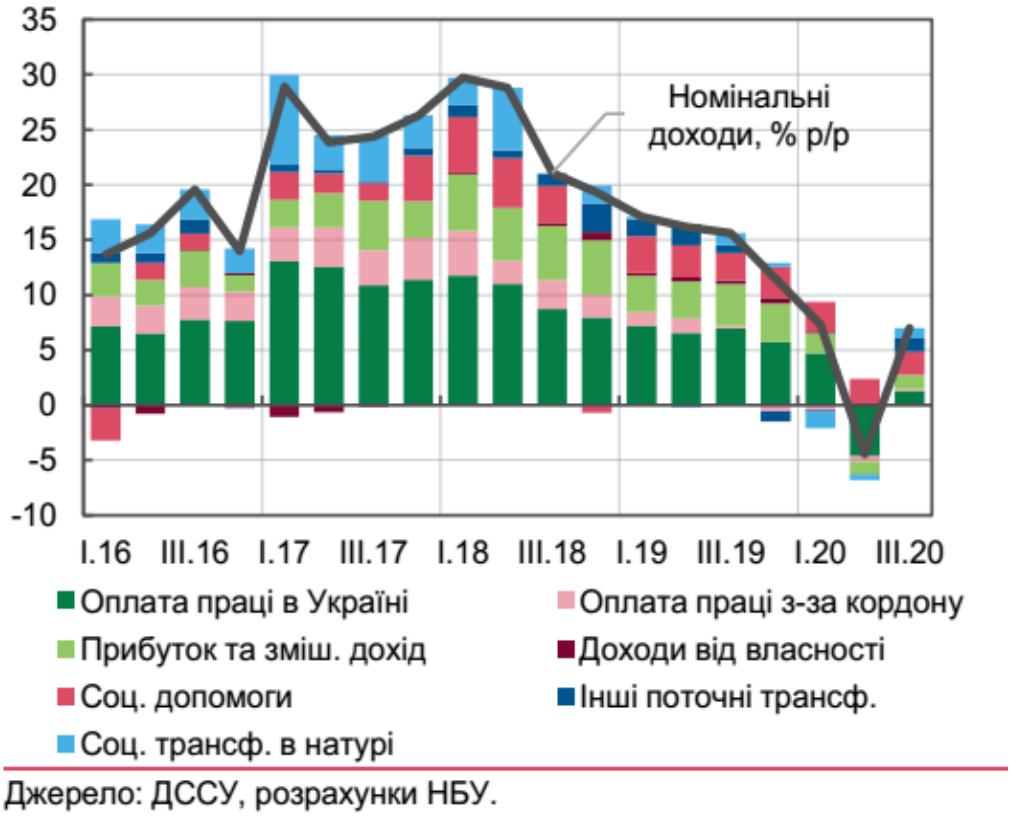

Рис. 3.4. Внесок у річну зміну номінальних доходів населення, в.п. [67]

Основні компоненти доходів зростали й в IV кварталі У III кварталі

доходи домогосподарств зросли як у реальному наявному (3,2%), так і номінальному (7%) вимірах. Основним драйвером номінального зростання доходів була заробітна плата. Перегляд зарплат медиків та освітян зумовив вагомий внесок у зростання зарплат у другому півріччі 2020 р., однак зростання зарплат спостерігалися і в решті видів економічної діяльності.

Незважаючи на це, опитування економічно активного населення, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова показало, що 37% працюючих українців стверджують, що у них зменшилася зарплата під час пандемії коронавірусу, у 54% вона не змінилася, а в 3% - зросла. На зменшення зарплати частіше вказують працівники приватного сектору, ніж державного (відповідно 40% і 26%). Про зменшення зарплати говорять 61% тих, хто працює на тимчасовій основі, і приблизно удвічі менше (31%) тих, хто працює на постійній основі [13].

В цілому, у 2020 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника зросла порівняно з 2019 р. на 10,4% і становила 11591 грн. У грудні 2020 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника склала 14179 грн., що у 2,8 раза вище рівня мінімальної заробітної плати (5000 грн.) (рис. 3.5).

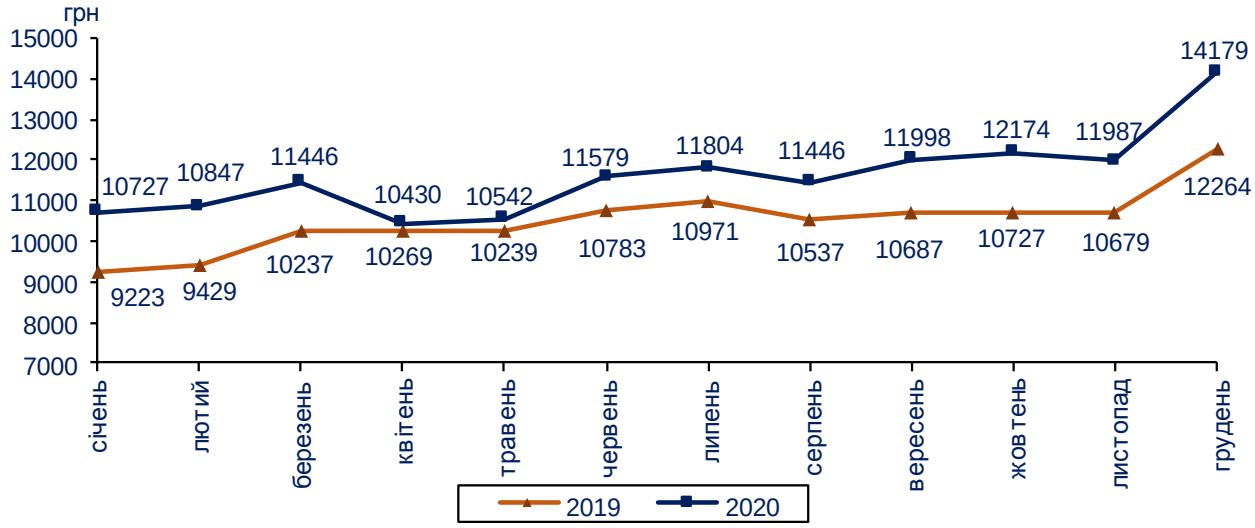

Рис. 3.5. Динаміка середньої заробітної плати в Україні [167]

При цьому нарахування за одну відпрацьовану годину в грудні

становили 96,21 грн. Індекс реальної заробітної плати у грудні 2020 р. порівняно із листопадом склав 117,2%, відносно грудня 2019 р. – 110,1%. У грудні 2020 р. індекс споживчих цін порівняно з попереднім місяцем становив 100,9%, за 2020 р. у цілому – 105,0%; індекс цін виробників промислової продукції – відповідно 101,8% та 114,5%. У грудні 2020 р. заробітна плата по відношенню до листопада 2020 р. збільшилася на 18,3%, а проти грудня 2019 р. – на 15,6%.

Збільшення заробітної плати спостерігалось в усіх регіонах країни і становило від 9,9% у Дніпропетровській області до 33,6% у Рівненській. У чотирьох регіонах заробітна плата перевищила середню по Україні: м. Київ – 21812 грн., Донецька область – 14720 грн., Миколаївська – 14605 грн., Київська – 14300 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який не перевищував 82,1% від середнього по економіці, спостерігався у Волинській, Чернігівській, Кіровоградській, Херсонській та Черкаській областях.

Індекс реальної заробітної плати (з урахуванням змін споживчих цін) у грудні 2020 р. порівняно з листопадом 2020 р. підвищився і становив 117,2%, відносно грудня 2019 р. – 110,1% (рис. 3.6).

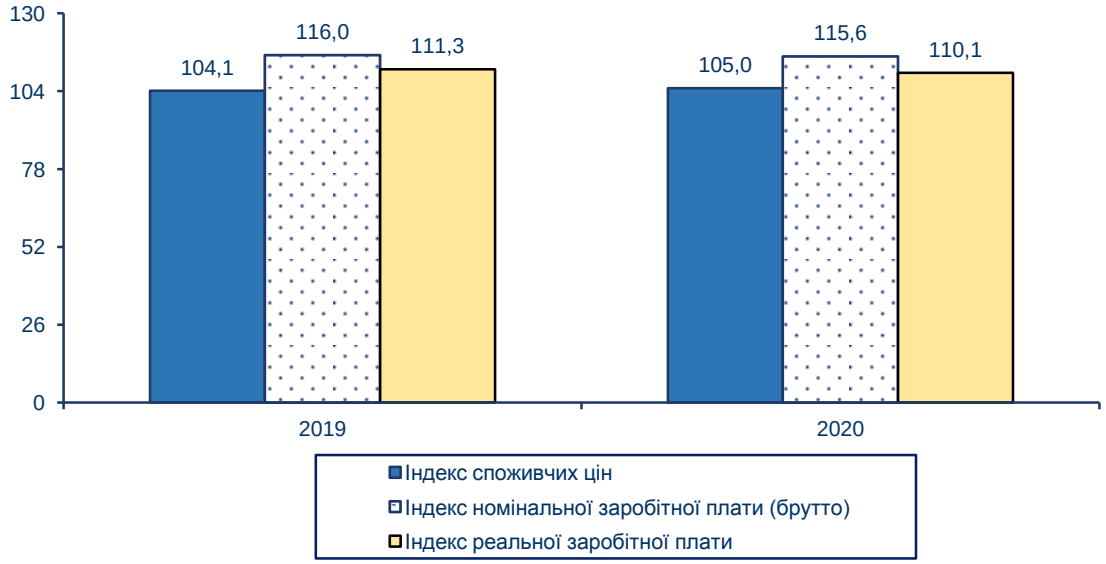

Рис. 3.6. Індекси заробітної плати та споживчих цін у 2019–2020 рр. (грудень у % до грудня попереднього року) [167]

Загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати у грудні 2020 р.

зменшилась на 21,8%, або на 873,8 млн. грн, і на 1 січня 2021 р. становила 3136,7 млн. грн. (рис. 3.7).

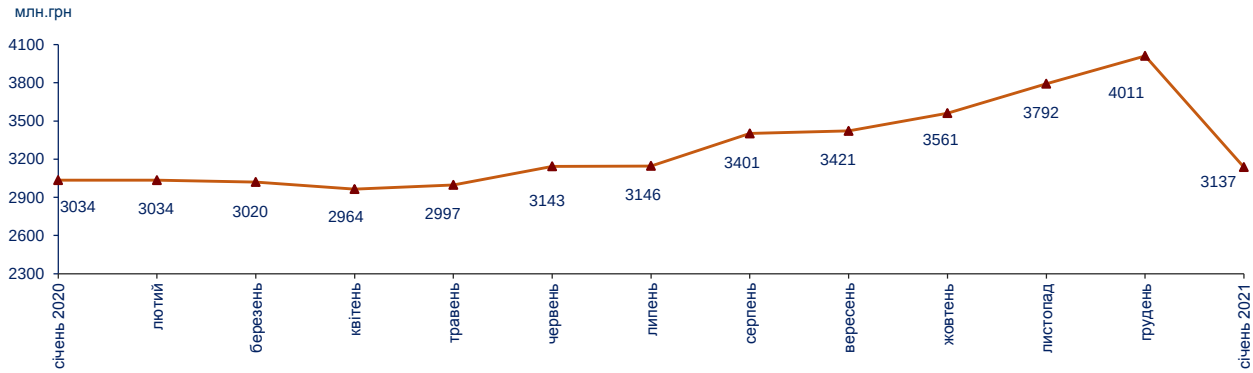

Рис. 3.7. Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати у 2020 р. (на 1 число відповідного місяця) [167]

Якщо в цілому по економіці обсяг невиплаченої заробітної плати становив 3,0% фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2020 р., то за видами економічної діяльності цей показник коливався від 0,01% на виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів до 56,7% на виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. У регіональному розрізі це співвідношення становило від 0,1% у Чернівецькій області до 14,7% у Сумській.

На 1 січня 2021 р. майже три чверті (73,3%) загальної суми боргу припадало на промисловість. При цьому майже половина боргу утворена в Донецькій (22,0%), Харківській (14,5%) та Дніпропетровській (11,5%) областях. Зменшення загальної суми боргу в грудні 2020 р. спостерігалось у 21 регіоні, а найсуттєвіше – у Донецькій (на 322,7 млн. грн.), Львівській (на 151,4 млн. грн.), Луганській (на 139,3 млн. грн) та Харківській (на 128,0 млн. грн.) областях.

Кількість працівників, які вчасно не отримали заробітну плату, на 1 січня 2021 р. становила 73,7 тис. осіб, або 1,0% від середньооблікової кількості штатних працівників, зайнятих в економіці. Кожному із зазначених

працівників не було виплачено в середньому 25,5 тис. грн., що в 1,8 раза перевищує середню заробітну плату за грудень 2020 р.

Негативною також є тенденція зростання обсягу заборгованості перед працівниками за листками тимчасової непрацездатності, який в 2020 р. досяг позначки близько 3 млрд. грн., що пов'язано зі спалахом захворюваності на COVID-19, адже у 2020 р. вдвічі збільшилася кількість листків тимчасової непрацездатності [14].

До речі, щороку лікарняні в Україні отримують 5,5 млн. українців, яким виплачується понад 18 млрд. грн. за листками непрацездатності [84].

Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми в Україні в умовах діджиталізації є запровадження електронних лікарняних (е-лікарняні), тобто перехід всіх медичних закладів на формування електронних документів.

Електронні лікарняні – це масштабний сервіс, який має змінити на краще життя пацієнтів та лікарів, який запустив МОЗ разом із НСЗУ, Мінсоцполітики, ПФУ, ФССУ та Мінцифрою.

Передбачається, що на порталі Дія з’явиться можливість для користувачів перевірити наявність електронного листка непрацездатності, а також публічний сервіс перевірки медичного висновка про тимчасову непрацездатність.

Так, процес отримання лікарняного для українців значно спростився: пацієнт приходить до лікаря на огляд, лікар створює електронний медичний висновок про тимчасову непрацездатність у Реєстрі та завіряє його КЕПом, пацієнт отримує про це повідомлення від E-health, звідти лікарняний потрапляє до Реєстру Пенсійного фонду, там формується електронний листок непрацездатності – це саме той документ, за яким нараховують виплати. Про це також пацієнт отримає повідомлення на телефон, вже від ПФУ.

Е-лікарняний – це новий прогресивний кейс для України, впровадження якого дозволить роботодавцю і Пенсійному фонду бачити в перший день, що застрахована особа захворіла і в якій лікарні чи який сімейний лікар сформував медичний висновок про хворобу цієї особи. Як

результат, створено систему, яка дозволить ефективно застосовувати ризикоорієнтовані підходи до перевірки листків непрацездатності та проведення страхових виплат, що спростить процедуру. Важливо, що до Пенсійного фонду потрапить лише та інформація, яка необхідна для нарахування виплат: причина непрацездатності, період лікарняного та лікар, який його виписав. Ні ПФУ, ні роботодавець не будуть знати діагноз, а кожен документ можна буде перевірити за спеціальним номером на сайті Пенсійного фонду.

Цифровізація лікарняних дозволить зберегти Україні мільярди гривень, адже завдяки електронним лікарняним вдасться значно знизити корупційні зловживання та прояви в цій сфері. А також заощадити папір, час і кошти українців. Це один із найважливіших кроків для режиму paperless у медичній та соціальній сферах [84].

До речі, також важливим нововведенням в Україні в контексті зниження соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації є прийняття Верховною Радою Закону України №3623 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі», який передбачає впровадження в Україні електронних трудових книжок. Законом вводиться облік трудової діяльності працівника в електронній формі: вся інформація про трудовий стаж переводиться в Держреєстр обов'язкового соціального страхування, який підпорядковується Пенсійному фонду [58].

Ведення трудової діяльності працівника в електронній формі забезпечить необхідні умови для впровадження автоматичного призначення пенсій і соціальних виплат. А українці зможуть перевірити правильність внесених даних в особистому кабінеті на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду – portal.pfu.gov.ua [213].

Вагомий внесок у зростання доходів населення України у 2020 р. мали соціальні допомоги та трансферти, а також прибуток та змішаний дохід. Останнє свідчить про поліпшення фінансового стану підприємців після

зняття карантинних обмежень. Соціальні допомоги зростали через індексацію пенсій, перегляд мінімальної зарплати і прив'язаних до неї платежів, а також державні програми з підтримки пенсіонерів та підприємців. Вплив цих факторів тривав і протягом IV кварталу. Відкриття кордонів та високий попит на трудові ресурси в країнах-сусідах забезпечили стійкість надходжень від трудових мігрантів. Більш того, у III кварталі обсяг їх находжень збільшився в річному вимірі. Восени 2020 р. ужорсточення карантинних заходів у відповідь на збільшення захворюваності було не таким суттєвим, як навесні. Крім того, бізнес частково адаптувався до карантинних обмежень, що, разом із розширенням урядової підтримки, дало змогу підтримати зростання доходів населення в IV кварталі.

Так, для підтримки населення під час кризи, спричиненої пандемією COVID-19, на початку грудня ухвалено низку законів. Зокрема, одноразову допомогу до 8 тис. грн від держави отримають працівники (у т.ч. ФОП), які втратили частину доходів через локдаун. До кінця року її отримали 355 тис. осіб. Також ухвалено низку тимчасових податкових пільг і списання незначних боргів для ФОП. Ці заходи мають збільшити вагу соціальної допомоги в доходах населення в IV кварталі.

Слід зазначити, що споживчі витрати населення не скоротилися навіть під час кризи 2020 р. й продовжать активно зростати завдяки підвищенню реальних доходів населення.

Згідно з даними Держстату, витрати населення України у 2020 р. становлять – 3989,4 млрд. грн.

При цьому, заощадження населення протягом 2020 р. зменшилися на 17,0 млрд. грн. В цьому контексті варто зазначити, витрати населення України на харчові продукти мають високу питому вагу в споживчому кошику й становлять – 41% [25], а більшість факторів, які позначалися на витратах та доходах населення були обумовлені кризою, що вплинуло на зайнятість, доходи та зростання цін.

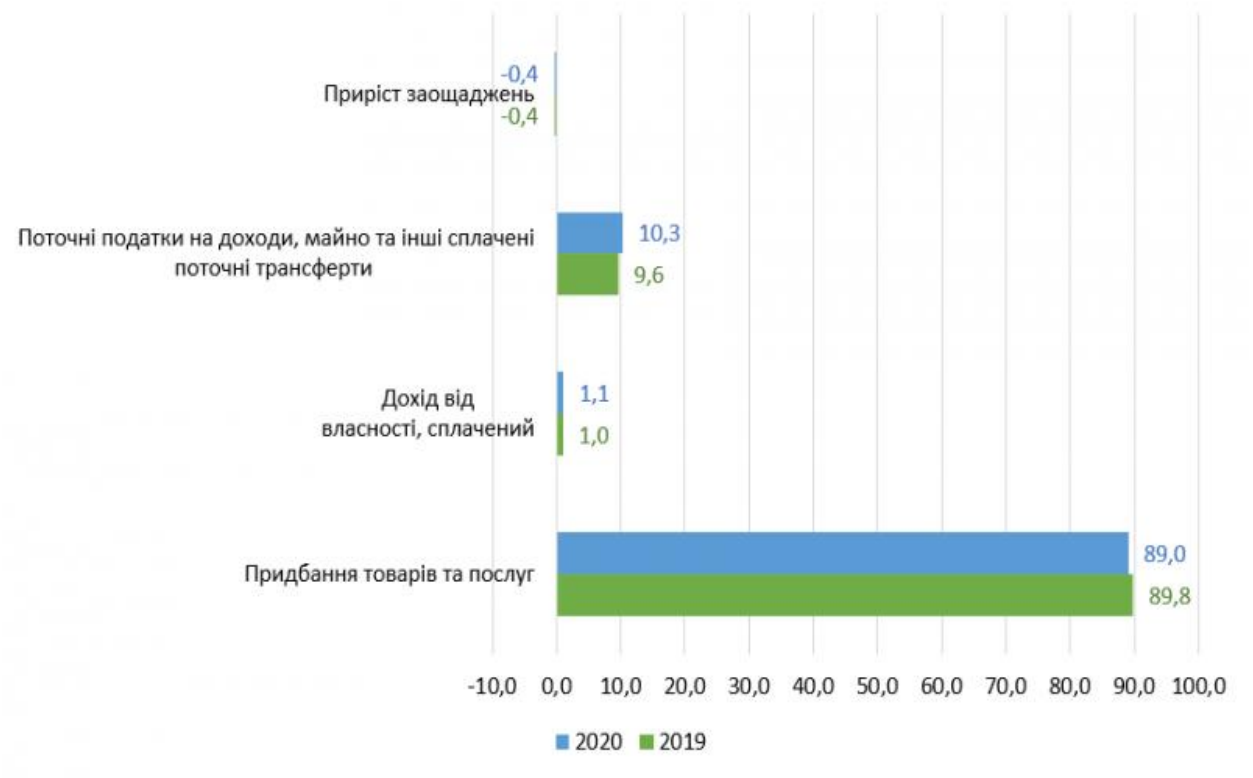

Рис. 3.8. Структура витрат і заощаджень населення України, % [232]

Індекс споживчих цін (ІСЦ) у грудні 2020 р. порівняно з листопадом 2020 р. становив 100,9%, за 2020 р. у цілому – 105,0% (рис. 3.9).

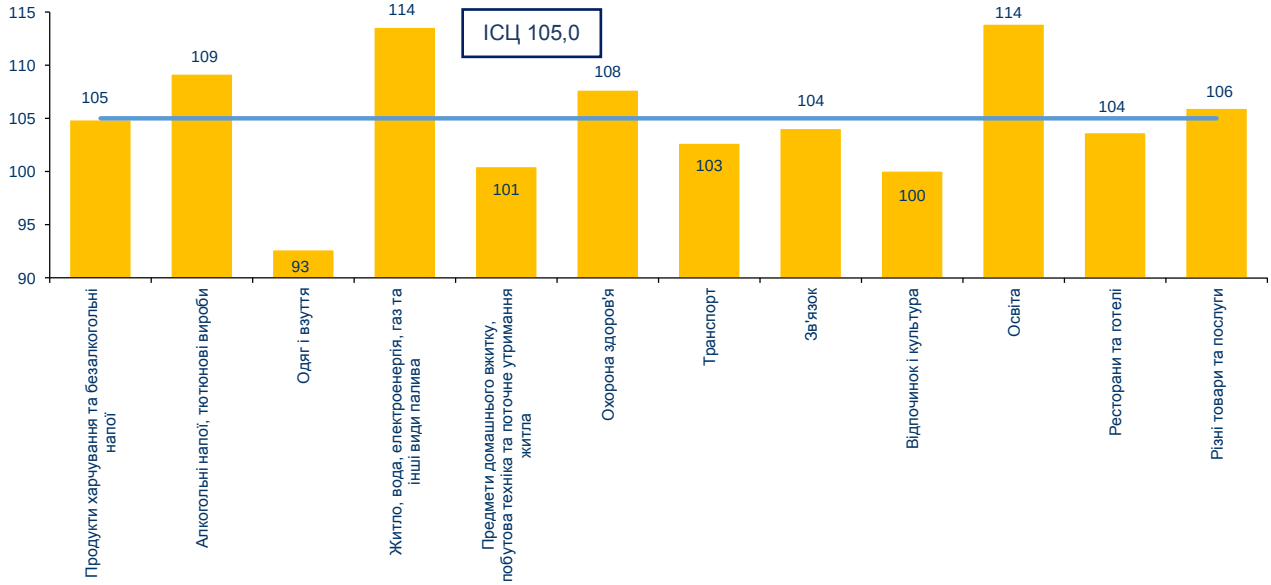

Рис. 3.9. Індекси споживчих цін у грудні 2020 р. (у % до грудня попереднього року) [167]

Під час жорсткого карантину частина товарів і послуг не споживалися, оскільки їх реалізація була заборонена або обмежена. Наприклад, населення скоротило витрати на харчування поза домом, подорожі, перукарні. Крім того, завдяки різкому розширенню для значної кількості громадян можливостей навчатися та працювати віддалено знизився попит на одяг та взуття, транспортні послуги. Натомість нижчими темпами скорочувалося споживання продуктів харчування, а обсяги користування послугами зв'язку, насамперед пошти, і купівля товарів для дому навіть збільшилися. Після жорсткого карантину реалізація товарів та послуг, які підпадали під обмеження, відновилася, однак щодо низки з них докарантинного рівня все ще не досягнуто. Ці фактори вплинули на ціновий тиск протягом дії жорстких карантинних обмежень, а також, імовірно, позначилися на ньому і під час відновлення економіки та споживчого попиту. У такому разі виникає потреба у відстеженні ширших концепцій інфляції, у тому числі таких, що враховують зміни в споживанні.

Впливу змін у споживанні на вартість споживчого набору приділили увагу багато країн, деякі міжнародні організації (ЄЦБ, Банк Канади, МВФ, Банк Ірландії), а також окремі дослідники (Seiler, P 2020, Cavallo, A. 2020).

Так, Cavallo, A. (2020) побудував «ковідні» інфляційні індекси для США та 17 інших країн. За цими індексами інфляція була вищою, ніж ІСЦ у 13 країнах (включно зі США), а в п'яти інших – нижчою. Відхилення «ковідних» індексів від ІСЦ становило від +1.4 в. п. до - 0.35 в. п. Вища «ковідна» інфляція свідчила про збільшення витрат громадян на продукти харчування, які переважно дорожчали, та зменшення ролі витрат на транспорт, які здебільшого дешевшали. Країни, у яких «ковідні» індекси зростали повільніше, мали свої секторальні особливості, що пояснювали такі відхилення. Збільшення витрат громадян на їжу відбувалося практично в усьому світі. Утім, частки витрат на продукти харчування та, наприклад, житлово-комунальні послуги, в різних країнах суттєво відрізняються. Тому в окремих країнах зменшення витрат на ЖКП через падіння цін на енергетичні

ресурси переважило збільшення витрат на продукти харчування.

Споживча поведінка домогосподарств під час пандемії COVID-19 і карантинних заходів у відповідь суттєво змінилася. Зокрема, структура споживчих витрат зазнала впливу фізичної заборони на споживання окремих товарів та послуг, зміни попиту на тлі поширення дистанційної роботи і навчання, а також значної невизначеності щодо епідемічного розвитку. Як наслідок це могло позначитися й на вартості споживчого набору. «Ковідна» інфляція, розрахована з урахуванням змін у споживанні, перевищила офіційну, проте незначно – на 0,2-0,6 в.п., що відповідає подібним оцінкам і в інших країнах. Цей показник дає змогу отримати корисну додаткову інформацію про споживчу поведінку, сприйняття цін та інфляційні очікування. Для прийняття рішень з монетарної політики використовується цінова динаміка, виражена офіційним індексом споживчих цін.

В Україні упродовж 2020 р. інфляція перебувала переважно нижче цільового діапазону 5% ± 1 в.п. Падіння світових цін на енергоносії, а також зниження попиту на непершочергові товари і послуги стримували зростання цін під час пандемії. Водночас наприкінці року інфляція очікувано прискорилася. Це зумовлювалося динамічним відновленням світової економіки, подальшим зростанням внутрішнього споживчого попиту, а також подорожчанням енергоносіїв та окремих продуктів харчування. У результаті, в грудні інфляція повернулася до цільового діапазону і сягнула його центральної точки [67].

У січні–листопаді 2020 р. експорт товарів становив 44346,5 млн. дол. США, імпорт – 48243,8 млн. дол. Порівняно із січнем–листопадом 2019 р. експорт зменшився на 3,5% (на 1610,9 млн. дол.), імпорт – на 12,9% (на 7130,1 млн. дол.). Негативне сальдо склало 3897,3 млн.дол. (у січні–листопаді 2019 р. також негативне – 9416,5 млн.дол.) (рис. 3.10).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,92 (у січні–листопаді 2019 р. – 0,83). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 232 країн світу.

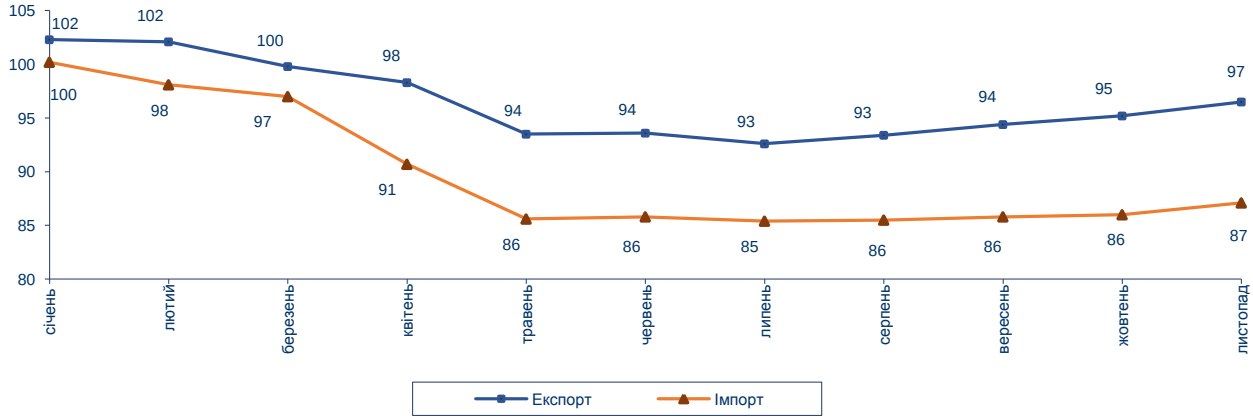

Рис. 3.10. Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту товарів у 2020 р. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) [167; 188]

Рекордні внутрішні залучення разом із зовнішнім фінансуванням зумовили збільшення боргу та накопичення значного ресурсу для здійснення видатків. Розширений дефіцит профінансовано передусім за рахунок залучень. Відновлення попиту на ОВДП зумовило рекордні обсяги внутрішніх залучень.

Ураховуючи значні чисті залучення, а також надання гарантій на розвиток дорожньої інфраструктури та на кредити, спрямовані на зменшення заборгованості за розрахунками учасників ринку електроенергії обсяг державного та гарантованого боргу за IV квартал 2020 р. збільшився, як в абсолютному вимірі, так і відносно ВВП. Курсовий фактор у IV кварталі 2020 р. не мав значного впливу на динаміку боргу, проте мав визначальний вплив на його приріст порівняно з початком року – за оцінками НБУ, більше половини зростання обсягу зумовлено курсовими переоцінками (рис. 3.11).

Профіцит поточного рахунку у 2020 р. сягнув одного з найбільших рівнів в історії України – 4,4% ВВП3. Досить високі ціни на товарних ринках, стійкий світовий попит на продовольство та ІТ-послуги, а також швидке відновлення економіки Китаю підтримували український експорт.

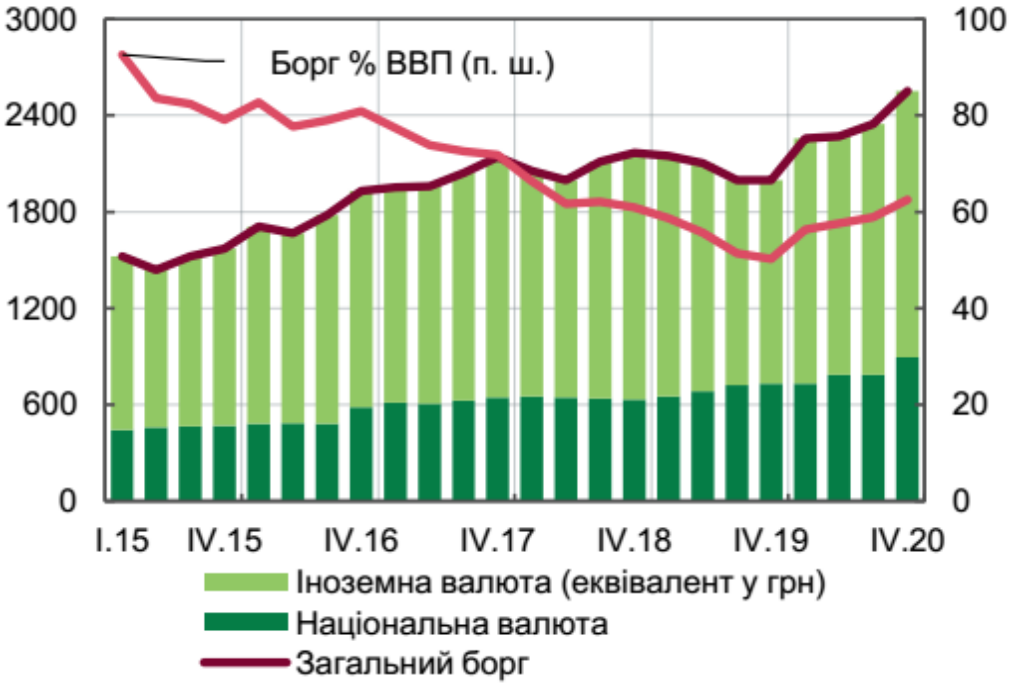

Рис. 3.11. Державний та гарантований державою борг (у розрізі валют погашення), млрд. грн. та % від ВВП [67]

Обсяг переказів від трудових мігрантів також був близьким до докризового рівня. Водночас суттєво скоротився імпорт. Так завдяки нижчим цінам упродовж більшої частини року і накопиченим запасам зменшилися закупівлі газу. Через невизначеність із пандемією знизився інвестиційний імпорт. Унаслідок формування від'ємних реінвестованих доходів скоротилися виплати за первинними доходами. Значно скоротилися витрати українців на закордонні подорожі.

Отже, попри успішне проходження 2020 р. виклики для зовнішньої стійкості України залишаються значними. Це пов'язано передусім зі зростанням зовнішнього боргу і значними виплатами, передбаченими на 2021 р., в умовах збереження невизначеності щодо подальшого розвитку пандемії.

У 2021-2023 рр. поточний рахунок повернеться до дефіциту. Ціни на основні товари українського експорту залишатимуться досить високими, проте подорожчання енергоносіїв зумовить погіршення умов торгівлі. Відновлення економіки також буде супроводжуватися поступовим нарощуванням інвестиційного імпорту [67].

Слід зазначити, що повсякденне життя громадян України стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень в умовах діджиталізації.

Так, тільки протягом 2020 р. Єдиний державний веб-портал відкритих даних відвідали понад 1,1 млн. користувачів. Загальна кількість переглядів веб-сторінок становить 8,3 млн. Для порівняння, у 2019 р. аналогічні показники становили 738 тис. користувачів та 8,0 млн. веб переглядів. Середня щомісячна кількість користувачів data.gov.ua зросла більш ніж у півтора рази: з 69 до 114 тис. [153].

Все більш впевнено уряд нашої країни відвойовує своє місце в мережі Інтернет. Поступово стаючи урядом «віртуального простору» та формуючи власну модель електронного урядування країни.

Діяльність електронного уряду реалізується шляхом створення он-лайнових сервісів для фізичних і юридичних осіб на єдиному порталі, впровадження електронного документообігу в структурах виконавчої влади, закритої спеціалізованої інформаційної мережі для забезпечення руху інформаційних потоків всередині державних структур (наприклад, GovNet), розгалуженої інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, систем криптографії та інших способів захисту інформації, електронного підпису, електронного ключа, смарт-карт, інших засобів санкціонованого доступу до інформації. Отже, електронний уряд забезпечує не тільки більш зручний доступ громадянам до державної інформації та послуг, можливість участі в демократичних інститутах суспільства, а й підвищення якості цих послуг та ліквідації цифрової нерівності.

Система інформаційного забезпечення органів державної влади передбачає низку заходів нормативно-правового, технічного-технологічного, програмного, соціально-економічного, політичного характеру, які сприяють об'єднанню можливостей інформаційної, в тому числі електронної взаємодії,

органів державної та місцевої влади, включаючи представницькі, виконавчі і судові органи з метою забезпечення прав громадян на отримання інформації, що відповідає сучасним викликам інформаційного суспільства і розкриває широкі горизонти реалізації ідей демократичного суспільства і правової держави.

В рамках програми «Держава у смартфоні» у лютому 2020 р. презентований додаток державних онлайн-послуг «Дія», який об'єднує в єдиному електронному вікні всі послуги, які надає держава громадянам і бізнесу, зробивши максимум процесів електронними та автоматичними.

Повний перелік державних е-послуг, які пропонуються для громадян та бізнесу в Україні, розміщено на Урядовому порталі у розділі «Електронні послуги». Наразі держава переводить в електронний формат послуги, які є найбільш затребуваними у суспільстві. На даний час доступні у режимі онлайн-послуги: у сферах безпеки та суду, соціальній, будівельній, транспортній сферах, а також послуги для бізнесу та автовласників. Упродовж наступних трьох років уряд планує оцифрувати всі державні послуги.

В цілому, за підсумками 2020 р. Міністерством цифрової трансформації України запроваджено Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія», що забезпечує доступ до 50 електронних послуг та інформації з 10 національних електронних інформаційних ресурсів. Станом на 31 грудня 2020 р. близько 2 млн. 400 тис. осіб скористалися послугами або ознайомились з інформацією на Порталі Дія, на якому створено електронний кабінет громадянина з доступом доінформації про себе: профіль виборця, борги, транспортні засоби, нерухоме майно, земля та бізнес, покращено надання послуг з реєстрації, закриття та зміни даних про фізичних осіб-підприємців, а також реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю. Також, на Порталі Дія запроваджено 12 будівельних послуг, послугу знадання допомоги по безробіттю та послугу з отримання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, фізичним особам-

підприємцям та найманим працівникам (станом на 23 грудня 2020 р. отримали виплати 278 тис. українців) [61].

Запроваджено Гід з державних послуг – інформаційний портал з інформацією про усі сервіси, що надаються державними та місцевими органами, доступний на сторінці «Послуги» Порталу Дія, (https://guide.diia.gov.ua/).

Станом на 31 грудня 2020 р. на порталі доступна інформація про понад 1600 послуг: необхідні для отримання документи, місце та строки надання послуги, вартість, спосіб оскарження результатів тощо. Гід з державних послуг в середньому відвідує понад 1140 користувачів в день [61].

За напрямком електронної взаємодії забезпечено роботу системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів Трембіта, за допомогою якої вже здійснено 70 млн. транзакцій обміну даними.

З метою сприяння розвитку ІТ-індустрії в Україні розроблено концепт спеціального правового режиму Дія Сіті та ініційовано запровадження 5000 квот для працевлаштування іноземних ІТ-спеціалістів.

Окрім того, для розвитку цифрової компетентності українців Міністерство цифрової трансформації України впроваджує комплексну національну політику. Один з таких планів відомства - навчити 6 млн. українців цифровій грамотності за три роки, адже на сьогодні 53% українців перебувають нижче позначки «базовий рівень» в навичках з цифрової грамотності: 15,1% українців не володіють ними, а низький рівень навичок мають 37,9% громадян. Щоб навчити українців цифровій грамотності, в лютому 2020 р. Мінціфри запустило національну онлайн-платформу з цифрової грамотності Дія.Ціфрова освіта. Її відрізняє інноваційний формат навчання цифрових навичок - освітні серіали. За рік представили понад 50 освітніх серіалів. А також запустили перший національний тест на цифрову грамотність Ціфрограм. За 2000 р. платформу «Дія.Ціфрова освіта» відвідали майже 2 млн. українців, з яких майже 500 тисяч зареєструвалися на навчання.

Також Мінцифра будує мережу з 2000 офлайн-хабів цифровий освіти по всій Україні, а ще 4000 хабів в процесі приєднання до мережі [211].

Наразі, національна онлайн-платформа з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» доступна в мережі Інтернет за посиланням: http:/osvita.diia.gov.ua. На платформі доступно більше 40 освітніх серіалів та перший національний тест з цифрової грамотності Цифрограм [61].

Слід зазначити, що в межах проєкту «Дія.Цифрова освіта» також планується навчити цифровій грамотності і державних службовців. Адже держслужбовці обов'язково мають володіти сучасними професійними компетентностями, і мова йде не просто про вміння користуватися комп'ютером чи планшетом, а про ефективне використання сучасних цифрових технологій у роботі, професійному та особистісному розвитку.

Тому Міністерство цифрової трансформації планує навчити українських державних службовців основ цифрової грамотності у рамках проекту «Дія.Цифрова освіта».

Для цього Мінцифри підписало відповідний меморандум із Національним агентством з питань державної служби щодо:

1. Підвищення ефективності діяльності державних службовців у сфері цифрових трансформацій шляхом сприяння підвищенню рівня цифрової грамотності, формування та розвитку цифрових компетентностей державних службовців, удосконалення процесу оцінювання та вимог щодо цифрової компетентності кандидатів на зайняття посад державної служби, розробки навчальних курсів, здійснення навчання та тестування з цифрової грамотності державних службовців, впровадження єдиного підходу до змісту, форм та методів підвищення кваліфікації державних службовців з питань цифрової грамотності, методичної підтримки конкурсних комісії з питань оцінювання рівня цифрової грамотності державних службовців.

2. Підвищення ефективності діяльності посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у сфері цифрових трансформацій шляхом сприяння підвищенню рівня цифрової грамотності,

формуванню та розвитку цифрових компетентностей посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, вивчення можливостей впровадження в конкурсну процедуру на посади посадових осіб органів місцевого самоврядування оцінювання компетентності «цифрова грамотність» та розробки відповідної методології, розробки навчальних курсів, здійснення навчання та тестування з цифрової грамотності посадових осіб органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад.

Меморандум також передбачає підвищення ефективності діяльності держслужбовців, чиновників органів місцевого самоврядування і депутатів місцевих рад у сфері цифрових трансформацій, проведення навчальних курсів, тестування, ефективного використання сучасних цифрових технологій у роботі.

Також Мінцифри спільно з Секретаріатом Кабінету Міністрів і Фондом «Східна Європа» запустить нову онлайн-платформу для просування електронної демократії під назвою «Взаємодія». Вона дозволить українцям вільно комунікувати з держорганами і брати участь в ухваленні державно управлінських рішень [109].

З огляду на викладене важливим є глибоко досліджувати й розвивати цифрову галузь України, вживати конкретних заходів щодо формування та здійснення активної інформаційної політики, спрямованої на розбудову національного інформаційного середовища, упорядкування державних органів, що виконують функції регулювання відносин в соціально-економічній сфері, приведення національного законодавства у відповідність зі світовими нормами та стандартами.

На сьогодні в Україні є всі умови для переходу на більш високий соціально-економічний рівень розвитку суспільства. Трансформаційні зрушення в системі державного управління мають стати основою подальшого соціально-економічного розвитку та підвищення рівня життя в Україні. Але слід розуміти, що розвитку системи державного управління в процесі її трансформації можливо досягти тільки за умови застосування

системного підходу в питаннях формування діючої нормативної бази та впровадження сучасних цифрових інформаційних технологій та підготовки професійного кадрового ресурсу.

Можна констатувати, що в Україні процеси діджиталізації розгортаються дуже активно, однак українське суспільство вимагає й ініціює запровадження нових сучасних електронних форм взаємодії з державним апаратом. Інструментарій діджиталізації поступово відкриває додаткові канали комунікації між громадянами, громадянами і органами влади, між органами влади та іншими учасниками політичного й управлінського процесів.

Разом з цим реалізація принципів, покладених в основу діджиталізації сприяє розширенню можливостей форм реалізації існуючих принципів державного управління українським суспільством. В цьому сенсі діджиталізація стає фактором, що зумовлює трансформацію системи державного управління та інструментом, що адаптує її до існуючих соціально-економічних викликів розвитку України.

Отже, для сучасного етапу розвитку діджиталізації в Україні характерні такі тенденції: розширення кола споживачів інформації про діяльність органів влади; створення можливості громадянам брати активну участь в реалізації державної політики та одержувати адміністративні послуги через мережу Інтернет; забезпечення безперервного і оперативного обміну інформаційними ресурсами між органами влади. Україна має висококваліфікований кадровий потенціал в інформаційній сфері, постійно поновлюється парк комп'ютерної техніки, сучасні системи та засоби телекомунікацій, зв'язку, високий ступінь інформатизації банківської сфери тощо.

Таким чином, спираючись на результати аналізу сучасного соціально-економічного стану країни та оцінку результативності державного управління можна констатувати, що в Україні поступово формується специфічний комплексний механізм впливу на розвиток інформаційного

суспільства через систему взаємопов’язаних та взаємодоповнюючих механізмів шляхом: створення можливостей для вільного доступу до статистичних даних, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; реалізації права на інформацію; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті державно управлінські рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійснення державного і громадського контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Це дозволяє вважати, що національний ринок інформаційно-комунікаційних технологій перебуває в стані активного становлення та за певних умов може стати інструментом зниження соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

3.2. Результативність механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Результативність механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації в сучасних умовах доцільно проводити на основі комплексного аналізу показників в динаміці основних міжнародних рейтингів, що оцінюють рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та регуляторне середовище країн в зазначеній сфері, а саме:

- Індексу ООН з розвитку електронного урядування EGDI (E-Government Development Index);
- Індекс мережевої готовності NRI (WEF/WIT-SA Networked Readiness Index);
- Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR (IMD World

Digital Competitiveness Ranking) (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Україна в міжнародних рейтингах цифрового розвитку [66]

Показники	Місце України	Місце країн ЄС та інших сусідніх країн
Індекс ООН з розвитку електронного урядування EGDI, 2020	69 позиція серед 193 країн світу	Естонія – 3; Литва – 20; Польща – 24; Чехія – 39; Білорусь – 40; Болгарія – 44; Латвія – 49; Хорватія – 51; Туреччина – 53; Румунія – 55; Грузія – 65; Молдова – 79.
Індекс мережевої готовності NRI, 2019	67 позиція зі 121 країни	Естонія – 23; Литва – 31; Чехія – 30; Польща – 37; Латвія – 39; Хорватія – 44; Румунія – 47; Болгарія – 49; Туреччина – 51; Білорусь – 61; Молдова – 66; Грузія – 68.
Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR, 2020	60 позиція із 63 країн	Естонія – 29; Литва – 30; Польща – 33; Латвія – 36; Чехія – 37; Болгарія – 45; Румунія – 46; Хорватія – 51; Туреччина – 52.

Індекс з розвитку електронного урядування EGDI (E-Government Development Index) розраховується ООН та використовується для вимірювання готовності та спроможності національних урядів використовувати інформаційно-телекомунікаційні технології для надання послуг населенню, бізнесу та застосувати їх у роботі органів влади. Він складається з трьох окремих компонентів, що оцінюють державні онлайн послуги, телекомунікаційну інфраструктуру та людський капітал.

Згідно з даними індексу EGDI за 2020 р., Україна займає 69 позицію серед 193 країн світу (загальний бал 0,7119) та входить в групу країн з високим рівнем розвитку е-урядування. Найнижчі бали Україна отримала за телекомунікаційну інфраструктуру (0,5942), державні онлайн послуги (0,6824), а найвищий – за людський капітал (0,8591).

У порівнянні з попереднім рейтингом EGDI за 2018 р. Україна

покращила свої позиції у 2020 р. (з 82 до 69 місця). Незважаючи на це, Україна знаходиться позаду сусідніх країн-членів ЄС, які належать до групи країн з дуже високим рівнем розвитку е-урядування (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія, Болгарія, Латвія, Литва тощо). Крім того, багато інших сусідніх країн також випереджають Україну у загальному рейтингу EGDI: Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія, Болгарія, Латвія, Литва, Туреччина, Грузія.

Індекс мережевої готовності NRI (Net-worked Readiness Index) оцінює розвиток інформаційно-комунікаційних технологій країн на основі 62 показників [317].

Індекс включає 4 компоненти: технології (доступ, контент, майбутні технології), люди (участь громадян, бізнесу, держави), державне управління (довіра, регуляторні умови, інклюзивність) та вплив (економічний, соціальний та гуманітарний вплив цифрових трансформацій).

В рейтингу NRI за 2019 р. Україна зайняла 67 позицію зі 121 країни [290]. Найбільше відставання України спостерігалося за такими показниками, як: регуляторне середовище (72 місце); майбутні технології (82 місце зі 121), використання ІКТ урядом та державні онлайн послуги (87 місце). А найвищі позиції стосувалися контенту та використання ІКТ бізнесом. У рейтингу NRI країни ЄС займають високі позиції (Польща – 37, Латвія – 39, Чехія – 30). Інші сусідні країни випереджають Україну (Туреччина – 51) або займають позиції, схожі з Україною (Білорусь – 61, Молдова – 66, Грузія – 68).

Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR (World Digital Competitiveness Ranking) складається з трьох основних компонентів:

- знання (вимірює здатність розуміти та вивчати нові технології (цифрові навички, здібності, наукові розробки);
- технологія (оцінює умови економіки для розробки нових цифрових інновацій, в тому числі регуляторне середовище, доступ до капіталу, технологічну базу);

- готовність до майбутнього (оцінює підготовленість бізнесу, громадян, держави до цифрових трансформацій, цифрову адаптивність, мобільність та е-участь).

У 2019 р. Україна зайняла 60 місце із 63 країн, що ввійшли до рейтингу WDCR (втратила 2 позиції порівняно з 2018 р. – 58 позиція).

Україна знаходиться позаду країн ЄС, а також інших країн-сусідів (Туреччина, РФ). Зокрема, найвищий результат Україна отримала за компонентом «знання» (40 місце із 63 країн), тоді як за «технологіями» та «готовність до майбутнього» знаходилася в кінці рейтингу (61 та 62 місця відповідно) [290].

Огляд міжнародних рейтингів цифрового розвитку свідчить, що Україна відстає від країн ЄС, в т.ч. від нових країн-членів ЄС, більшість з яких мають нижчий рівень цифрового розвитку, ніж в середньому по ЄС. Загалом нові країни-члени ЄС демонстрували більш динамічний цифровий розвиток протягом останніх років порівняно з Україною.

Слід зазначити, що для підвищення результативності механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації необхідно активніше використовувати існуючі інструменти в контексті євроінтеграційних процесів в зазначеній сфері.

Так, в межах посилення економічної інтеграції та регуляторного зближення за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС першочергову важливість має цифровий сектор. Тому не випадково, що інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку (ЄЦР) ЄС є одним із головних пріоритетів секторальної інтеграції з ЄС. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема оновленого Додатку XVII-3, призведе до впровадження в Україні найновітніших стандартів ЄС у сфері електронних комунікацій. Україна також проводить поступове регуляторне зближення щодо інших компонентів ЄЦР ЄС – електронна ідентифікація, електронні платежі та розрахунки, захист прав інтелектуальної власності в мережі інтернет, кібербезпека, захист персональних даних тощо. Ці кроки в свою

чергу забезпечують поступову інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС, що сприятиме цифровим трансформаціям всередині країни та дозволить відкрити вікно нових можливостей для громадян та бізнесу [66] в умовах існуючих соціально-економічних ризиків.

Сутність та зміст Єдиного цифрового ринку ЄС полягає в об'єднанні національних ринків держав-членів, застосуванні єдиних підходів і стандартів у цифровій сфері ЄС, усуненні бар'єрів щодо транскордонних транзакцій, які відбуваються онлайн тощо. Він ґрунтується на концепції спільного ринку, яка спочатку передбачала усунення торговельних бар'єрів між державами-членами, а згодом була розвинута у концепцію внутрішнього ринку – ринок без внутрішніх кордонів, де забезпечується вільний рух товарів, людей, послуг та капіталу [274].

ЄЦР охоплює такі сфери та заходи державної політики, як: заборона невиправданих практик геоблокування, скасування плати за роумінг, гарантії мережевого нейтралітету, транскордонна доставка посилок, електронна ідентифікація та електронні довірчі послуги для здійснення електронних транзакцій, захист персональних даних і правила кібербезпеки, захист авторських та суміжних прав на ЄЦР, захист споживачів в онлайн середовищі, вимоги до контрактів на постачання цифрового контенту та надання цифрових послуг, заходи щодо розгортання високошвидкісних мереж електронного зв'язку тощо [275].

Економічні переваги ЄЦР ЄС пов'язані з двома основними напрямами:

1) переваги єдиного ринку – регуляторна гармонізація та усунення бар'єрів між державами-членами у цифровій сфері, сприяння транскордонній цифровій торгівлі в ЄС;

2) переваги діджиталізації – подальше просування діджиталізації країн ЄС, збільшення використання цифрових технологій в ЄС, розвиток державних цифрових послуг та електронного уряду [26].

Усунення бар'єрів для транскордонної цифрової торгівлі підвищує загальну ефективність внутрішнього ринку товарів та послуг ЄС. Створення

ЄЦР спрощує та зменшує вартість транскордонних електронних транзакцій між державами-членами, покращує транскордонний доступ до онлайн-ринків та нових цифрових продуктів і послуг для бізнесу та споживачів. Як наслідок, переваги єдиного ринку включають зниження цін, більший вибір товарів та послуг та покращення зручності для споживачів і бізнесу, ефект економії від масштабу для бізнесу. Крім того, переваги діджиталізації включають зростання продуктивності економіки ЄС, оптимізацію бізнес-процесів та зменшення транзакційних витрат для бізнесу, розвиток інноваційних продуктів, послуг і процесів та підвищення конкурентоспроможності ЄС [286].

Наближення до ЄЦР ЄС визначене пріоритеної сферою для секторальної інтеграції України до ЄС. Крім того, це важливий інструмент поглиблення економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС, а також просування діджиталізації України у відповідності до європейських та міжнародних стандартів.

Інтеграція в ЄЦР ЄС передбачає розширення взаємного доступу до онлайн-ринків і цифрових послуг, а також приєднання України до єдиних з ЄС правил, стандартів та процедур щодо оформлення електронних контрактів, здійснення електронних платежів і розрахунків, поширення цифрового контенту, оформлення авторських прав, надання транскордонних цифрових послуг та захисту прав споживачів тощо. Основні економічні переваги від інтеграції України до ЄЦР пов’язані з очікуваним зменшенням бар’єрів для цифрової торгівлі з ЄС завдяки регуляторному зближенню країн у цифровій сфері, а також прискоренням цифрової трансформації України у відповідності з європейськими стандартами. Більш детально переваги інтеграції в ЄЦР для України включають:

- зростання продуктивності економіки України завдяки кращому доступу до передових цифрових технологій та інновацій ЄС, кращій організації та автоматизації виробничих процесів, підвищення кваліфікації робочої сили;

- зменшення вартості транзакцій для бізнесу та державних послуг завдяки переходу на безпаперові операції;
- зменшення торговельних витрат для транскордонної цифрової торгівлі між Україною та ЄС за рахунок зменшення регуляторних, інформаційних та організаційних бар'єрів, оптимізації логістики тощо;
- антикорупційний вплив: впровадження кращих європейських практик, що передбачають підвищення якості, прозорості та ефективності у наданні державних цифрових послуг та електронного урядування (електронна митниця, електронна транзитна система тощо);
- сприяння розвитку в Україні нових галузей, інноваційних продуктів та послуг, сучасної цифрової інфраструктури і технологій, таких як штучний інтелект, хмарні платформи і сервіси, великі дані тощо;
- зростання добробуту споживачів: розширений доступ до цифрових інноваційних продуктів та послуг, посилення захисту прав споживачів онлайн послуг тощо [інтеграція].

Для визначення результативності механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації визначимо потенційні економічні переваги інтеграції України в ЄЦР ЄС, яка передбачає два основні напрями впливу – зменшення двосторонніх регуляторних обмежень цифрової торгівлі між Україною та ЄС, а також прискорення цифрових трансформацій в Україні.

Зокрема, очікується, що інтеграція в ЄЦР ЄС розширить доступ до онлайн ринків і передових цифрових технологій ЄС, що прискорить розвиток цифрової економіки в Україні і сприятиме поступовому наближенню України до європейського рівня цифрового розвитку. Цифрову трансформацію визначають як впровадження «передових технологій, що об'єднує фізичні та цифрові системи, які в поєднанні з інноваційними бізнес-моделями і процесами призводять до створення інтелектуальних продуктів, послуг і значного підвищення продуктивності».

Діджиталізація пов’язана із загальним технологічним розвитком і значно його пришвидшує. Як наслідок, цифрова трансформація має позитивно вплинути на продуктивність економіки і соціально-економічне зростання України.

Регуляторне зближення з правом ЄС у цифровій сфері сприятиме зменшенню регуляторних бар’єрів у транскордонній цифровій торгівлі між Україною та ЄС через використання єдиних принципів, стандартів та сумісних систем. Це забезпечить зниження загального рівня нетарифних обмежень і торговельних витрат при здійсненні торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС, оскільки торгівля товарами і послугами все більше залежить від цифрових послуг, що підтримують торговельні операції (наприклад, електронні платежі, електронні контракти тощо) [292].

Як наслідок очікується зростання обсягів загальної двосторонньої торгівлі товарами і послугами між Україною та ЄС, а також загального добробуту України та ЄС.

З метою оцінки впливу діджиталізації проаналізуємо Комплексний індекс діджиталізації для України, країн ЄС та інших країн світу, який характеризує їхній стан цифрового розвитку. Структура комплексного індексу діджиталізації відповідає структурі індексу цифрової економіки і суспільства (The Digital Economy and Society Index DESI), який щорічно обчислюється Європейською Комісією для держав-членів ЄС. Зокрема, до індексу діджиталізації увійшли 5 компонентів, кожен з яких включає набір показників:

- Фіксований широкосмуговий доступ до інтернету (індекс технологічної інфраструктури; пропускна здатність міжнародних інтернет-каналів; тариф за користування та доступ домогосподарств до інтернету);
- Людський капітал (рівень цифрових навичок у населення);
- Використання інтернет-послуг громадянами (частка осіб, які користуються інтернетом не рідше одного разу на 3 місяці; частка людей

віком від 15 років, які здійснили цифровий платіж за останній рік);

- Інтеграція цифрових технологій у бізнесі (використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у транзакціях від бізнесу до бізнесу; використання інтернету у взаємодії бізнесу зі споживачами);
- Цифрові державні послуги (індекс цифрових державних послуг).

Загальний індекс діджиталізації розраховано для кожної країни, як середньозважене значення компонентів [258].

Відповідно до методології DESI, вони були зважені з використанням таких ваг: Підключення (25%), Цифрові навички (25%), Використання інтернет-послуг громадянами (15%), Інтеграція цифрових технологій у бізнесі (20%) та Цифрові державні послуги (15%).

Для оцінки впливу регуляторних бар'єрів на цифрову торгівлю доцільно скористатися Індексом обмежень торгівлі цифровими послугами Digital STRI (Digital Services Trade Restrictiveness Index), який відображає рівень регуляторних бар'єрів, які впливають на торгівлю цифровими послугами. ОЕСР розраховує індекс Digital STRI для 46 країн – це країни ОЕСР, а також окремі країни, що не є членами ОЕСР.

Торгівля товарами і послугами все більше залежить від цифрових послуг, що підтримують торговельні операції (наприклад, електронні платежі, електронні контракти тощо). Відповідно, регуляторні обмеження щодо транскордонної торгівлі цифровими послугами негативно впливають на можливості торгівлі товарами та послугами загалом. Індекс включає 5 компонентів, що відображають різні сфери регуляторної політики і впливають на міжнародну торгівлю послугами, що забезпечують цифрову торгівлю.

Індекс Digital STRI включає такі компоненти [66]:

- інфраструктура та зв'язок. Цей компонент охоплює заходи, пов'язані з комунікаційною інфраструктурою, важливою для участі в цифровій торгівлі. Він відображає застосування норм щодо: взаємоз'єднання

між мережевими операторами для забезпечення безперебійного зв'язку; заходи, що обмежують або блокують використання комунікаційних послуг, включаючи віртуальні приватні мережі або орендовані лінії; а також заходи щодо транскордонних потоків даних та локалізації даних;

- електронні транзакції. Цей компонент охоплює такі питання, як умови видачі ліцензій на здійснення електронної комерції, можливість для онлайн-реєстрації та декларації податків для фірм-нерезидентів, відхилення від міжнародно прийнятих правил електронних контрактів, заходи, що перешкоджають використанню електронного підпису та відсутність ефективних механізмів врегулювання суперечок;
- платіжні системи і електронні платежі. Цей компонент фіксує заходи, що впливають на платежі, які здійснюються електронними засобами. Він включає заходи, пов'язані з доступом до певних способів оплати, і оцінює, чи відповідають внутрішні стандарти безпеки платіжних операцій міжнародним стандартам. Він також охоплює обмеження, пов'язані з інтернет-банкінгом;
- права інтелектуальної власності. Цей компонент охоплює внутрішню політику щодо авторських прав та торговельних марок, яка не надає іноземцям рівного ставлення до захисту прав інтелектуальної власності. Він також відображає наявність відповідних механізмів правозастосування для усунення порушень, пов'язаних з авторськими правами та товарними знаками, в т.ч. ті, що відбуваються онлайн;
- інші бар'єри, що впливають на торгівлю цифровими послугами. Цей компонент охоплює інші різні бар'єри для цифрової торгівлі, включаючи технічні вимоги, що впливають на транскордонну цифрову торгівлю (наприклад, обов'язкове використання місцевого програмного забезпечення та шифрування); обмеження на завантаження та потокове передавання; обмеження на рекламу в інтернеті; вимога щодо комерційної або місцевої присутності; відсутність ефективних механізмів відшкодування

антиконкурентних практик в Інтернеті.

Рівень цифрового розвитку в Україні (0,56 у 2018 р.) значно відстає від країн-лідерів ЄС (Швеція – 0,81, Нідерланди – 0,81, Данія – 0,80) та середнього рівня в ЄС (0,71) (рис. 3.12).

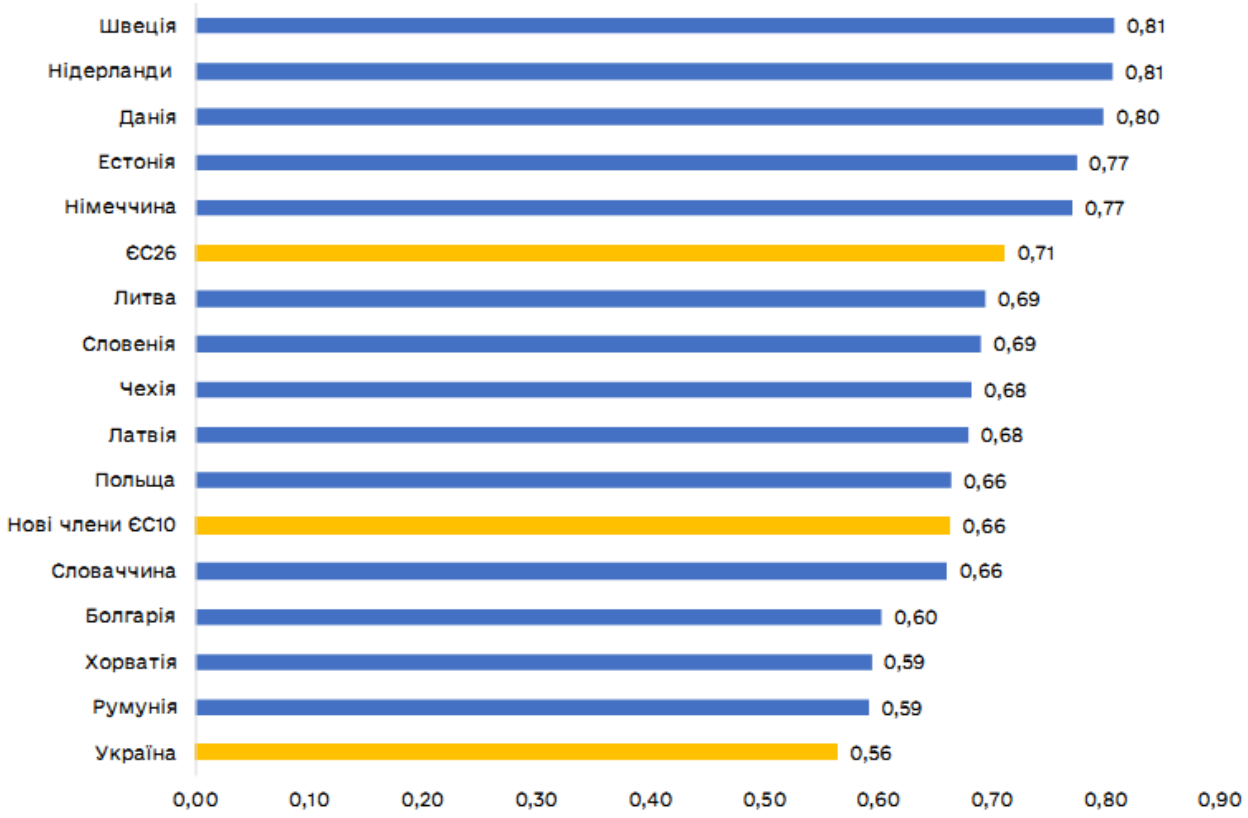

Рис. 3.12. Порівняння індексу діджиталізації України та окремих країн ЄС, 2018 р. [66]

Україна також знаходиться позаду нових країн-членів ЄС, що мають нижчий рівень економічного розвитку серед країн ЄС (середнє значення індексу для них 0,66). Серед нових членів ЄС лідерами є Естонія, Литва і Словенія (середнє значення індексу 0,72), тоді як найнижчий рівень діджиталізації в ЄС мають Болгарія, Хорватія, Румунія (середнє значення індексу 0,60).

Динаміка індексу діджиталізації за 2016-2018 рр. свідчить про збільшення відставання України від країн ЄС у зазначений період (рис. 3.13). Зокрема, діджиталізація сусідніх країн ЄС зростала швидше, ніж в Україні. Як наслідок, Україна втратила позиції навіть порівняно з країнами ЄС, що мають

найнижчі значення індексу діджиталізації в ЄС (Хорватія, Болгарія, Румунія).

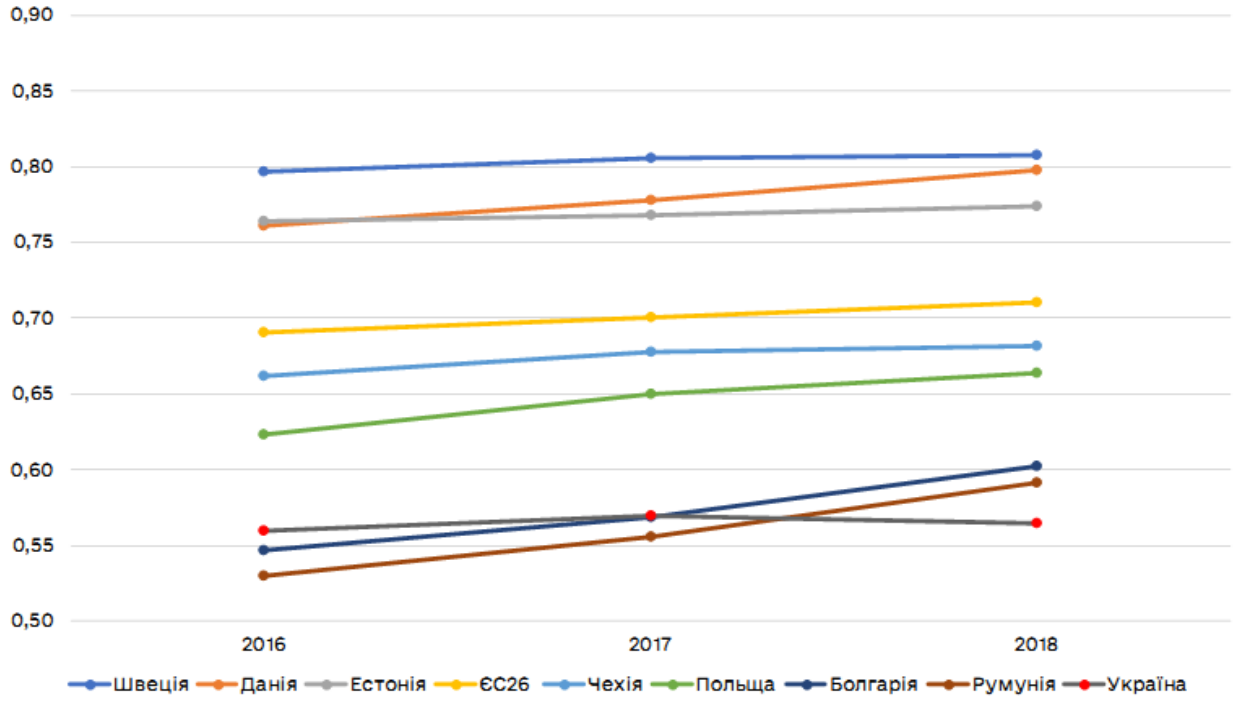

Рис. 3. 13. Динаміка індексу діджиталізації для України та деяких країн ЄС протягом 2016-2018 рр. [66]

У структурі індексу діджиталізації України найбільш вагомими були компоненти «людський капітал» (рівень цифрових навичок у населення) і «інтеграція цифрових технологій бізнесом» (використання ІКТ у взаємодії бізнесу зі споживачами та у транзанціях з бізнесом). Найбільше відставали від країн ЄС такі компоненти України: цифрові державні послуги, підключення (зокрема, фіксований широкосмуговий доступ до інтернету та доступ домогосподарств до інтернету, ін.) і використання інтернет-послуг громадянами (зокрема, частка інтернет-користувачів та частка громадян, які здійснили цифровий платіж). Разом з тим, Україна випереджала країни ЄС за показником доступності вартості користування інтернетом.

Регуляторні бар'єри в Україні є вищими порівняно з різними країнами ЄС. Країни з найнижчими обмеженнями для торгівлі цифровими послугами в ЄС – Естонія, Люксембург, Словаччина (рис. 3.14.)

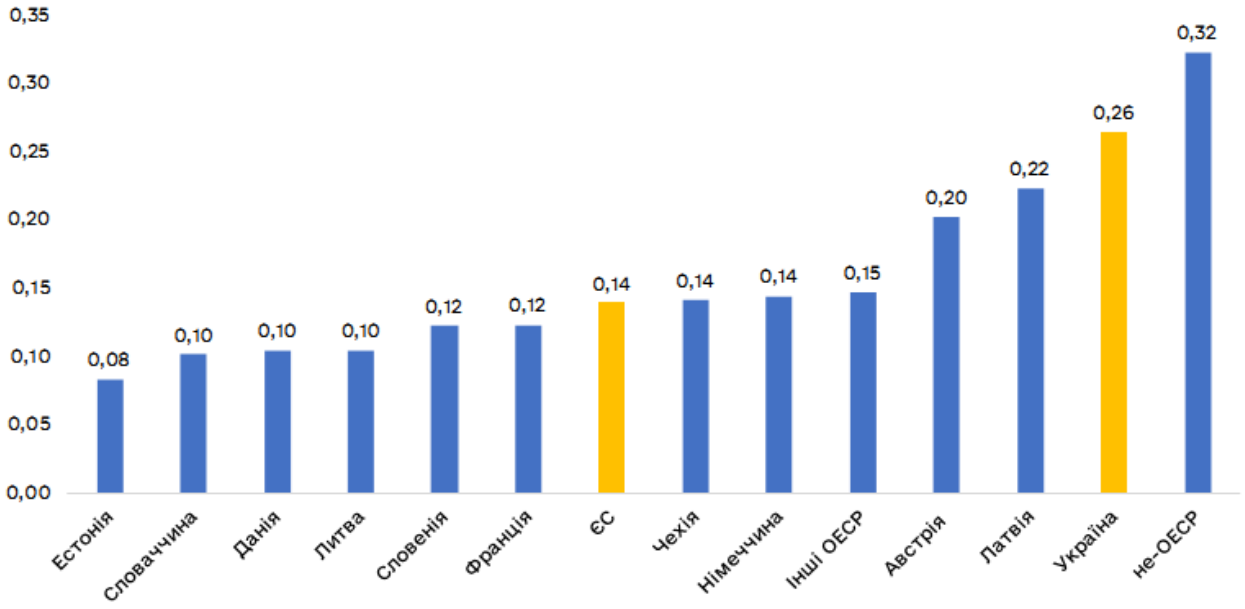

Рис. 3.14. Рівень регуляторних обмежень торгівлі цифровими послугами країн Digital STRI, 2018 р. [66]

Для України найбільші обмеження виявлені у таких сферах, як електронні платежі та розрахунки, електронні транзакції, захист прав інтелектуальної власності в мережі інтернет, інші бар'єри, що впливають на торгівлю цифровими послугами (рис. 3.15).

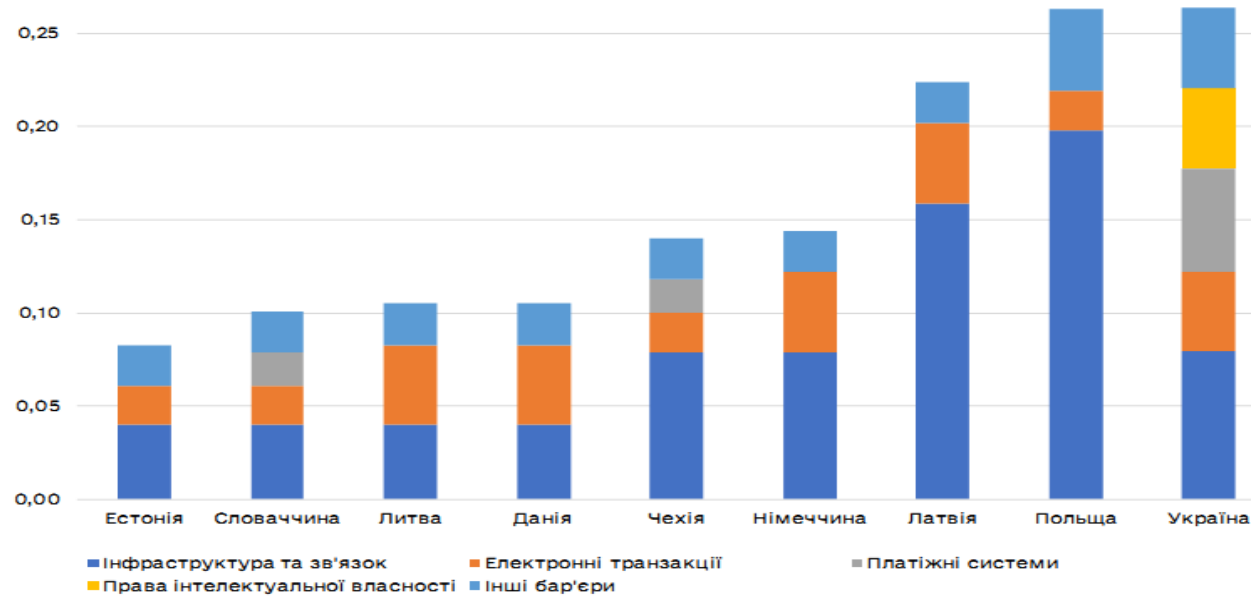

Рис. 3.15. Структура індексу Digital STRI для України та країн ЄС, 2018 р. [66]

Збільшення діджиталізації української економіки позитивно вплине на її продуктивність та соціально-економічне зростання – в залежності від рівня діджиталізації, позитивний вплив на ВВП України може скласти від 2,4 до 12,1% (рис. 3.16).

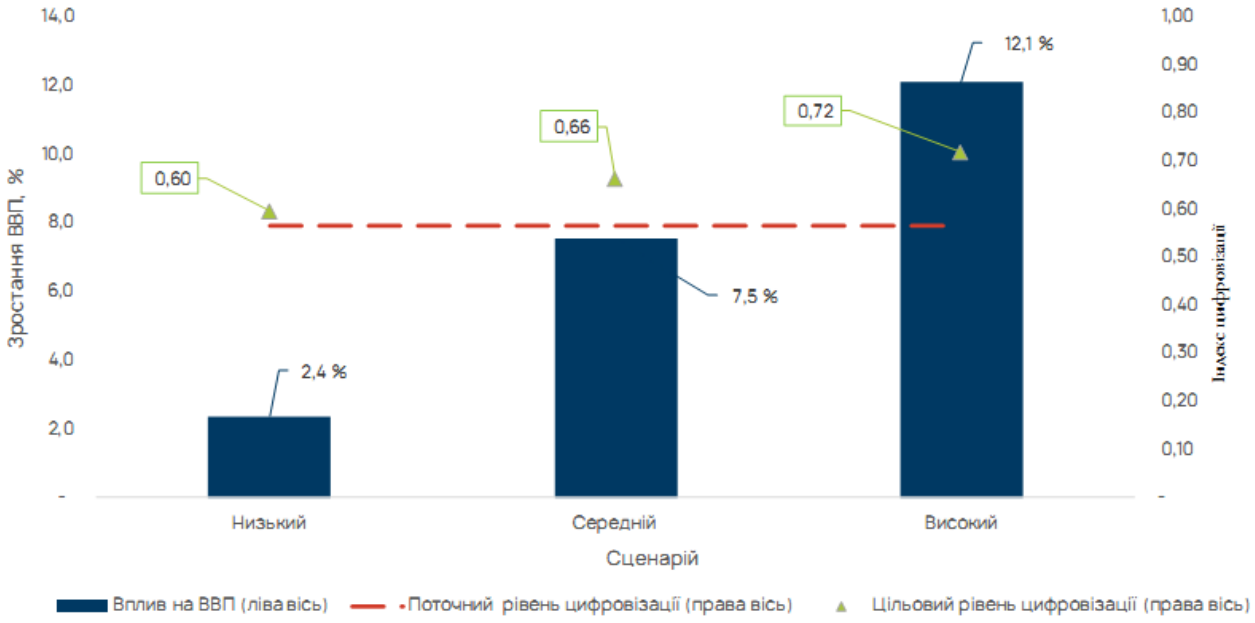

Рис. 3.16. Вплив діджиталізації на зростання ВВП України: три сценарії підвищення діджиталізації [66]

Збільшення діджиталізації на 1% призводить до зростання ВВП України на 0,42%. Відповідно, якщо Україна підвищить цифровізацію економіки з поточного рівня (0,5644) до нижчого рівня країн-новачків ЄС (0,6), це призведе до додаткового зростання ВВП на 2,4% (3,1 млрд доларів США).

За умов сценарію досягнення середнього та високого рівнів діджиталізації серед країн-новачків ЄС (0,66 та 0,72 відповідно) додатковий ефект для економіки України може складати 7,5 та 12,1% зростання ВВП відповідно (9,8 та 15,8 млрд доларів США). Такі результати підкреслюють роль використання цифрових технологій у загальному технологічному розвитку країн у сучасному світі.

Експорт послуг з України до країн ЄС може підвищитися на 7,6-12,2% завдяки зближенню регуляторного середовища та рівня діджиталізації між Україною та ЄС в результаті інтеграції України у ЄЦР ЄС. Інтеграція України у ЄЦР ЄС може підвищити експорт товарів з України до країн ЄС на 11,8-17%.

Позитивний ефект від зменшення регуляторних цифрових бар'єрів може бути більш відчутним для торгівлі товарами між Україною та ЄС, що можна пояснити тим, що цифрові бар'єри у торгівлі товарами є більш обмежувальними, порівняно з послугами. Зменшення бар'єрів для цифрової торгівлі між Україною та ЄС в результаті інтеграції в ЄЦР ЄС буде сприяти зменшенню загального рівня нетарифних обмежень і торговельних витрат у двосторонній торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС (через цифровізацію торговельних транзакцій і державних послуг тощо).

Україна значно виграє від скорочення торговельних витрат у двосторонній торгівлі з ЄС внаслідок зменшення регуляторних цифрових бар'єрів (рис. 3.17).

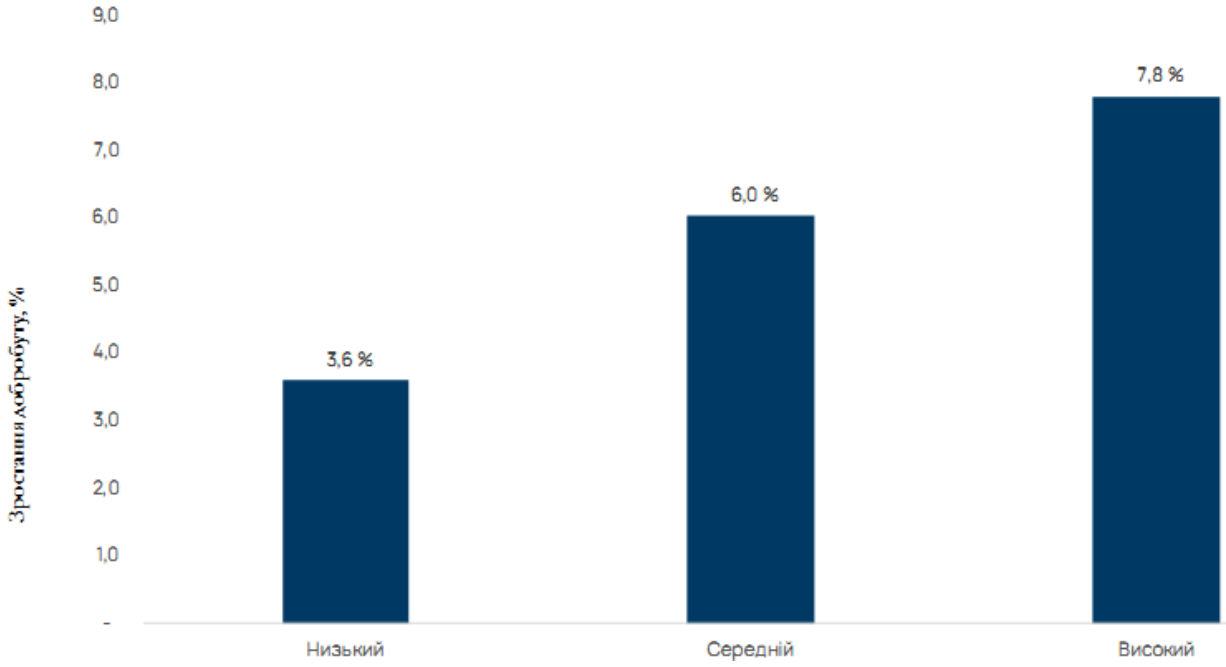

Рис. 3.17. Вплив інтеграції України у ЄЦР ЄС на добробут населення України: три сценарії інтеграції [66]

Якщо регуляторні розбіжності між Україною та ЄС зменшаться з поточного рівня до нижнього рівня країн ЄС та підвищиться діджиталізація економіки, це призведе до збільшення добробуту, яке можна розглядати як зростання ВВП на душу населення, до 5 %. Відповідно, для сценаріїв зменшення регуляторних бар'єрів між Україною та ЄС до середнього та високого рівнів ЄС та підвищення діджиталізації економіки відбудеться збільшення добробуту громадян України на 5-10%. Вплив на добробут громадян країн ЄС на значно менший ніж для України та, переважно позитивний. Найбільшим позитивний ефект буде для Польщі, Греції та Латвії. З іншого боку, для 6 країн ефект потенційно буде негативним та наближеним до нуля. Це Португалія, Фінляндія, Литва, Словаччина, Швеція та Німеччина.

Для України інтеграція в ЄЦР ЄС є інструментом поглиблення економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС, а також просування діджиталізації України у відповідності до європейських та міжнародних стандартів. Вона передбачає розширення взаємного доступу до онлайн-ринків і цифрових послуг, а також приєднання України до єдиних правил, стандартів та процедур з ЄС у цифровій сфері, в т.ч. щодо оформлення електронних контрактів, здійснення електронних платежів та розрахунків, поширення цифрового контенту, оформлення авторських прав, надання транскордонних цифрових послуг та захисту прав споживачів в мережі інтернет тощо [66].

Потенційні економічні переваги інтеграції України в ЄЦР ЄС полягають у регуляторному зближенні у цифровій сфері між Україною та ЄС, що знизить регуляторні обмеження цифрової торгівлі між Україною та ЄС, а також прискорення цифрових трансформацій в Україні.

Поточний рівень цифрового розвитку в Україні значно відстає від середнього рівня в ЄС. Україна також знаходиться позаду нових країн-членів ЄС, що мають нижчий рівень економічного і цифрового розвитку серед країн ЄС. Крім того, оцінений рівень обмежень у торгівлі цифровими послугами в

Україні значно перевищує середній рівень цих обмежень у країнах ЄС. Регуляторні розбіжності у цифровій сфері між Україною та ЄС підвищують витрати на здійснення транскордонних цифрових транзакцій між країнами.

Для України найбільше бар'єрів пов'язано з:

– транскордонними електронними платежами та розрахунками;

– захистом прав інтелектуальної власності в інтернеті;

– транскордонними електронними транзакціями (наприклад, відмінність національних вимог до зовнішньоекономічних договорів, зокрема електронних, від міжнародної практики та стандартів, відсутність практичних механізмів для застосування електронного цифрового підпису в зовнішньоекономічних контрактах, відсутність взаємного визнання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг між Україною та основними торговельними партнерами тощо);

– іншими бар'єрами (вимоги щодо використання місцевого програмного забезпечення й криптографії та ін.).

Ці регуляторні обмеження значною мірою стримують розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України у європейський та світовий цифровий простір.

Інтеграція в ЄЦР ЄС розширить доступ до онлайн-ринків і передових цифрових технологій ЄС, що прискорить розвиток цифрової економіки в Україні відповідно до європейських стандартів і сприятиме поступовому наближенню України до європейського рівня цифрового розвитку. А регуляторне зближення з правом ЄС у цифровій сфері сприятиме зменшенню регуляторних обмежень цифрової торгівлі між Україною та ЄС до рівня обмежень країн ЄС через використання єдиних принципів, стандартів та сумісних систем.

У разі інтеграції України до ЄЦР ЄС очікується поступове наближення регуляторного середовища та цифрового розвитку України до середніх показників ЄС. Відповідно, були розглянуті три сценарії інтеграції – низький, середній, високий – вони передбачають різні рівні наближення України до

законодавства та цифрового розвитку ЄС [66].

Дослідження оцінює ефекти впровадження сценаріїв інтеграції у ЄЦР ЄС на двосторонню торгівлю товарами і послугами між Україною та ЄС, зростання ВВП України та збільшення добробуту України та країн ЄС. Ці переваги інтеграції забезпечуються через зростання продуктивності економіки України та зменшення транзакційних і торговельних витрат у торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС.

Зменшення бар'єрів між Україною та ЄС у цифровій торгівлі та прискорення діджиталізації України будуть мати позитивний ефект, як для України, так і для країн ЄС.

Так, прискорення цифрової трансформації української економіки позитивно вплине на її продуктивність та соціально-економічне зростання. Діджиталізація пов'язана із загальним технологічним розвитком і значно його пришвидшує. Адже цифрову трансформацію визначають, як впровадження «передових технологій, що об'єднує фізичні та цифрові системи, які в поєднанні з інноваційними бізнес-моделями і процесами призводять до створення інтелектуальних продуктів, послуг і значного підвищення продуктивності» [66].

Збільшення діджиталізації української економіки та суспільства на 1% може призвести до зростання ВВП України на 0,42%. Відповідно, залежно від рівня діджиталізації, до якого поступово наближатиметься Україна в рамках ЄЦР ЄС, позитивний кумулятивний вплив на ВВП України може скласти від 2,4 до 12,1% (3,1-15,8 млрд. дол США) додаткового зростання протягом усього періоду наближення. Власне кажучи, існує значний потенціал економічного зростання в Україні у разі підвищення діджиталізації і продуктивності різних сфер української економіки і суспільства, у т.ч. щодо:

– розвитку цифрової інфраструктури і покращення доступу до неї;

– впровадження цифрових технологій у діяльність бізнесу в усіх галузях економічної діяльності;

– розвитку цифрових навичок та компетенцій громадян;

– розвитку електронного урядування.

Очікується, що інтеграція України до ЄЦР ЄС дозволить прискорити усі ці процеси в Україні.

Так, наближення регуляторного середовища та цифрового розвитку України до рівня ЄС завдяки інтеграції України у ЄЦР ЄС може підвищити експорт послуг з України до країн ЄС на 7,6-12,2% (302-485 млн. дол. США), а експорт товарів – на 11,8-17% (2,4-3,4 млрд. дол. США). В той же час, експорт послуг з ЄС в Україну може збільшитися на 5,7-9,1% (191-305 млн. дол. США), експорт товарів з ЄС в Україну – на 17,7-21,7% (4,1-5 млрд. дол. США). Це потенціал кумулятивного збільшення двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС протягом усього періоду реалізації реформ з регуляторного та цифрового наближення України до країн ЄС. Він включає ефект від зменшення загального рівня нетарифних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС в результаті діджиталізації транскордонних торговельних транзакцій та регуляторного наближення до ЄС у цифровій сфері. Україна виграє від скорочення торговельних витрат у двосторонній торгівлі з ЄС внаслідок зменшення регуляторних цифрових бар'єрів – добробут громадян може покращитися на 3,6-7,8%. Вплив на добробут громадян країн ЄС значно менший, ніж для України та, переважно, позитивний [66].

Отже, у зв'язку з посиленням ролі цифрових технологій у міжнародній торгівлі та економіці Україна зацікавлена інтегруватися в європейський цифровий простір, бо від цього залежить розвиток торгівлі та економіки України в цілому, у всіх галузях економічної діяльності. Адже існує значний потенціал для інтенсифікації торгівлі та зростання економіки України внаслідок інтеграції України у ЄЦР ЄС і на цій основі підвищення рівня добробуту населення України та суттєве зниження існуючих соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

3.3. Проблеми та суперечності державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Згідно з Конституцією, Україна – соціальна держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві. Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї [79].

Ключовим у розвитку держави є соціальний вектор (напрямок), який тісно пов'язаний з економічним, а головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Тому всі трансформації в країні (у тому числі і в системі державного управління) законодавчо було спрямовано на реалізацію цілей соціальної держави. Зокрема на створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї.

Основоположні вектори (напрямки) трансформаційних перетворень в системі державного управління України закладені ст. 5 Конституції України [79].

З огляду на недостатньо ефективний стан функціонування існуючої системи державного управління та враховуючи глибинні зміни, які відбуваються в українському суспільстві під впливом світових глобалізаційних тенденцій, сьогодні стає своєчасним та вкрай затребуваним використання всіх інструментів діджиталізації у процесі оновлення та реформування системи управління державою. Адже діджиталізація стає

фактором, що зумовлює трансформацію системи державного управління та інструментом, що адаптує її до існуючих викликів подальшого розвитку України.

Однак, незважаючи на достатньо позитивну динаміку розвитку процесів діджиталізації в соціально-економічній сфері України в останні роки, існує ще безліч проблем та суперечностей, які потрібно вирішувати на державному рівні.

Так, питома вага цифровізованих державних послуг в Україні за підсумками 2020 р. склала лише 5%. Досягнутий показник рівня охоплення населення України Інтернет-взаємодією з органами державної влади значно поступається державно управлінській практиці провідних країн у цій сфері. Україна має один із найнижчих рівнів доступу до державних послуг онлайн у Європі: за підсумками 2020 р. лише 12,5% українців використовували онлайн-сервіси для отримання державних послуг (для порівняння: це майже в 4 р. менше від середнього рівня в країнах ЄС і більш ніж у 2 р. менше, ніж у Польщі [16].

Для прикладу, питома вага населення, яка використовує Інтернет для взаємодії з органами державної влади в Естонії перевищила 70%, в Данії – 90%, а частка цифровізованих державних послуг в Естонії досягла 99% (рис. 3.18).

Нажаль, в Україні лише 46 з близько 1000 видів державних послуг доступні в онлайн-режимі (до речі, до 2024 р. планується перевести 100% публічних послуг для громадян та бізнесу в онлайн-режим), хоча показник доступу до державних послуг онлайн в Україні і показує істотну динаміку, однак недостатню [16].

Слід зазначити, що за Рейтингом відкритості державного бюджету за підсумками 2019 р. Україна посідає 26 місце серед 117 країн. Ця позиція обумовлена достатньо відкритою процедурою формування державного бюджету, яка, однак, обмежується низьким рівнем партисипативності та відсутністю цифрових інструментів задля участі громадянського суспільства

в бюджетному процесі [16].

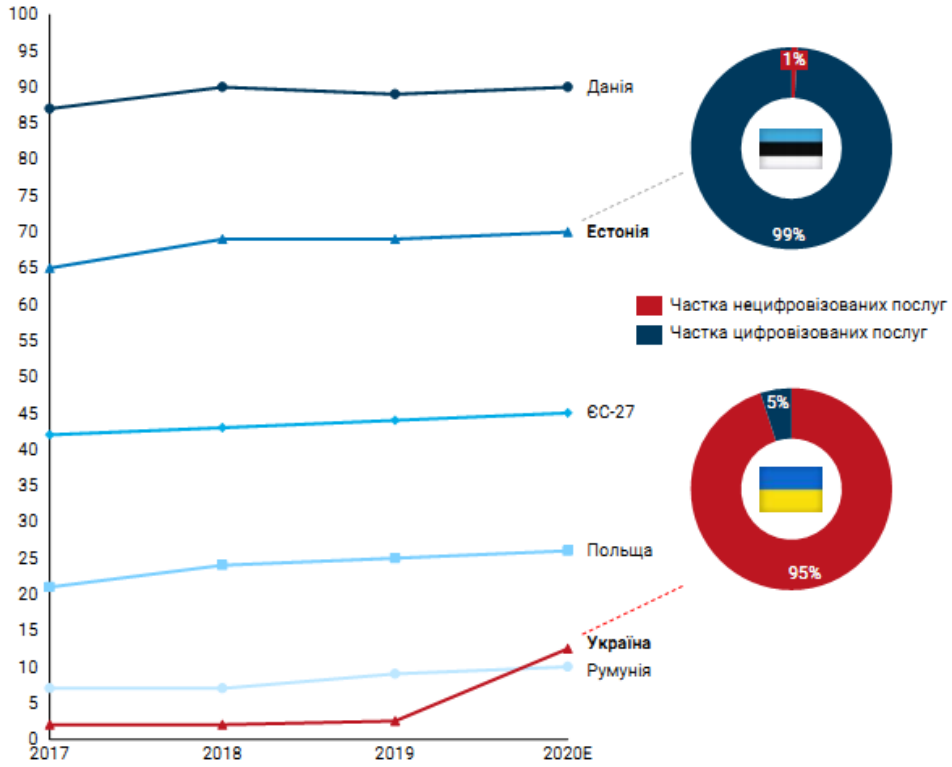

Рис. 3.18. Питома вага населення, яка використовує мережу Інтернет для взаємодії з органами державної влади, % [16]

Одним з ключових ризиків та викликів для сталого розвитку України в умовах діджиталізації є відсутність достовірної статистичної інформації про соціально-економічний стан держави та рівень суспільного розвитку, що вимагає побудови відповідної системи моніторингу, збору та обробки статистичної інформації (цифрових даних), які є фундаментом розвитку цифрового державного управління в умовах діджиталізації [183].

Сучасний стан державного управління в Україні також не відповідає потребам країни у проведенні комплексних реформ у різних сферах державної політики та її європейському вибору, а також європейським стандартам належного управління державою. Україна займає низькі позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності, пов’язаних з державним управлінням.

Так, згідно з показниками Індексу світової конкурентоспроможності Світового економічного форуму Україна посідає 130 місце (серед 144 країн) у категорії «ефективність уряду», 103 місце в категорії «прозорість формування державної політики» та 115 місце в категорії «тягар державного регулювання». У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» позиції України є дещо кращими – у загальному рейтингу Україна займає 83 місце. Значне покращення відбулося у сфері відкриття бізнесу – в цій категорії Україна піднялася з 70 місця до 30 місця [51].

Недостатня ефективність системи державного управління, що існує сьогодні, в умовах динамічного й, часом, малопередбачуваного впливу сучасних факторів геополітичної конкуренції, глобалізації й найбільш гострих форм інформаційного протиборства вимагає зміни всієї концепції управління державою, його адаптації до сучасних умов діджиталізації.

Зазначена адаптація має відбуватися, в тому числі, шляхом європейської інтеграції України у цифровій сфері.

Слід зазначити, що в контексті європейської інтеграції, інтеграція в Єдиний цифровий ринок ЄС накладає певні зобов'язання на Україну щодо наближення національного законодавства та стандартів, забезпечення інституційної та технічної спроможності, а також функціональної сумісності систем у цифровій сфері, розвитку інфраструктури широкосмугового інтернету, збільшення обсягів державних інвестицій у фізичну інфраструктуру електронного урядування тощо.

Для бізнесу це означатиме регулювання за європейськими правилами, спрямоване на посилення захисту прав споживача (в т.ч. вимоги до обробки персональних даних тощо), а також збільшення конкуренції з боку європейських компаній на цифрових ринках. Однак ці зміни є необхідністю, якщо Україна хоче будувати спільний економічний простір з ЄС і зважаючи на посилення впливу цифрових технологій на міжнародну торгівлю і економіку. Інакше – швидкий розвиток регулювання цифрового ринку в ЄС може створити додаткові регуляторні бар'єри та розбіжності у цифровій

сфері, що негативно впливатиме на розвиток двосторонньої цифрової торгівлі та загальний розвиток економічної інтеграції та співпраці між нашою країною та ЄС.

Враховуючи, що в рамках формування Єдиного цифрового ринку ЄС, ці країни активно впроваджують ініціативи щодо діджиталізації різних сфер економіки, очікується прискорення цифрової трансформації цих країн, в результаті чого розрив у цифровому розвитку між країнами ЄС буде зменшуватися. Як наслідок, Україні також необхідно прискорити цифрову трансформацію, щоб відставання між нашими країнами далі не поглиблювалося. Найслабші показники України, про які зазначають міжнародні індекси та огляди, стосуються несприятливого регуляторного середовища для цифрових інновацій, а також відставання у впровадженні державою цифрових технологій і розвитку телекомунікаційної інфраструктури. Відповідно, на ці сфери необхідно звернути увагу, щоб покращити позиції України у регіоні та світі.

Так, консолідовані результати опитування експертів та аналізу нормативно-правової бази з метою оцінки індексу Digital STRI для України протягом 2016-2018 рр.: «Інфраструктура та зв'язок» не містить значної кількості регуляторних бар'єрів для транскордонної цифрової торгівлі в Україні. Вимога щодо взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж встановлена законом [57].

При наданні послуг з доступу до інтернету оператори здійснюють взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж на договірних засадах. В обох сегментах ринку послуг фіксованого та мобільного інтернету регулятор визначив операторів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою, на яких відповідно до законодавства накладаються регуляторні зобов`язання для забезпечення конкуренції (в т.ч. щодо цін та умов взаємоз'єднання, оприлюднення довідкових пропозицій щодо взаємоз'єднання). Експерти відзначали окремі проблемні питання із забезпеченням економічної конкуренції на цих ринках, а також методикою визначення наявності

операторів з істотною ринковою перевагою тощо. Проте ці заходи оцінені як такі, що не є значними бар'єрами в Україні.

Щодо транскордонних потоків даних в Україні введені два обмеження з метою забезпечення захисту та безпеки персональних даних: певні типи даних повинні зберігатися локально, а передача даних можлива лише тим країнам, які забезпечують належний рівень захисту або якщо існують певні гарантії.

«Електронні транзакції»: одним з вагомих бар'єрів є те, що національні вимоги до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), зокрема електронних, відрізняються від міжнародної практики та стандартів. Крім того, онлайн реєстрація та декларування податків недоступні для компаній-нерезидентів.

В Україні впроваджуються ключові заходи електронної автентифікації, такі як розпізнавання електронних підписів. Позитивні зміни у цій сфері відбулися після ухвалення у 2017 р. євроінтеграційного Закону України «Про електронні довірчі послуги» [60], який оновив законодавство у сфері електронного цифрового підпису у відповідності до європейських правил, а також Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» [59], який передбачав можливість укладання українськими суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних (ЗЕД) договорів в електронній формі.

Разом з тим, зазначалися проблеми з імплементацією цих правових норм через відсутність практичних механізмів застосування електронного цифрового підпису в ЗЕД контрактах [210].

Крім того, проблемою залишається відсутність взаємного визнання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг для транскордонних електронних транзакцій між Україною та основними торговельними партнерами, зокрема країнами ЄС (відповідний порядок для взаємного визнання був затверджений у 2019 р. [162].

Заходи, що стосуються платіжних систем і електронних платежів

визначені значним бар'єром для здійснення транскордонної цифрової торгівлі в Україні протягом звітного періоду. Транскордонні грошові перекази та електронні платіжні послуги, інтернет-банкінг були обмежені через жорстке валютне регулювання. Разом з тим, Національний банк поступово пом'якшував обмеження валютного регулювання.

Підходи до регулювання у сфері платіжних систем та переказу коштів не відповідають світовим та європейським нормам, зокрема, Директиві (ЄС) 2015/2366 та Директиві (ЄС) 2009/110/ЄС і потребують комплексного перегляду та оновлення з метою розширення переліку платіжних послуг, що можуть надаватися в Україні, сприяння розвитку внутрішнього ринку небанківських платіжних систем та взаємодії з міжнародними платіжними розрахунковими системами [170].

Також значною проблемою є висока вартість та низька швидкість транскордонних переказів коштів. Крім того, національні стандарти безпеки платежів відрізняються від міжнародних стандартів.

Політика щодо прав інтелектуальної власності також містить обмеження, а саме, недостатню дієвість та ефективність правових норм, а також судових та адміністративних заходів часто щодо захисту авторських прав та суміжних прав в мережі інтернет. Нормативно-правова база щодо захисту авторських та суміжних прав в мережі інтернет потребує значного оновлення та доповнення.

Україна залишається в списку Priority Watch List відповідно до звіту Special 301 Торгового представництва США, присвяченого захисту прав інтелектуальної власності в світі, в т.ч. через «відсутність ефективних засобів боротьби з широкомасштабним порушенням авторських прав в інтернеті» [299].

Існують проблеми із забезпеченням належного захисту товарних знаків, адже застосовувалися окремі дискримінаційні положення щодо іноземних компаній (відмінний розмір державного мита для реєстрації свідоцтва на торговельну марку [155], відмінні вимоги процедури реєстрації

торговельних марок для нерезидентів [171].

Дані табл. демонструють результати розрахунків загального значення та окремих компонентів індексу Digital STRI для України протягом 2016-2018 рр. (табл. 3.3).

Так, у 2017-2018 рр. відбулося зменшення загального індексу за рахунок зниження обмежень, пов'язаних з електронними транзакціями та правами інтелектуальної власності.

Світова практика свідчить, що трансформація системи державного управління під впливом діджиталізації суспільства має стати одним з істотних факторів розвитку демократії в країні, сприяти створенню робочих місць і економічному зростанню, підвищенню якості життя в країні.

Таблиця 3.3

Оцінка індексу Digital STRI для України протягом 2016-2018 рр. [66]

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Інфраструктура та зв'язок	0,08	0,08	0,08
Електронні транзакції	0,06	0,04	0,04
Платіжні системи і електронні платежі	0,06	0,06	0,06
Права інтелектуальної власності	0,06	0,04	0,04
Інші бар'єри, що впливають на торгівлю цифровими послугами	0,04	0,04	0,04
Загальний індекс Digital STRI	0,31	0,26	0,26

Тобто під впливом діджиталізації система державного управління в Україні має стрімко змінюватися, модернізуватися, набувати нових ознак цифрової доби.

На жаль, досліджуючи вплив діджиталізації на систему державного управління в Україні, можна відзначити недостатність трансформаційних зрушень в зазначеній сфері нашої країни, а саме [66]:

1. Недостатній рівень інформаційної обізнаності та культури суб'єктів і об'єктів системи державного управління.

Сучасний світ вимагає від людини нового ставлення до інформації, цифрових технологій і знання, без яких неможливою є особистісна адаптація і соціалізація. У зв'язку з цим, однією з найактуальніших сфер сучасного суспільного функціонування є інформаційна освіта.

2. Недостатньо активне використання цифрових інформаційно-комунікаційних технологій в якості інструментів, засобів взаємодії між суб'єктами і об'єктами державного управління.

Сучасними засобами налагодження контактів та узгодження інтересів суб'єктів та об'єктів управління мають стати цифрові інформаційно-комунікативні технології (ІКТ). Використання ІКТ передбачає установлення, як двосторонніх, так і багатосторонніх зв'язків, дозволяє узгоджувати і об'єднувати цілі держави і громадян в єдине ціле, призводить до прийняття спільних і взаємоприйнятних політичних та управлінських рішень, сприяє розвитку громадянського суспільства, стимулює економічне зростання держави, зайнятість населення, розширення конкуренції тощо. З боку державної влади здатність до підтримання такої комунікації стає показником її ефективності.

3. Здебільшого вертикальна організації взаємодії між органами влади і суспільством, а в умовах діджиталізації вона має бути заснована на зв'язках і відносинах горизонтального типу.

Потрібна зміна ролі державної влади в системі державного управління: вона поступово має знижуватися за рахунок розширення участі громадян у справах держави, яка перестає бути єдиним центром влади та прийняття суспільно значущих рішень. Органи державної влади в таких умовах стають ефективним суб'єктом у процесі взаємодії рівних учасників під час вирішення суспільних справ.

4. Недостатнє застосування суб'єктами державного управління новітніх раціональних цифрових розробок і прийомів пошуку, обробки, зберігання, обміну, захисту інформації.

Тому на державному рівні потрібно сприяти та стимулювати

створенню інформаційно-пошукові систем, інформаційних баз, систем підтримки і прийняття управлінських рішень, контролю за виконавською дисципліною тощо.

Виникнення та розв’язання проблем та суперечностей державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації в сучасних умовах тісно пов’язане макроекономічною ситуацією, як в нашій країні, так і у світовій економіці.

Так, наприклад, подальший соціально-економічний розвиток України значною мірою пов'язаний з питанням щодо можливостей продовження програми співпраці з МВФ, яка є передумовою для забезпечення бюджетних потреб, у тому числі за рахунок пов’язаного фінансування від міжнародних партнерів. Призупинення програми може не тільки сповільнити соціально-економічне відновлення України, але й кардинально погіршити інфляційні та девальваційні очікування, що вимагатиме від НБУ упровадження жорсткішої монетарної політики.

Слід зазначити, що у 2021 р. очікується надходження від МВФ коштів у межах поточної програми стендбай, а також пов’язане фінансування від ЄС, Світового банку та інших міжнародних партнерів. Ці кошти дадуть змогу профінансувати значну частину бюджетних потреб у 2021 р.

Також співпраця з МВФ залишається важливим знаком якості й для іноземних інвесторів. Вона значно спростить доступ і здешевить планові залучення уряду на зовнішніх ринках. Завдяки підтримці МВФ та інших партнерів Україна зможе підтримувати міжнародні резерви на рівні близько 30 млрд. дол., попри значні обсяги погашень зовнішнього боргу.

Окрім того, одним з головних ризиків залишається тривалий строк пандемії та посилення карантинних заходів. Погіршення епідемічної ситуації негативно вплине на зовнішній та внутрішній попит і сповільнить відновлення економіки. Виникне потреба в посиленні фіскальних та монетарних стимулів для пом’якшення впливу пандемії на економіку. Можливий і протилежний розвиток подій: швидка та масштабна вакцинація у

світі може пришвидшити глобальне економічне зростання. У разі реалізації цього ризику глобальна інфляція може прискорюватися швидше, генеруючи тиск на внутрішні ціни. Реакція монетарної політики зумовлюватиметься оцінкою такого тиску та можливостями його компенсації через валютний канал.

Крім того, сталися значні зміни на ринку праці унаслідок глобальної пандемії. Так, формат віддаленої роботи набував популярності задовго до пандемії, проте не був настільки актуальним. Під час локдаунів значна частина працівників у розвинених країнах почала працювати з дому. Утім, навіть у цих економіках більше половини робочих місць були непридатними до віддаленого обслуговування. Крім того, постало питання ефективності такої роботи. З одного боку, дистанційна робота забезпечує гнучкіший графік і зменшення транспортних витрат (а, отже, й викидів та забруднення атмосфери). З іншого боку, брак самоорганізації, витрати на облаштування робочого місця вдома, відсутність «живого» спілкування можуть знижувати продуктивність праці. Оптимальним форматом можуть бути так звані гібридні роботи, де працівник лише частину часу працює віддалено.

До пандемії COVID-19 у світі, особливо в розвинених країнах, відбувалося поступове зростання частки тих, хто працював віддалено. Так, згідно з US Census з 2000 до 2019 рр. кількість американців, що обрали такий спосіб роботи зросла з 3,3% до 5,7% від робочої сили (рис. 3.19).

Низка досліджень вказувала на переваги віддаленої роботи, як з точки зору підвищення продуктивності, так і зменшення витрат.

Так, дослідження на підставі роботи колцентру туристичної компанії показало приріст кількості успішних дзвінків (тобто таких, що завершилися замовленням послуг) на 13,5% співробітниками що почали працювати з дому, тобто практично додатковий робочий день на тиждень. З цього зростання 2/3 було отримано за рахунок збільшення кількості відпрацьованих хвилин (менше перерв і лікарняних), 1/3 – збільшення кількості дзвінків за хвилину (імовірно через спокійніше робоче середовище). Хоча початковою

метою було не збільшення продуктивності, а зменшення витрат на облаштування офісу (цей ефект також мав місце).

Рис. 3.19. Оцінка робочого часу, який може бути переорієнтований на віддалену роботу за секторами в США, % [67]

Наявні дослідження за підсумками 2020 р. піднімають питання можливих складнощів роботи з дому, починаючи від коректної виплати допомоги по безробіттю до безпеки та якості робочого місця поза офісом. Дані по Італії свідчать про тенденцію до підвищення зарплат унаслідок більш продуктивної роботи з дому. Проте переваги розподілені нерівномірно - насамперед їх отримують чоловіки, особи старшого віку, з вищою освітою та високооплачуваною роботою. Тобто, поширення практики віддаленої роботи може призвести до зростання нерівності в суспільстві.

На думку інших дослідників, варто ставити питання, не де працювати ефективніше – вдома чи в офісі, а який розподіл роботи між двома чи більше місцями є прийнятнішим для усіх сторін – як працівників, так і працедавців. Карантинні обмеження в різних країнах суттєво підвищили кількість працюючих віддалено, принаймні тимчасово. На піку першої хвилі пандемії,

в США 51% опитаних Gallup зазначили, що вони працюють з дому.

Станом на вересень показник знизився до 33%, однак залишається значно вищим докризового рівня. Інші країни, за якими наявна статистика, теж мали сплеск кількості тих, хто працює вдома.

Попри такі зміни сучасна економіка все ще потребує значної кількості людей, що працюють на робочому місці.

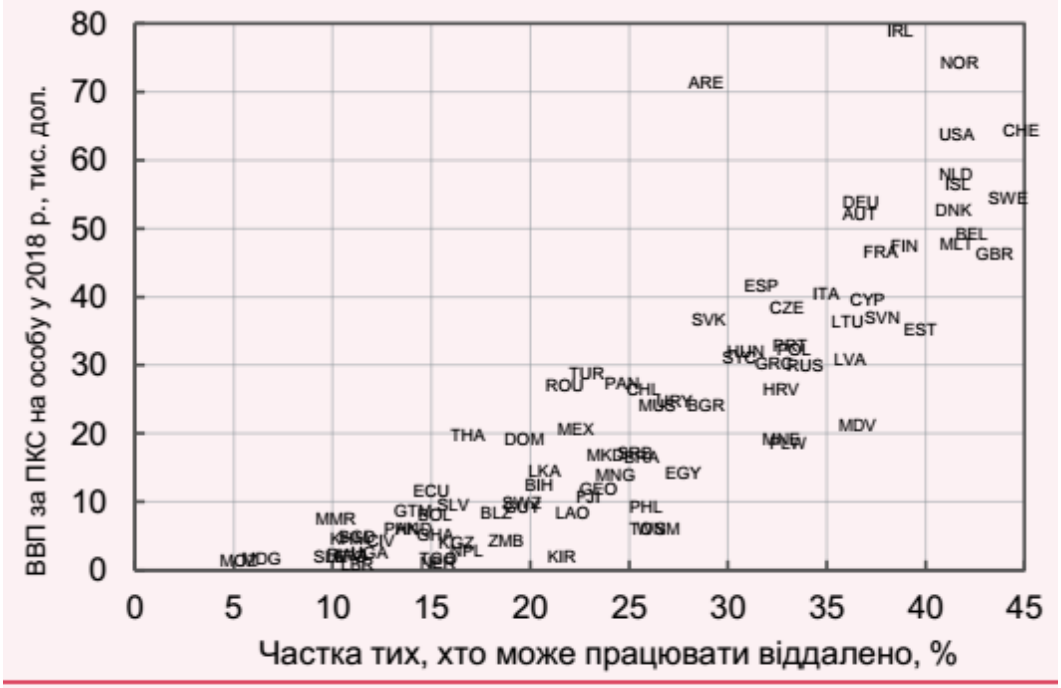
Зокрема, дослідження McKinsey Global Institute засвідчило, що в усіх досліджених економіках принаймні половину робочих місць наразі не можна замінити повною або частковою віддаленою роботою. Частина робіт потребує спеціалізованого обладнання, від верстатів до рентген-кабінетів. Інші роботи потребують безпосереднього контакту або мають бути виконані у чітко зазначеному місці (наприклад, охорона кордону). Можливості для віддаленої роботи сконцентровані у кількох видах економічної діяльності, де залучені працівники зі значними навичками та рівнем освіти, наприклад в IT. Більша вага сільського господарства і промисловості в країнах, ринки яких розвиваються (де сектор послуг є меншим ніж у розвинених економіках), так само як і менш освічена робоча сила означає, що можливостей для віддаленої роботи в цих країнах набагато менше.

Також є низка робіт, які можливо виконувати дистанційно, проте традиційно ефективнішим вважається їхнє виконання у спеціалізованому місці.

Згідно з дослідженням, наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України, ситуація з віддаленим працевлаштуванням в Україні була подібною до інших країн. Галузі сектору послуг, такі як IT або фінансові установи, порівняно швидко змогли перевести на дистанційну роботу частину співробітників. Натомість транспорт або сільське господарство не мали змоги цього зробити через особливості технологічних процесів, а кур’єрські служби доставки під час карантину навіть наростили кількість тих працівників, які не можуть працювати віддалено.

Дослідники КШЕ на основі опитування визначили, що у квітні 2020 р. 40,4% респондентів працювали вдома неповний або повний робочий день, а 24,8% не працювали, бо не мали роботи або взяли оплачувану чи неоплачену відпустки. Більшу ймовірність працювати віддалено мали респонденти у сфері освіти та досліджень. Освіта та висока позиція в управлінській ієрархії збільшують імовірність того, що людина працювала вдома.

Dingel and Neiman (2020) з'ясували, що теоретичний максимум тих, хто може працювати віддалено, для економік з високими доходами становить 38%, для країн з низькими доходами – лише 13%. Деякі дослідження використовують ці дані як основу для більш точних оцінок, наприклад, із врахуванням доступу до інтернету (важливого для більшості віддалених робіт) (рис. 3.20).

Джерело: Dingel and Neiman How Many Jobs Can be Done at Home?

Рис. 3.20. Залежність між часткою людей, які можуть працювати з дому і ВВП країни за ПКС [67]

У переліку досліджених країн немає України, проте, якщо припустити

лінійну залежність між часткою людей, що можуть працювати з дому, і ВВП країни за ПКС, то в Україні ця частка становитиме близько 20% [66].

Звіт світового економічного форуму Майбутнє Роботи 2020 розділяє працівників під час та після пандемії на три основні категорії:

- «незамінні працівники», які мають продовжувати працювати на своїх робочих місцях. Це зокрема кур'єри, доглядачі та медичні працівники, працівники харчових магазинів, сільського господарства та виробники медичних товарів;
- «віддалені працівники», які можуть працювати віддалено і, ймовірно, зберегли свою роботу під час пандемії. Це, зокрема, деякі ІТ спеціалісти, працівники фінансового сектору;
- «надлишкові працівники», які втратили роботу під час пандемії та потенційно в майбутньому, і які передусім працювали в секторах, які найбільше постраждали від пандемії – ресторанно-готельний бізнес, роздрібна торгівля, сфера послуг, а також подорожі та туризм [66].

Що ж стосується режиму роботи українців під час пандемії, то за опитуванням Центру Разумкова, 53% респондентів працюють без змін, 14% повністю або частково перейшли на дистанційну роботу з повним збереженням заробітної плати, 7% - повністю або частково перейшли на дистанційну роботу з частковим збереженням заробітної плати, 6% - пішли у частково оплачувану відпустку, 2% - пішли у повністю оплачувану тривалу відпустку, 9% - пішли у неоплачувану відпустку, 4% - під час пандемії втратили роботу. Примітно, що лише 14% українців заявили, що хочуть працювати дистанційно, негативно до дистанційної роботи поставилися 73%. При чому ставлення не залежить від того, у приватному чи державному секторі працюють опитані [13].

Наявний тренд на роботизацію також суттєво вплине на майбутнє ринку праці. З одного боку, роботизація може призвести до скорочення робочих місць у світі. Утім, за оцінками МВФ, роботизація також призведе

до створення нових робочих місць. Збільшиться попит на спеціалістів у сфері зеленої енергетики, штучного інтелекту, захисту інформації тощо. Цей процес торкнеться не лише розвинених економік, а й таких країн, як Україна. Тому дуже важливим є вже зараз здобуття навичок, на які буде попит на ринку праці в наступні роки.

Іншим вагомим ризиком для прогнозу є суттєвий приплив капіталу в Україну. Надм'які монетарні умови у світі та оптимізм щодо вакцинації вже пожвавили інтерес іноземних інвесторів до ринків, що розвиваються, у тому числі й до України. Значний приплив капіталу може послаблювати інфляційний тиск через канал валютного курсу [66].

Ризиком зовнішнього середовища є суттєвіше погіршення умов торгівлі. Воно може бути пов'язане як зі швидшим вичерпанням тимчасових факторів, які підтримують високі ціни експорту (зокрема руди та зернових), так і зі значним подорожчанням імпортованих товарів (зокрема енергоносіїв) в умовах стрімкішого, ніж припускається в базовому сценарії, зростання світової економіки. Негативний вплив такого сценарію проявиться насамперед через канал обмінного курсу. Відповідно НБУ вдасться до жорсткішої монетарної політики для усунення надлишкового інфляційного тиску.

Актуальними є фіскальні ризики, адже фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок значних залучень на внутрішньому ринку може призвести до зростання вартості запозичень та посилення конкуренції Мінфіну з бізнесом за кошти банків. Це створює загрозу для відновлення кредитування через ефект фіскального витіснення. Реалізація сценарію із суттєвішим припливом капіталу може нівелювати ці негативні ефекти.

Водночас фінансові дисбаланси в енергетичному секторі, пов'язані з тривалим адміністративним регулюванням тарифів на електроенергію для населення, накопиченням боргів перед компаніями «зеленої» енергетики та іншими неплатежами формують ризики квазіфіскального характеру. Несистемний підхід до їх вирішення може привести до суттєвих додаткових

бюджетних витрат та зростання державного боргу.

В умовах швидких кліматичних змін актуальними є ризики зростання волатильності світових цін на продовольство. Через значну частку продуктів харчування в структурі ІСЦ інфляція в Україні є досить чутливою до таких шоків. Відповідно, вони можуть обумовити як короткострокове, так і більш тривале відхилення інфляції від цілі. Реакція монетарної політики зумовлюватиметься впливом шоку пропозиції на інфляційні очікування.

Зберігаються ризики ескалації військового конфлікту на сході країни, що можуть суттєво погіршити інвестиційну привабливість України та очікування економічних агентів. Натомість прогрес у врегулюванні ситуації на тимчасово непідконтрольних територіях сприятиме значному поліпшенню інвестиційного клімату та зниженню премії за ризик для країни.

В цілому, прогнозується, що у 2021 р. економіка України надолужить втрати від корона кризи, адже ВВП України зросте на 4,2%. Головним рушієм залишатиметься стійкий внутрішній попит, зумовлений подальшим збільшення реальних доходів громадян. Зменшення невизначеності з розвитком пандемії сприятиме відновленню інвестиційної активності. У перспективі українська економіка зростатиме на рівні близько 4%. Цьому сприятиме збільшення реальних доходів населення, зростання інвестицій, високий зовнішній попит і підвищення кредитної активності [66].

Що ж стосується глобальної економіки, прогнозується, що вона відновлюватиметься завдяки пом'якшенню карантину та програмам стимулювання. Так, у IV кварталі 2020 р. тривало відновлення глобальної економіки, незважаючи на загальне погіршення епідемічної ситуації та локдауни в окремих країнах (рис. 3.21). Зокрема, рівень ділового оптимізму на кінець 2020 р. завдяки відновленню торговельних потоків та успішним випробуванням вакцин проти COVID-19 сягнув практично шестирічного максимуму. Відповідно до звіту СОТ до середини жовтня було відмінено 39% торговельних обмежень, запроваджених у найгостріший період пандемії, а обсяги світової торгівлі товарами зросли у III кварталі на 11,6%

порівняно зі зниженням на 12,7% у попередньому кварталі. Натомість відновлення світової торгівлі очікується у 2021 р. лише за умови повного зняття карантинних обмежень та масштабної вакцинації.

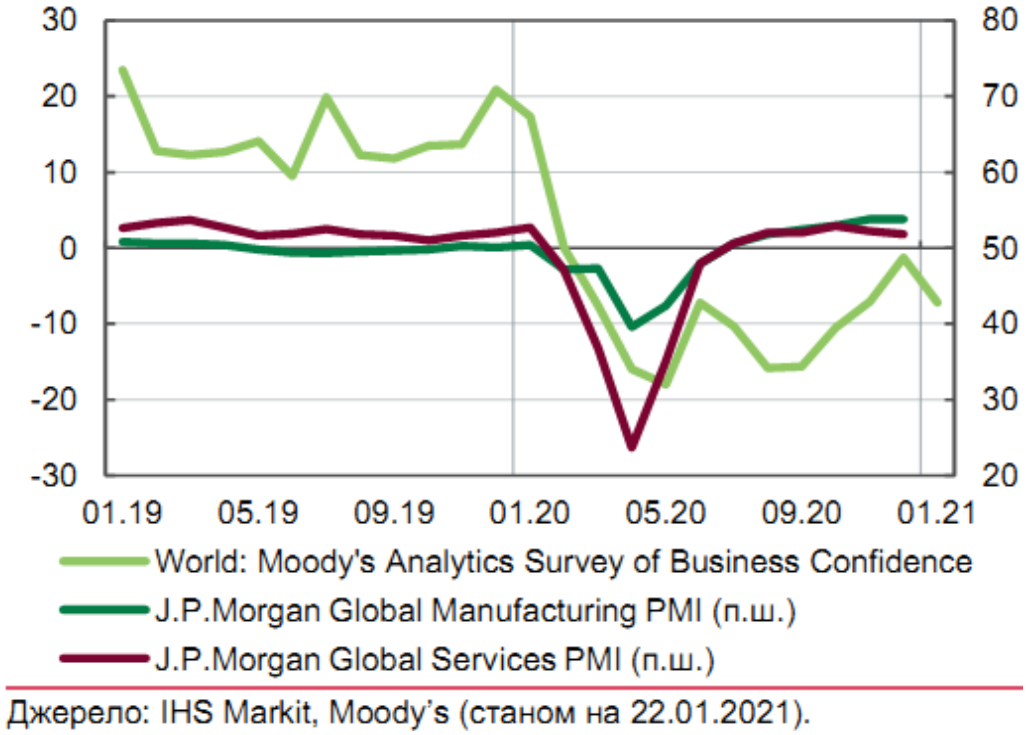

Рис. 3.21. Глобальний PMI та індекс ділової впевненості [67]

Проведення вакцинації у світі зменшує ризик повторення локдаунів. Утім, з огляду на поступовість цього процесу, а також появу нових штамів вірусу, зберігається ймовірність локальних форм карантину, які матимуть негативні наслідки для економічної активності. Водночас надм'які монетарні умови у світі та оптимізм щодо вакцинації вже суттєво пожвавили інтерес іноземних інвесторів до ринків, що розвиваються, у т. ч. й України. Значний приплив капіталу може послаблювати інфляційний тиск через канал валютного курсу. Масштабні фіскальні та монетарні заходи стимулюватимуть зростання глобальної економіки, насамперед за рахунок прискореного відновлення промисловості. Пожвавлення попиту зумовить поступове прискорення глобальної інфляції. Останню стримуватиме

повільніше відновлення сектору послуг [66].

Таким чином, основою для прийняття будь-якого управлінського рішення (організаційного, адміністративного, політичного, стратегічного тощо) в умовах діджиталізації є інформація. Вирішення питань своєчасного забезпечення управлінців необхідною, достовірною інформацією в обсязі, достатньому для виконання покладених на них обов’язків, пов’язано із застосуванням інформаційних технологій. В сучасних умовах рівень інформатизації владних структур, оснащення їх відповідним сучасним технічним обладнанням, та оволодіння державними службовцями навичками роботи з інноваційним програмним забезпеченням й новітніми комунікаційними технологіями стають вирішальними в конкурентній боротьбі за престиж державних органів, якість адміністративних послуг, довіру до посадовців та, в цілому, за національній інформаційний простір, інформаційний суверенітет держави та є пріоритетними в контексті зниження соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

Висновки до 3 розділу

1. Аналіз сучасного соціально-економічного стану країни та оцінка результативності державного управління свідчить, що в Україні поступово формується специфічний комплексний механізм впливу на розвиток інформаційного суспільства через систему взаємопов’язаних та взаємодоповнюючих механізмів шляхом: створення можливостей для вільного доступу до статистичних даних, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; реалізації права на інформацію; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті державно управлінські рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійснення державного і громадського контролю за дотриманням

законодавства про інформацію; встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Це дозволяє вважати, що національний ринок інформаційно-комунікаційних технологій перебуває в стані активного становлення та за певних умов може стати інструментом зниження соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

2. Основою для прийняття будь-якого управлінського рішення (організаційного, адміністративного, політичного, стратегічного тощо) в умовах діджиталізації є інформація. Тому вирішення питань своєчасного забезпечення управлінців необхідною, достовірною інформацією в обсязі, достатньому для виконання покладених на них обов'язків, пов'язано із застосуванням інформаційних технологій. В сучасних умовах рівень інформатизації владних структур, оснащення їх відповідним сучасним технічним обладнанням, та оволодіння державними службовцями навичками роботи з інноваційним програмним забезпеченням й новітніми комунікаційними технологіями стають вирішальними в конкурентній боротьбі за престиж державних органів, якість адміністративних послуг, довіру до посадовців та, в цілому, за національній інформаційний простір, інформаційний суверенітет держави та є пріоритетними в контексті зниження соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

3. Доведено, що у зв'язку з посиленням ролі діджиталізації у міжнародній торгівлі та економіці Україна має інтегруватися в європейський цифровий простір, бо від цього залежить розвиток торгівлі та економіки України в цілому. Інтеграція України до ЄЦР ЄС є інструментом просування діджиталізації України у відповідності до європейських та міжнародних стандартів, а також інтенсифікації торгівлі між Україною та ЄС і поглиблення економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС. Наближення законодавства і стандартів України до законодавства і стандартів ЄС зменшить регуляторні розбіжності між Україною та ЄС у цифровій сфері та прискорить цифровий розвиток України. Зростання діджиталізації та зменшення регуляторних бар'єрів між Україною та ЄС у цифровій сфері

матимуть позитивний соціально-економічний ефект для України. Це потенціал кумулятивного збільшення двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС протягом усього періоду реалізації реформ з регуляторного та цифрового наближення України до країн ЄС, який включає ефект від зменшення загального рівня нетарифних обмежень та бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС в результаті діджиталізації торговельних транзакцій та регуляторного наближення з ЄС у цифровій сфері (через цифровізацію торговельних транзакцій та супутніх державних послуг тощо).

РОЗДІЛ 4

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

4.1. Модель удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації

У межах фундаментальної науки модель визначається як умовний образ або спрощене зображення реального об'єкта та / або процесу, що створюється для більш глибокого вивчення цього об'єкта та / або процесу. У межах економічних процесів і змістовної проблематики прийнято виділяти:

а) моделі народного господарства в цілому та його окремих підсистем-галузей, регіонів тощо;

б) комплекси моделей виробництва та споживання;

в) комплекси моделей формування та розподілу доходів;

г) комплекси моделей трудових ресурсів;

д) комплекси моделей ціноутворення;

е) комплекси моделей фінансових зв'язків та ін.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, можемо відзначити, що розвиток економіки та суспільства базується на розумінні стимулів і компромісів між різними варіантами вибору та їх наслідками для господарської діяльності та добробуту. Діджіталізація певною мірою також стосується цього базового положення, впливаючи на низку аспектів економіки та інших сфер суспільної життєдіяльності. З огляду на це доцільним є розгляд діджиталізації в межах системи державного управління, а, відтак, моделі її вдосконалення. Допомогти в цьому може визначення,

зокрема загальнодержавної Концепції цифрової економіки (діджиталізації) (рис. 4.1).

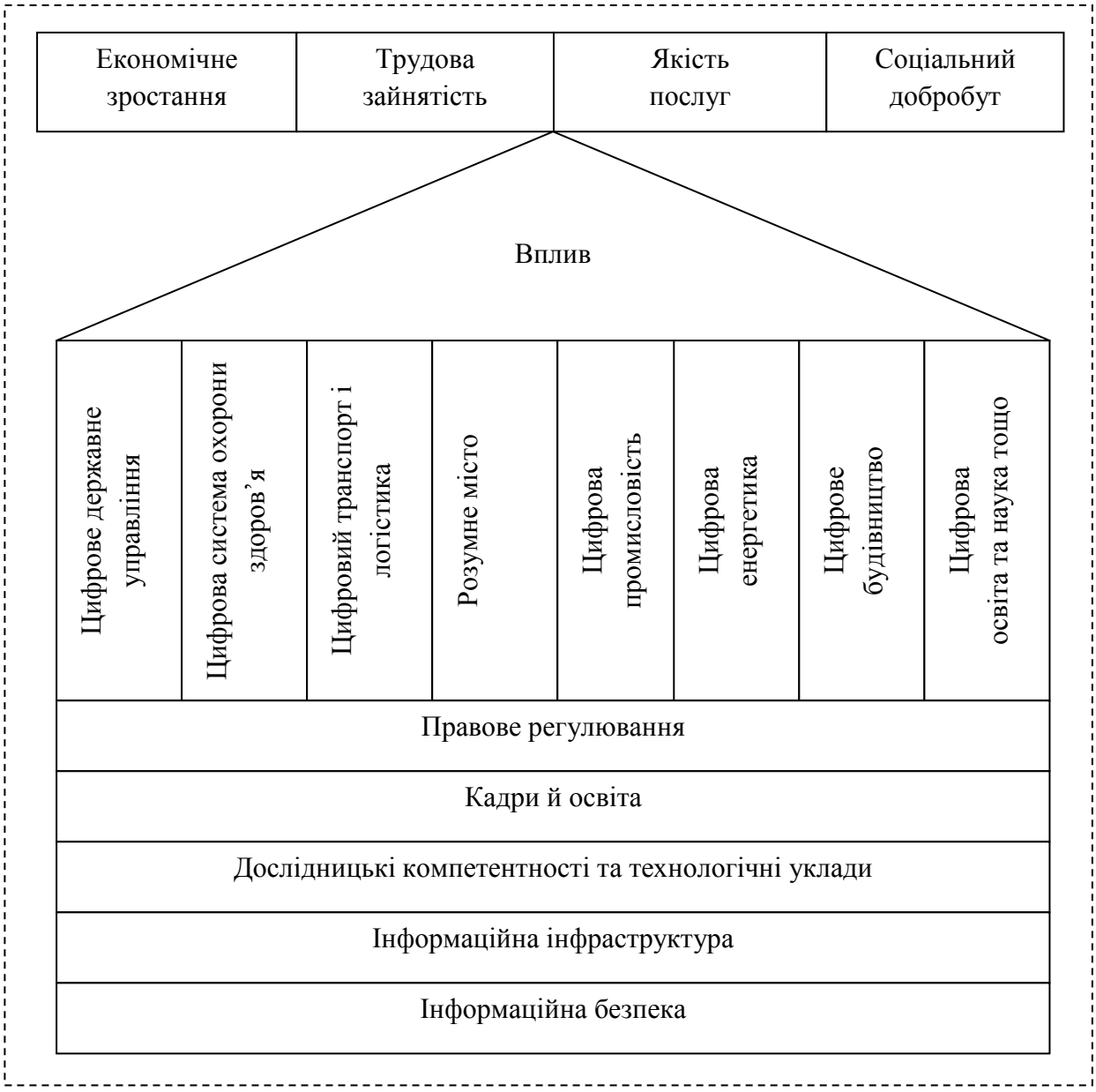

Рис. 4.1. Логічна структура загальнодержавної Концепції цифрової економіки (діджиталізації)

Джерело: складено на підставі [151]

Основні кроки впровадження діджиталізації (цифровізації) економіки в межах системи державного управління такі:

– створення умов для розвитку цифрової економіки;

– цифрова трансформація галузей економіки (державне та регіональне

управління, промисловість, освіта, охорона здоров'я тощо);

– економічний і соціальний вплив.

Загальні цільові установки розвитку діджиталізації (цифровізації) економіки в межах системи державного управління наведені в нормативно-правових актів, а саме:

– стратегічні орієнтири в загальнодержавному масштабі загалом (указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Стратегії сталого розвитку України (на період до 2020 року) тощо) [131];

– орієнтири, які стосуються цифровізації зокрема (розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів», розпорядження Кабінету Міністрів України Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (на період до 2030 року) [там само];

– орієнтири визначені на регіональному рівні, тобто в межах окремих програм розвитку цифровізації.

Під час оновлення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України (розрахованої на 2018-2020 роки) як базовому документі із забезпечення розвитку цифрової економіки можна виділити принципові положення, що стосуються соціально-економічного розвитку нашої держави в умовах діджиталізації. Відповідно до цих положень остання має:

– ураховувати тотальну глобалізацію;

– забезпечувати розвиток конкурентно спроможного середовища;

– підвищувати розвиток держави та її регіонів високими темпами;

– передбачати підготовку кваліфікованих кадрів та надання «актуальних» знань;

– підвищувати розвиток як традиційних галузей і секторів економіки, так й інші сфери діяльності;

– забезпечувати формування нової якості життя, бізнесу, а, віідтак, надання мобільних державних послуг;

– існувати у зв'язку із матеріальним світом, тобто становити базу індустріального розвитку та ін.

Деякі дослідники вважають [174; 189], що діджіталізація наближає зміну структури соціально-економічної моделі, наближаючи її до вимог часу, що повинна бути заснована на конкуренції, а також безпроблемну ринкову клірингову діяльність, що стає більш актуальною, ніж раніше. З даним твердженням ми погоджуємося, та на підтвердження можемо навести таке: сутнісно діджіталізація передбачає підвищення ефективності по ряду факторів і показників вимірювання. Однак при наближенні соціально-економічної моделі до реалій світу, або, точніше, при наближенні реального світу до ідеалізованої соціально-економічної моделі, деякі ситуації та відносини вимагають переоцінки. Вони в умовах діджіталізації набувають нових рис, які зумовлюють удосконалення соціально-економічної моделі розвитку держави загалом і її регіонів зокрема.

Це забезпечити може повсюдне впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), що можуть чинити позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Не поодинокими є випадки, коли ІКТ розглядається як вирішальний фактор, що представляє собою демаркаційний кордон між «старими» (класичними) і «новими» моделями цифрової економіки.

Разом із тим кількісний аналіз такого впливу ІКТ на мікро- і макрорівні дозволяє стверджувати про отримання таких результатів: не всі новітні технології можуть одразу бути застосовані на території всіх країн світу, навіть тимчасово. Крім того, слід вказати на те, що ІКТ підкоряються закону спадної віддачі більше, ніж будь-який інший ресурс, їх вплив, як відомо, важко виміряти, тому він передбачає низку прихованих і непоправних витрат та ефектів передачі. Варто також зазначити, що існує суттєва різниця в дохідності, одержуваної від технологій ІКТ у національних економіках у

залежності від їх використання, розробки та виробництва. На мікроекономічному рівні економічно виправдані тільки інвестиції в технології ІКТ, спрямовані на збереження й збільшення вартості інформаційного капіталу [134].

Щодо такого капіталу, то в його розвитку важливу роль відіграє краудсорсінг (crowdsourcing). Саме він вводить в дію інформаційний ресурс, що характеризує тип й обсяг вхідного попиту, необхідного для створення пропозиції та визначення обсягу виробництва, відповідного попиту [98]. Важливим соціально-економічним показником у цьому контексті є граничні темпи технічного заміщення між особистими даними та грошовими доходами. Однак цінність особистих даних залежить від контекстів, завдяки яким особисті дані можуть бути корисними. Завдяки поєднанню (на рівні регіону) краудсорсингу та діджиталізації регіональні органи влади та населення отримують можливість входження до глобального інформаційного простору.

Учений Х. Хенріксен [269] зазначає, що діджіталізація має деякі особливості, які допускають, що добре вивчені соціально-економічні моделі виявляться непридатними в сучасних умовах. Проте перш ніж обговорювати вплив діджиталізації на соціально-економічні моделі, необхідно проаналізувати основні економічні припущення, що лежать в основі багатьох існуючих моделей розвитку соціально-економічних систем.

Стандартна мікроекономічна модель, що викладається у межах фундаментальної науки, дозволяє зробити декілька припущень, необхідних для використання під час розуміння того, як стимули та дії можуть призводити до різних результатів соціально-економічного розвитку в залежності від уподобань, ставлення до ризику та інших факторів. У цьому контексті доречним є застосування підходу, що передбачає деяку форму максимізації корисності, що включає компроміс між роботою, дозвіллям і споживанням.

Гранична витратність роботи в порівнянні зі споживанням

безпосередньо пов'язана з реальною заробітною платою [110]. Наявні різні бізнес-моделі діяльності господарюючих суб'єктів в умовах діджиталіззації, з точки зору організації процесів взаємодії в ланцюжку дієвої трансформації ресурсів у кінцевий продукт і його подальшої реалізації. Ці моделі можуть бути корисними для органів державної влади.

Одна з таких бізнес-моделей передбачає, що організація реалізує свою діяльність за найменших витрат і найбільшого прибутку [135; 154]. Органи державної влади також мають функціонувати за умов раціонального (оптимального) використання «потрфелю» ресурсів. При цьому прибутком від їх діяльності є забезпечення задоволення державних і суспільних інтересів. Проте діджиталізація зумовлює виникнення ситуацій, за яких нові бізнес-моделі (а, відтак, і органи державної влади) мають по іншому вписуватися в економічну або ринкову систему розподілу ренти (доходи, ресурси тощо) між суб'єктами, які беруть участь у системі. Органи державної влади при цьому можуть аплікувати досвід приватного сектору щодо оперативного пристосування до нових вимог часу. Така ситуація певною мірою розмиває межі між інституціями, підкреслюючи їх приналежність до системи публічного управління [33; 90; 130].

Діджиталізація пов'язана не тільки зі зміною відносин між суб'єктами соціально-економічних процесів, але й з появою нового економічного ресурсу як для фірм та органів державної влади, так і для окремих осіб – цифрових даних. Це покликано забезпечити споживання та використання накопиченого досвіду в цифровому вигляді. Наприклад, дані про продажі часто є для компаній єдиним засобом, за допомогою якого вони можуть аналізувати поведінку покупців з метою впливу на вибір клієнтів. Так, відбувається дослідження у сфері лояльності, CRM (управління взаєминами з клієнтами) і останнім часом VRM (управління відносинами з постачальниками). Усе це дозволяє розробити метрики, методи та інтелектуальні інструменти для консультування фірм з управління попитом [33–34]. На ці аспекти у свою чергу звертають увагу вчених під час розгляду

сучасних тенденцій функціонування системи державного управління (див. наукові роботи О. Євсюкова, Ю. Лях, О. Федорчака та ін. [33; 214]). Науковці слушно зауважують, що з метою підвищення результативності функціонування системи державного управління, її суб'єкти мають взаємодіяти з його об'єктом, оцінюючи через зворотний зв'язок стан задоволеності останнього щодо власного розвитку. Забезпечити такий зв'язок можливо через опрацювання звернень громадян, їх е-петицій тощо.

Таким чином, «Інтернет-речей» стає сферою реалізації розуміння попиту і вибору клієнтів, про що свідчить фактична поведінка споживачів. Наприклад, якщо приватний сектор краще розуміє споживчий досвід своїх покупців (клієнтів), то він може впроваджувати нововведення та створювати персоналізовані продукти, послуги, механізми доставки. Даний принцип функціонування приватного сектору може бути застосований і по відношенню до державного сектору, що в сучасних умовах також забезпечує використання ІКТ та інших новітніх технологій під час надання послуг населенню.

Дані про споживання як товарів тривалого користування, так і витратних матеріалів будуть впливати на те, як організація формує свою ціннісну пропозицію. Більш прогресивні організації захочуть динамічно налаштовувати свою діяльність із використанням новітніх технологій, наприклад, дозволяючи окремим користувачам автоматично обмінюватися інформацією про використання через загальну платформу. Такі дані стають для покупця цінним товаром, який вони хотіли б мати, оскільки вони містять більш точну інформацію, ніж великі прогнозні дані [151].

Наявність даних про фактичне споживання в якості соціально-економічного ресурсу змінює відносини між клієнтом і надавачем послуг, що, у свою чергу, може змінити доходи та потоки ресурсів для таких надавачів послуг. Слід зазначити, що особисті дані про споживання продукту можуть мати певну цінність для індивідуума, але для створення соціально-економічної цінності для надавача послуг або для створення нових продуктів

або послуг ці дані повинні бути перетворені в ресурс для відповідного соціально-економічного або ринкового контексту.

Таким чином, для створення ділових можливостей, зайнятості та зростання економічного добробуту громадян зовнішні вигоди від особистих даних повинні бути інтегровані в економіку та систему державного управління.

Внесок клієнта в якості ресурсу не є новою концепцією, особливо в дослідженнях «сфери послуг». Цінність часто розуміється як взаємодія в процесі досвіду та споживання, що вимагає ресурсу клієнта для досягнення результатів [36; 84]. Новизна полягає в тому, що дані про споживання можуть бути відокремлені від людини, що дозволяє їх модифікувати, тобто перетворити в ресурс соціально-економічної діяльності, наприклад, для планування споживання. Крім того, технологія створює можливість для надавача послуг брати участь в управлінні споживанням за допомогою проксі-сервера, наприклад, дозволяючи динамічно модифікувати продукт (підлаштувати під споживача) на основі мінливих контекстів використання. Така динамічна участь надавача послуг може стимулювати попит або створювати додаткові економічні вигоди для нього за межами звичайних потоків доходів.

Таким чином, інформація від клієнта, доступна в якості особистих даних, потенційно є можливістю надавача послуг створювати ринкові переваги за рахунок настроюються продуктів або послуг. Для використання цієї переваги надавач послуг повинен вийти за рамки традиційного мислення, тому що дані про споживання корисні тільки як інструмент аналізу попиту. Дані про споживання мають великий потенціал, особливо коли вони надходять у реальному часі. Вони не тільки дозволяють стимулювати попит, а й динамічно формувати пропозицію.

Поточна «відстань» (з точки зору часу і простору) між купівлею і споживанням можна розглядати як неефективність ринку, яку технологія дозволяє усунути. Таким чином, досягається Парето-ефективність, оскільки

покупці в більшості випадків прагнуть отримати товар відразу, а надавачі послуг отримують більший дохід.

Додатковим джерелом взаємно корисних ефектів можуть стати дані про споживчі звички. Консолідація даних про фактичне споживання дозволяє пропонувати на ринок товари, що комплексно задовольняють кілька потреб відповідно до індивідуального форматом споживання.

Діджіталізація є потенційно руйнівною для багатьох сфер суспільної діяльності, оскільки вона є позасистемним фактором, який вимагає системного регулювання, що може породжувати створення інноваційних продуктів і послуги, не схожі на існуючі, але дозволяють досягти тих же результатів. Таким чином, діджиталізація може змінити кордони існуючих ринків і конкурентоспроможність виробників і їх товарів. Діджіталізація здатна викликати більш швидкі порівняно з попередніми десятиліттями структурні зміни на мікроекономічному рівні, що потребують перегляду моделей як мікро-, так і макрорівня в межах системи державного управління [124; 154].

Зумовлені діджіталізацією мікроекономічні ефекти чинять непрямий вплив на макроекономічні показники – обсяг ВВП, зайнятість, інфляцію тощо. Цей вплив складно виміряти, і ще більш складним завданням представляється можливість відокремити наслідки діджіталізації від інших факторів. Щодо впливу діджіталізації на інші сфери суспільної життєдіяльності, то його можна виміряти за допомогою економетричного інструментарію та теорії ризиків.

Діджіталізація зачіпає сферу промислової політики та розвитку інститутів управління економікою. Зміна технології істотно змінює виробничу базу та виробничі відносини, спектр виробленої й затребуваної продукції, а також вимоги до її характеристикам. При цьому інститути мають значний консерватизм та інерцію по відношенню до технічного прогресу, вони мають тенденцію гальмувати повсюдне впровадження всіх технічних досягнень, забезпечуючи стабільність суспільства і створюючи часовий лаг,

що дозволяє підготувати суспільство до змін. У свою чергу, сила і терміни дії діджіталізації на продуктивність економіки будуть залежати від державного регулювання, промислової політики та публічних інститутів.

Очевидно, що діджіталізація зумовлює більш ефективне використання існуючих ресурсів – як капіталу, так і робочої сили. Пояснення цій ситуації частково пов'язане із економікою спільного використання, прикладами якої є більш раціонаальне використання існуючого загального парку транспортних засобів, фонду готельних номерів тощо. Нові технології також здатні допомогти краще використовувати існуючі ресурси за рахунок узгодження обсягів виробництва з демографічними процесами, макроекономічними параметрами держав тощо.

Інше джерело зростання ефективності від розвитку діджиталізації пов'язане з наближенням до нуля граничних витрат при формуванні мереж і мережевих ефектів розширення. Збільшення віддачі від масштабу через мережеві ефекти представляє собою відносно невелику частину інструментарію. Як зазначалося вище, основне теоретичне положення, на якому базується більшість моделей, це зменшення прибутку або постійна віддача від масштабу. Для більшості традиційних виробництв – це положення представляється виправданим, але для цифрових технологій в загальному випадку воно застосовується із певним обмеженням. Так, зі збільшенням віддачі від масштабу фіксовані витрати (інвестиції) в перерахунку на одиницю продукції, швидко зменшуються по міру зростання обсягу продажів. Безумовно, на практиці існують чинники, що обмежують можливість використання ефекту масштабу, наприклад, державне регулювання, оподаткування, і перешкоджають «безшовному» масштабуванню від рівня міста до регіону, і далі до країни в цілому або всього світу.

Пріоритетність дослідження мережевих ефектів під впливом цифровий трансформації соціально-економічних відносин на регіональному рівні залежить від того, наскільки досліджувані ефекти іманентні по відношенню

до економічної системи держави та регіонів, а також від масштабів їх поширення. Слід зазначити, що ефекти державної та регіональної діджиталізації не можуть бути відокремлені від існуючих довгострокових тенденцій старіння населення, глобалізації та збільшення частки зайнятості в секторі послуг на рівні регіону з урахуванням того, що фактор діджіталізації, швидше за все, буде діяти як прискорювач всіх змін, що відбуваються.

Для цілей наукового дослідження слід уточнити поняття «діджталізації» у контексті трансформації об'єктивних процесів в економічній системі держави та регіону. Даний термін може розглядатися як нова категорія, яку (на відміну від раніше введених в науковий обіг понять) варто розглядати як комплекс ефектів, зумовлених застосуванням цифрових технологій у соціально-економічній діяльності. Тлумачення комплексу загальнодержавних і регіональних ефектів наводиться в контексті технологічних трансформацій, викликаних діджиталізацією соціально-економічних відносин, що сприяє виробленню підходів до розуміння природи регіонального простору та розробці аналітичного інструментарію, що використовується при дослідженні його структури та динаміки. Це дозволить удосконалювати науково-методичне забезпечення подальших досліджень природи соціально-економічного простору держави та регіонів, викликаного впливом цифрової трансформації.

З огляду на це основні напрямки впливу діджиталізації на соціально-економічні показники держави та регіонів можна представити у вигляді такої схеми, що відбиває [148]:

1. Випуск продукції (ВВП і ВРП):

– зниження транзакційних витрат;

– мережеві ефекти та збільшення віддачі від масштабу для цифрових товарів і послуг;

– поліпшення відповідності за рахунок того, що цифрові платформи дозволяють здійснювати невеликі за обсягом транзакції з товарами і послугами;

– збільшення швидкості технічної дифузії в деяких площинах;

– не виключає характер цифрових товарів;

– зниження витрат на виробництво / інновації.

2. Капітал:

– доступність багатьох безкоштовних цифрових інструментів;

– зниження вартості за рахунок виключення посередництва;

– хмарні обчислення, доступність величезних обчислювальних потужностей;

– простота доступу до капіталу при P2P і P2B фінансування;

– нові платіжні системи та інструменти – біткойн, apple pay, swish тощо;

– більш ефективне використання існуючого основного капіталу (автомобілі, нерухомість, інструменти тощо), економіка спільного використання;

– більш повна інформація.

3. Ціноутворення:

– простота порівняння цін і прозорість;

– інформованість молодого населення до порівнянь цін в Інтернеті;

– спрощення виходу на ринок;

– посилення глобальної конкуренції в ланцюжках створення вартості;

– додаткова інформація про споживачів й адресної реклами, цінової дискримінації;

– дієвість брендування в поєднанні з більш високим ризиком негативного сприйняття і обструкції.

4. Заробітна плата:

– глобальність Інтернет-ринку;

– наростання конкуренції між економікою попиту і самозайнятістю;

– зміна процесу ведення переговорів про заробітну плату в економіці в міру розширення сфери самозайнятості.

На рис. 4.2 приведена карта впливу діджиталізації на соціально-

економічні проблеми, процеси і показники на регіональному рівні на основі ідеї впливу цифровізації на економіку мікро-, мезо- і макрорівня. Слід відзначити, що мезорівень – це рівень, що передбачає насамперед розвиток регіону, тому дана карта повинна прийматися до уваги при розробці регіональних управлінських рішень у сфері забезпечення розвитку діджиталізації. Учений Дж. Трулен [151] склав карту на основі вивчених ефектів, що не були досліджені або вивчені тільки частково, і назвав їх сліпими зонами. На нашу думку, цю методику можна аплікувати в межах обраної проблематики дослідження, визначивши карту впливу діджиталізації на соціально-економічні процеси в державі та регіоні. На рис. 4.2 сліпі зони позначені цифрами.

Сліпа зона 1 – Соціальна цінність. Рівень розвитку окремо взятої особистості. Відносно державної та регіональної політиіки перша сліпа зона стосується досліджень соціальної цінності, створюваної цифрової економікою, зокрема, державними та регіональними платформами P2P в економіці обміну. У широкому сенсі соціальна цінність включає такі поняття, як встановлення особистих контактів, створення соціальних зв'язків, зміцнення громад і соціальна згуртованість. Останнє має безпосереднє відношення до економіки обміну в територіальному розрізі. Слід зазначити, що в дискурсі навколо економіки спільного використання аспекти соціальної цінності зазвичай згадуються як аргумент, але до теперішнього часу це не стало предметом комплексних наукових досліджень.

Підхід до вивчення соціальної цінності державних і регіональних платформ спільного використання P2P полягають у проведенні опитування в масштабі, наприклад, конкретного регіону, серед користувачів для визначення індивідуальних ефектів, які створюються такими цифровими платформами. Під час опитування можна виявити, чи виникають у процесі використання платформи P2P міцні соціальні зв'язки або зв'язок із певною групою або спільнотою в даному регіоні.

Рис. 4.2. Модель впливу діджиталізації на соціально-економічні проблеми, процеси і показники в державі та регіонах

Джерело: авторська розробка

Сліпа зона 2 – Споживчі та соціальні ризики в державній та регіональній політиці. Друга сліпа зона в дослідженнях державних і регіональних платформ спільного використання P2P – це ризики для споживачів і суспільства на рівні держави та регіону зокрема. Ці ризики широко визнані та викликають значну зацікавленість органів державної влади, але наукові дослідження таких ефектів поки що не проводяться на системній основі. Дослідження у сфері безпеки споживачів, юридичної відповідальності, запобігання злочинної діяльності та суспільної охорони здоров'я можуть стати основою для розробки механізмів державного регулювання для пом'якшення цих ризиків. Спосіб вивчення споживчих і

соціальних ризиків представляє собою аналіз даних про негативні наслідки транзакцій на державних і регіональних цифрових платформах, що, на нашу думку, передбачає дослідження тільки після того, як більша частина збитку вже виникла, що спонукає шукати інші підходи. Іншим підходом буде використання підходу до управління ризиками, спеціально пристосованого для економіки спільного використання. Таке дослідження могло б включати систематичне визначення споживчого та соціального ризику в межах досліджуваної регіональної економіки та теоретичний розрахунок цих ризиків з точки зору частоти й впливу.

Сліпа зона 3 – Умови праці та динаміка ринку праці, у т.ч. регіонального. Вплив зростання платформ P2P на зайнятість в загальному вигляді вивчено [142], але вплив на умови регіонального ринку праці та динаміку ринку в масштабі регіону – поки що недостатньо. Якщо допустити, що умови роботи, наприклад, водіїв Uber, недостатні для забезпечення стабільного рівня життя, то виникає необхідність систематичних розрахунків для аналізу впливу умов роботи на основі функціонування регіональної цифрової платформи на якість рівня життя в регіоні. Наслідки збільшення часткової зайнятості на платформах для регіонального ринку праці можуть забезпечити обґрунтування прийняття державними органами регулятивних заходів, які вимагають обліку гнучкості й автономії на ринку праці для обох сторін платформної взаємодії: власників платформи, а також осіб, які надають свої послуги через платформу. Для вивчення умов роботи можуть бути проведені тематичні дослідження, спрямовані на виявлення можливих проблем трудових відносин. Наступним кроком буде розрахунок мінімальних передумов для роботи в економіці обміну та визначення, чи виконуються ці попередні умови на різних платформах. Для вивчення макроекономічної ефективності ринку праці можна використовувати підхід, заснований на моделюванні тенденцій і динаміки, зумовлених економікою спільного використання.

Сліпа зона 3 також включає з урахуванням складових Сліпої зони 2 –

Екологічну стійкість у масштабі державної та регіональної політики. Незважаючи на те, що концепція економіки спільного використання позитивно впливає на екологічну стійкість [141], ця теза не розглядається в літературі про вплив цифрових платформ P2P у контексті регіональної економіки. Хоча щодо рівнів володіння деякі дослідження проводяться, але наслідки для екологічної стійкості не зовсім зрозумілі. Крім того, ефекти другого порядку можуть звести нанівець можливі позитивні екологічні ефекти в регіоні [150]. Одним із способів вивчення впливу на навколишнє середовище регіональних платформ спільного використання може стати попереднє виявлення всіх можливих наслідків для навколишнього середовища і створення концептуальної причинно-наслідкового моделі регіонального рівня. Потім цю модель можна використовувати для створення динамічної математичної моделі для розрахунку впливу на навколишнє середовище при певних припущеннях або в певних сценаріях розвитку регіональної економіки.

Сліпа зона 3 також включає з урахуванням складових Сліпої зони 2 – Інновації. Ця сліпа зона відноситься до значущості інноваційного характеру платформ регіональної економіки спільного використання. Наскільки інноваційними і руйнівними є регіональні платформи P2P у сферах, в яких вони діють (наприклад, особистий транспортний сектор або домен гостинності), такий аналіз вимагає науково обґрунтованих підходів, щоб виявити вплив цифрових платформ P2P на бізнес-моделі і ринкову структуру сфери, в якій працює регіональна платформа.

Підводячи проміжні підсумки дослідження впливу діджиталізації на систему державного управління та економіку, можна зробити наступні висновки. Інформація, що накопичується, систематизується і зберігається без зростання витрат у міру збільшення обсягів стає новим ресурсом, що доповнює в соціально-економічних моделях «класичну» тріаду «земля, праця, капітал» і більш поширену тезу «праця, капітал», яка часто модифікується за рахунок виділення категорій капіталу, наприклад,

«фінансового капіталу» і «людського капіталу» [293].

Діджіталізація, на нашу думку, впливає на характер соціально-економічної поведінки господарюючих суб'єктів, особливості виробництва і середньострокову рівноважну зайнятість незалежно від того, чи змінилися переваги щодо роботи, відпочинку і споживання. Трансформація зачіпає широкий спектр соціально-економічних відносин, починаючи від способів виробництва продукції, вибору товарів споживачами і, закінчуючи способами пошуку роботи. Таким чином, цифрові процеси і технологія змінюють загальне середовище виробництва та споживання, попиту і пропозиції на ринках товарів, продукції і послуг, а також і на ринку праці.

Найбільш високим потенціалом ефективного узгодження попиту і пропозиції володіє бізнес модель краудсорсингу, яка може бути використана не тільки на ринках реальних товарів і комерційних послуг, але і у сфері державних послуг, у т. ч. на рівні регіональних органів влади. Промислова політика й інституційний розвиток повинні представляти собою механізм балансування темпів розвитку технологічних змін і швидкості адаптації до них, що дозволить зберігати соціальну стабільність та уникнути поспішної реалізації недостатньо виважених рішень як технологічних, так і політичних.

Краще знання про ефекти масштабу та мережевих ефектів в економіці держави дозволяє сформувати концептуальне ядро дослідницької програми. Інформація про те, скільки мережевих ефектів від цифрових фірм перетікає в промисловість і яка швидкість зміни може бути використана для оцінки потенціалу зростання ВВП і ВРП. Якщо мережеві ефекти стають все більш поширеними, то ВРП може збільшитися в порівнянні з «менш цифровий» економікою. Дослідження щодо ефектів, що відносяться до розглянутих «сліпих зон» можуть, на нашу думку, підвищити цінність академічного дискурсу діджиталізації та допомогти розробникам політики у визначенні управлінських підходів до регулювання платформ економіки спільного використання. Крім того, ці дослідження будуть надавати підтримку

керівним органам державної влади в процесі прийняття рішень щодо розробки публічних платформ для електронних послуг місцевими, регіональними або загальнодержавними органами. В останньому випадку також необхідно враховувати вплив цифрових платформ на завдання державних органів. Саме на ці аспекти звернута увага в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [51; 131]. Проте дія цього розпорядження закінчена за спливом строку дії нормативно-правового акту.

Отже, розвиток діджиталізації в Україні складно спрогнозувати, але пропонується здійснювати в межах двох сценаріїв, що визначають напрямки вдосконалення механізмів державного регулювання. На наше переконання, один сценарій – позитивний, передбачає послідовне, науково обґрунтоване, виважене та повсюдне впровадження діджиталізації в Україні та її регіонах. А другий сценарій – негативний, навпаки, визначає фактори та наслідки не впровадження цифровізації на вітчизняних теренах.

4.2. Підходи до вдосконалення державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації

Учасників соціально-економічних відносин, трансформація яких під впливом діджиталізації дозволяє піднятися над рівнем територіальної соціально-економічної системи та здійснити перехід на більш високий рівень в глобальний інформаційний простір, можна згрупувати за такими категоріями: приватні комерційні організації; некомерційні організації (незалежно від форми власності); регіональні органи влади та самоврядування; населення. Різні погляди на діджиталізацію можуть породжувати деяку неоднозначність не тільки по відношенню до функціонування окремих елементів територіальної соціально-економічної системи, а й характеру її декомпозиції за рівнями соціального забезпечення.

На цій підставі вважаємо, що доречним є застосування положень SWOT-аналізу для об’єктивного визначення можливостей, загроз, ризиків і перспектив розвитку діджталізації та її державного регулювання.

За допомогою SWOT-аналізу можна показати, що регіонам належить пошук свого місця у формованої цифровому середовищі для того, щоб правильно відреагувати на виникаючі у зв'язку з трансформацією загрози і скористатися відповідною можливістю, інтегрувавши їх у структуру потенціалу розвитку з огляду на те, що в нормативно-правових документах у сфері діджиталізаці [34; 50] відсутні будь-які згадки про регіони як про самостійні та значущі суб'єкти, з точки зору розвитку цифрової економіки. У табл. 4.1 сформульовані можливості та загрози для регіонів, що випливають з перерахованих вище положень. Аналогічним чином, з позиції регіональної економіки можливості та загрози для регіональних органів влади й населення представлені в таблицях 4.2, 4.3 і 4.4.

Таблиця 4.1

Можливості та загрози для держави та регіонів в умовах діджиталізації

№ з/п	Характеристика діджиталізації	Можливості для держави та регіонів	Загрози для держави та регіонів
1	2	3	4
1	Глобалізація	Вихід на світові ринки з конкурентоспроможною продукцією	Відсутність у державі та регіоні конкурентоспроможних виробників. Обмеження експорту
2	Висока конкурентність середовища	Формування нових ринків і ринкових ніш, що обумовлює виробництво продукції, унікальної за своїми властивостями	Підвищення витрат на протистояння конкурентам. Банкрутство
3	Високий темп діджиталізації (цифрової трансформації)	Можливість реалізації творчого потенціалу кадрів, упровадження перспективних проектів	Програш в конкурентній боротьбі через неможливість подолання початкового відставання та / або підтримки темпу змін

1	2	3	4
4	Кваліфіковані кадри й якісна освіта	Залучення нових кваліфікованих кадрів з інших регіонів країни та світу за рахунок привабливих соціальних умов або інших факторів привабливості держави та/або регіону. Економія витрат на персонал за рахунок більш широкого спектра взаємин. Формування запитів на підготовку кадрів з певним профілем освіти. Підвищення конкурентоспроможності освітніх установ за рахунок випереджаючої трансформації освіти для потреб цифрової економіки	Незаповнюваність вибуття / відсутності кваліфікованих кадрів. Відтік кваліфікованих кадрів. Втрата поточного та перспективного кадрового потенціалу. Деградація освіти вищих ступенів.
5	Припинення функціонування традиційних сфер діяльності	Вивільнення кадрів для нових та існуючих сфер діяльності, які трансформуються менш радикально	Вимушене перепрофілювання підприємств. Скорочення та масові звільнення персоналу. Банкрутство підприємств
6	Зміна якості життя, бізнесу, державних послуг	Якісне задоволення потреб населення. Збільшення прибутковості бізнесу та його привабливості для кваліфікованих кадрів. Розширення соціально орінєнтованих програм за рахунок зростання податкових надходжень й економії витрат	Низький темп адаптації та диспропорції змін, призводять до такого: – соціального хаосу; – стресу для населення; – втрат конкурентоспроможності для бізнесу; – втрати керованості для регіональних органів державної влади (у т.ч. регіонального рівня)
7	Віртуальний характер, необхідність індустріальної бази діджиталізації	Гармонійний розвиток віртуальної й індустріальної складових економіки в державі загалом і в її регіонах зокрема. Використання глобальних можливостей розміщення замовлень: а) на цифрову продукцію з оперативною поставкою; б) на матеріальну продукцію на найбільш вигідних умовах	Формування критичної інфраструктури залежно від цифрового або матеріального продукту, що не виробляють у державі та регіоні. Дисбаланс між віртуальною та матеріальною компонентами діяльності. Зміна джерел і структури ризиків. Серед них можна виокремити такі: – кіберзагрози;

1	2	3	4
		використання глобальних можливостей поставок цифрових технологій	– поширення даркнету; – глобалізація; – відставання у розробці та впровадженні новітніх технологій; – та ін. ризики внутрішньо- і зовніішнього характеру, що можуть зумовлювати значний масштаб негативних наслідків для соціально-економічного розвитку держави та її регіонів

Джерело: авторська розробка

Таблиця 4.2

Можливості та загрози для некомерційної сфери в умовах діджиталізації

№ з/п	Характеристика діджиталізації	Можливості для держави та регіонів	Загрози для держави та регіонів
1	Глобалізація	Можливість глобального просування своїх цілей і акумулювання ресурсів. Можливість обміну та запозичення кращих практик. Можливість більш ефективного досягнення цілей діяльності використання власних ресурсів	Недостатня обґрунтованість «глобальних очікувань» переміщення фокуса діяльності з державних і регіональних проблем на абстрактні та глобальні цілі
2	Висока конкурентність середовища	Необхідність більш чіткого, обґрунтованого та переконливого уявлення цілей діяльності	Втягування в глобальну конкуренцію цілей, конкуренцію за ресурси за рахунок зміщення на другий план державних і регіональних цілей та можливостей
3	Високий темп діджиталізації	Перенесення високого темпу змін у цільову сферу діяльності	Відволікання ресурсів на підтримання відповідності змін
4	Кваліфіковані кадри і якісна освіта	Можливість більш широкого прояву здібностей. Отримання кадрової підтримки. Залучення до діяльності осіб зі спеціальною освітою. Формування запитів на підготовку кадрів із певним профілем освіти	Втягування в конкуренцію можливостей. Втрата кваліфікованих кадрів
5	Припинення функціонування традиційних сфер діяльності	Можливості нових форматів і напрямків діяльності	Необхідність перегляду цілей, зміни напрямку і формату діяльності
6	Зміна якості життя, бізнесу, державних послуг	Можливості нових форматів і напрямків діяльності	Необхідність перегляду цілей, зміни напрямку і формату діяльності
7	Віртуальний характер, необхідність індустріальної бази	Отримання консультацій. Підстроювання під цілі діяльності та інтереси осіб, в інтересах яких діє організація	Дисбаланс між віртуальною і матеріальною компонентами діяльності

Джерело: авторська розробка

Таблиця 4.3

Можливості та загрози для регіональних органів влади та самоврядування в умовах діджиталізації

№ з/п	Характеристика діджиталізації	Можливості для держави та регіонів	Загрози для держави та регіонів
1	Глобалізація	Можливість покращення позицій держави на міжнародній арені та запозичення кращих практик	Недостатня обґрунтованість «глобальних очікувань»
2	Висока конкурентність середовища	Підвищення затребуваності державного регулювання	Вимушене підвищення відкритості та прозорості діяльності органів влади. Зростання витрат на них
3	Високий темп діджиталізації	Нові можливості	Необхідність адаптації та пов'язані з цим витрати необхідність створення «інституційної інерції»
4	Кваліфіковані кадри й якісна освіта	Можливості залучення кадрів, у тому числі для тимчасової роботи (проектів), консультацій, на умовах аутсорсингу. Економія витрат на персонал органів влади	Відтік кваліфікованих кадрів. Додаткове навантаження на державний і регіональний бюджети
5	Припинення функціонування традиційних сфер діяльності	Зниження витрат, пов'язане з оптимізацією структури регіонального господарства розширення джерел бюджетних доходів	Збільшення витрат на перепрофілювання діяльності органів влади, зміна системи планування та моніторингу, скорочення джерел бюджетних надходжень. Падіння доходів населення, ускладнення соціально-економічної ситуації в державі та регіоні
6	Зміна якості життя, бізнесу, державних послуг	Підвищення задоволеності населення та бізнесу	Підвищення вимог з боку населення та бізнесу, необхідність скорочення персоналу органів влади
7	Віртуальний характер, необхідність індустріальної бази	Зниження витрат на надання послуг	Підвищення залежності від надійності обладнання і засобів зв'язку

Джерело: авторська розробка

Таблиця 4.4

Можливості та загрози для населення в умовах діджиталізації

№ з/п	Характеристика діджиталізації	Можливості для держави та регіонів	Загрози для держави та регіонів
1	Глобалізація	Розширення можливостей спілкування та самореалізації	Недостатня обґрунтованість «глобальних очікувань»
2	Висока конкурентність середовища	Вихід на глобальний ринок праці	Загроза безробіття, зумовлена глобалізацією та виртуализацией найму
3	Високий темп діджиталізації	Розвиток й оновлення	Недостатні можливості адаптації перетворення прагнення відповідати всім новітнім змінам у самоціль
4	Кваліфіковані кадри й якісна освіта	Можливості самоосвіти та підвищення кваліфікації. Можливість використання глобальної пропозиції освітніх послуг	Індивідуалізація освітнього простору, відсутність орієнтирів при виборі та можливостей апробації
5	Припинення функціонування традиційних сфер діяльності	Можливості переходу на нові види діяльності	Неможливість працевлаштування (з перенавчанням або без нього), через що вивільняються кадри у регіоні проживання. Необхідність зміни місця проживання. Падіння доходів, ускладнення соціально-економічної ситуації в державі та регіоні
6	Зміна якості життя, бізнесу, державних послуг	Поліпшення якості життя, спрощення взаємодії у сфері споживання, взаємодії з державою	Складність самостійного орієнтування у великих обсягах пропозиції
7	Віртуальний характер, необхідність індустріальної бази	Простота доступу до багатьох державних сервісів. Знайомство з культурними цінностями	Формування інтернет-залежності. Підвищення витрат на цифрову продукцію

Джерело: авторська розробка

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що під час розробки нового розпорядження Кабінету Міністрів України, що схвалює Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на певний період (дія попереднього розпорядження була розрахована на період 2018-2020 рр. [131]) слід окреслити основні завдання, які потрібно вирішити державі, стимулюючи розвиток інститутів цифрової економіки. Зазначені завдання можуть бути вирішені із урахуванням інтересів регіонів, оскільки вони певною мірою визначають інтереси учасників соціально-економічних відносин на регіональному рівні (табл. 4.5). Крім того, оновлена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України має визначати параметри такої участі регіонів в реалізації завдань держави.

Як відомо, технічна можливість функціонування цифрової економіки забезпечується сукупністю автономних систем (ASN) – систем IP-мереж і маршрутизаторів, які управляються одним або декількома операторами, в рамках єдиної політики маршрутизації з мережі-Інтернет. Можемо погодитися з думкою вчених [5; 9; 21], що децентралізована територіальна структура дозволить підвищити стійкість до зовнішніх і внутрішніх негативних впливів.

Виходячи з того, що в міру розширення цифрової економіки інтенсивність Інтернет-трафіку буде збільшуватися, вирішення завдань у сфері децентралізації структури ASN має здійснюватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні за участю зацікавлених осіб в рамках державно-приватного партнерства [130; 151; 293]. Підтримаємо позицію Ю. Карпенко, Ю. Лях та ін., що на рівні регіону можливе державно-приватне партнерство з можливим залученням механізмів краудфандінга на основі створюваних платформ. Варто пам’ятати, що краудфандінг суттєво відрізняється від аутсорсингу, тим що останній передбачає передання певних повноважень і ресурсів з державного сектору до приватного, а краудфандінг – спільне фінансування певного проекту без передачі повноважень.

Таблиця 4.5

Завдання держави зі створення цифрової економіки та роль регіонів в їх виконанні

№ з/п	Завдання держави	Роль регіонів
1	Гарантувати стійкість і безпеку інфраструктури	У регіонах має бути забезпечений обґрунтований базовий рівень забезпеченості інфраструктурою та сформовані механізми його підтримки
2	Забезпечити належний рівень освіти населення, включаючи цифрову грамотність	Прив'язка потреби в освіті, включаючи цифрову грамотність, з вихідним рівнем і можливостями регіональної системи освіти і її кадрового забезпечення
3	Створити «правила гри», що залучають інтелектуальні ресурси, а не відлякують їх	У силу передбачуваного глобального характеру конкуренції таке завдання, вимагає певного обсягу законотворчої діяльності. На державному рівні повинна бути створена єдина основа державного регулювання, що перешкоджає недобросовісній конкуренції та дискримінації в усіх проявах, відштовхуючись від якої кожен регіон встановлює «правила гри», виходячи з конкретної ситуації
4	Прив'язати цифрову економіку з банківської, поштової, медійної, промислової, індустріальної сфери. Прив'язати національну інфраструктуру з міжнародною цифровою індустрією.	Регіони повинні планувати зміни, виходячи з наявності на їх території об'єктів перерахованих сфер і сформованих зв'язків з подібними об'єктами інших регіонів
5	Надати індустрії потрібні орієнтири шляхом перспективного прогнозування	З огляду на вихідну гетерогенність регіонів, орієнтири повинні формуватися для регіонального рівня з метою недопущення негативних соціальних змін і збереження цілісності держави

Джерело: авторська розробка

У продовження відзначимо, що розвиток діджиталізації та визначення соціально-економічних ризиків, пов’язаних із нею, відбувається в межах

організаційного механізму державного регулювання. Він включає інструменти взаємодії органів державної влади з бізнесом та іншими недержавними інституціями для вироблення заходів щодо зниження нерівномірності умов в регіонах для виключення ситуації, коли регіони, які не мають міст-мільйонників, виявляються в явно невигідних умовах, з точки зору доступу до міжнародних і національних цифрових платформ, як в якості покупців, так і як у продавців [151; 174]. Крім того, взаємодія бізнесу й органів державної влади з іншими недержавними інституціями дозволить забезпечити в цих регіонах високу якість цифрових сервісів у сфері державних послуг для всього населення, що у свою чергу здатне забезпечити зниження економічної та соціальної деградації (відставання) зазначених регіонів. Активна взаємодія у форматі органи державної влади – бізнес – інші недержавніінституції дозволить привести існуючу організаційно-інформаційну інфраструктуру у відповідність з цілями національної безпеки та забезпечити ефективність роботи мережі Інтернет шляхом зниження ступеня централізації та залежності від ЦОВВ. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу забезпеченості регіонів Інтернет-трафіком від автономних систем різної територіальної локації.

У межах оновленої Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на певний період діджиталізація має бути представлена трьома рівнями, які впливають на економіку та суспільство в тісній взаємодії:

– ринки та галузі;

– платформи і технології;

– базові умови.

Серед ринків та галузей, на які чинить значний вплив діджиталізація, можна виокремити такі, як ринки праці, безробіття та ін., а серед галузей – освітню, медичну, наукову та ін.

Щодо платформ і технологій, на які чинить значний вплив діджиталізація, то до них варто віднести, насамперед, єдину цифрову платформу, створення якої є вимогою часу та завданням, що було визначено

в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на період 2018-20220 рр.. Проте це завдання поки що не зреалізоване на сьогодні в Україні. Серед цифрових технологій, то їх досліджує багато науковців, виокремлюючи такі:

1) масив даних;

2) штучний інтелект і нейротехнології;

3) системи розподіленого реєстру;

4) нові виробничі технології;

5) Інтернет-технології;

6) компоненти робототехніки;

7) технології віртуальної та доповненої реальності тощо [105, с. 6].

Базові умови розглядаються як середовище, яке створює умови для розвитку цифрових платформ і технологій, а також повинні забезпечувати ефективну міжгалузеву взаємодію та взаємодію учасників вищевказаних ринків. Це середовище охоплює нормативне регулювання, інформаційну інфраструктуру, кадри й інформаційну безпеку.

Основна увага в оновленій Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України має бути приділено двом нижнім рівнями. На нашу думку, такий підхід є виправданим, оскільки можливості держави значно сильніше виявляються на базовому рівні, який визначає умови функціонування ринків, тобто умови діяльності бізнесу.

В якості основної бізнес-моделі (в розширеному розумінні – як механізму вилучення корисних ефектів і створення цінності) визначені цифрові платформи, які дозволяють створювати цінність за рахунок полегшення обмінів між великим числом учасників і груп учасників. З точки зору технології, цифрова платформа являє собою групу технологій, що використовуються в якості основи забезпечення створення конкретизованої та спеціалізованої системи цифрового взаємодії [62].

З організаційної точки зору цифрова платформа – це підприємство, яке забезпечує взаємовигідну взаємодія між сторонніми виробниками і

споживачами, надаючи відкриту інфраструктуру для учасників і встановлюючи правила взаємодії [151]. Відзначимо, що, наприклад, у сфері фондового ринку організація, що виконує аналогічні функції безвідносно способу їх реалізації і використовуваних технологій визнається організатором торгівлі.

Для характеристики масштабу і складності поставлених в оновленій Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України задач можна навести дані, наведені вченими [20–21; 62; 107; 174].

При загальній тенденції до зростання частки цифрової економіки у ВВП країни складає в два рази менше, ніж в країнах G-20, і в 3-4 рази менше, ніж у лідерів діджиталізації. За оцінками фахівців відставання певних країн від держав-лідерів за рівнем діджиталізації становить близько 5-8 років, а в найближчі 5 років, з урахуванням експоненціального розвитку ІКТ, може скласти 15-20 років [там само]. Це пов'язано як із загальним технологічним відставанням, так і з відсутністю достатньої науково-технічної бази галузі ІКТ. Зокрема, Україна імпортує близько 90% апаратного і 60% програмного забезпечення.

За 2010-2015 рр. експорт інтелектуальних технологій коливався в межах 3,5-5,1 млрд доларів США, у той час як імпорт технологій зріс з 3 до 12,1 млрд доларів США (країни ОЕСР - 86,4%)» [там само]. За словами вчених, «поки вітчизняні платформи будуються на базі зарубіжних розробок, нам потрібно розвивати вітчизняні аналоги» [33; 46; 62; 130; 148].

У межах реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України у найближчій перспективі (до 2024 року) планується, зокрема:

– покриття всіх міст-мільйонників зв'язком 5G і вище;

– успішне функціонування не менше 10 галузевих (індустріальних) цифрових платформ для основних предметних областей економіки (у тому числі для цифрового охорони здоров'я, цифрового освіти і «розумного міста»);

– старт роботи не менше 500 малих і середніх підприємств у сфері створення цифрових технологій і платформ, а також надання цифрових послуг [62].

В Україні не багато міст, що налічують більше мільйона населення. У сукупності населення цих міст становить приблизно 20% всього населення країни. На нашу думку, реалізація вищевказаних пріоритетів Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України у найближчій перспективі (до 2024 року) може посилити нерівномірність умов у регіонах і поставити регіони, які не мають міст-мільйонників, в явно невигідні умови з точки зору доступу до міжнародних і національним цифровим платформ як в якості покупців, так і як у продавців, а також не дозволить забезпечити в цих регіонах високий якість цифрових сервісів у сфері державних послуг для всього населення. Це у свою чергу здатне запустити міграційні процеси та доповнити економічну деградацію соціальної деградацію зазначених регіонів.

На тлі широкого висвітлення джерел переваг цифрових платформ у сфері створення вартості для учасників платформної взаємодії і для власників платформ залишаються недостатньо прозорими питання, які стосуються вартості розробки й упровадження такого роду бізнес-моделей, тобто до оцінки стартового обсягу інвестицій. При цьому основні напрямки інвестицій у цифрову економіку – це інвестиційні потреби, джерела інвестицій – характерні інвестори - і основні напрямки державного регулювання – це створення умов, необхідних для дотримання балансу інтересів у межах інвестиційного процесу.

Видається обґрунтованим, що фінансування загальнонаціональних проектів передбачається здійснювати за рахунок коштів державного бюджету і позабюджетних джерел, в якості яких виступають компанії державного рівня, а проекти регіонального і галузевого призначення повинні співфінансуватися з місцевих бюджетів, галузевих держпрограм і позабюджетних джерел фінансування. Уважаємо, що оновлена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України має передбачати

створення цифрової інфраструктури, угрупування супутників зв'язку з глобальним охопленням та ін.

Фінансування цієї частини проекту повинно здійснюватися повністю з позабюджетних джерел. З державного бюджету повинно бути направлено на підключення до інтернету віддалених населених пунктів, соціальних установ і держорганів. Для зіставлення можна помітити, що у 2016 році сукупний IT-бюджет державних органів влади, як відомо, склав приблизно 6 млрд. грн. Проте наразі вже потрібно виділяти кошти для створення єдиної цифрової платформи, на що слушно звертають увагу вітчизняні вчені [1; 151].

У продовження відзначимо, що цифрова платформа складається з п'яти взаємопов'язаних блоків, а саме:

1) традиційні IT-системи – центри обробки даних і мережі, модернізовані для включення в цифрову платформу;

2) взаємодії з користувачами в цифровій формі;

3) Інтернету-речей;

4) аналітики та штучного інтелекту;

5) екосистеми як основи для взаємодії в цифровому світі [там само].

Цикл модернізації цифрової платформи із використанням можливостей різних елементів цифрової економіки представлений на рис. 4.3.

На даний час питання життєвого циклу цифрових платформ недостатньо вивчені, але можна припустити, що їх модернізація відбуватиметься як перманентний процес, з якого його первинні учасники не можуть вийти без ризику втратити свої позиції. Для регіональних учасників такий процес, з одного боку, відкриває можливості просування власного бачення і практик, але, з другого боку, вимагає витрат на адаптацію.

Рис. 4.3. Цикл цифрової моделі можливостей різних елементів діджиталізації

Джерело: авторська розробка

Таким чином, цифрова економіка розширює потенціал розвитку держави загалом і регіону зокрема, створюючи при цьому ряд необмежених у часі зобов'язань та витрат. У межах глобального цифрового простору регіони можуть виступати як самостійні суб'єкти глобальних процесів.

4.3. Шляхи вдосконалення системи державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації

Незважаючи на те, що в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України (розрахованій на період до 2020 р.) [131] не містилося

належного визначення місця та ролі регіонів у забезпеченні розвитку діджиталізації, вони (регіони) на даний час проявляють до можливостей її впровадження значний інтерес. Це зумовлено різними факторами – від закріплення лідерства та прагнення отримати переваги від самостійного виходу на глобальні ринки до прив'язування до цифрової економіки планів щодо подолання економічної відсталості та поліпшення соціальної обстановки на окремо взятій території. Учені слушно стверджують, що «якщо в галузевому розрізі успіхи цифрової економіки помітні, то в регіональному аспекті – менше» [89].

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України (розрахованій на період до 2020 р.) є галузевим документом стратегічного планування, тому зазначені в ній пріоритети, цілі та завдання повинні бути враховані при формуванні та коригуванні стратегій соціально-економічного розвитку України загалом і її регіонів зокрема [131]. На основі аналізу документів, що визначають перспективи розвитку цифрової економіки в Україні, включаючи Стратегію розвитку інформаційного суспільства, можемо зробити висновок, що наразі недостатня увага приділяється оцінці впливу наслідків діджіталізації на функціонування державної політики та заходам відповідного реагування з боку місцевої влади та бізнесу.

У науковій роботі Н. Джурук та ін. [46] справедливо відзначається, що здійснення державної регіональної політики має стати важливим аспектом при формуванні та реалізації діджиталізації та цифрової економіки. Крім того, автор вказує на спектр регіональних проблем у цій сфері, для вирішення яких в рамках держаної регіональної політики має передбачатися використання можливостей діджиталізації та цифрової економіки. До таких проблем віднесені такі:

– підвищення інвестиційної привабливості регіонів та їх інноваційної активності;

– розвиток виробничої та соціальної інфраструктури;

– мінімізація регіональних диспропорцій у сфері соціально-

економічного розвитку регіонів;

– посилення міжрегіональних зв'язків;

– раціональне використання людського потенціалу тощо [там само].

Відзначимо, що відповідно до засад державної регіональної політики України на поточному етапі важливою є мінімізація регіональних диспропорцій, а вирішення інших вищевказаних проблем можна розглядати як засоби для її досягнення (див. Закон України «Про засади державної регіональної політики України» 2015 р. [131]). Проаналізуємо зазначену мету, порівнявши її з цілями розвитку діджиталізації (цифрової економіки), виявленими в межах розгляду існуючих стратегій країн ОЕСР і опитувань [151; 321], представлених у табл. 4.5.

Слід зазначити, що практично всі цілі, наявні в стратегіях розвитку цифрової економіки в країнах ОЕСР, сформульовані як «внутрішні» цілі діджиталізації (цифрової економіки), пов'язані з її розвитком, а не з вирішенням поставлених перед економікою та суспільством завдань. Виняток становить мета захисту прав споживачів, яка при цьому не включена до пріоритетів жодної країною, а також заохочення науки, інновацій та підприємництва. Це зумовлює виникнення запитань, адже Інтернет сам по собі створює для підприємництва певні стимули, роблячи доступним широких спектр нових бізнес-моделей для державних інституцій.

На нашу думку, розвиток регіональної цифрової економіки та діджиталізації має бути спрямований на вирішення існуючих проблем і поставлених у стратегічних документах цілей. Він не повинен ставати самоціллю. Для вирішення завдань розвитку держави та її регіонів механізми їх впливу мають передбачати найбільш раціональне використання коштів та інструментів діджиталізації (цифрової економіки). Їх слід розробляти в рамках заходів щодо досягнення конкретних цілей. Крім того, завдання соціально-економічного розвитку держави та регіонів повинні формувати «замовлення» на розвиток цифрових інструментів – їх програмної й апаратної складових.

Таблиця 4.5

Пріоритет цілей розвитку діджиталізації (цифрової економіки) у країнах ОЕСР у стратегічних документах

№ з/п	Мета	Пріоритет		Кількість країн, які включили мету впровадження діджиталізації до власної стратегії розвитку
		2019 р., ранг	2020–2022 рр., ранг	
1	Удосконалення послуг електронного уряду	1	0	21
2	Розвиток телекомунікатиційної інфраструктури	2	-3	22
3	Просування пов'язаних з ІКТ умінь і компетенцій	3	0	16
4	Посилення системи безпеки	4	+2	18
5	Розширення доступу до даних	5	+1	6
6	Стимулювання адаптації ІКТ бізнесом, у т.ч. малим і середнім	6	-1	3
7	Стимулювання адаптації ІКТ у специфічних галузях таких, як охорона здоров'я, освіта та ін.	7	+1	3
8	Посилення захисту персональних даних	8	0	5
9	Посилення цифрової ідентифікації	9	0	2
10	Розвиток ІКТ сектора, включаючи міжнародні ринки	10	0	2
11	Просування електронної комерції	11	-1	5
12	Вирішення глобальних викликів, у т.ч. Інтернет, е-уряду, зміна клімату та ін.	12	+1	1
13	Посилення захисту прав споживачів	13	-1	0
14	Розширення доступності Інтернету, у т.ч. для літніх людей та осіб з обмеженими можливостями	14	+1	4
15	Збереження відкритості Інтернету	15	0	4
Додаткові цілі національних стратегій				
16	Стимулювання науки, розвитку інновацій та підприємництва			16
17	Забезпечення доступу до Інтернету, е-послуг та інформації із використанням ІКТ			12
18	Розвиток цифрового контенту та культури			10
19	Розширення використання цифрових технологій			10
20	Розробка організаційно-правового підходу до розвитку цифрового середовища			3

Джерело: складено на підставі [50; 51; 82; 90; 151]

Узагальнюючи розглянуті в наукових публікаціях чотири стратегічні завдання регіонального розвитку, а саме: «підвищення конкурентоспроможності регіонів як територіальної соціально-економічної системи та зміцнення їх ресурсного потенціалу; розвиток людських ресурсів; розвиток міжрегіонального співробітництва; створення інституційних умов для розвитку регіонів», можемо вказати, що процес формування та реалізації регіональних програм знаходиться в рамках інституційних обмежень. З огляду на це в глобальному просторі діджиталізації (цифрової економіки) конкурентоспроможність регіону як територіальної соціально-економічної системи принципово обмежується інститутами держави і права, а також ступенем їх відповідності вільної конкуренції [20].

Разом з тим, ефективне державне управління процесом прийняття рішень, їх коректність і своєчасність вимагають моніторингу фінансово-економічної безпеки регіону та регіональних суб'єктів господарювання в онлайн-режимі з використанням прямого та зворотного зв'язку. Для того, щоб регіон міг виступати в системі глобальної конкуренції як єдине ціле, цілі його учасників повинні бути в більшій мірі кооперативними, ніж конкурентними, а рівень внутрішньорегіональної пов'язності – досить високим. При цьому важливим елементом консолідації є взаємодія суб'єктів системи «бізнес – влада» [18; 24; 62]. Умови для формування в регіонах цифрової економіки та забезпечення розвитку діджиталізації визначаються взаємодією трьох ключових блоків: прямої відповідальності держави (регіональної влади), включаючи бюджетний сектор, підприємств «не ІТ-сектора» та ІТ-підприємств.

Учені справедливо зазначають, що регіональні програми розвитку цифрової економіки та забезпечення розвитку діджиталізації, що вживаються з метою реалізації стратегії соціально-економічного розвитку в державі, повинні бути гармонізовані з відповідними стратегічними та програмними документами у сфері діджиталізації [82; 90]. Для цього доцільно забезпечити

поєднання заходів регіональних програм із заходами напрямків загально державних програм і стратегій у сфері діджиталізації.

Особливості інтеграції програм у систему стратегічного планування регіонів повинні узгоджуватися з їх економічною спеціалізацією, станом соціально-економічного потенціалу, наявністю та перспективами формування глобальних конкурентних переваг та ін. Разом з тим багато напрямків і заходів з розвитку діджиталізації (цифрової економіки), визначені у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України (розрахованій на період до 2020 р.) можуть бути розглянуті в якості основи для розробки відповідних регіональних програм більшістю регіонів України. Проте заходи регіональних програм розвитку діджиталізації (цифрової економіки) повинні бути максимально конкретизовані з урахуванням регіональної специфіки [18; 82; 147]. Однак, на нашу думку, регіональні програми розвитку діджиталізації (цифрової економіки) не повинні вичерпуватися адаптацією та конкретизацією заходів загально державної Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України (розрахованій на період до 2020 р. [131]).

На нашу думку, пріоритетні напрямки розвитку діджиталізації (цифрової економіки) як з точки зору вирішуваних завдань, так і з точки зору використання цифрових інструментів кожен регіон повинен визначати самостійно, виходячи зі сформованої специфіки діяльності, специфіки регіону як територіальної соціально-економічної одиниці, яка прагне зберегти власну ідентичність у глобальному просторі, і поточної ситуації. Наприклад, в аграрних регіонах пріоритетом діджіталізації може стати сільське господарство, а в індустріальних регіонах основний ефект може бути досягнутий від діджіталізації промислового виробництва. У регіонах, що володіють можливостями розвитку цифрової інфраструктури напрямками діджіталізації можуть стати створення центрів обробки даних і розвиток волоконно-оптичних ліній зв'язку. Переваги та недоліки регіональних цифрових ініціатив слід оцінювати, з одного боку, за ступенем

відповідності цілям загально державних проектів цифровізації (і наскільки регіональні ініціативи укладаються в загальну картину цифрової економіки країни). А з другого боку, наскільки та чи інша регіональна ініціатива сприяє підвищенню якості життя в регіоні. Оцінка ступеня релевантності регіональної цифрової ініціативи завданням цифрової економіки країни може оцінюватися по відношенню до загально державних цифрових проектів [33]:

1. Нормативне регулювання цифрового середовища. Протягом двох років в Україні можливо створити гнучку систему правового регулювання діджиталізації (цифрової економіки), що має безпосереднє відношення, зокрема, до умов формування електронного документообігу, впровадження інновацій на фінансових ринках, використання цифрових технологій в судочинстві та роботі нотаріусів та ін.

2. Інформаційна інфраструктура. До кінця 2024 року може бути створена глобальна конкурентоспроможна інфраструктура передачі, обробки та зберігання даних. Усі соціально значущі об'єкти в країні отримають можливість підключитися до широкосмугового Інтернету, яким будуть охоплені 97% домогосподарств. У кожному регіоні мають з'являтися опорні центри обробки даних, буде підготовлена інфраструктура зв'язку п'ятого покоління - 5G - і розвиватися «інтернет речей».

3. Кадри для діджиталізації (цифрової економіки). Для розвитку діджиталізації (цифрової економіки) необхідні висококваліфіковані кадри. У межах проекту запланована підтримка школярів і студентів, які проявляють себе в математиці, інформатиці та технологіях цифрової економіки. Не менш 270 тис. осіб, включаючи керівників організацій та представників органів виконавчої влади, зможуть пройти навчання за відповідними компетенціями. Онлайн-програми розвитку цифрового грамотності має охопити 10 млн громадян.

4. Інформаційна безпека. Мета проекту – захист інформації громадян, бізнесу та держави. Особлива увага приділяється використанню вітчизняних новітніх технологій в Україні, а також їх експорту.

5. Цифрові технології. Проект зосереджений на створенні і розвитку «наскрізних» цифрових технологій, які суттєво вплинуть на всі сфери економіки та життя суспільства. Серед таких технологій – big data та мережі зв'язку 5G, штучний інтелект і робототехніка, віртуальна та доповнена реальність, блокчейн, квантові технології, нові виробничі технології й промисловий інтернет. Важливим у цьому контексті є використання й актуалізація створення вітчизняних розробок у сфері ІКТ.

6. Цифрове (діджиталізоване) державне управління. Основна мета проекту полягає у впровадженні цифрових технологій у державне управління і процес надання держпослуг. Може бути передбачено створення Національної системи управління даними, забезпечення доступу до держпослуг через єдиний портал у режимі «одного вікна», а також можливість отримати «електронний паспорт». Разом з тим, орієнтири вітчизняних регіонів, як і вибір пріоритетних напрямків розвитку діджиталізації (цифрової економіки) у національному масштабі (табл. 4.6), повинні враховувати необхідність створення збалансованої структури економіки регіонів і підтримки базового рівня самодостатності щодо задоволення основних потреб населення.

Таблиця 4.6

Пріоритетні напрямки розвитку діджиталізації в національному масштабі

№ з\п	Мета	Базове значення	Мета на 2021 р.	Мета на 2022 р.	Мета на 2023 р.
1	2	3	4	5	6
1	Збільшення внутрішніх витрат на розвиток діджиталізації (цифрової економіки) за рахунок усіх джерел не менше ніж в три рази в порівнянні з 2020 р. (частка у ВВП, %)	1,7	2,2	3	5,1

1	2	3	4	5	6
2	Частка підключених до широкосмугового Інтернету домогосподарств (%)	72,6	79	89	97
3	Частка осіб, які мають можливість підключення до широкосмугового Інтернету соціально значущих об'єктів інфраструктури (%)	30,4	45,1	67,6	100
4	Кількість опорних центрів обробки даних у регіонах (од.)	–	3	5	8
5	Підвищення частки України у світовому обсязі надання послуг зі зберігання та обробки даних (%)	0,9	–	2	5
6	Зниження середнього терміну простою державних Інформаційних систем унаслідок комп'ютерних атак (години)	–	48	18	1
7	Перехід держорганів на переважне використання вітчизняного програмного забезпечення (частка купленого та / або орендованого вітчизняного ПО, %)	–	>60	>74	>90
8	Перехід держкомпаній на переважне використання вітчизняного програмного забезпечення (частка купленого та / або орендованого вітчизняного ПО, %)	–	>45	>55	>70

Джерело: складено на підставі [50; 51]

Загальні тенденції реалізації регіональних цифрових ініціатив можна охарактеризувати за трьома основними напрямками, а саме:

1. Регіональний цифровий транспорт і ЖКГ. Розвитком регіональних проектів щодо впровадження нових технологій у систему ЖКГ та міської транспортної інфраструктури в цій сфері займаються, зокрема, Вінницька, Київська, Харківська та інші області. У Київській області першими цифровізацію ЖКГ тестують державні установи. Введена в експлуатацію

розумна система контролю приладів обліку комунальних послуг, що дозволила знизити витрати на оплату послуг ЖКГ на 15%, а в перспективі дозволить бюджету зекономити близько 3-5 млн грн. на рік. Як відомо, у Вінниці восени 2018 р. запущені проекти у сфері транспорту та ЖКГ у пілотному режимі, які можуть бути апліковані по всій території України.

Один із проектів передбачає створення інтелектуальної платформи у сфері ЖКГ, яка дозволить вести прозорий облік нарахування вартості за спожиті ресурси. За допомогою смартфонів жителі міст Вінниці та Харкова можуть відстежувати і пересування громадського транспорту, дізнаватися час прибуття до потрібної зупинки. Аналогічними розробками займається і місто Київ в рамках проекту Smart City («Розумний місто»). Проект включає в себе міську систему інформування пасажирів про розклад руху автобусів, адаптивні світлофори, які підлаштовують свою роботу під поточну дорожню обстановку, технологію створення систем інтелектуального освітлення. Органи місцевої влади Львіської області здійснюють розробку проекту електронного бюджету. Одним із великих проектів в цьому напрямку стане науково-технологічній IT-центр, який об'єднає провідних IT-розробників країни та програмістів.

2. Регіональне сільське господарство і туризм. В аграрному секторі інформаційні технології використовуються в сільському господарстві для моніторингу стану орних земель із супутників. Система містить відомості про більш ніж 135 тис. ділянок, з них 75% актуалізовані щодо даних користувачів і запланованих культур. Супутники відстежують і хід польових робіт на полях. За попередніми оцінками, упровадження таких технологій дозволить знизити собівартість виробничих процесів на 17%. Полтавська область реалізує пілотний проект щодо створення національної системи управління даними, що дозволить у результаті представляти в будь-який момент часу актуальні дані для всіх учасників цифровий трансформації, у тому числі на платній основі. Херсонська й Одеська області за допомогою нових технологій підраховують кількість туристів у регіоні, отримуючи

інформацію від мобільних телефонів, які привозять з собою туристи (обробляється цифровий слід мобільного телефону туриста).

3. Освіта для регіональної цифрової економіки. У Харківській області планується приплив ІТ-фахівців в економіку регіону в кількості майже 6 тис. осіб на рік. У Львівській і Київській областях на цифрових технологіях спеціалізується низка закладів вищої освіти, які в цьому навчальному році запускають дві нових магістерських програми - «Інтелектуальні системи на основі блокчейн-технологій» і «Цифровий бухгалтерський облік і менеджмент». Наявні університети в Україні, які запускають магістратуру по праву кібербезпеки. Їх випускники зможуть надавати юридичний супровід компаній, які розробляють, упроваджують і використовують новітні технології штучного інтелекту, віртуальної і доповненої реальності (VR / AR), блокчейна, а також прораховувати правові ризики при створенні стартапів на основі цих технологій.

Крім того, деякі заклади вищої освіти Києва здійснюють базову підготовку фахівців у сфері інформаційних технологій за програмами бакалаврату, а на рівні магістратури займаються вузькою спеціалізацією. Програми в цій магістратурі націлені на формування більш спеціальних і глибоких компетенцій, у тому числі щодо аналізу великих даних, цифрового моделювання фізичних систем, проектування геоінформаційних систем, штучного інтелекту та іншим актуальним спеціалізаціями. На нашу думку, для більш точного обліку вкладу цифрової економіки слід було б виділити в статистичному обліку сектор ІКТ як самостійний. Це дозволило б відслідковувати його прямий внесок у регіональну економіку й оцінювати непрямий та індукований вклади шляхом виявлення залежностей на основі статистичних даних [151].

На даний час статистичний облік галузевої структури валової доданої вартості регіонів України ведеться по 16 розділах, представленим в табл. 4.7. Так, Розділ Р «Діяльність домашніх господарств «за підсумками 2018 р. не заповнений із причини відсутності відпрацьованої методології обліку.

Таблиця 4.7

Позначення секторів економіки в статистичному обліку

Розділ	Сектор економіки
A	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство
B	Рибальство, рибництво
C	Видобуток корисних копалин
D	Обробні виробництва
E	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води
F	Будівництво
G	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів, мотоциклів, побутових виробів та предметів особистого вжитку
H	Готелі та ресторани
I	Транспорт і зв’язок
J	Фінансова діяльність
K	Операції з нерухомим майном, оренда та надання послуг
L	Державне управління і забезпечення військової безпеки; соціальне страхування
M	Освіта
N	Охорона здоров'я та надання соціальних послуг
O	Надання інших комунальних, соціальних і персональних послуг
P	Діяльність домашніх господарств

Джерело: складено на підставі [151]

Очевидно, що в Україні та її регіонах три провідних місця за вкладом в додану вартість посідають: у центральних регіонах провідні позиції займає оптова та роздрібна торгівля, а також сектор операцій із нерухомістю, обробна промисловість займає третє місце. На нашу думку, висока частка

вкладу перших двох зазначених секторів має значну складову, пов'язану з використанням цифрових технологій у продажах, рекламі, обліку, логістиці тощо. Однак не представляється доцільною постановка завдання пріоритетною щодо діджіталізації цих секторів у цілому.

Визначення пріоритетів діджіталізації в секторах, пов'язаних із формуванням людського потенціалу (охорона здоров'я, освіта тощо) не повинно мати виняткової мети – безпосереднє підвищення вкладу в економіку, а формулюватися в якісних показниках. Наприклад, розвиток центральних регіонів України в напрямку світового туризму вимагає розвиваючої діджіталізації сфери готельного та ресторанного бізнесу, частка якого в даний час становить трохи більше 1%. Створення міжрегіональних цифрових ресурсів у сфері туризму дозволило б більш повно реалізувати потенціал кожного з центральних регіонів України [11]. Можна відмітити такі особливості, які зумовлюють вибір пріоритетів. По-перше, високу частку сектора транспорту та зв'язку, що дозволяє робити висновок про високий досягнутий рівень діджіталізаціїї, а також про потенціал участі суб'єктів регіону в комплексних партнерських проектах.

Можна запропонувати дослідити механізми управління регіональним розвитком за завданнями діджиталізації (цифрової економіки) на підставі набору з таких 12 модулів, застосування яких дозволить оцінити ступінь досягнення цілей, поставлених перед регіоном в рамках розвитку цифрової економіки:

1) облік у регіональних програмно-цільових документах завдань цифрової економіки;

2) повнота охоплення завдань цифрової економіки в нормативно-правовій базі;

3) релевантність алгоритмів щодо реалізації регіональних проектів діджиталізації;

4) покрокові інструкції для керівників і фахівців з упровадження цифрових технологій;

5) фінансово-економічні особливості проектів діджиталізації;

6) рівень міжвідомчого і міжсекторальної взаємодії регіональних органів при реалізації проектів діджиталізації;

7) рівень взаємодії регіональних органів влади з бізнесом і громадянами при реалізації проектів діджиталізації;

8) ступінь забезпечення інформаційної безпеки дітей в медіапросторі;

9) роз'яснення та пам'ятки з технологій обробки великих даних;

10) роз'яснення та пам'ятки з технологій штучного інтелекту;

11) роз'яснення та пам'ятки з технологій розподілених реєстрів;

12) роз'яснення та пам'ятки з технологій інтернету речей.

Упровадження методики на регіональному рівні дозволить підвищити якість державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів і, як наслідок, більш ефективно впроваджувати інститут діджиталізації в регіоні. На підставі проведеного дослідження оцінку вкладу економіки спільного використання в економіку регіонів слід проводити за двома напрямками відповідно до орієнтирів регіональних програм діджіталізації:

1) оцінка вкладу економіки спільного використання в регіональні соціально-економічні програми щодо підтримки діджиталізації, які можна визначити як спрямовані на підтримку глобальної конкурентоспроможності регіону за рахунок забезпечення високого технологічного рівня найбільш розвинених секторів, що дають великий внесок в економіку регіону;

2) оцінка вкладу економіки спільного використання в регіональні соціально-економічні програми розвиваючої діджиталізації, спрямовані на підвищення ефективності функціонування секторів, які передбачається розвивати для підтримки статусу і автентичності в глобальному просторі.

Обидва розглянутих напрямки оцінки вкладу економіки спільного використання в розвиваючу діджіталізацію і в підтримуючу діджіталізацію передбачають диференційований методичний підхід на основі єдиного методологічного апарату дослідження перспектив розвитку державної та регіональної політики. На цій підставі можна зробити оцінку потенційного

вкладу економіки спільного використання у формування валового продукту ряду регіонів нашої держави.

Можуть бути наведені дані про обсяги і частку у ВРП (валової доданої вартості в основних цінах) п'яти галузей, що потенційно найбільш включаються в економіку спільного використання, а саме:

1) оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, мотоциклів, побутових виробів і предметів особистого користування;

2) готелі та ресторани;

3) транспорт і зв'язок;

4) фінансова діяльність;

5) операції з нерухомим майном, оренда і надання послуг.

Частка населення у віці від 25 до 50 років (не включаючи верхню межу) становить у Києві 45,5% (при середньому показнику по Україні – 42,62%), у Харківській області – 43,8% [132; 148]. Для інших регіонів з огляду на складність отримання актуальних даних при підрахунках буде прийнято середнє значення, тобто 42,6%.

Вищевказана вікова група, як правило, представляє найактивніший клас населення, з точки зору здійснення покупок і їх обсягу, тому виділення в результатах галузей частки, пропорційної її чисельності дасть нижню межу оцінки. У межах прийнятих припущень моделі приймемо частку витрат у рамках спільного використання, що дорівнює 30% для м. Київ і 30% для інших регіонів.

Більш точні оцінки можуть бути отримані за рахунок уточнення частки учасників економіки спільного використання серед різних вікових груп населення та частки операцій, що здійснюються через Інтернет окремо для кожної галузі.

З урахуванням згадуваної вище оцінки обсягу вітчизняного ринку цифрової економіки можна припустити, що зроблена оцінка занижена. Однак проведена оцінка не охоплює весь спектр цифрової економіки. Слід також брати до уваги велику різницю між регіонами у використанні цифрових

можливостей і лідируюче з величезним відривом положення міст Київ і Харків у цій сфері.

Таким чином, тенденцію діджиталізації в містах Київ і Харків можна охарактеризувати як підтримуючу, а цифровізацію в інших розглянутих регіонах – як розвиваючу, що передбачає відповідні вимоги до оцінки вкладу економіки спільного використання в загальний тренд діджіталізації. Запропоновані підходи до кількісної оцінки внеску широкого використання бізнес-моделі економіки спільного використання у ВВП і ВРП можуть бути вбудовані в методологію регіонального планування. Це, у свою чергу, дозволить підвищити точність оцінок, що відносяться до створення та розподілу регіонального продукту й пов'язаним з цими процесами сферами – оподаткуванням, соціальним забезпеченням, зайнятістю та ін.

Висновки до 4 розділу

1. Розкрито модель удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації, у межах якої схематично представлено вплив діджиталізації на соціально-економічні проблеми, процеси і показники на державу та регіони. В основу запропонованої моделі покладено ідеї впливу діджиталізації на мікро-, мезо- і макрорівні. Обґрунтовано, що мікрорівень спрямований на забезпечення розвитку окремо взятої особистості, мезорівень передбачає насамперед розвиток регіону, тому дана модель повинна прийматися до уваги при розробці регіональних управлінських рішень у сфері забезпечення розвитку діджиталізації. Зважаючи на методику вивчення ефектів від діджиталізації, розроблену вченим Дж. Труленом, у дисертації наполягається на аплікуванні цієї методики в межах обраної проблематики дослідження, і визначено схему впливу діджиталізації на соціально-економічні процеси в державі та регіоні. Напрямки такого впливу пропонується умовно визначати «сліпими зонами», що позначені цифрами. Зазначені зони є сферами суспільної життєдіяльності,

на розвитку яких суттєво позначається діджиталізація. Серед цих «сліпих зон» визначені такі: соціальні ризики в державній та регіональній політиці; ринок праці; міграційні процеси; екологічна стійкість і сталість розвитку країни загалом; її інноваційний розвиток.

2. Визначено шляхи розвитку системи державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, серед яких визначальне місце відведено вдосконаленню державної політики, у т.ч. регіональної. У цьому контексті, зокрема, розроблено організаційно-методичні рекомендації щодо формування регіональних програм розвитку цифрової економіки. Крім того, обґрунтовано здійснити вдосконалення державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації в Україні із застосуванням положень SWOT-аналізу. Він дозволив окреслити можливості, загрози та перспективи розвитку діджиталізації в Україні та її регіонах.

Наполягається, що необхідним є застосування стратегічного підходу до державного регулювання у сфері інноваційних досліджень і розвитку діджиталізації з урахуванням того, що масовий розвиток та використання нових цифрових бізнес-моделей змінює існуючі алгоритми створення цінності. Цей підхід покликаний на загальнодержавному та регіональному рівнях забезпечити перегляд бізнес-моделей ключових галузей і підприємств щодо застосування цифрових технологій та інновацій, а також їх (моделей) аплікацію в практичній діяльності органів державної влади. Акцентується, що вирішити дане завдання можливо за допомогою розробки відповідної нормативно-правової бази спільно з органами держаної влади та місцевого самоврядування, а також проектним офісом щодо оновлення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України (що розрахована на період до 2020 р. [131]).

3. З’ясовано, що інформація, яка накопичується, систематизується та зберігається без зростання витрат у міру збільшення обсягів стає новим економічним ресурсом, що доповнює в економічних моделях «класичну»

тріаду «земля, праця, капітал» і більш популярну при вирішенні приватних завдань тезу «праця, капітал», яка часто модифікується за рахунок виділення категорій капіталу, наприклад, «фінансового капіталу», «людського капіталу» тощо. Уважаємо, що діджіталізація та новітні технології змінюють середовище виробництва та споживання, попиту й пропозиції на ринках продукції та праці. Найбільш високим потенціалом ефективного узгодження попиту й пропозиції має бізнес-модель краудсорсингу, яка може бути використана не тільки на ринках реальних товарів і комерційних послуг, але й у сфері державних послуг, у тому числі на рівні регіональних органів влади. Доведено, що краудсорсинг, аутсорсинг, краудфандінг та ін. становлять складові механізму балансування темпів розвитку технологічних змін і швидкості адаптації до них, що дозволить зберігати соціальну стабільність та уникнути поспішної реалізації недостатньо виважених рішень як технологічних, так і суспільно-політичних. Це зумовлено тим, що ефекти діджіталізації не можуть бути відділені від існуючих довгострокових тенденцій старіння населення, глобалізації та збільшення частки зайнятості в секторі послуг, зокрема й державних. Внесок діджіталізації є значним, тому його доцільно розглядати як потужний прискорювач усіх змін, що відбуваються в державному та приватному секторах на всіх рівнях управління.

4. Визначено, що ефекти від упровадження діджиталізації в державному та приватному секторах складаються у цілий ланцюг (мережу). Інформація про те, скільки мережевих ефектів від діджиталізації виникають у приватному секторі та перетікає в державний сектор, і яка швидкість їхньої зміни, може бути використана під час оцінювання потенціалу зростання ВВП і ВРП в економіці держави та її регіонів. Так, якщо мережеві ефекти від діджиталізації стають все більш поширеними, потенційний ВВП і ВРП може збільшитися в порівнянні з «менш цифровою» економікою. Дослідження щодо ефектів, що відносяться до розглянутих «сліпих зон» можуть, на нашу думку, підвищити цінність академічного дискурсу щодо цифрової економіки,

і допомогти розробникам державної політики у визначенні управлінських підходів до регулювання платформ цифрової економіки щодо спільного використання новітніх технологій (у межах застосування краудсорсінгу, аутсорсінгу, краудандінгу та ін.). Уважаємо, що ці дослідження будуть надавати підтримку державним органам у процесі прийняття рішень щодо розробки публічних платформ для електронних послуг місцевими, регіональними або загальнодержавними державними органами. В останньому випадку також необхідно враховувати вплив платформ на завдання державних органів.

Крім того, наполягається, що забезпечити більшу стійкість до зовнішніх і внутрішніх негативних впливів під час упровадження діджиталізації може також розвиток державно-приватного партнерства з можливим залученням саме механізмів краудфандінга на основі створюваних цифрових платформ. Обґрунтовано, що цей механізм є складовою організаційного механізму державного регулювання соціально-економічних ризиків у сфері діджиталізації. Він також включає інструменти взаємодії бізнесу і органів державної влади з органами місцевого самоврядування щодо вироблення заходів зі зниження нерівномірності умов в розвитку регіонах з метою унеможливлення ситуації щодо обмеження доступу до міжнародних і національних цифрових платформ. Це покликано забезпечити в регіонах високу якість цифрових сервісів у сфері державних послуг для всього населення, що у свою чергу здатне знизити соціальне й економічне відставання регіонів.

5. Діджиталізація розширює потенціал розвитку держави та регіонів, створюючи при цьому ряд необмежених у часі зобов'язань і витрат, джерела покриття яких повинні плануватися та своєчасно виявлятися. Аргументовано, що пріоритетні напрямки розвитку діджіталізації як з точки зору вирішуваних завдань, так і з точки зору використання цифрових інструментів повинні визначатися (плануватися) регіонами самостійно, виходячи з його специфіки як територіальної соціально-економічної одиниці, яка прагне

зберегти власну ідентичність у глобальному просторі, і поточної ситуації. Так, в аграрних регіонах пріоритетом діджіталізаці може стати сільське господарство, а в індустріальних регіонах основний ефект може бути досягнутий від діджіталізації промислового виробництва. Вибір пріоритетних напрямів розвитку діджіталізації повинен також враховувати необхідність створення збалансованої структури економіки регіонів і підтримки базового рівня самодостатності щодо задоволення основних потреб населення. Конкретизовано, що для більш точного обліку вкладу діджіталізації слід виділити в статистичному обліку сектор ІКТ як самостійний. Це дозволить відслідковувати його прямий внесок у регіональну економіку й оцінювати непрямий та індукований вклади шляхом виявлення залежностей на основі статистичних даних.

Зважаючи на це, уважаємо, що державні та регіональні програми у сфері діджіталізації повинні бути спрямовані на підтримку та розвиток, а саме: а) на підтримку глобальної конкурентоспроможності держави загалом зокрема за рахунок забезпечення високого технологічного рівня найбільш розвинених секторів, що забезпечують значний внесок в розвиток соціально-економічної сфери; б) на підвищення ефективності та розвиток функціонування секторів, які регіон має намір розвивати для підтримки свого статусу і автентичності в глобальному просторі. Запропоновані підходи до кількісної оцінки внеску використання бізнес-моделі економіки спільного використання потенціалу діджиталізації у ВВП і ВРП можуть бути вбудовані в методологію державного та регіонального планування, що дозволять підвищити точність оцінок щодо стану створення та розподілу регіонального продукту і пов'язаних з цими процесами сферами – оподаткування, соціального забезпечення, зайнятості та ін.

РОЗДІЛ 5
РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

5.1. Концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації

Розвиток державного регулювання соціально-економічними ризиками в Україні в умовах діджиталізації може відбуватися в різних векторах, тому важливим є здійснення їхнього системного визначення й обґрунтування. У цьому контексті варто зауважити на два моменти:

1) парадигмальність самого процесу державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації. Йдеться про те, що наразі формується нове наукове підґрунтя для реалізації цього процесу, оскільки відсутній єдиний підхід до визначення соціально-економічних ризиків, складових і рівнів діджіталізації, а, відтак, і немає єдино прийнятної системи державного регулювання такими ризиками (див. розділ 2 цієї роботи);

2) дихотомічністьпроцесів, з одного боку, державного регулювання соціально-економічних ризиків, а з другого – актуалізації й активізаціїдіджиталізації в Україні. Власне кажучи, розвиток процесів у сфері діджиталізації зумовлює зміну напрямків функціонування всіх сфер суспільної життєдіяльності й економіки, що мають підлаштовуватися під вплив діджіталізації. Так, з'являються поняття цифровий робітник, цифровий роботодавець, цифрові технології, цифровий мейнстрим, цифровізація економіки тощо, що вимагають правового визначення та закріплення. Це у свою чергу обумовлює необхідність урахування сучасних тенденцій і

переведення їх у стан регульованих і прогнозованих з боку держави.

Зважаючи на вищенаведені аспекти державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації (парадигмальність і дихотомічність), можемо зазначити, що важливо окреслити цілісний концепт розвитку державного регулювання в цій сфері, тобто систему науковихпідходів і засад щодо особливостей реалізації управлінського процесу. Уважаємо, що запропонований концепт має включати визначення напрямків і заходів із підвищеннярезультативності державного регулювання в цій сфері, які в сукупності мають забезпечити стабільний і прогнозований соціально-економічний розвиток України та її регіонів. Він у свою чергу вимагає виваженого застосування науково-теоретичних і практико орієнтованих підходів. Зважаючи на предмет нашого дослідження, до науково-теоретичного підходу можна віднести комплексний, а до практико орієнтованого – програмно-цільовий. Виокремлені підходи дадуть змогу визначити, з одного боку, на системній основі модель формування соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації. А з другого – особливості програмно-цільового планування розвитку діджиталізації та державного регулювання в досліджуваній сфері. Зважаючи на вказане, уважаємо за доцільне більш детально зупинитися на розкритті цих двох аспектів.

Зважаючи на такий умовний план наукового пошуку, спочатку закцентуємо увагу на обґрунтуванні моделі формування соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації (рис. 5.1). Позитивною відмінністю даної моделі є не тільки систематизація(максимальне охоплення в структуризації) соціально-економічних ризиків України, а й комплексне визначення напрямків їхньої можливої трансформації у негативні явища й тенденції.

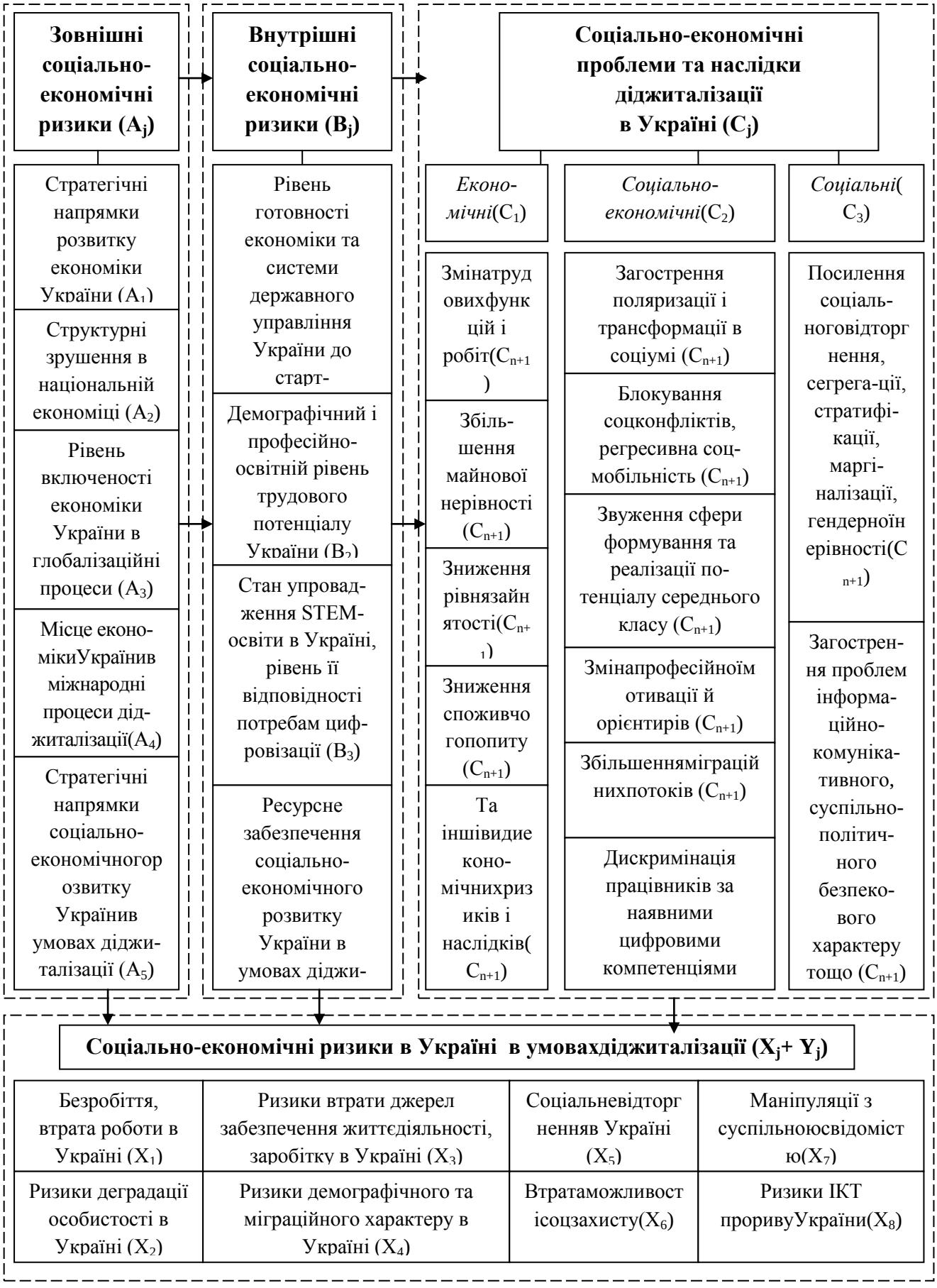

Рис. 5.1. Модель формування й визначення соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації. Джерело: складено на підставі [83; 95]

Слід конкретизувати, що оцінити вірогідність появи соціально-економічних ризиків в Україні за умови активізації й актуалізації діджиталізації можна на основі застосування методології пат-аналізу (що розроблена в таких наукових роботах [100; 218]). З урахуванням цієї методології можна визначити таку концептуальну модель причинно-наслідковихзв'язків (рис. 5.2), що дійсно формуютьсячерез посилення тих чи інших ризиків та факторів.

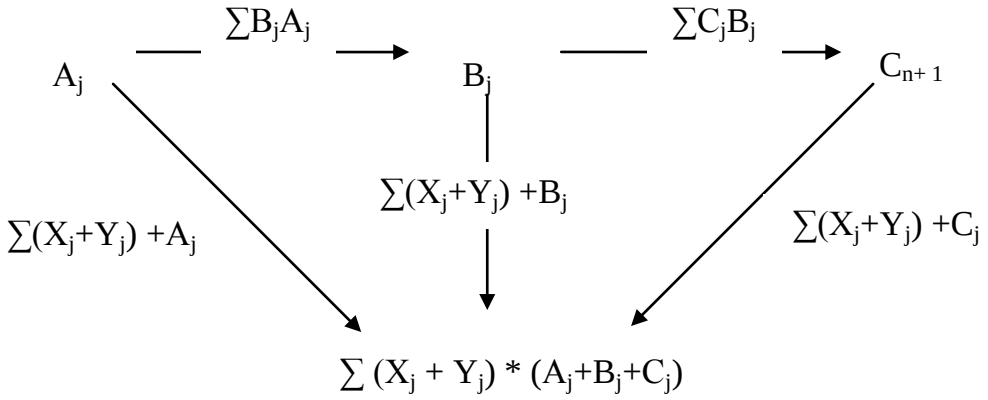

Рис. 5.2. Концептуальна модель причинно-наслідкових зв'язків у сфері виникнення соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Джерело: складено на підставі [32; 117; 296]

Дана концептуальна модель щодо визначення ймовірності появи та реалізації соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації може бути представлена такими структурними рівняннями (формули 5.1-5.3):

$B_j = \sum B_j A_j * A_j$ (формула 5.1);

$C_j = \sum C_j B_j * B_j = \sum C_j B_j * \sum B_j A_j * A_j$ (формула 5.2);

$X_j + Y_j = \sum (X_j + Y_j) * (A_j + B_j + C_j) * C_j$ (формула 5.3),

де A_j – зовнішні фактори; $j = 1, n_j$; n_j – кількість зовнішніх факторів;

B_j – внутрішні фактори; $j = 1, n_j$; n_j– кількість внутрішніх факторів;

C_j – соціально-економічні проблеми та наслідки цифрової

трансформації в Україні; j = 1, n_j; n_j– кількість ідентифікованих цих проблем і наслідків;

$X_j + Y_j$ – соціально-економічні ризики; j = 1, n_j; n_j– кількість визначених ризиків;

∑– пат-коефіцієнти впливу j-ої змінної на n-ну змінну.

Попереднє визначення та результати, отриманні в процесі його проведення, щодо стану вияву та реалізації соціально-економічних ризиків в Україні в умовах діджиталізації становить підґрунтя для застосування програмно-цільового підходу до державного регулювання соціально-економічного розвитку України. Таким чином, можемо наполягати:використання комплексного підходу (науково-теоретичного) для систематизації та класифікації соціально-економічних ризиків підсилюється (доповнюється) урахуванням положень програмно-цільового підходу, необхідного для окреслення практико орієнтованих заходів і засобів державного регулювання цих ризиків. Таке визначення й оцінювання вірогідності появи та реалізації соціально-економічних ризиків і програмно-цільове планування державного регулювання у цій сфері загалом дозволяють забезпечити науково-методичне обґрунтування розробки механізмів їхньої мінімізації чи запобігання.

У продовження відзначимо, що сьогодні й у перспективі активно застосовуватиметься така формадержавного регулювання соціально-економічного розвитку України, що є найбільш підходящою для перехідного періоду її функціонування та періоду сталого розвитку нашої держави, – це програмно-цільове планування. Основними причинами, що зумовлюють вибір програмно-цільового планування для використання у вітчизняній державно-управлінській практиці є такі:

– досить високий рівень теоретичної та методичної розробки цієї форми планування досягнутий як у вітчизнянній, так і в зарубіжній практиці в ХХ ст. Як відомо, вона набула парадигмальних характеристик, адже

передбачає адаптацію цих розробок до умов ринкової економіки, створення нових організаційно-економічних і правових механізмів;

– програмно-цільовий метод планування широко використовувався та використовується в країнах з ринковою та перехідною економікою, сучасна практика функціонування яких засвідчує високу ефективність його використання в умовах активізації діджиталізації.

Починаючи з середини 90-х років XX ст. програмно-цільове планування набуло широкого поширення, стало одним з найважливіших прямих методів державного регулювання.Сутність програмно-цільового методу полягає, по-перше, у виявленні сукупності проблем і системи цілей розвитку того чи іншого об'єкта або сфери суспільної життєдіяльності. По-друге, у розробці та реалізації всього комплексу заходів, необхідних для досягнення цих цілей, тобто власне цільових комплексних програм. По-третє, в об'єднанні та координації ресурсів і можливостей підприємств, центральних та регіональнихорганів державної влади для вирішення завдань соціально-економічного розвитку.

На регіональному рівні значення програмно-цільового методу зростає. Це обумовлюється складністю структури керуючого впливу в регіоні, обмеженими можливостями вирішення великих завдань окремими господарськими ланками. Сучасні значні перетворення, що відбулися в українській економіці у зв'язку з переходом до ринкових відносин, зумовили суттєві зміни процесу розробки й реалізації цільових програм у порівнянні з радянським періодом. Нова сутність цільових програм полягає в тому, що вони представляють собою синтез директивного плану та вільного ринку.

До числа найважливіших особливостей використання програмно-цільового планування соціально-економічного розвитку в даний час відносяться такі:

– необхідність узгодження інтересів держави, регіону, господарюючих суб'єктів і населення, у той час як раніше пріоритет віддавався загальнодержавним інтересам;

– скорочення обсягу фінансових ресурсів, що виділяються в директивному порядку. До них відносяться лише кошти державного бюджету, частка яких не перевищує звичайно 15-20% загального обсягу фінансування програм. Це означає, що повинен бути розроблений механізм залучення фінансових ресурсів з інших джерел, а також система страхування від інвестиційних ризиків;

– зміна способів залучення виконавців програм: адресна орієнтація й обов'язковість виконання учасниками програми запланованих заходів забезпечується не директивністю завдань, як раніше, а господарськими договорами (контрактами), що укладаються на конкурсній основі.

Слід особливо підкреслити, що не всі соціально-економічні проблеми, наявні в державі та її регіонах, повинні вирішуватися на основі цільових програм. Перелік проблем, що вимагають програмного вирішення, установлюється в процесі загальнодержавних і регіональних передпланових досліджень й уточнюється при підготовці перспективних та поточних планів.

За масштабами та широтою прояву вся сукупність проблем соціально-економічного розвитку України та її регіонів може бути умовно розділена на три види, а саме:

– проблеми соціально-економічного розвитку держави загалом, пов'язані з найважливішими державними та зональними проблемами (наприклад, проблеми створення бази для ринкової економіки, створення продовольчої бази, економії паливно-енергетичних ресурсів, розвитку виробництва товарів народного споживання та ін.);

– комплексні проблеми, що випливають із специфіки розвитку регіонів, їх природно-економічних та інших особливостей, своєрідності цільових установок розвитку; вони охоплюють, як правило, практично всі галузі і сфери регіонального соціально-економічного комплексу;

– проблеми соціально-економічного розвитку, що носять локальний характер, проявляються в окремих галузях, підприємствах, сферах господарства регіону і також, як і попередні, обумовлені його природно-

економічними та іншими особливостями, структурою регіонального господарського комплексу. Державні цільові програми розвитку України та її регіонів почали розроблятися з 90-х років ХХ ст. (з моменту проголошення незалежності). Проте особливо великий масштаб цей процес набув у другій половині 90-х років ХХ ст.

Прийняті програми відрізнялися один від одного за масштабом охоплення – загальнодержавні та регіональні. Найбільша кількість цих програм розроблялася по відношенню до окремо взятого регіону, проте були міжрегіональні (транскордонні) програми, а також цільові програми. Наслідком цього стала недостатня комплексність і наукова обґрунтованість цих програм. Як відомо, у 2001 р. питома вага кількості програм регіонального розвитку в загальній кількості загальнодержавних програм (соціальних, екологічних, екологічних тощо) становила 21,3%, а частка їх фінансування – лише 5,2 %.

Крім того, при значному числі соціально-економічних програм було важко забезпечити їх реальне фінансування з бюджетних джерел. За свідченням учених Г. Рябцева, А. Помази-Пономаренко та ін. [11], у результаті такого недофінансування жодна з цих програм в повній мірі не зреалізована, а за багатьма фінансування становило менше 40% від передбаченого обсягу. Оскільки за визначенням цільова програма складається із системи взаємопов'язаних заходів, їхнє недофінансування вже на першому етапі веде або до згортання програми, або до необхідності її істотного коректування. Таким чином, майже всі затверджені загальнодержавні та регіональні соціально-економічні програми зберігають прогнозно-цілеполагаюче значення, але не є в повній мірі інструментом управління особливо в умовах ризиків.

На жаль, спроба виправити зазначені недоліки шляхом скорочення числа програм, розпочата у 2002 році, не дала очікуваного ефекту. Формально вдалося досягти підвищення масштабності регіональних програм, що дає можливість вирішувати більше проблем соціально-економічного

розвитку. Однак на практиці тривають зриви їх фінансування та коригування в сторону зменшення кількості запланованих заходів. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» (2015 р.), приймалися рішення про скорочення фінансування програм регіонального розвитку (від 10% до 25%), у тому числі за рахунок коштів Фонду регіонального розвитку – на 10% [40; 82; 97]. Загальна кількість програмних заходів, намічених до реалізації в 2015-2018 рр., скорочено з 68 до 35 [там само]. Підставою для цього рішення стала переоцінка можливостей фінансування програмних заходів за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також залучених позабюджетних коштів. Адже через започатковану реформу децентралізації влади місцеві бюджети почали фінансово зростати за рахунок збільшення податкових надходжень. Установлено, що такі області, як Миколаївська, Рівненська, Тернопільська та інші, мають низьку інвестиційну привабливість, що не дає можливості забезпечити залучення в запланованих обсягах позикових коштів. Усі вказані причини такої швидкої і значної зміни соціально-економічних програм є свідченням вкрай низької якості їхньої розробки.

До числа суттєвих недоліків програмно-цільового планування соціально-економічного розвитку України та її регіонів відноситься також відсутність чітких критеріїв відбору регіонів, відносно яких доцільна розробка та реалізація цільових програм. Так, з 2015 р. (після прийняття Закону України «Про засади державної регіональної політики України» [131]) у переліку регіональних програм усе більше з'являється цільових програм, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку окремо взятих регіонів України, на реалізацію яких було передбачено 122,8 млн. грн. або 51,2% загального обсягу виділених на територіальний розвиток фінансових засобів [40; 82; 97]. У 2016-20174 рр. обсяг фінансування цих програм залишився на тому ж рівні, а його частка дещо зменшилася за рахунок збільшення ресурсів, що виділяються на інші регіональні програми [95–97].

Важливу роль для соціально-економічного розвитку України та її регіонів покликані відіграти не тільки державні програми соціально-економічного розвитку, які за характером вирішуваних проблем є комплексними, а й регіональні програми соціального, екологічного, галузевого характеру. Науково-технічні програми в меншій мірі прив'язані до конкретних регіонів.

Під час використання програмно-цільового планування соціально-економічного розвитку в перехідний період було розроблено понад 1500 загальнодержавних соціальних, економічних й екологічних програм, спрямованих на забезпечення сталого розвитку [17; 150]. До числа найбільш масштабних соціальних програм, що реалізуються в останні роки, відносяться загальнодержавні програми: державна цільова соціальна програма «Трансплантація» (2012 р.); Загальнодержавна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД (2013 р.); Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» (2015 р.); Державна цільова соціальна програма «Молодь України» (2015 р.); Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр.; Державна цільова програма підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 рр. та ін. [41].

Разом із тим на даний час найбільш значущим є прийняття оновленої Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 р., яка вочевидь також як і попередня Стратегія буде розроблятися після затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (див. [148]). У цьому контексті підкреслимо, що актуальним завданням України є розробка та реалізація насамперед соціальео-економічних програм і стратегій загальнодержавного масштабу, а вже потім в її окремо взятому регіоні.У межах загальнодержавної програми важлива роль має бути відведена вирішеннюсоціально-економічних проблемі ризиків, що пов’язані із таким розвитком. Практика розробки та реалізації соціально-економічних програм у

регіонах [95–97] показала, що в даному випадку зустрічаються ті ж проблеми, які притаманні програмам комплексного соціально-економічного регіонального розвитку (недоліки опрацювання цілей і завдань програми, механізму її реалізації; складності в організації фінансування та ін.). Незважаючи на певні труднощі реалізації цільових програм регіонального соціально-економічного розвитку в умовах переходу до ринкової економіки, вони міцно увійшли в управлінську та господарську практику України.

Для підвищення ефективності соціально-економічних загальнодержавних і регіональних програм, необхідно прагнути до їх оптимальної кількості на основі грамотного, науково обґрунтованого відбору об'єктів програмування. Програма повинна розроблятися тільки в найнеобхідніших випадках (тобто це швидше виняток з практики державного управління), до неї повинні включатися тільки найнеобхідніші, контрольовані й забезпечені ресурсами заходи. У ній повинні бути скоординовані дії державних і регіональних органів за спільним рішенням особливо гострої проблеми або вкрай важливого завдання. За таких вимог кількість програм в Україні та її регіонах не буде надмірно великою. Цільові програми повинні розроблятися як доповнення до довгострокових і поточних планів стратегічного соціально-економічного розвитку регіонів.

Соціально-економічні загальнодержавні та регіональні програми повинні мати пріоритетний фінансовий і організаційно-управлінський режим, чітку цілеспрямованість й адресну орієнтацію, перелік конкретних завдань і заходів, узгоджених з майбутніми їх виконавцями тощо. У ній має бути закладено механізм фінансування, реалізації та контролю, який повинен почати діяти відразу після затвердження програми. Тобто вже на стадії розробки повинні бути визначені джерела фінансування, механізм роботи з ними, визначені стейкхолдери, надавачі послуг, отримувачі програмної продукції тощо.

В умовахдіджиталізаціїособливої уваги вимагає визначення ефектувід програмно-цільового планування соціально-економічного розвитку.

Цей ефект передбачає підвищення ступеня використання загальнодержавних і регіональних резервів, а також забезпечення реалізації можливостей соціально-економічного розвитку, зміцненнядержавно-приватного партнерства та відповідних зв'язків між підприємствами регіону й розвитку практики спільного вирішення різних виробничих і соціальних питань. Реалізація цільових програм сприяє підвищенню рівня дієвого та збалансованогофункціонування економіки України та її регіонів, що зумовлює в кінцевому підсумку стабільність і стійкістьїхнього соціально-економічного розвитку.

У цьому контексті варто розглянути основні питання застосування методики програмно-цільового планування стосовно інноваційних програм розвитку України як складної соціально-економічної системи в умовах ризиків. Інструментом системного аналізу при розробці проекту служить «дерево цілей», яке представляє собою комплекс підцілей програми розвитку підприємства, від виконання кожної з яких буде залежати реалізація подальшого завдання у відповідному напрямку («гілці дерева»). Однією з головних особливостей при побудові «дерева цілей» програми соціально-економічного розвитку є його наближеність до реальних умов і повнота висвітлення характеристик комплексу заходів [95–97; 147–148].

З позицій програмно-цільового підходу слід виділити такі ключові етапи підготовки програми соціально-економічного розвитку:

1. Розробка варіантів прогнозу по зведенню до мінімуму ризиків соціально-економічного розвитку при виконанні програми і визначенні генеральної мети даної програми.

2. Формування комплексу підцілей програми соціально-економічного розвитку, визначення періоду та фінансових ресурсів, необхідних для їх досягнення.

3. Встановлення важливості кожної підцілі програми соціально-економічного розвитку в залежності від можливого внеску в досягнення генеральної мети; розробка «дерева цілей» і їх ранжування; оптимізація

фінансових ресурсів в інноваційних програмах соціально-економічного розвитку з визначенням послідовності реалізації проектів, спрямованих на підвищення ефективності оцінки ризику соціально-економічного розвитку.

4. Формування програми соціально-економічного розвитку і сценаріїв його реалізації, вибір найкращого варіанту і його детальне опрацювання.

Розглянемо детальніше кожен етап підготовки програми соціально-економічного розвитку. Інструментом порівняння різнохарактерних чинників і ризиків такого розвитку може бути індекс втрат через відстрочку заходів на період, який є уніфікованою мірою й базисом для порівняння, а значить і критерієм ранжування. Виходячи з викладеного, можна зазначити, що генеральна мета програми соціально-економічного розвитку держави загалом або окремо взятогоїї регіону формулюється з урахуванням зведення до мінімуму ризиків досягнення головної мети цієї програми до конкретного періоду і відповідного підвищення його конкурентоспроможності.

Відповідно до основної мети програми соціально-економічного розвиткудержави загалом або окремо взятого її регіону здійснюється оцінка послідовності реалізації наявних проектів в умовах часових і ресурсних (у значній мірі матеріально-фінансових) обмежень. Формування комплексу підцілей програми соціально-економічного розвитку, визначення періоду і фінансових та інших ресурсів, необхідних для їх реалізації, – усе це зумовлює виявлення й узагальнення наявних підпроектів програми соціально-економічного розвитку.

Підцілі цієї програми соціально-економічного розвитку можуть формулюватися в залежності від підходу (вектору дій), який оберуть при її підготовці. З цієї точки зору, інноваційна програма забезпеченнятакого розвитку може містити в собі необхідність реалізації низки заходів за такими ознаками:

1. Види діяльності суб'єктів державного впливу, а також суб'єктів й об'єктів, на які спрямований цей вплив.

2. Джерела ризиків (обмеження).

3. Етапи прийняття рішення в державному управлінні ризиками соціально-економічного розвитку.

4. Галузі, сектори, сфери економіки та суспільної життєдіяльності.

N. Інші ознаки.

Реалізація заходів по кожному з перерахованих векторів забезпечення соціально-економічного розвитку, у свою чергу, пов'язана з виконанням підпрограм (підпроектів). Структуризація цілей підпрограми залежить від безлічі факторів, серед яких визначальне місце може займати думка експертів – розробників. У будь-якому випадку обраний підхід повинен відповідати особливостям соціально-економічної ситуації в державі в цілому.

Визначення важливості кожної підцілі програми соціально-економічного розвитку держави загалом або окремо взятого її регіону в залежності від можливого внеску в досягнення генеральної мети потрібно для подальшої оцінки послідовності реалізації проектів такої програми. Для цього необхідно здійснити оцінку важливості підцілі для досягнення генеральної мети. За цієї ситуації можливі різні підходи до ранжування заходів за окремим проектом зазначеної програми. Побудоване дерево цілей доповнюється потім заходами за окремим проектом цієї програми, що має також ієрархічну структуру. Комплекс заходів визначає шляхи та способи досягнення окресленої основної мети та «дерева підцілей» соціально-економічного розвитку. В одному з широко поширених підходів до ранжування ризиків такого розвитку, в умовах фінансових обмежень, є пріоритет реалізації в рамках програми соціально-економічного розвитку держави та її регіонів залучення інвестицій. Таким чином, інноваційна діяльність, зокрема інноваційний проект соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, є необхідним і визначальним фактором успішності такого розвитку [95–97].

Специфіка даного підходу, який для порівняння може розглядатися при розробці сценаріїв програми, полягає у визначенні важливості цілей з подальшим ранжуванням заходів на основі критерію найменших витрат і

ризиків. У цьому випадку ранг заходів визначають необхідною величиною інвестицій для їхньої реалізації. Чим менше обсяг інвестицій, тим вище ранг проекту програмисоціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Другий підхід представлявляє собою групову оцінку важливості кожної підцілі програми соціально-економічного розвитку. Як правило, ці оцінки носять експертний характер. Найбільшого поширення для групової експертної оцінки отримав той, що дозволяє усунути деякі ознаки суб'єктивної невизначеності способів індивідуальної експертної оцінки з наступним усередненням. Далі визначається рейтинг показників, що охоплює ранжування проектів, а згодом здійснюється умовне тлумачення їх у кількісній формі.

Для оцінки значущості цілей в умовах багатокритеріальності(наявної безлічі визначальних кількісних характеристикзаходів) використовують такі групувальні критерії:

– адитивні;

– мультипликативні.

Вони передбачають визначення граничних значень коефіцієнтів важливості, що дозволяють оцінювати вектори коефіцієнтів значущості, розмірність якої встановлюють за кількістю критеріїв. Відмінності в значеннях цих двох груп критеріїв можна враховувати, використовуючи принцип оптимальності за Парето [83; 86], що складається в оцінці важливості на основі визначення рішень, за яких відбувається поліпшення (або погіршення) значень критеріїв (у нашому випадку соціально-економічного розвитку держави загалом або окремо взятого регіону) при переході від однієї мети до іншої.

Слід зауважити, що особливість оцінки проектів програмисоціально-економічного розвитку держави загалом або окремо взятого її регіону полягає в тому, що розширюється коло питань, що вивчаються експертами для проведення коректного ранжування ризиків такого розвитку. Це зумовлено тим, що збільшується кількість питань, що підлягають аналізу. Це

пов'язано з особливістю одержуваного на виході результату, особливістю підбору управлінського апарату та ресурсної бази, а також спеціальною підготовкою та навчанням управлінських кадрів і, як наслідок, зі соціально-економічного ефектом розвитку держави загалом або окремо взятого її регіону. З огляду на це оцінка проектів програми соціально-економічного розвитку вимагають поєднання кількісних та якісних методів і проведення порівняльного аналізу. З вищенаведеного видно, що на сьогодні програмно-цільове планування соціально-економічного розвитку в умовах ризиків є одним з найбільш доцільних методологічних підходів до формування загальнодержавної та регіональної політики. Це узагальнення підтверджується тим, що необхідність застосування програмно-цільового підходу в діяльності органів державного управління визначається в цілій низці нормативно-правових актів, а саме:

– Цілях Сталого Розвитку, розробленими на період 2015-2030-го рр.;

– Бюджетному кодексі України (2010 р.);

– Законі України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.);

– Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.);

– постанові Кабінету Міністрів України «Про Порядок і Методику проведення моніторингу й оцінювання результативності реалізації держаної регіональної політики» (2015 р.);

– постанові Кабінету Міністрів України «Про типову структуру місцевих Програм економічного і соціального розвитку» (2003 р.);

– постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок розробки Регіональних стратегій розвитку і Планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності їхнього виконання» (2015 р.);

– постанові КабінетуМіністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 рр.» (2020 р.);

– Законі України «Про інвестиційну діяльність» (1991 р.);

– постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту інвестиційних проектів» (2018 р.);

– наказі Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ «Методичні рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» (2016 р.);

– наказі Міністерства фінансів України «Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів» (2014 р.) [131] тощо.

Одразу підкреслимо, що жоден з вищевказаних нормативно-правових документів не передбачає визначення ризиків соціально-економічного розвитку держави або її регіонів. Це ускладнює визначення фактичного стану їхнього розвитку, а також його комплексне прогнозування.

Застосування методології програмно-цільового планування до формування соціально-економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях передбачає реалізацію таких основних етапів. На першому етапі визначається основна мета соціально-економічного розвитку держави або окремо взятого її регіону, яка повинна бути досягнута за допомогою реалізації низки заходів соціально-економічної політики. На другому етапі розробляється комплекс підцілей першого рівня, що представляють собою фінансову, інформаційну, кадрову та інші соціально орієнтовані підцілі, а також підцілі коригування державно-управлінських програмних заходів, що відповідають запропонованій в роботі структурі збалансованого управління. Далі (на третьому етапі) розробляється комплекс підцілей другого рівня, які розкривають досягнення основної мети та її підцілей програми соціально-економічного розвитку держави загалом або окремо взятого її регіону за складовими. На четвертому етапі формується

комплекс заходів щодо досягнення заявлених цілей, що реалізуються державними та регіональними органами влади в межах розробленої соціально-економічної політики.

Отже, в умовах макроекономічної та суспільно-політичної нестабільності в Україні реалізація всього комплексу заходів соціально-економічної політики держави загалом або в окремо взятому її регіоні крізь призму застосування програмно-цільового підходу є вагомим важелем під час посилення фінансових та інших тимчасових ресурсних обмежень. З цієї причини необхідним є визначення критерію, за яким буде проводиться відбір найбільш значущих для досягнення основної мети заходів і ризиків у межах використання програмно-цільового підходу під час забезпечення соціально-економічного розвитку України та її регіонів (формула 5.4):

$$J = k_1 Fin\ (Eco) + k_2 Soc + k_3 Risk + k_4 Gov \qquad \text{(формула 5.4)},$$

де k_1, k_2, k_3, k_4– питома ваги, що характеризує значимість складових збалансованої системи показників соціально-економічного розвитку держави або її регіону, від 0 до 1;

Fin (Eco)– оцінка ефекту фінансової, матеріальної та іншої ресурсної складової в досягненні основної мети, одиниця виміру відповідає одиниці виміру основної мети програми соціально-економічного розвиткудержави або її регіону;

Soc– оцінка ефекту соціальної складової в досягненні основної мети, одиниця виміру відповідає одиниці виміру основної мети програми соціально-економічного розвиткудержави або її регіону;

Risk– оцінка зовнішніх і внутрішніх ризиків у досягненні основної мети програми щодосоціально-економічного розвитку держави або її регіону, одиниця виміру відповідає одиниці виміру основної мети програми такого розвитку;

Gov– оцінка ефекту складової державного управління в досягненні основної мети, одиниця виміру відповідає одиниці виміру основної мети програми соціально-економічного розвиткудержави або її регіону [151].

У той же час, значимість складових критерію оптимізації програми соціально-економічного розвитку держави або її регіону повинна варіюватися в залежності від типу загальнодержавної або регіональної економіки (див. табл. 5.1). Останнє визначається рівнем реалізації та характером спрямованості програми соціально-економічного розвитку – загальнодержавним або регіональним.

Таким чином, при формуванні соціально-економічної загальнодержавної або регіональної політики вибір найбільш значущих заходів повинен здійснюватися з урахуванням типу економіки (з точки зору перспектив її розвитку), стану функціонування суспільства, а також ризиків такого функціонування та розвитку. Для досягнення цієї мети необхідно розробити алгоритм інституційного державного регулювання виконання соціально-економічної політики на загальнодержавному та/або регіональному рівнях.

Таблиця 5.1

Значимість складових збалансованої системи показників для ранжування підцілей програми соціально-економічного розвитку держави або її регіонів

№ з/п	Складова	Вагомість складової		
		Сировинна економіка	Ефективна економіка	Інноваційна економіка
1.	Фінансова (економічна)	0,4	0,3	0,2
2.	Соціальна	0,2	0,2	0,3
3.	Ризикоорієнтована	0,1	0,3	0,4
4.	Управлінська	0,3	0,2	0,1

Джерело: складено на підставі [11; 21; 50; 51; 151]

Отже, можна обґрунтувати необхідність розробки та запровадження програмно-цільового методу оцінки ризикового поля соціально-економічного розвитку держави загалом і регіонів зокрема в процесі формування їхньої соціально-економічної політики, що заснований на запропонованому підході до системи збалансованих показників, у межах якого:

1) фінансова та інша ресурсна складова досліджується за індикаторами виконання бюджету(державного або місцевого) по доходах і видатках, середнього рівня платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності господарюючих суб'єктів регіону;

2) соціальна складова характеризується показниками динаміки фактичних грошових доходів населення, злочинності, коефіцієнта концентрації доходів, темпами приросту / вибуття населення, структурою витрат населення;

3) складова ризиківсоціально-економічногорозвитку, щовизначається динамікою забруднення навколишнього середовища, демографії, розвитку малого бізнесу,рівнем освіти населення, часткою інноваційної продукції на ринку, динамікою розвитку інфраструктури, часткою населення, яке має другу вищу або більш високий рівень освіти, рівнем інноваційної та цифрової активності, що становить базис державного управління (щовизначаєтьсявитратами з бюджету на утримання державного апарату), рівнем розвитку електронного уряду.

5.2. Шляхи вдосконалення інституціональної системи державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації

Парадигмусистеми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації формує не тільки програмно-цільовий і компексний (системний) підходи, а й інституціональний. Як

відомо теорію інституціоналізму утворюють два наукових напрямки – неоінституціональна економіка (засновник Р. Коуз) і нова інституційна економіка (засновник Д. Норт) [125; 254]. При цьому внизці концепцій, що відносяться до неоінституціоналізму, розробкою теорії суспільного вибору займалися Дж. Бьюкенен, Г. Таллок, М. Олсон та ін., а теорією прав власності й розвитку відповідного державно-правового інституту – А. Алчіан, Г. Демсецта ін. [192].

Як відомо, інститути у своїй сукупності утворюють інституційну структуру суспільства, держави, права й економіки. Вони визначають структуру спонукальних мотивів суспільної взаємодії – будь-то в політиці, соціальній сфері або в економіці, впливають на функціонування соціально-економічних систем макро-, мезо- і мікрорівня.

За свідченням Д. Норта [125], інститути створюють базові структури, з допомогою яких люди протягом всієї історії досягли певного суспільно-політичного порядку і таким чином знизили ступінь вияву невизначеності. Крім того, учений розвиває свою думку, слушно стверджуючи, що інститути представляють собою, з одного боку, «правила гри» у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організовують відносини між людьми. А з другого – вони впливають на функціонування економічних систем, утворюючи окремі інституційні структури суспільства, держави, економіки тощо [там само].

У продовження відзначимо, що в структурі інститутів Д. Норт виділяє три головних елементи, а саме:

1. Формальні правила (конституції, інші законодавчі акти, адміністративні договори й правові акти, що містять офіційно закріплені норми права).

2. Неформальні обмеження (традиції, звичаї, договори, угоди, добровільно взяті на себе норми поведінки, неписані кодекси честі, гідності, професійної самосвідомості та ін.).

3. Механізми стимулювання та примусу, що забезпечують дотримання

правил (реалізацію яких забезпечують суди, поліція та інші органи державної влади) [там само].

Разом із тим підкреслимо, що аналіз думок Д. Норта [там само]дозволяє наполягати на акцентуванні ним все ж таки уваги на соціальних і правових інститутах. Правові інститути (як сукупність правових норм, зведених у певну групу за конкретною класифікаційною ознакою) є результатом становлення та розвитку соціальних інститутів, представлених сім'єю, соціальними групами та ін.

Отже, інститути утворюються людьми, їх групами, які в подальшому забезпечують розвиток і зміну цих інститутів. Вони у свою чергу впливають на економічний процес тим, що забезпечують підтримання обміну й виробництва (трансакційних операцій і трансформаційних процесів). Інституційні зміни визначають те, як суспільство розвиваються в часі, тому вони є ключем до розуміння історичних змін.

Роль інститутів – це зменшення невизначеності (структурування повсякденного життя) шляхомустановлення стійкої (хоча і не обов'язково ефективної) структури взаємодії між людьми; організація взаємовідносин між людьми; визначення й обмеження набору альтернатив, які є у кожної людини. Формальні і неформальні правила, норми відносин і механізми їх реалізації (підґрунтя яких становлять способи забезпечення їх функціонування) утворюють в сукупності інституційну основу управління суспільним розвитком загалом і економічним зокрема.

Інститути визначають й обмежують набір альтернатив, які є у кожної людини, окреслюючи форми обмежень, створених людьми для того, щоб надати певну структуру людським взаєминам. Інституційні передумови мають вирішальний вплив на те, які саме інституції (організації, органи, підприємства тощо) виникають, і на те, як вони розвиваються. Проте у свою чергу й організації впливають на процес зміни інституційних рамок. Відтак, ключова роль інститутів в суспільстві – це зменшення невизначеності шляхом установлення стійкості (хоча і не обов'язково довготривалої й

ефективної) структури взаємодії між людьми.

Інститути розвиваються таким чином, що одні сприяють соціально-економічному зростанню, а інші – падінню продуктивності праці, економіки та інших сфер суспільної життєдіяльності. Тим самим вони формують можливості, якими володіють члени суспільства та держава загалом.

Інституції (організації, органи, підприємства тощо) створюються для того, щоб використовувати ці можливості, і в міру свого розвитку логічно, що вонизабезпечують формування та подальшу зміну інститутів. Кінцевий напрямок інституційних змін визначається«ефектом блокування», що виникають внаслідок симбіозу (зрощування) інститутів (набору норм) й інституцій (організацій) на основі структури спонукальних мотивів, що формуються цими інститутами, а також зворотним впливом змін у наборі можливостей на сприйняття і реакцію індивідів.

Зі значної кількості робіт ученого Д. Норта [125] і його послідовників формується широкомасштабна концепція інститутів та інституціональної динаміки, яка ґрунтується на таких категоріях і поняттях, як«право власності», «трансакційні витрати», «угода», «суспільні відносини», «групові інтереси» тощо. Вони передбачають пояснення найзагальніших закономірностей розвитку суспільства. Завдяки освоєнню економічною наукою вищевказаних понять стало можливим вивчення інституціональної структури виробництва, а також інституційного середовища. Усе це у свою чергу окреслює систему стимулів (позитивних і негативних), направляючи діяльність груп людей і всього соціуму в певному напрямку, що може змінюватися через синергетичний вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, визначальне місце серед яких наразі чинить діджиталізація.

Інститути впливають на економічні процеси тим, що впливають на витрати обміну і виробництва. Дієві державні інститути, що забезпечують належну роботу ринкових механізмів, є необхідними для підвищення трансформації в умовах лібералізації економіки та демократизації суспільства. Слабкість інститутів за обставин розширення цих умов стала

тим фактором, у межах якого відбулося:

– суттєве збільшення масштабів тіньової економіки;

– падіння частки державних доходів у ВВП;

– невиконання державами (у т. ч. Україною) зобов'язань щодо перерозподілу матеріальних благ;

– накопичення неплатежів по заробітній платі;

– корупціоналізація системи державного управління тощо.

Яскравим прикладом застосування дієвих стимуляційних подекуди жорстких методів і заходів під часреформування економіки при збереженні сильних важелів влади є досвід Китаю та В'єтнаму, що зуміли досягти вражаючих результатів у реформуванні [112–113]. У сучасних умовах державне регулювання економіки України є складовою частиною суспільного відтворення [17]. Воно передбачає вирішення низки різновекторних завдань, а саме:

– стимулювання економічного зростання;

– регулювання рівня зайнятості населення та міграційних процесів;

– заохочення прогресивних зрушень у галузевій і регіональній структурі економіки;

– підтримка вітчизняного експорту;

– розвиток інвестиційного клімату;

– податкове послаблення тощо.

Окреслені напрямки, форми, масштаби державного регулювання економіки визначаються характером і гостротою економічних та соціальних проблем в тій чи іншій країні в конкретний проміжок часу. Стабільність й ефективність владної вертикалі – це важливі її складові належного розвитку за будь-яких обставин, але в періоди глибоких соціально-політичних і економічних трансформацій вони набувають особливої значущості [296].

Що стосується України, то в ній соціально-економічні перетворення відбуваються в умовах протистояння різних протиборчих сил і зацікавлених груп при одночасному ослабленні інститутів державної влади. Сама влада і

сфера прийняття політичних рішень виявилися площиною запеклого політичного й адміністративно-управлінського протистояння державних і приватних інтересів, що підриває як дієздатність влади, так і її легітимність, що формується населенням. Непоодинокими є також випадки, коли влада вдається до прийняття свідомо нездійсненних або неактуальних правових документів, що є однією з умов суспільно-політичної нестабільності. Допомогти у вирішенні цього питання може активне використання новітніх технологій (тобто розвиток діджиталізації), що покликані забезпечити прозорість і відкритість влади. Представники шкіл інституціоналізму слушно зазначають, що необхідність державного регулювання соціально-економічного розвитку на всіх рівнях управління значною мірою зумовлена недосконалістю ринкового механізму і його неспроможністю вирішувати сучасні проблеми розвитку як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному рівнях [296].

У продовження відзначимо, що однією з головних проблем управління у сфері соціального розвитку на всіх рівня в умовах ринкової економіки та діджиталізаціїє створення дієвої системи громадського контролю, яка має моніторити стан реалізації такого управління на місцевому, регіональному й загальнодержавному рівнях. За цих умов діджиталізація виступає тим фактором, що забезпечує, з одного боку, упровадження принципу прозорості та відкритості влади. А з другого – розвиток інституційного середовища (системи) державного регулювання соціально-економічної сфери як категорії ідеального порядку, що повинна відповідати таким критеріям:

– бути демократичною, спрямованою на досягнення бажаних результатів;

– володіти достатньою силою впливу;

– бути структурованою та зрозумілою;

– використовувати систему соціально-психологічних мотивацій;

– бути адаптованою;

– стимулювати прогресивний розвиток, тобто використання новітніх

технологій у найважливіших сферах суспільного життя.

Отже, ключова вимога, яка пред'являється до інститутів механізму державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків і актуалізації діджиталізації, його економічної самостійності, полягає в тому, що всі складові елементи цього механізму в сукупності повинні сприяти формуванню ринкової системи, що забезпечує зростання ефективності виробництва, збалансованості попиту і пропозиції, підвищення якості товарів і послуг [151; 296]. Становлення інститутів механізму державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків і актуалізації діджиталізації покликано забезпечити становлення ринкової системи, що відбувається в умовах, які охоплюють низку перепон на цьому шляху. Серед цих перепон можна виокремити такі:

– по-перше – ринкова система України характеризується несформованими ринками праці, капіталу, землі, що веде до циклу проблем і наслідків, а саме: неможливою є аплікація механізмів державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків і актуалізації діджиталізації, які (механізми) використовуються в країнах з розвиненою економікою та рівноважними ринками, де співвідношення між попитом і пропозицією встановлюються переважно за допомогою механізму саморегулювання, елементи якого мають економічним характером; нестабільність ринку неминуче викликає інфляційні процеси й їх поступальний розвиток, що у свою чергу зумовлює відтік капіталу з інвестиційної сфери;

– по-друге – при розробці інститутів механізму державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків і актуалізації діджиталізації під час розвитку ринкових відносин необхідно враховувати високу адаптованість економіки більшості регіонів України до адміністративно-розподільчих відносин у силу дії низки об'єктивних причин, що зумовлені виробничою структурою, транспортною недоступністю тощо як у північній частині України, так і в багатьох населених пунктах інших її

територій. Для обслуговування цих районів десятиліттями створювалася державна транспортно-торгово-постачальна система, що забезпечує розвиток економіки та проживання людей. Інституційні основи управління на регіональному та місцевому рівнях включають правові, економічні та організаційні форми впливу на процес соціально-економічного розвитку в умовах таких ризиків:

– пряма участь у розвитку інфраструктури регіону за допомогою прямого бюджетного фінансування, освіти та використання позабюджетних коштів і фондів, випуску позик та ін.;

– установлення пільг виробникам, які працюють на насичення внутрішнього ринку;

– різна правова та фінансова підтримка підприємців, що беруть участь у розвитку агропромислового комплексу та забезпечують наповнення ринку споживчих товарів, і, перш за все, продовольчих тощо.

Одним з елементів, що підвищують ефективність державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків і актуалізації діджиталізації є структури, що охоплюють різні інститути, а саме: закони, правила гри, певні кодекси поведінки, типи відносин і зв'язки. Створення інституційного середовища в Україні загалом і її регіонах зокрема становить підґрунтя для виникнення проблем формування цивілізованих мотивацій поведінки людини адекватних умов ринкової економіки, що набувають пріоритетного значення.

Державні та громадські інститути набувають особливого значення в процесах формування інституційного середовища й побудови цивілізованої ринкової економічної системи, як в окремих регіонах України, так і в масштабах всієї держави. Інституційний розвиток економіки регіону відбувається під впливом взаємодії між інститутами й організаціями (інститути визначають «правила гри»; організації – «гравців»). Нові інститути з'являються тоді, коли з'являються нові можливості отримання прибутку, яка не може бути отримана в уже існуючому інституційному

середовищі (системі). Перспективним способом підвищення ефективності державного регулювання є використання ринкових принципів і механізмів в діяльності регіональних органів влади. У цьому контексті можна виокремити декілька напрямків інституціональної реалізації влади:

– вдаватися до аукціонів як при закупівлі товарів і послуг, так і при розподілі суспільних ресурсів;

– укладати контракти на здійснення значної частини функцій, які раніше виконувалися державою;

– використовувати методи оплати виконаної роботи й аутсорсингу тільки в залежності від досягнутих результатів навіть у випадках, коли укладання контрактів не представляється можливим або бажаним;

– орієнтуватися на ринкову інформацію, наприклад, держава може покладатися на ринкові оцінки при здійсненні закупівель або використовувати інформацію про ставки відсотка по заборгованості за банківськими позиками для визначення відповідності величини премії за ризик при страхуванні депозитів тощо.

Отже, створення інституційного середовища державного регулювання соціально-економічним розвитком в умовах ризиків й актуалізації діджиталізаційв Україні та в її регіонах, проблеми формування цивілізованих мотивацій поведінки людини, адекватних умовам ринкової економіки, набувають пріоритетного значення. Державні й громадські інститути набувають особливого значення в процесах формування інституційного діджиталізованого середовища та побудови цивілізованої ринкової економічної системи в масштабах усієї держави.

Інституційне середовище, що виступає інтелектуальним результатом відтворювальної діяльності людей, суспільств і держав, формує відповідні трансакційні відносини, які в підсумку впливають на трансакційні витрати життєдіяльності людей. Високий рівень людських, демократичних відносин у суспільстві передбачає наявність розвинених, обґрунтованих і погоджених із законами трансакційних відносин і витрат. Важливим є те, що вони мають

зростаючу за своєю складністю інтелектуальну природу, але матеріалізуються в кінцевому підсумку в добробуті та тривалості життя громадян, безпеки їх суспільної життєдіяльності й створенні основ сталого розвитку. Для економіки України на сучасному етапі її функціонування першочерговим завданням є створення подібних демократичних тенденцій щодо упровадження е-урядування та діджиталізації, а точніше, елементів цифрової економіки й економічної демократії, які згодом зможуть сформувати її стійку систему [147; 150]. Одним з таких елементів є штучний інтелект. Він є визначальним напрямком демократизації відносин власності в реформованій вітчизняній економіці, підвищити результативність якої має зниження вад ринку та влади (про це ще зазначав учений Л. Пал [133]).

Розвиток е-урядування та цифрової економіки може бути зреалізовано в таких основних напрямках:

– створення інституційного середовища для рівноправного існування і розвитку різних форм власності;

– освітній, медичній та іншій сферах, що мають передбачати збалансоване використання різних форм власності, які знімають гостроту протиріч між власником і не власником у процесі виробництва певних товарів і послуг, а також розподілу різних благ;

– формування у вітчизняній економіці «відповідальної» системи приватної власності, що долучається до процесів публічного та державного партнерства з метою забезпечення розвитку суспільства;

– формування також системи соціального партнерства;

– створення економічної зацікавленості в наділення працівників власністю і розвитку на підприємствах робочої власності, створення фірм на принципах з'єднання праці і капіталу;

– збільшення числа суб'єктів одного об'єкта власності і делегування частини прав власності не власникам (працівникам або їхнім професійним організаціям, органам місцевого самоврядування, довірчим організаціям, ОСББ та ін.) [150].

Перехід до сталого розвитку України в цілому можливий тільки в тому випадку, якщо буде забезпечено сталий розвиток всіх її регіонів та ключових сфер, що забезпечують цей розвиток – соціальної й економічної. Це передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів, що зумовлює необхідність розробки й реалізації програм переходу до сталого розвитку для кожного регіону, а також подальшої інтеграції цих програм при розробці державної політики в галузі сталого розвитку в умовах ризиків.

Проблеми, які вирішуються в кожному регіоні України, у значній мірі повинні відповідати загальнодержавним завданням, але при цьому необхідне врахування місцевих особливостей, що передбачає, таке:

1) формування регіонального господарського механізму, що регулює соціально-економічний розвиток, у тому числі природокористування та антропогенний вплив на навколишнє середовище;

2) виконання природоохоронних заходів на територіях міст та інших населених пунктах, у приміських зонах, включаючи їх санітарне очищення, рекультивацію земель, озеленення та благоустрій;

3) здійснення заходів з оздоровлення населення, розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя;

4) розвиток сільського господарства на основі екологічно прогресивних агротехнологій, що пристосовуються до місцевих умов;

5) реалізація заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та їх охорони від ерозії та забруднення, а також створення системи соціального захисту сільського населення;

6) реконструкцію регіональної промислової системи з урахуванням господарської ємності локальних екосистем;

7) моніторинг міграційних процесів, а також розв’язання питання щодо правового врегулювання питання (переведення його у юридичну площину) щодо використання понять «цифровий робітник», «цифрова економіка», «цифровий роботодавець» тощо [83; 95–97].

Створення ефективних публічних (державних і недержавних) інститутів необхідне для формування дієвої нормативно-правової основи соціально-економічного планування і функціонування ринкових механізмів, а також для проведення цілеспрямованої соціально-економічної і фінансової політики на місцях. При цьому соціально-економічний розвиток держави загалом і регіонів зокрема може реалізовуватися за такими базовим сценаріями:

– інерційним (зі збереженням негативних тенденцій: скорочення обсягів виробництва в окремих галузях економіки з переходом у фазу стагнації стабілізації; випереджаючого зростання проміжного продукту перед кінцевим; поглиблення соціального розшарування та ін.);

– вільного підприємництва (орієнтований на отримання максимального прибутку і виробництво найбільш конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку. У значній мірі цей підхід відображає інтереси підприємців-інвесторів, але в тій чи іншій мірі відповідає й інтересам інших суб'єктів. Вільне підприємництво створює нові робочі місця, задовольняє потрібну суспільства в тій чи іншій продукції, забезпечує суттєві відрахування від прибутку в бюджети всіх рівнів. Зазначений сценарій передбачає максимізацію частки доходів, що спрямовується на розвиток виробництва, і мінімізацію частки доходів, що спрямовується на соціальні потреби, крім зарплати);

– сталого розвитку (під ним розуміється розвиток, що відповідає потребам сучасного періоду, без обмеження можливостей майбутніх поколінь для досягнення їхніх цілей) [147–148].

Зазначені підходи до формування та реалізації механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах ризиків і діджиталізації передбачають низку відмінних рис, а саме:

– інтеграцію природоохоронних аспектів і включення їх у процес розробки та прийняття дієвих управлінських рішень, підвищення результативності природоохоронної політики, введення санкцій і покарання за забруднення навколишнього середовища;

– розширення бази соціально-економічного зростання шляхом стимулювання малого бізнесу і підприємництва;

– участь значної частини населення у підприємницькій діяльності як одного з ключових чинників сталого розвитку;

– максимальну передачу владних повноважень вітчизняного уряду регіональним органам державної влади і місцевого самоврядування як найважливішого інструменту вирішення всіх завдань, пов'язаних із розвитком території;

– можливість регіонів самостійно визначати цілі соціально-економічного розвитку, що має бути забезпечено виваженими ресурсними можливостями і механізмами.

Реформування державного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах ризиків і діджиталізації повинно обов'язково супроводжуватися змінами в системі публічних інститутів, причому саме зміни неформальних норм поведінки людей підтримують дію нових законів. Розвиваються ці інститути внаслідок зміни парадигми суспільного розвитку та вибору більш ефективного методу господарювання. У межах цього дослідження дотримуємося позиції, що передбачає застосування парадигмального підходу, за яким у державі та її регіонах важливе формування розвиненого, прогнозованого й адаптивного інституційного середовища. Цей процес має підсилюватися врахуванням положень ризик-менеджменту та синергетичного розвитку явищ і процесів у державі та суспільстві, які постійно знаходяться під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Наразі та в найближчій перспективі серед них визначальне місце буде займати діджиталізація всіх сфер суспільного життя, яка визначає пов’язані із цим ризики. У даному контексті важливим є їх вчасне прогнозування з метою унеможливлення трансформації у загрози та кризи. Відтак, формування та функціонування системи державного регулювання соціально-економічного розвитку за цих умов передбачає використання як формальних, так і неформальних публічних інститутів у межах взаємодії

тріади держава – бізнес – суспільство (див. праці Е. Дюркгейма [215; 216]). Модель такої взаємодії представлена на рис. 5.3.

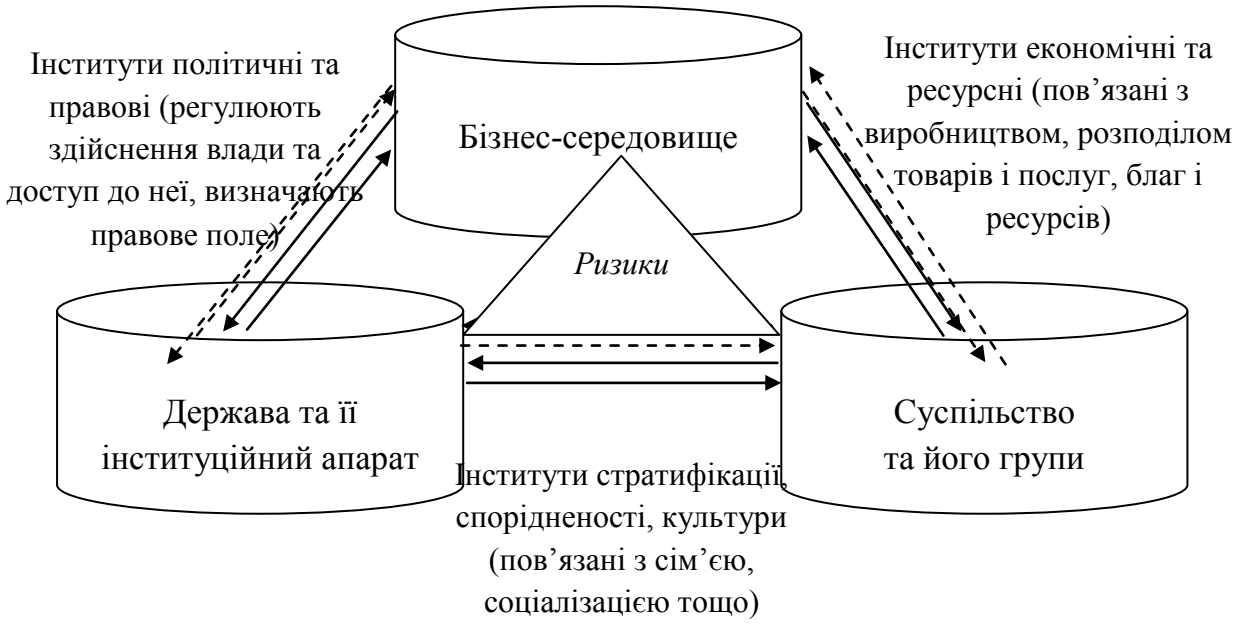

Рис. 5.3. Взаємодія держави, бізнес-спільноти та суспільства в межах забезпечення регулювання соціально-економічними ризиками

Джерело: складено на підставі [148 , с. 77]

На представленому рисунку суцільними лініями представлено взаємодію у формі формальних публічних інститутів, зірочками – у форматі неформальних публічних інститутів, і переривчастою лінією – у формі примусу. Держава в рамках забезпечення державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації реалізує як непрямий вплив на бізнес, що виражається у формі створення необхідного правового поля функціонування бізнес структур, що зобов'язує, з одного боку, представників бізнесу здійснювати заходи щодо забезпечують зниження негативних соціально-економічних ризиків. А з другого –надає рекомендації цим структурам щодо вживання ними відповідних заходів, спрямованих на використання ризиків і переведення їх у площину можливостей для соціально-економічного розвитку держави та суспільства.

Крім того, можливий прямий державний вплив у формі примусу, що реалізується в разі, якщо бізнес-спільнота не дотримується встановлених правил належного функціонування [48; 89; 92].

Варто відзначити, що бізнес-середовище, у свою чергу, також може здійснювати прямий вплив у формі ініціативної діяльності, спрямованої на прийняття державними органами нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію соціально-економічних ризиків. Крім того, дане співтовариство використовує непрямі методи впливу на державу, формуючи сприятливе або, навпаки, несприятливе середовище для впровадження процедур ризик-менеджменту у сфері свого впливу [174; 270].

Аналогічно ситуації з бізнесом, державні органи можуть здійснювати формальний і примусовий вплив на суспільство, спрямований на впровадження процедур ризик-менеджменту, прописаних у рамках соціально-економічної політики держави та регіону на даному рівні. Суспільство та його групи, у свою чергу, можуть здійснювати вплив на державу в межах інститутів суспільного договору, забезпечуючи прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію ризиків домогосподарств (прикладом може служити внесення змін до закону про туризм, якими передбачено обов'язкове страхування відповідальності туроператорів і встановлення вимоги щодо розміру їх статутного фонду, які були прийняті під тиском населення для захисту їхніх прав) [147].

Взаємовідносини суспільства та бізнес-середовища в межах регулювання соціально-економічними ризиками виникають у першу чергу на формальній основі, тобто за допомогою формування публічних інститутів, покликаних забезпечити прозорість їх діяльності один для одного з точки зору надання вичерпної інформації про ризики (прикладом може бути інститут рейтингових агентств). Бізнес-середовище використовує неформальні (непрямі) методи впливу на суспільство, формуючи думку про необхідність використання інструментів регулювання соціально-економічних ризиків, у той час як соціум та його групи, спираючись на

інститут захисту прав споживачів, можуть чинити примусовий вплив на бізнес-співтовариство в частині застосованих заходів щодо впровадження ризик-менеджменту.

Погоджуємося з науковцями, які слушно зазначають, що державні та недержавні інститути мають ураховувати вагомість наукових принципів при зрушеннях у державі. Вони можуть бути позитивними та негативними, а тому повинні бути передбачуваними. На сьогодні такі зрушення зумовлює діджиталізація, яка передбачає впровадження програм і алгоритмів штучного інтелекту,. тому важливо спрогнозувати напрямки її розвитку. В Україні розроблено та схвалено Концепцію використання штучного інтелекту в найважливіших сферах суспільного життя [131]. Серед них визначені такі: економіка, бізнес, освіта, система державного управління, правозахисна сфера та ін. Зазначені сфери становлять об’єкт нашого дослідження, тому детальніше зупинимося на окресленні шляхів упровадження штучног інтелекту й інструментів його державного регулювання, а, відтак, інститутів, що застосовують ці інструменти.

Концепція використання штучного інтелекту в найважливіших сферах суспільного життя [там само] визначає, що з огляду на перспективність розвитку штучного інтелекту та повсюдність його використання у вітчизняній системі державного управління слід провести реформаційні заходи, які мають стосуватися, зокрема вдосконалення її структури. Власне кажучи, йдеться про необхідність створення окремої інституції (органу), покликаного контролювати стан упровадження штучного інтелекту у вищезазначені сфери суспільної життєдіяльності.

Аналізуючи дану пропозицію та низку чинних правових документів у сфері розвитку діджиталізації, можемо зауважити таке: не зовсім слушним є створення нової інституції у сфері контролю за використанням штучного інтелекту. На підтвердження можемо зазначити, що актуальним завданням України за сучасних складних умов її функціонування є вихід з соціально-

політичної та фінансово-економічної кризи.

Крім того, останні нормативно-правові акти щодо оптимізації системи державної влади вказують на важливість зменшення кількості управлінського апарату та витрат на його утримання. При цьому немає єдиного розуміння щодо статусу інституції, яку пропонують створити для нагляду за впровадженням штучного інтелекту (чи вона буде дорадчою, чи консультативно-дорадчою, чи ЦОВВ тощо).

Зважаючи на це, уважаємо, що логічним буде розширення повноважень інституції, що вже функціонує в аналізованій сфері, – Міністерства цифрової трансформації України. Апріорі до його компетенції належить ця сфера, яка набирає актуальності через повсюдність упровадження (див. Положення про Міністерство цифрової трансформації України від 2019 р. [131, пп. 1 п. 1]).

У цьому контексті варто вказати на декілька аспектів, по-перше, на важливість обґрунтування місця та ролі Мінцифри у системі державного регулювання соціально-економічних ризиків (рис. 5.4). А по-друге, на актуальність інкорпорації правових документів у сфері діджиталізації з метою забезпечення соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

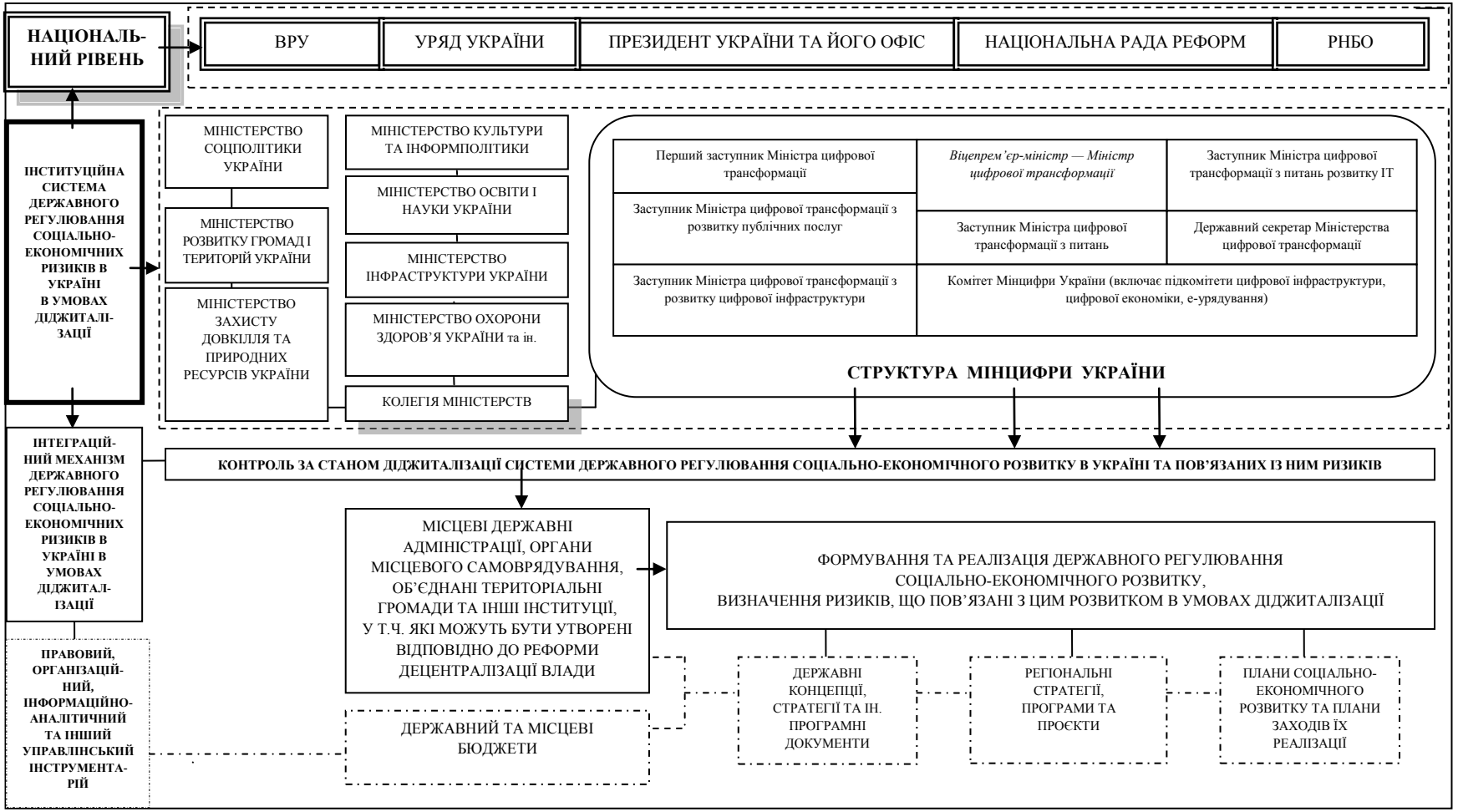

Рис. 5.4. Місцета роль Мінцифри України та його структурних підрозділів в умовах діджиталізації

Джерело: авторська розробка

Запропоноване розширення повноважень Мінцифри сутнісно не змінює її компетенцію, навпаки, забезпечує повну відповідність механізму та суб'єкта реалізації державного регулювання його об'єкту. Це у свою чергу забезпечує дотримання загальних і спеціальних принципів державного управління (див. праці Н. Мельтюхової, О. Мордвінова та ін. [102; 115]).

За умови врахування авторських пропозицій щодо розширення повноважень Мінцифри дана державна інституція продовжуватиме залишатися центральним органом виконавчої влади (ЦОВВ), діяльність якого спрямовується і координується Урядом України. Цей орган й надалі продовжуватиме поширювати свою дію на центральному та регіональному рівнях. Проте відповідно до авторських пропозицій на Мінцифри покладається також обов'язок щодо впровадження інтегрального механізму державного регулювання соціально-економічних ризиків. Цей комплексний механізм включає заходи, спрямовані, з одного боку, на підвищення результативності діяльності інших суб'єктів державного управління, а з другого – забезпечення розвитку його об'єкта, тобто тих сфер суспільної життєдіяльності, які визначені як пріоритетні для діджиталізації (див. Концепцію впровадження штучного інтелекту [131]). З огляду на це можемо підкреслити, що авторські пропозиції безпосередньо враховують вищевказані такі наукові державно-управлінські принципи, як науковості, системності, відповідності суб'єкта управління його об'єктові, раціональності, оптимальності, результативності, публічності тощо. Науково обґрунтоване врахування цих принципів у свою чергу забезпечує їх практичну реалізацію, особливо відповідність суб'єктного й об'єктного складу системи державного управління, а також підвищення його результативності та виваженості. Крім того, підкреслимо, що запропонований інтеграційний механізм державного передбачає інкорпорацію правового, організаційного, фінансово-економічного, інформаційно-аналітичного та іншого інструментарію (див. рис. 5.4).

У продовження відзначимо, що необхідна, зокрема, інкорпорація

ресурсів державних і місцевих бюджетів, кадрового потенціалу, а також систематизація низки нормативно-правових документів, а саме:

1) прийнятої Концепції використання штучного інтелекту в усі сфери суспільної життєдіяльності України;

2) указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (2010 р.);

3) постанови КМУ «Положення про Міністерство цифрової трансформації України» (2019 р.) [131] тощо.

До цих правових документів варто включити положення, що передбачає закріплення за Мінцифрою повноваження щодо здійснення ним єдиного на системній основі моніторингу стану діджиталізації державного регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Це уточнення повноважень Мінцифри слід зробити, зокрема, у п. 1, 3, 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України [там само].

При цьому підкреслимо, що в межах авторських пропозицій доводиться необхідність не створення нових комітетів чи структурних підрозділів Мінцифри, а збереження його сучасної структури. В її межах комітет Мінцифри та його підкомітети опікуватимуться вирішенням питань за вищенаведеними напрямками, але повинні бути дещо зміщені акценти в їхній реалізації, а саме: у бік організаційно-адміністративного, інформаційного, ресурсного й управлінського забезпечення. Воно у свою чергу передбачає, насамперед, надання консультацій і здійснення прогнозування та моніторингу стану діджталізації державного регулювання соціально-економічного розвитку та ризиків, які із ним пов’язані. Зважаючи на це, уважаємо за доцільне ще раз закцентувати увагу на врахуванні в дисертаційному дослідженні такого важливого державно-управлінського принципу, як раціональності, що у свою чергу передбачає виважене використання наявної ресурсної бази – кадрової, інформаційної, фінансової та матеріально-технічної. Адже в авторському дослідженні доводиться необхідність використання наявного функціонального та ресурсного

потенціалу Мінцифри з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та діджиталізації України, а, відтак, повсюдності впровадження на її теренах технологій штучного інтелекту. Таке використання наявної організаційно-функціональної будови Мінцифри України дозволить системно, вчасно та виважено коригувати державну соціально-економічну політику на макро- і мікрорівнях, визначаючи пов’язані з нею ризики [117; 151].

Отже, для формування дієвої соціально-економічної політики держави та її регіонів на основі розвитку інституційної системи державного регулювання соціально-економічних ризиків необхідно враховувати всі описані способи взаємного дихотомічного впливу політик, регулювання, ризиків і діджиталізації. На сучасному етапі дослідження представляється доцільним розглянути перспективні напрямки функціонування механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в Україні в умовах діджиталізації, тобто з позиції прогнозування її актуалізації та шляхів упровадження.

5.3. Перспективні напрямки діджиталізації в системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України

Аналіз нормативно-правового, організаційного та методичного забезпечення державного регулювання соціально-економічних ризиків України дає змогу стверджувати, що наявна стратегія сталого розвитку України містить досить чітко пророблений комплекс заходів щодо досягненняокресленої основної мети, але вдосконалення потребують тільки механізми реалізації. З огляду на це окремого детального розгляду вимагає закріплений комплекс заходів державної соціально-економічної політики, а також аналіз можливостей їх реалізації в урахуванням запропонованих в роботі механізмів державного впливу з позиції визначення пов’язаних із

нею ризиків, зокрема розвитку діджиталізації.

Стратегії соціально-економічного розвитку розвинених країн базуються на оптимальному позиціонуванні ролі держави як регулятора соціально-економічних процесів і комплексному визначенні загроз цих процесів. В Україні законодавець прагне враховувати цю загально світову тенденцію. Свідченням цього є Закон України «Про засади державної регіональної політики України» [131], що визначає таке: основною метою даної політики є впровадження гідного рівня життя населення відповідно до європейських стандартів.

Отже, необхідним є формування стратегії об'єднання цілей і ресурсів соціально-економічного розвитку як потенціалу довгострокового зростання держави загалом і її регіонів зокрема. Ця теза становить підґрунтя для розробки загальнодержавної програми та прогнозу соціально-економічного розвитку України на період до 2030 року. Місією органів державної влади України в цьому контексті є забезпечення соціально-економічної самодостатності держави й окремих її регіонів в умовах ризиків. Відтак, головною метою вищезазначеної програми та прогнозу є забезпечення якості життя населення України на рівні не нижче нормативного. Індикатор якості життя визначається сукупністю параметрів, що характеризують такі процеси:

– доходи громадян;

– тривалість життя

– забезпеченість житлом;

– рівень освіти;

– забезпеченість соціальною інфраструктурою;

– рівень злочинності

– співвідношення рівнів смертності й народжуваності;

– рівень довіри до влади тощо.

Як відомо, до поширення пандемії COVID-19 значення цього параметра якості життя складало 0,705 [296]. До 2030 року планувалося його

підвищення до нормативного рівня «1». З метою унеможливлення значної поляризації населення за цим індикатором, до 2030 року повинні бути досягнуті такі параметри:

– число малозабезпечених громадян не повинно становити більше 7%;

– інфраструктурна забезпеченість соціальної сфери має бути на рівні нормативної;

– забезпеченість житлом (кв. м загальної площі) має бути не нижчого від нормативно закріпленої;

– число об’єднаних територіальних громад і муніципальних утворень, що не забезпечують фінансування закріплених витратних повноважень за рахунок власних доходів без урахування коштів, повинно становити не більше 30% (до 2015 року цей показник становив не більше 15%);

– середня тривалість життя повинна становити понад 70 років, а у 2030 році – понад 75 років(див. [233]) тощо.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні напрямки діяльності Уряду України у сфері соціально-економічного розвитку нашої держави на період до 2030 рокуможуть бути такі:

– структурні зміни в економіці;

– зниження рівня корупції;

– забезпечення рівня економічної самодостатності громадян, їх сімей, господарюючих суб'єктів, територіальних утворень;

– забезпечення енергетичної безпеки;

– забезпечення взаємодії органів влади всіх рівнів у зв'язку з наявністю потенційних загроз і ризиків в соціально-економічній, екологічній, інформаційній та ін. сферах;

– подальша інтеграція України в європейський і євроатлантичний простір та ін.

Нижче наведено основні завдання, які необхідно буде вирішити Україні для досягнення поставленої мети на основі досягнення рівня валового внутрішнього та регіонального продукту, достатнього для

вирішення поставлених завдань. У сфері державного управління в економіці мають будуть посилені акценти щодо публічно-приватного партнерства, тобто створення системоутворюючих підприємств за участю держави. Держава, як власник, до 2030 року має змінити пріоритети свого соціально-економічного розвитку, зокрема у сфері житлово-комунального господарства, медицини, освіти, сільського господарства та ін. Крім того, за прогнозними оцінками, до 2030 року число державних підприємств має становити не більше 10%, а число збиткових підприємств – не більше 15 % (без урахування підприємств, що знаходяться в процесі банкрутства).

Для нашої держави як однієї з найбільш демократичних основними векторами соціально-економічного розвитку можуть бути:

1)розвиток інноваційної й інвестиційної інфраструктури, що забезпечує прогнозні темпи зростання валового внутрішнього та регіонального продукту (ВВП і ВРП), частки інноваційної продукції в складі ВВП і ВРП (щорічне зростання не менше 2%), збільшення частки ВВП і ВРП від підприємницької діяльності малого та середнього бізнесу (не менше 30% в 2030 році і 37% в 2035 році). Щороку (до 2030 р.) мають створюватися не менше 7 технопарків та індустріальних парків із загальним обсягом доданої вартості близько 2-х млрд. грн. на рік [48];

2) забезпечення ефективної діяльності органів державної влади. До 2030 року результати оцінки їх діяльності повинні бути включені в реєстр публічних інформаційних ресурсів;

3) чіткий розподіл повноважень виконавчих органів державної влади і органів місцевого самоврядування в частині виконання державних повноважень, що знаходяться у віданні місцевих органів влади;

4) створення умов для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. У 2025 році мають бути розроблені в повному обсязі всі необхідні для завершення нормативні правові акти у сфері децентралізації влади України, що забезпечують функціонування муніципальних утворень;

5) забезпечення виконання основних державних соціальних гарантій;

6) оптимізація державних витрат;

7) створення системних основ взаємовідносин суспільства й органів державної влади, спрямованих на попередження всіх форм прояву корупції;

8) забезпечення рівня оплати праці найманим працівникам організацій, бюджетних установ, що знаходяться у віданні держави, що забезпечує рівень життя вищий за межу бідності;

9) розробка і введення в дію адміністративних регламентів;

10) державна підтримка товаровиробників у вигляді кредитів, лізингу, державного замовлення на виробництво і поставку товарів і послуг для державних потреб, участі в інвестиційних проектах, просування товарної продукції системоутворюючих підприємств України на міжнародні ринки.

У реальному секторі економіки пріоритетними напрямками розвитку України з позиції визначення його ризиків можна виокремити такі:

– підтримка «сильних» товаровиробників, які виробляють товари-лідери, до яких відносяться продукція переробки нафти (шини, поліетилен, каучук та ін.), а також авіатехніка,автомобіле будування, вироблення продукції деревообробки;

– розвиток міжгалузевих кластерів;

– розвиток сфери туризму, сфери-ІТ та інших суміжних сфер.

Успіх перетворень, що проводяться в державі, залежить від підтримки їх з боку населення та різними групами еліт. У цьому контексті надзвичайно важливо забезпечити баланс інтересів між трьома основними суб'єктами– державою, бізнесом і населенням (див. рис. 5.3). При цьому слід мати на увазі, що з 2020-2021 рр. в Україні має почати функціонувати оновлена система публічного управління (див. етапи реформи децентралізації влади [55.]). До кола питань, вирішення яких стане компетенцією органів місцевого самоврядування, крім питань місцевого значення увійдуть окремі державні повноваження. З огляду на це відповідно до чинного законодавства України органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, тим більше стає важливим створення

ефективної системи спільного управління, взаємодії цих типів влади. У зв'язку з цим з 2014 року в рамках реформи децентралізації владиє модернізована система взаємини виконавчих органів влади з місцевими органами [там само].

Основні принципиисучасної модернізації влади в Україні в межах децентралізації забезпечуються тими ж, що і при реалізації першого етапу реформування у 2014-2019 рр., а саме:

– перехід на функціональний тип управління;

– введення системи адміністративних регламентів;

– висновок з органів виконавчої влади функцій, які не є функціями державного управління;

– оптимізація кількості органів виконавчої влади та кількості працюючих в них;

– підвищення за рахунок цього рівня оплати праці державних цивільних службовців України;

– публічність діяльності органів державної влади, що буде забезпечено публікацією результатів діючої сьогодні системи державного замовлення на управління.

Незважаючи на стабільне зростання основних показників роботи виробничого сектора в Україні в даний час є значні проблеми та ризики, від системного визначення яких залежить подальший соціально-економічний розвиток держави, а значить, стабільність економіки та рівень життя населення. Основними серед них можна вказати такі:

1. Зміни в податковому та бюджетному законодавстві зумовлюють значне скорочення дохідної частини бюджету держави. У зв'язку з цим в умовах недостатності дохідних джерел першочерговим завданням є розширення бази оподаткування за рахунок збільшення випуску високорентабельної продукції й освоєння виробництва нової конкурентоспроможної продукції. Крім того, одним із головних завдань на найближчий період, у рамках наданих бюджетних можливостей і

перспектив економічного розвитку, стає прийняття рішень щодо оптимізації бюджетної мережі, розвитку позабюджетних напрямків у галузях соціальної сфери і реформування підприємств у сфері ЖКГ, охорони здоров'я, освіти та інших галузей.

2. З введенням на території України в повному обсязі реформи децентралізації влади мають бути розмежовані дохідні джерела і витратні повноваження між республіканським рівнем влади і органами місцевого самоврядування. Виникає певна проблема з фінансуванням, що склалася на сьогодні в містах і районах соціальної інфраструктури. В окремих населених пунктах соціальна інфраструктура надлишкова і муніципальна освіта будуть не в змозі себе повністю забезпечити. У зв'язку з оптимізацією мережі бюджетних установ найважливішим завданням є визначення механізмів бюджетного вирівнювання муніципальних утворень і об’єднаних територіальних громад.

За даними Державної служби статистики України [132] на її території перебувають близько 650 тис. об'єктів нерухомості, що належать фізичним особам без реєстрації права власності або не мають інвентаризаційної оцінки. Таким чином, виходячи з середньої інвентаризаційної вартості зазначених об'єктів, місцеві бюджети щорічно недоотримують понад 90 млн. рублів податкових доходів.

З метою поповнення дохідної частини місцевих бюджетів необхідно вжити вичерпних заходів до залучення фізичних осіб-власників об'єктів нерухомості до державної реєстрації права власності на дані об'єкти. Для цього слід визначити можливість щодо виділення коштів з місцевих бюджетів для проведення технічної інвентаризації й оформлення права власності фізичних осіб на ці об'єкти.

3. Назрілі зміни в трудовому законодавстві України, що повинні нарешті забезпечити правове врегулювання відносин, базис для виникнення та розвитку яких усе більше становить діджиталізація. Власне кажучи, необхідним є правове визначення та закріплення низки понять, а саме:

«цифровий працівник», «цифровий роботодавець», «цифрова економіка», «цифрові компетентності» тощо.

4. Визначивши стратегічну мету соціально-економічної політики України загалом (адже вона поки що остаточно не визначена через закінчення дії Стратегії сталого розвитку України на період до 2020 р.) як підвищення якості життя населення, необхідно реалізувати заходи щодо підвищення рівня заробітної плати. Від вирішення цієї проблеми залежить реформування галузей соціальної сфери, житлово-комунального господарства та ін. У наявності галузеві диспропорції в рівні оплати праці. Значне занепокоєння викликає рівень заробітної плати працівників бюджетної сфери та у галузі сільського господарства (див. даними Державної служби статистики України [132]).

5. Сьогодні на вітчизняному ринку праці продовжують зберігатися тенденції щодо зростання рівня безробіття, у вирішенні яких іще більшої складності додає поширення пандемії вірусу COVID-19. За інформацією МОП, дана тенденція також посилилася в таких регіонах, як Латинська Америка, Карибський басейн, Центральна Азія й Європа [108]. При цьому втрати в кожному із зазначених регіонів становлять більше 8% (у І кварталі 2021 р.) і 6% (у ІІ кварталі 2021 р.). За даними МОП, у І кварталі 2021 р. загальні втрати робочого часу еквівалентні 140 млн робочих місць, а ІІ кварталі 2021 р. – 127 млн робочих місць[там само]. Такий стан речей засвідчує те, що в кінці І півріччя 2021 року криза все ще буде далека від завершення. Більше того, з огляду на активізацію поширення нових штамів вірусу COVID-19 у травні-червні 2021 р. тенденція до поглиблення кризових соціально-економічних явищ буде зберігатися й надалі. У цьому контексті слушним є зауваження дослідників Фонду Конрада Аденауера, що в епоху діджиталізації переможе той, хто буде змінюватися й мислити масштабно [209].

У продовження підкреслимо, що при цьому важливо, щоб було забезпечено розвиток цифрової освіченості. Як відомо, Мінцифри України

окреслила такі дані щодо її (освіченості) упровадження: до 2024 р. поставлена ціль, що 6 млн. громадян буде залучено до програми розвитку цифрових навичок [1]. Крім того, до 2024 р. Мінцифрою заплановано 100% онлайн-забезпечення всіх публічних послуг, за якими звертаються громадяни та бізнес [там само].

Разом із тим відзначимо, що має місце ситуація, за якої ускладнюється забезпечення цифрової освіченості в Україні. Причини цього стану речей відзначаються як об'єктивним характером, так і суб'єктивним. До перших (об'єктивних) варто віднести: 1) парадигмальністьдіджиталізації, що є новим напрямком розвитку суспільства, який недостатньо вивчений; 2) глобалізацію економіки; 3) недосконаліть вітчизняного правового й організаційного підґрунтя для розвитку цифрових компетентностей; 4) відсутність належного Інтернет покриття в Україні та доступу до нього громадян та ін. Щодо суб'єктивних чинників, які обмежують розвиток діджиталізації, то серед них слід визначити, насамперед, довготривалу відсутність політичної волі на запровадження цих процесів в Україні, а також легітимності, що передбачає небажання самих громадян долучатися до них.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, доцільним є визначення шляхів вирішення проблемних питань, пов'язаних з правовим і організаційним забезпеченням цифрових компетентностей. Як відомо, Уряд України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей, а також план заходів щодо її практичного впровадження. Для цього Кабінетом Міністрів України також затверджено Рамку цифрових компетентностей [209].

Саме держава має монополію на застосування правових засобів щодо визначення особливостей виникнення та розвитку тих чи інших суспільних відносин. Відносини щодо використання цих компетентностей в Україні поки що не визначені належним чином. Причиною цього є новітністьсамої по собі діджиталізації, що є вимогою часу та суспільства, яку необхідно

задовольнити за рахунок встановлення відповідних правових меж. І зреалізувати це може тільки держава в особі її інституцій. Зауважимо, що цією інституцією на сучасному етапі функціонування України є Національне агентство кваліфікацій. Саме на нього покладено обов'язок щодо впровадження рамок професійних цифрових компетентностей. Погоджуємося з фахівцями [там само], що дане впровадження має бути обов'язковою умовою соціально-економічного розвитку України, а не декларативною. Як відомо, одним із повноважень цього Нацагентства є супроводження розвитку Національної рамкикваліфікацій, для чого розроблено Порядок введення та перегляду професійних стандартів. Разом із тим має місце ситуація,. Зам якої відбувається факультативне впроваджувати цифрової освіченості. Звісно, її реалізація не може бути обов'язковою, адже це право кожної людини, а не обов'язок. Проте це значна можливість для активних громадян, які враховують нові інтенції розвитку економіки та суспільства.

Отже, важливим є вчасне врегулювання нових суспільних відносин, учасником яких з часом може бути набагато ширша цільова аудиторія. Власне кажучи, слід унеможливити ситуацію, коли ті чи інші правові норми так і залишаться задекларованими гаслами, що не мають перспектив для впровадження. З огляду на це вважаємо, що з метою його дієвого забезпечення Національне агентство кваліфікацій має більш активно співпрацювати з Мінцифрою. Більше того, як відомо, між зазначеними інституціями підписано відповідний меморандум. Відтак, актуальним питанням для України є дієва інституціональна взаємодія щодо забезпечення цифрової грамотності й економіки. Для цього цифрові компетентності можуть бути включені до структуривідповідного професійного стандарту,що підвищить результативність розвитку України 4.0. Він у свою чергу зумовить соціально-економічні зміни на ринку праці та необхідність прогнозування професійних кваліфікацій щодо застосування цифрових навичок, які з часом можуть стати широко використовуваними,

підкреслимо не обов'язковими для всіх (оскільки інакше будуть обмежені права громадян, які з якихось причин не бажають або можливості набувати такі навички) [151].

6. Повертаючись до умовного плану дослідження, відзначимо, що на сучасному етапі функціонування України фактично відсутня інформація про рівень професійної міграції. Більше того,. Складності ситуації додає той факт, що отримати необхідну інформацію можна через надсилання запиту на доступ до публічної інформації до низки інституцій (Міносвіти, міграційних служб та ін.), а потім шляхом співставлення їхніх даних.

7. Наразі відсутня відповідь на питання чи наявний кадровийпотенціал для реалізації процесів виробництва високотехнологічної продукції, і, в кінцевому підсумку, чи буде змога її реалізувати.

8. Повільно розвивається процес упровадження інноваційної діяльності в усі сфери економіки і соціальної сфери України, що не дозволяє необхідними темпами розвивати виробництво високотехнологічної продукції.

9. Проблеми публічного управління – це проблеми оптимізації системи державного управління, включаючи організаційно-функціональну структуру органів виконавчої влади. Майбутній соціально-економічний розвиток України повинен відбуватися в рамках завершення пакету 62 реформ (започаткованих у 2015 р.). Органи державної влади повинні бути конкурентоспроможними, адже надають низку публічних послуг, соціально орієнтованими та результативно функціонуючими.

10. У сфері охорони навколишнього середовища необхідно знайти рішення такої проблеми, як високий рівень забруднення навколишнього середовища, що зумовлено, у тому числі через системне не ров’язанняекономічних проблем в районах нафтовидобутку, нафтопереробки, нафтохімії тощо.

11. Невисока прибутковість державного майна і землі, у зв'язку з чим потрібні кардинальні зміни в галузі управління державною власністю

України. З цією метою нещодавно було оновлено її земельне законодавство.

12. Особливої уваги потребують проблеми в галузі житлово-комунального господарства, а саме: низька якість надання житлово-комунальних послуг; збитковість галузі в умовах ринкового функціонування; високий рівень зносу житлово-комунальних систем життєзабезпечення населення. Житлово-комунальне господарство є однією з найбільш витратних галузей економіки, що зумовлено не тільки браком коштів, але і незадовільною організацією роботи галузі, застарілою структурою управління. Підприємства житлово комунального господарства працюють не в експлуатаційному, а в аварійному режимі.

13. Підвищення ефективності виробництва промислової продукції, що пов'язане з вирішенням таких проблем у промисловості: низька рентабельність виробництва в ряді галузей; високий рівень зносу основних фондів на окремих підприємствах; недостатня завантаженість виробничих потужностей; висока частка невикористаного майна; висока ресурсомісткість продукції та ін. Наприклад, фізичний знос основних фондів енергосистеми України (близько 70%) є стримуючим фактором розвитку енергетичного комплексу, що має першорядне значення для економічного розвитку республіки.

Додатковим стримуючим фактором розвитку легкої промисловості є проблема просування продукції галузі, з поступовим витісненням ряду найменувань товарів, що ввозяться в Україну. Умежах вирішення питань підвищення якості побутового обслуговування населення, підвищення заробітної плати сільськогосподарським виробникам, підвищення якості та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції необхідно вирішити комплекс проблем розвитку споживчої кооперації, а також щодо забезпечення розвитку міжгалузевих кластерів і системи «наскрізних замовлень» на продукцію сільгосппризначення великими торговими комплексами.

Незважаючи на зростання обсягу інвестицій в основний капітал,

сформувалися темпи явно недостатні для широкомасштабного оновлення та модернізації основних виробничих фондів на базі сучасних технологій в Україні. Створення стабільного інвестиційного клімату в ній пов'язано з вирішенням таких проблем:

– нерозвинені механізми державного протекціонізму стратегічно важливих для України інвестиційних проектів;

– низька привабливість для інвестування, не сировинних секторів економіки, відсутність стимулів для видобувних галузей для вкладення капіталу в інші сектори економіки;

– низька інвестиційна привабливість підприємств:

1) через відсутність бізнес-планів інвестиційних проектів, що представляють інтерес для стратегічних інвесторів, відсутність обов'язкових міжнародних стандартів звітності;

2) через відсутність програм і проектів, спрямованих на підвищення самодостатності підприємств, ефективне використання амортизаційних відрахувань та прибутку на розвиток і реконструкцію виробництва та інших.

З метою вирішення цих проблем соціально-економічна політика України повинна передбачати таке:

1) забезпечення балансу соціально-економічних інтересів різних груп населення;

2) підвищення добробуту громадян і формування економічно активного середнього класу;

3) забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави в цілому;

4) збільшення питомої ваги малого бізнесу в економіці України тощо.

З огляду на це в якості цільових орієнтирів при прогнозуванні результатів реалізації соціально-економічної політики в умовах ризиківможе бути обрано рівень щорічного приросту ВВП та/або ВРП, а також рівень бідності населення України.

У цьому контексті було здійснено відповідне прогнозування, що

проводилося за трьома сценаріями:

1. Песимістичний, що передбачаєобмежене фінансування соціально-економічної політикиУкраїни, або його повне скорочення, що зумовить досягнення цільових соціально-економічних орієнтирів на рівні 45% від бажаних.

2. Найбільш ймовірний, який вимагає реалізації заходів соціально-економічної політикиУкраїни, що відбувається з урахуванням запропонованих у роботі алгоритмів і механізмів. Проте внаслідок того, що їх упровадження вимагає часу, поставлені цільові орієнтири будуть досягнуті на 60-70%.

3. Оптимістичний передбачає реалізацію заходів соціально-економічної політики України, що також відбувається з урахуванням запропонованих у роботі алгоритмів і механізмів, але які впроваджуються послідовно та на системній основі. Це покликанозабезпечити досягнення запланованих цільових показників на 80-100%.

Результати прогнозування за трьома запропонованими сценаріями представлені в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2

Динаміка ВВП та рівня бідності на 2020-2024 рр. (прогноз)

№ з/п	Сценарій і показник	Роки				
		2020	2021	2022	2023	2024
1	ВВП (песимістичний),млн.грн.	774,00	763,16	770,80	793,92	801,86
2	ВВП (найбільш імовірний),млн.грн.	774,00	777,87	801,21	825,24	866,50
3	ВВП (оптимістичний),млн.грн.	777,87	785,65	824,93	882,68	944,46
4	Рівень бідності (песимістичний), %	8,60	8,72	8,68	8,42	8,16
5	Рівень бідності (найбільш імовірний), %	8,60	8,22	7,86	7,51	7,18
6	Рівень бідності (оптимістичний),%	8,56	8,51	8,09	7,28	6,55

Джерело: складено на підставі [132]

З проведених розрахунків видно, що реалізація запропонованих в дослідженні заходів і механізмів може забезпечити підвищення рівня виконання цільових показників соціально-економічного розвитку України за рахунок повноцінної реалізації прийнятої в перспективі відповідної стратегії. Підкреслимо, що вона має бути розроблена з урахуванням наукових засад, зокрема державно-управлінських принципів визначених у роботі вище (системності, раціональності та ін.). При цьому відхилення від цільових показників по ВВП в Україні від діючої програми обумовлені можливою рецесією, що почалася на тлі глобальної економічної кризи через поширення вірусу COVID-19. Відповідний прогнозпредставлено на рис. 5.5.

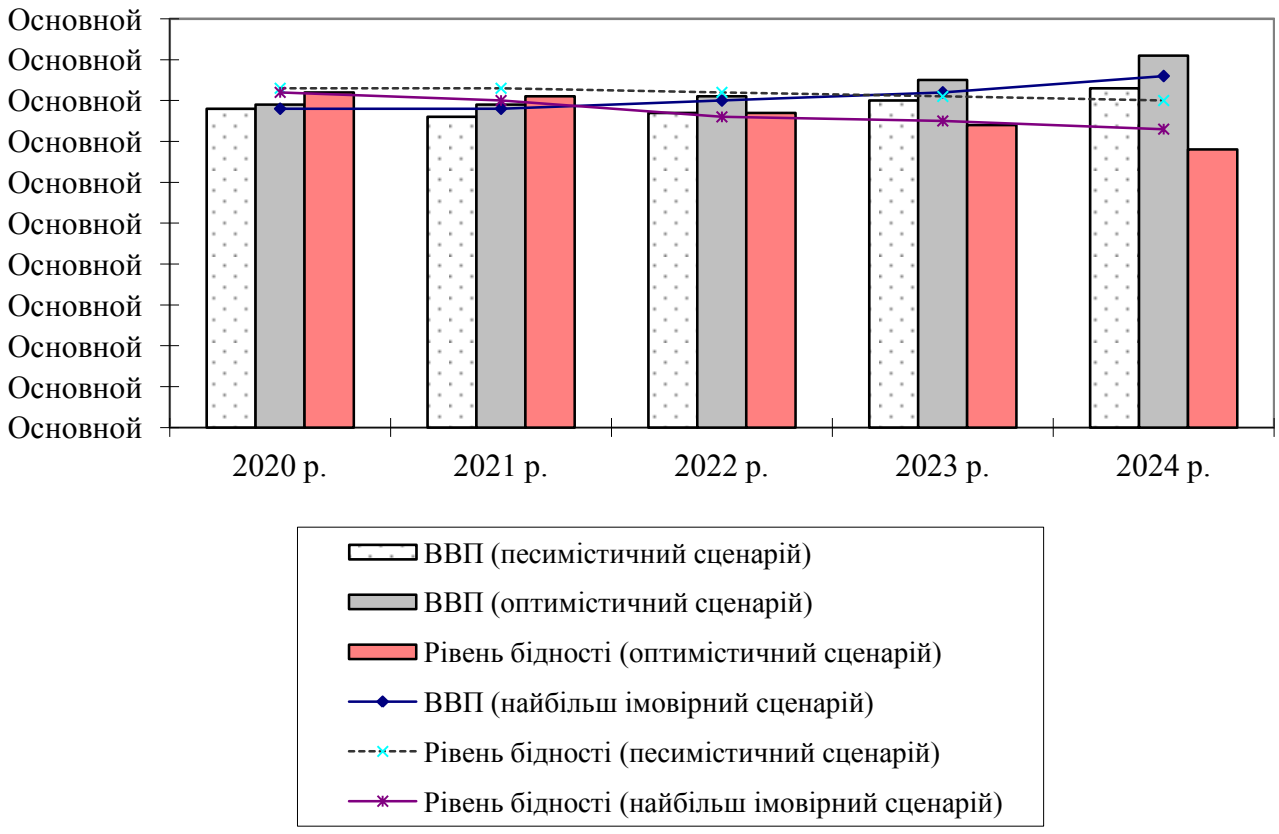

Рис. 5.5. Динаміка ВВП і рівня бідності населення в Україні у 2020-2024 рр.(прогноз)

Джерело: складено на підставі [132]

Отже, отримані результати підтверджують доцільність застосування запропонованих інструментів і алгоритмів ризик-менеджменту в процесі державного регулювання соціально-економічного розвитку та ризиків. Так, до 2024 року їх реалізації при реалізації найбільш ймовірного сценарію ВВП України може зрости на 64,65 млн. грн., у порівнянні з песимістичним сценарієм. Проте важливо також прагнути забезпечення соціально-економічного розвитку України за оптимістичного сценарію, що можливо за умови врахування важливості впровадження діджиталізації, а тому визначення напрямків її розвитку. Власне кажучи, сама по собі діджиталізація може виступити як фактор-каталізатор синергетичного розвитку України та ризик, що потрібно спрямувати у позитивне русло.

Запропоновані методи передбачають аналітично-інформаційне передбачення й оцінювання основних соціально-економічних ризиків (позитивного та негативного характеру) – рівня бідності та ВВП в Україні. Існують й інші ризики, згруповані вище, але ці займають особливе місце серед соціально-економічних ризиків. На цій підставі може бути обґрунтовано здійснення прогнозування перспективної кількості соціально-економічних ризиків України через використання детермінованої моделі регресивного аналізу. Його використання дає змогу визначити, що в перспективі (протягом 2020–2024 рр.) спостерігатиметься поступове збільшення загальної кількості таких ризиків в Україні в умовах діджиталізації. Оцінено достовірність та адекватність побудованого прогнозу за допомогою розрахунку коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,81$).

Висновки до 5 розділу

1. Запропоновано концепт розвитку державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, що передбачає

застосування системного, програмно-цільового, інституціональногота синергетичногопідходів. Вони передбачають дієве функціонування та взаємодію публічних інституцій під час розробки та реалізації комплексу державно-управлінських заходів, пов'язаних із прийняттям науково обґрунтованих стратегій і програм соціально-економічного розвитку, а також моніторинг його ризиків, серед яких діджиталізація займає особливе місце через її актуалізацію та повсюдність упровадження. Аргументовано, що під час розробки та реалізації цих документів необхідне дотримання загальних і спеціальних державно-управлінських принципів (раціональності, науковості, системності, результативності, відповідності суб'єкта впливу його об'єктові та ін.). У цьому контексті визнана доцільність оновлення чинних програм соціально-економічного розвитку України, а також розробка оновленої стратегії сталого її розвитку.

2. Обґрунтовано, щометодологія програмно-цільового планування під часформування державногорегулювання соціально-економічного розвитку України загалом і її регіонів зокрема в умовах ризиківпередбачає реалізацію певних етапів. Ураховуючи загальні положення науки публічного управління щодо планування, визнано, що на першому етапіформування державногорегулювання соціально-економічного розвитку в умовах ризиківвизначається основна мета соціально-економічного розвитку,яка повинна бути досягнута за допомогою реалізації заходів соціально-економічної державної політики. На другому етапі розробляється комплекспідцілей першого рівня, що представляють собою фінансову, інформаційну та ін. ресурснупідціль, а також підцілісоціального розвитку, яким маєвідповідати збалансована структура державного управління. На третьому етапі розробляється комплекс підцілей другого рівня, які забезпечують досягнення основної мети соціально-економічного розвитку за складовими. Нарешті на четвертому етапі формується комплекс заходів щодо досягнення окреслених цілей, що реалізуються органами державної влади та самоврядними інституціями у формі соціально-економічної

державної політики.

Акцентовано, що в умовах макроекономічної та суспільно-політичної нестабільності в Україні реалізація зазначеного комплексу державно-управлінських заходівускладнюєтьсячерез посилення фінансових і тимчасових обмежень, зумовлених поширенням вірусу COVID-19. Зважаючи на це, необхідним є визначення критеріїв, за яким буде проводиться оцінювання найбільш значущих для досягнення основної мети заходів. Доведено, що на сучасному етапі функціонування України такими критеріями можуть бути визнані ВВП і рівень бідності, показники за якими можна підвищити за умови результативного впровадження діджиталізації. У цьому контексті окреслено модель формування ризиків, пов'язаних ізділжиталізацією. Крім того, обґрунтовано здійснення прогнозування перспективної кількості соціально-економічних ризиків України через використання детермінованої моделі регресивного аналізу.

3. Визначеностратегічні та пріоритетні напрямки діджиталізації в системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України, що передбачають використання як формальних, так і неформальних інститутів в рамках взаємодії «держава – бізнес – суспільство». Установлено, що держава в межах забезпечення державного управління цими ризиками здійснює як прямийі непрямий вплив на бізнес-середовище, що виражається у формі прийняття нормативно-правових актів, які дозволяють або зобов'язуютьпредставників бізнесу здійснювати ті чи інші заходи щодо зниження ризиків. Крім того, може здійснюватися державний вплив у формі примусу, якщо бізнес-структури не дотримуються встановлених вимог. Ці структури, у свою чергу, також можуть здійснювати непрямий вплив у формі ініціативної діяльності, спрямованої на прийняття державними органами нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію ризиків соціально-економічного розвитку. Бізнес-структури використовують неформальні інститути впливу на державу, формуючи сприятливе, або, навпаки, несприятливе середовище для впровадження

процедур ризик-менеджменту у сфері свого впливу.

Виявлено, що аналогічно ситуації з бізнесом, державні органи можуть здійснювати прямий і непрямий вплив на суспільство, спрямований на впровадження процедур ризик-менеджменту, окреслених у межах соціально-економічної політики. Соціум, у свою чергу, має змогучинити вплив на державу в межах інститутів суспільного договору, забезпечуючи прийняття легітимних нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію соціально-економічних ризиків (прикладом може служити прийняття закону про обов'язкове страхування відповідальності туроператорів, прийнятий під тиском населення для захисту їхніх прав та ін.). Взаємовідносини суспільства і бізнес-структуру межах управління соціально-економічними ризиками розвиваються за допомогою формування інститутів, покликаних забезпечити прозорість їх діяльності один для одного, з точки зору надання вичерпної інформації про ці ризики (прикладом може бути інститут довіри суспільства). Бізнес-спільнота використовує неформальні інститути впливу на суспільство, формуючи позицію щодо необхідності використання інструментів управління ризиками, у той час як соціум, спираючись на інститут захисту прав споживачів, можечинити примусовий вплив на бізнес у частині застосованих заходів по впровадженню ризик-менеджменту. Аргументовано, що для формування комплексної соціально-економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях на основі управління ризиками доцільним є врахування всіх вищевказаних способів взаємного впливу.

4. Виявлені особливості функціонування інституціональної системи державного регулювання соціально-економічних ризиків в Україні дозволили наполягати на необхідностіпідвищення результативності такого функціонування. У цьому контексті визначено шляхи вдосконалення зазначеної інституціональної системи, серед яких основними є запровадження у вітчизняну практику державного управління комплексного

підходу, що, на відміну від інших дослідницьких рекомендацій, передбачає не створення нової інституції, а використання існуючого потенціалу вже наявних інституцій. Зважаючи на предмет дослідження, обґрунтовано розширення повноважень Міністерства цифрової трансформації України, без зміни при цьому його компетенції. Власне кажучи, доведено, що за сучасних умов актуалізації діджиталізації, активізації впровадження програм штучного інтелекту та зростаючої залежності соціально-економічного розвитку від цих процесів, необхідним є функціонування інтегрованої публічної інституції, яка має враховувати вимоги часу та суспільства. Аналіз обсягу компетенції та повноважень інституцій у сфері діджиталізації та забезпечення сталого розвитку України дозволив стверджувати, що визначальне місце серед цих інституцій займає Мінцифри України. Доведено, що цей ЦОВВ має забезпечувати дотримання загальних і спеціальних державно-управлінських принципів.Наголошено, що МінцифриУкраїни має поширювати свою дію на центральному та регіональному рівнях, що можливо шляхом впровадження комплексного механізму державного регулювання соціально-економічних ризиків.

З метою дієвої реалізації цього механізму запропонована інкорпорація ресурсів державних і місцевих бюджетів, кадрового потенціалу, а також систематизація низки нормативно-правових документів, а саме: 1) прийнятої Концепції використання штучного інтелекту в усі сфери суспільної життєдіяльності України;2) указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (2010 р.); 3) постанови КМУ «Положення про Міністерство цифрової трансформації України» (2019 р.) [131] тощо. Аргументовано до цих правових документів включити положення, що передбачає закріплення за Мінцифрою повноваження щодо здійснення ним єдиного на системній основі моніторингу стану діджиталізації державного регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Це повноваження рекомендовано закріпити, зокрема,

у п. 1, 3, 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України.Перспективним у цьому контексті вбачається також підвищення співпраці Мінцифри України з іншими інституціями, зокрема Національним агентством кваліфікацій.

5. Визначено перспективні напрямки діджиталізації в системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України, що вимагають вирішення низки проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням у цілому сталого розвитку нашої держави та її регіонів. Серед цих напрямків діджиталізації в системі державного регулювання в цій сфері виокремлено такі: 1) удосконалення чинного бюджетного та податкового законодавства України; 2) оновлення її застарілого трудового законодавства ; 3) підвищення якості життя українціві зниження рівня його безробіття; 4) підвищення результативності управління міграційними процесами; 5) забезпечення розвитку інноваційної діяльності в усі сфери економіки України, а також її сфери освіти, науки та ін.; 6) розв'язання проблему галузі житлово-комунального господарства; 7) підвищення ефективності виробництва промислової продукції й раціонального природокористування тощо.Акцентовано, що з метою забезпечення поступального соціально-економічного розвитку України в найближчій перспективі вже сьогодні слід задуматися над цим.

Наполягається, що актуальним завданням для України є дієва інституціональна взаємодія щодо забезпечення діджиталізації всіх сфер суспільної життєдіяльності, економіки та системи державного управління. Зважаючи на це,окреслено вектори співпраці Мінцифри України з такими інституціями [131]:

– Парламентом України (щодоінкорпорації (систематизації) законодавства у сфері діджиталізації (Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, стратегії її сталого розвитку тощо); оновлення

трудового та іншого законодавства з метою правового визначення понять «цифровий роботодавець» і «цифровий працівник», розширення повноважень Мінцифри України, якемає забезпечити повсюдність упровадження діджиталізаціїта ін.);

– Урядом України (внести зміни до розпорядження Кабінету Міністрів Українивід 02.12.2020 р. № 1556-р «Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні» з метою усунення прогалин щодо інституційного забезпечення цього розвитку, а також механізму його моніторингу й оцінювання);

– Національним агентством кваліфікацій(щодо підвищення цифрової грамотності населення та забезпечення включення цифрових компетентностей до структури відповідного професійного стандарту. Це у свою чергу зумовить соціально-економічні зміни на ринку праці та необхідність прогнозування професійних кваліфікацій щодо застосування цифрових навичок, які з часом усе більше набуватимуть актуальності);

– місцевими органами виконавчої владий органами місцевого самоврядування (розробити та прийняти програми соціально-економічного розвитку, які б передбачали прогнозування й оцінювання його ризиків, зокрема із застосуванням регресивного аналізу, здійсненого в межах дисертаційного дослідження) тощо.

6. Отже, розвиток механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в Україні в умовах діджиталізації можливий за умови виваженого застосування визначених підходів – комплексного, програмно-цільового, синергетичного й інституційного, на якісно новій концептуальній основі. В її межах обґрунтовано перспективні напрямки вдосконалення інституціональної системи державного регулювання соціально-економічних ризиків в Україні, з одночасним виокремленням пріоритетних напрямків їхнього оцінювання та коригування з позиції забезпечення розвитку України 4.0.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вирішено актуальну наукову проблему, що полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробленні практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації. Це дозволило сформулювати такі основні теоретичні висновки та практичні рекомендації:

1. Доведено положення про сутність і роль державного регулювання процесу діджиталізації в розвитку управління соціально-економічних систем як:

1) драйверу зростання сучасного суспільства, що забезпечує побудову цифрових бізнес-моделей за допомогою: стимулювання зростання в рамках і за рамками основного бізнесу організації; виявлення і створення нових цифрових моделей бізнесу; забезпечення довгострокової конкурентоспроможності;

2) інструменту підвищення ефективності на основі трансформації операційної моделі бізнесу на цифрові технології за рахунок: оптимізації бізнес-процесів всіх рівнів і скорочення витрат; раціонального використання наявних компетенцій та інфраструктури; перекладу всього ланцюжка створення вартості на цифрові технології і модернізації архітектури IT;

3) базису для проривних інновацій, що є основою створення корпоративного інкубатора і венчурного капіталу шляхом: виявлення перспективних можливостей для зростання в майбутньому; завчасного створення умов для доступу до новітніх, а також додаткових технологій; позиціонування як партнера у довгостроковій перспективі.

2. Визначено концептуальні аспекти теорії цифрової трансформації управління соціально-економічних систем за допомогою аналізу основних

категорій процесів «діджиталізації», а саме те, що цифрову економіку та управління можна розглядати як еволюційний процес розвитку суспільства до нових інформаційних систем, в яких «обмін даними між учасниками процесів у режимі онлайн прийшов на зміну аналоговій взаємодії та зачіпає всі галузі економіки та управління, а також сприяє більш динамічному розвитку держав. Терміни «цифрова економіка», «цифрове суспільство», «цифрове управління» вживаються в сучасних умовах як характеристика рівня розвитку глобальної системи управління на етапі переходу до четвертого технологічного укладу, коли провідною стає тенденція до «автоматизації» інтелектуальних процесів із використанням ІКТ.

Обґрунтована сучасна тенденція появи все нових і нових цифрових інновацій, які важко відстежити й проаналізувати, та можливих сфер їх застосування, а також багаторазове підвищення ймовірності появи проривної технології, яка буде представляти виклики для українського суспільства в умовах жорсткої конкуренції, швидкого старіння технологій, професій, ідей, проникнення Інтернету в усі сфери життя суспільства, все більше залежить від процесів «діджиталізації», які вийшли на новий рівень важливості для сучасних держав. У цих умовах для підтримки конкурентоспроможності систем управління й економіки органам публічного управління та підприємствам необхідно використовувати переваги діджиталізації за всіма можливими напрямками та формами: клієнтський досвід; партнерство та колаборація; робота з даними; впровадження інновацій; HR- стратегія та культура; управління цінністю тощо.

3. Обґрунтовано методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації, що визначають його стратегічність і синергетичність. Вони передбачають, з одного боку, узгодження низки стратегічних документів з метою усунення правової диференціації соціально-

економічних ризиків України в умовах діджиталізації. А з другого – урахування положень синергетики, що може сприяти глибокому пізнанню таких складних, нелінійних, відкритих систем, як суспільство, людина та її діяльність. Акцентується, що під час застосування ідей синергетики стосовно державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації слід враховувати таке обмеження: жодній відкритій системі не можна нав'язувати спосіб поведінки або розвитку, але можна стимулювати обрання одного із закладених у конкретних умовах варіантів-ризиків, розраховуючи не стільки на управлінський, скільки на синергетичний, самокерований процес, а також на непрямі впливи, які співпадають із можливим варіантом-ризиком розвитку. З огляду на це, наполягається, що використання цифрових технологій позначається на формуванні світоглядних, методологічних і синергетичних знань та умінь, тому необхідним є забезпечення «позитивності» ризику й унеможливлення його трансформації в загрози соціально-економічного розвитку України.

4. Здійснено порівняльний аналіз рівня діджиталізації економіки і суспільства за кордоном відповідно до рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності та виявлено таке: 1) рівні розвитку електронного уряду покращилися на глобальному рівні по всіх регіонах і всіх групах доходу, у т.ч., серед країн, які перебувають в особливій ситуації; 2) рівень розвитку електронного уряду повсюдно покращився (спостерігається зростання середнього показника EGDI з 0.55 в 2018 до 0.60 у 2020 році; 34 країни вперше увійшли до групи високого та дуже високого EGDI в 2020 році, ці дві групи тепер складають більшість держав-членів (126 з 193 країн)); 3) наразі всього 8 країн зазнають труднощів із просуванням розвитку електронного уряду і мають низькі показники EGDI (нижче 0.25) – 50 -відсоткове зниження з 2018 року; 4) рівні доходу підтримують, але не визначають повністю прогрес у розвитку електронного уряду; 5) 20 країн із низьким доходом і доходом

нижче середнього домоглися значних успіхів в наданні онлайн-послуг; 6) надання онлайн-послуг розширюється і може дозволити урядам бути більш ефективними, відкритими, прозорими й інклюзивними; 7) розширюються функції національних порталів, через які уряди надають більше інформації громадськості, а також посилюються тенденції щодо надання їй мобільних послуг тощо.

5. Визначено, що прискорення діджиталізації української економіки та суспільства позитивно вплине на продуктивність та соціально-економічне зростання країни, адже це сприятиме зростанню ВВП України через підвищення діджиталізації та продуктивності у різних сферах суспільного життя шляхом розвитку цифрової інфраструктури і покращення доступу до неї, інтеграції цифрових технологій у роботу бізнесу в усіх галузях економічної діяльності, розвитку цифрових навичок та компетенцій громадян, електронного урядування. Поточний рівень цифрового розвитку в Україні значно відстає від середнього рівня в ЄС. Україна також знаходиться позаду нових країн-членів ЄС, що мають нижчий рівень економічного і цифрового розвитку серед країн ЄС. Найнижчі показники України, про які свідчать міжнародні індекси та огляди, стосуються несприятливого регуляторного середовища для цифрових інновацій, відставання у розвитку телекомунікаційної інфраструктури і впровадженні державою цифрових технологій. Саме ці сфери потребують відповідного державного регулювання для покращення позицій України у світових рейтингах, адже цифровий розвиток позитивно впливає на продуктивність праці, зростання ВВП та сприяє зниженню соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

6. Охарактеризовано проблеми та суперечності державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації, що тісно пов’язані з недосконалим регуляторним середовищем, яке є досить обмежувальним та не сприяє соціально-

економічному розвитку країни. Так, для України найбільше бар'єрів пов'язано з транскордонними електронними платежами та розрахунками, захистом прав інтелектуальної власності в інтернеті, транскордонними електронними транзакціями (зокрема, відсутністю механізмів для застосування електронного цифрового підпису в зовнішньоекономічних контрактах, відсутністю взаємного визнання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг між Україною та основними торговельними партнерами тощо), іншими бар'єрами (технічні вимоги щодо використання місцевого програмного забезпечення та криптографії, ін.). Ці регуляторні обмеження значною мірою стримують розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України в європейський та світовий цифровий простір та не сприяють вирішенню внутрішніх проблем і суперечностей державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації.

7. Розкрито модель удосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками України в умовах діджиталізації, що визначає напрямки впливу діджиталізації на соціально-економічні проблеми, процеси й показники в державі та регіонах. Такі напрямки умовно представлені «сліпими зонами», тобто сферами суспільної життєдіяльності, на розвитку яких суттєво позначається діджиталізація. Цей розвиток складно спрогнозувати, але пропонується здійснювати в межах трьох сценаріїв – оптимістичного, найбільш ймовірного та песимістичного. Серед цих «сліпих зон» визначені такі: соціальні ризики в державній та регіональній політиці; ринок праці; міграційні процеси; екологічна стійкість і сталість розвитку країни загалом; її інноваційний розвиток. Пропонується здійснювати вдосконалення механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків в Україні в умовах діджиталізації в межах окреслених напрямків на всіх рівнях управління (макро-, мезо- і мікро).

8. Виокремлено шляхи розвитку механізмів державного

регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, що вимагають вирішення низки проблемних питань, які пов'язані значною мірою із забезпеченням сталого розвитку нашої держави та її регіонів. Із застосуванням положень SWOT-аналізу виокремлено серед цих шляхів такі:

1) удосконалення чинного бюджетного та податкового законодавства України;

2) оновлення її застарілого трудового законодавства;

3) підвищення якості життя українців і зниження рівня його безробіття;

4) підвищення результативності управління міграційними процесами;

5) забезпечення розвитку інноваційної діяльності в усі сфери економіки України, а також її сфери освіти, науки та ін.;

6) розв'язання проблем у галузі житлово-комунального господарства;

7) підвищення ефективності виробництва промислової продукції й раціонального природокористування тощо.

В окремий блок віднесено шляхи розвитку системи державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, серед яких (шляхів) визначальне місце відведено вдосконаленню державної регіональної політики, з метою дієвої реалізації якого розроблено організаційно-методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій і програм розвитку діджиталізації.

9. Запропоновано концепт розвитку механізмів державного регулювання соціально-економічними ризиками в умовах діджиталізації, який передбачає вирішення наукової проблеми щодо підвищення результативності функціонування цих механізмів. Доведено, що воно вимагає застосування науково-теоретичних і практико орієнтованих підходів (комплексного, програмно-цільового, синергетичного й

інституційного). Визначено, що підґрунтя цих підходів становлять загальні та спеціальні державно-управлінські принципи, до яких віднесено принципи науковості, системності, відповідності суб'єкта впливу його об'єктові, раціональності, результативності, публічності тощо. Вони визначають дієве функціонування та взаємодію публічних інституцій щодо реалізації запропонованого комплексу державно-управлінських заходів, пов'язаних із прийняттям науково обґрунтованих стратегій і програм соціально-економічного розвитку, а також моніторингом його ризиків, серед яких діджиталізація займає особливе місце через її актуалізацію та повсюдність упровадження. У цьому контексті визнана доцільність оновлення чинних програм соціально-економічного розвитку України, а також розробка оновленої стратегії сталого її розвитку, що передбачає оцінювання його ризиків.

10. Визначено стратегічні та пріоритетні напрямки діджиталізації в інституційній системі державного регулювання соціально-економічних ризиків України, у межах яких обґрунтовано розширення обсягу повноважень Мінцифри України зі збереженням при цьому її компетенції. Аргументовано, що така інституція має виконувати інтеграційну функцію під час забезпечення системного впровадження штучного інтелекту. Зважаючи на актуальність його використання на сучасному етапі функціонування України, здійснено прогнозування перспективної кількості соціально-економічних ризиків в умовах діджиталізації через використання детермінованої моделі регресивного аналізу (на період 2020–2024 рр.). Систематизовано сфери виникнення цих ризиків, для посилення позитивного характеру яких аргументовано забезпечення розвитку цифрових компетентностей у населення, важливість яких буде з часом збільшуватися відповідно до прогнозу. У цьому контексті наполягається на необхідності дієвої співпраці Мінцифри України з іншими інституціями, а саме:

1) Парламентом України в напрямку оновлення трудового та іншого

законодавства щодо правового визначення понять «цифровий роботодавець», «цифровий працівник» та ін.;

2) Національним агентством кваліфікацій, яке може включити цифрові компетентності до структури професійного стандарту тощо.

Усе це покликано на системній основі підвищити результативність функціонування механізмів державного регулювання соціально-економічних ризиків і розвитку України 4.0.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 6 млн. українців залучені до програми розвитку цифрових навичок // Міністерство та комітет цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/ministry.

2. Автоматизація. Глосарій. URL: https://www.retail.ru/glossary/ automation.

3. Адамовська В.С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 4. URL:http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063.

4. Азьмук Н.А. Методологічні засади дослідження ринку праці в контексті становлення цифрової економіки // Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання : матеріали науково-практичної конференції, 10 грудня 2020 р., м. Київ / упоряд.: О.А. Баранов, В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. – Київ : Фенікс, 2020. – 272 с. С. 28-33.

5. Азьмук Н.А. Стратегічні напрями збалансування розвитку національного ринку праці та цифрової економіки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, ІЕП НАН України, 2020. – 50 с.

6. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. Освітня політика (огляд за часом денного). К. : «МП Леся», 2010. 368 с.

7. Асаул В. В., Михайлова А. О. Забезпечення інформаційної безпеки за умов формування цифрової економіки // Теорія та практика сервісу: економіка, соціальна сфера, технології. 2018. № 4 (38). С. 5–9.

8. Атаманчук Г. В. Теорія державного управління: курс лекцій, 4-е

изд., дополн. Омега-Л, 2006. 584 с.

9. Бабаєв В., Стадник Г. Момот Т. Цифрова трансформація в сфері вищої освіти в умовах глобалізації. Комунальне господарство міст. 2019. Т. 2, вип. 148. С. 2–9.

10. Батаєва І.П. Захист інформації та інформаційна безпека // Праці Міжнародного симпозіуму «Надійність та якість». 2012. № 1. С. 116-118.

11. Батир Ю.Г., Лопатченко І.М., Хмиров І.М., Хмирова А.О. Державна політика сталого розвитку в умовах європейської інтеграції України : монографія. Харків: НУЦЗ України, 2021. 226 с.

12. Беликов В.А. Освіта. Діяльність. Особистість: монографія. Академія Природознавства, 2010. 340 с. URL:: http://www.rae.ru/monographs/76.2.

13. Більш як третина українців кажуть, що з початку пандемії у них зменшилася зарплата – опитування. URL.: https://hromadske.ua/posts/bilsh-yak-tretina-ukrayinciv-kazhe-sho-z-pochatku-pandemiyi-u-nih-zmenshilasya-zarplata-opituvannya.

14. В Україні заборгованість з виплати лікарняних наразі становить близько 3 млрд. грн. URL.: https://www.epravda.com.ua/news/2021/06/10/674883/.

15. BBC: Краудворкінг. Скільки можна заробити, сидячи вдома. URL: http://ua/korrespondent.bet/bbc/1602064-vvs-rraudvorkibg/.

16. Вектори економічного розвитку 2030. Матеріали для обговорення. URL.: https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf.

17. Вербицький О.В., Помаза-Пономаренко А.Л. Механізми соціальної трансформації та їхнього державного управління. URL: http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/.

18. Вертакова Ю. В., Клевцова М. Г., Положенцева Ю. С. Індикатори оцінки цифрової трансформації економіки // Економіка та управління. 2018. № 10 (156). С. 14–20.

19. Вишневський В.П., Князєв С.І. Як підвищити готовність

промисловості України до смарт-трансформаціїї // Nauka-innov. 2018. 14(4). С. 55-69.

20. Власенко О.П., Буднік О.М. Цифрова трансформація маркетингових технологій: кооперативний вектор. Наукові горизонти. 2020. № 06 (91). С. 43-51. URL:https://sciencehorizon.com.ua/uk/journals/6_91_2020/tsifrova_transformatsiya_markyetingovikh_tyekhno_logiy_koopyerativniy_vyektor.

21. Власенко О.П., Якобчук В.П., Симоненко Л.І. Цифрова трансформація механізму державного регулювання національної економіки в умовах ринку // Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 3. С. 81-86.

22. Внукова О. М. Методологічні засади професійної освіти : навчальний посібник для студентів напрямів підготовки 6.010104 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості), 6.010104 Професійна освіта (Дизайн). К. : КНУТД, 2015. 198 с.

23. Волкова А. А. Стратегія розвитку підприємств сфери послуг // Нова парадигма науки про управління у XXI столітті та її практичний додаток до проблем Півночі. 2016. С. 102–106.

24. Гетьман А.В. Діджиталізація як домінантна тенденція розвитку технологій бренд-менеджменту // Напрями та сучасні фактории розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 7-8 грудня 2018 року) / Зазаг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, A. Krynski. У 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Ч. 1. С. 33-35.

25. Глазьєв С. Велика цифрова економіка: виклики та перспективи для економіки XXI / Авторський блог С. Глазьєва. URL: http://zavtra.ru/blogs/velikaya_tcifrovaya_ekonomik.

26. Голубецкая Н., Грибанов Ю., Репин Н. Трансформаційні процеси: від індустріальної економіки до цифрової // Економіка та управління. 2018. № 2 (148). С. 29–35.

27. Горбенко І.Д., Качко Є.Г., Потій А.В. Рішення та засоби захисту інформації. М.: Форум, Інфра-М, 2004. С. 528-533.

28. Горбунова Л.М. Дослідницько-орієнтоване підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у контексті розвитку сучасної освіти: дисертація ... доктора педагогічних наук: 13.00.08, 2010. 412 с.

29. Грень Л.М. Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічні аспекти формування змісту та практики використання: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2020. 306 с.

30. Грибанов Ю.І., Рєпін М.В. Перспективи IT-аутсорсингу в цифровій економіці. URL: http://www.erej.ru/Articles/2018/Gribanov_Repin.pdf. от кадров к талантам.

31. Грибанов Ю., Шатров А. Удосконалення систем технічного регулювання з метою вирішення завдань розвитку цифрової економіки. Розвиток менеджменту в умовах переходу до цифрової економіки: матеріали Наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 2017. С. 38–43.

32. Грінченко Є.М., Гринченко М.А. Технологія довгострокового прогнозування при управлінні розвитком регіональних макроекономічних систем на основі імітаційної моделі // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія: Державне управління), 2017. № 1 (6). С. 271–280.

33. Громико О.І. Вплив е-демократії на трансформацію системи державного управління України // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. : [у 2 ч.]. № 2 (50). Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Ч. 2. С. 42–47.

34. Громико О.І. Вплив цифровізації на трансформацію системи державного управління України // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 520–540.

35. Громико О. І. Зміст поняття «трансформація» як базової наукової категорії // Ефективність державного управління : зб. наук. пр.

ЛРІДУ НАДУ при Президентові України. Вип. 1/2 (46/47): у 2 ч. Ч. 1: Державне управління / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. Ч. 1. С. 125–131.

36. Громико О.І. Сучасний стан та напрями удосконалення механізмів державного управління в умовах розвитку інформаційного суспільства // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/114.pdf.

37. Громико О.І. Технології підвищення якості діяльності органів публічної влади // Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку 16 регіону органами публічної влади України : монографія / [Л.О. Бєлова, Д.В. Карамишев, Л.В. Набока та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д.В. Карамишева, к. держ.упр., доц. Л.В. Набоки. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 229–241.

38. Діджиталізація бізнесу: сьогодення і майбутнє. Збірник матеріалів круглого столу (м. Київ, 28 січня 2021 року). К.: «Хай-Тек Прес», 2021. 88 с. URL: http://kumr.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/DIDZHYTALIZATSIYA-BIZNESU-SOGODENNYA-TA-MAJBUTNYE.pdf.

39. Дегтерев Д. Мережевий аналіз міжнародних відносин. Вісник СПбГУ. Серія 6. Політологія. Міжнародні відносини. 2015. № 4. С. 119–138.

40. Дегтярьова І.Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. № 4. С. 141-148.

41. Державна цільова програма // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/.

42. Державне управління реформуванням системи охорони здоров’я в Україні: навч.-наук. вид. / авт. кол.: М.М. Білинська, Я. Ф. Радиш, І.В. Рожкова та ін.; за заг. ред. проф. М.М. Білинської. К.; Львів : НАДУ, 2012. 240 с.

43. Державне управління курортною справою в Україні // Теорія та

практика державного управління. 2010. Вип. 2. С. 10–18.

44. Дєгтяр А.О. Формування та функціонування механізму державного управління соціально-економічним розвитком регіону // Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2014. № 4. С. 46–51.

45. Джумурат О.В. Етапи реалізації ризик-менеджменту // Митна безпека. Серія «Економіка». 2010. № 1. С. 70–77.

46. Джурук Н.І. Вплив діджиталізації на розвиток світового ринку праці // Напрями та сучасні фактории розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 7-8 грудня 2018 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, A. Krynski. У 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – Ч. 1. – С. 43-46.

47. Домбровська С.М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А.Л., Колєнов О.М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2017. 244 с.

48. Домбровська С.М., Помаза-Пономаренко А.Л., Лукиша Р.Т. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2018. 216 с.

49. Домбровська С.М. Механізми підвищення ефективності державної підтримки розвитку вишівської науки /С.М. Домбровська, Т.А. Луценко // Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». № 1 (12), 2015. С. 26–31.

50. Електронне врядування в Україні: аналіз та рекомендації. Результати дослідження / за ред. О. А. Баранова. Київ : Поліграф-Плюс, 2007. 254 с.

51. Електронне урядування: проблеми, пріоритети, завдання. URL.: https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2018/march/issue-3/article-34920.html.

52. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010.

820 с.

53. Енциклопедія державного управління [Текст]: [у 8 т.]. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К. НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. кол.: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

54. Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В. С. Журавський // Правова держава: щорічник наукових праць. – Вип. 14. – К. – 2003. – С. 20–30.

55. Загальна інформація про реформу децентралізації влади // Децентралізація.дає можливості. URL: https://decentralization.gov.ua/about.

56. Загвязинский В. Методологія та методи психолого-педагогічних досліджень: навчальний посібник для студ. вищих пед. навч. завід. / В. Загвязінський, Р. Атаханов. 2-ге вид., стер. М: Вид. центр «Академія», 2005. 208 с.

57. Закон України «Про телекомунікації». URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text.

58. Закон України №3623 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі». URL.: https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202936.html.

59. Закон України від 03.11.2016 № 1724-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг». URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text.

60. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги». URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text.

61. Звіт про виконання плану роботи Міністерства цифрової трансформації України на 2020 рік. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ community/reports_2020.pdf.

62. Зубко Г. Шостий технологічний уклад: інфраструктурно-

правовий аспект. Підприємство, господарство і право. 2019. № 11. С. 218–229.

63. Індикатори цифрової економіки: 2017: зб. стат. / Г. Абдрахманова, Л. Гохберг, М. Кевеш та ін. 2017. 320 с.

64. Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою в умовах діджиталізації: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–13 листопада 2020 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків. міськрада, Ін-т конкурент. розвідки (Германія) [та ін.]. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 232 с. https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/12_13_11_.pdf.

65. Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою в умовах діджиталізації: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–13 листопада 2020 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків. міськрада, Ін-т конкурент. розвідки (Германія) [та ін.]. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 232 с. https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/12_13_11_.pdf.

66. Інтеграція України у Єдиний цифровий ринок ЄС. Потенційні економічні переваги / П. Яворський, С. Таран, О. Шепотило, О. Гаманюк. Центр аналізу міжнародної торгівлі Trade+ при Київській школі економіки. 53 с.

67. Інфляційний звіт Національного банку України. Січень 2021 року. URL.: https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2021-roku.

68. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенька В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. Фінансовий простір. 2017. № 3 (27). С. 13–21.

69. Кастельс М. Влада комунікації: навч. посіб. М., 2016. 563 с.

70. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура. М., 2000. 608 с.

71. Китова О. В., Брускин С. Н. Цифровая трансформація бизнеса.

URL: http://digital-economy.ru/images/easyblog_articles/320/kitova.pdf.

72. Класифікатор видів економічної діяльності. URL: https://evrovektor.com/kved/2010/.

73. Князєва О., Курдюмов С. Синергетика як новий світогляд: діалог з І. Пригожиним // Питання філософії. 1992. № 12. С. 3–20.

74. Князєва О. Одіссея наукового розуму: синергетичне бачення наукового прогресу, 1995. 228 с.

75. Князєва О., Курдюмов С. Підстави синергетики. Режими з загостренням, самоорганізація, темпомири. 2002. 414 с.

76. Козловський, Ю.М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / За ред. д-ра пед. наук М. Козяра. Львів : СПОЛОМ, 2012. 484 с.

77. Колот А.М., Герасименко О.О. Соціально-трудовий розвиток у XXI столітті: до природи глобальних змін, нових можливостей, обмежень і викликів // Демографія та соціальна політика. 2019. №1 (35). С. 97-125.

78. Кондрашов О.М. Трансформація публічного управління в умовах розвитку інформаційного суспільства та глобалізаційних процесів: вітчизняний та закордонний досвід: монографія. Київ, 2016. 624 с.

79. Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. зі змін., внесен. Законом України від 8 груд. 2004 р.: Офіц. текст зі змін. станом на 1 січ. 2006 р. / Мін-во юстиції України. К.: Мін-во юстиції, 2006. 126 с.

80. Концепції сучасного природознавства: підручник для вузів. 2002. 318 с.

81. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220.

82. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія. Х. : Вид-воХаРІДУ НАДУ “Магістр”, 2006. 220 с.

83. Корх О.М, Кулик Г.Ю. Феномен ризику як об’єкт осмислення в

теорії державного управління // Вісник академії митної служби України. Серія: Державне управління. 2011. № 1 (4). С. 18–24.

84. Котик Є. Е-лікарняний – це новий прогресивний кейс для України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/yevgen-kotik-e-likarnyanij-ce-novij-progresivnij-kejs-dlya-ukrayini.

85. Котляров І.Д. Мережеве співробітництво в АПК як інструмент розвитку експорту // Ніконовські читання. 2017. № 22. С. 301–303.

86. Кох Р. Принцип 80/20. К.: Форс Украина. 2020. 448 с.

87. Кравчук О.І. Готовність економічно активного населення до зайнятості в мережевій економіці. Соціально-трудові відносини: теорія і практика : зб. наук. пр. 2015. № 2. С. 112–123.

88. Крюков О.І., Омаров А.Е. Теорії екологічного розвитку держави у контексті екологічної безпеки // East Journal of Security Studies. Collection of scientific papers. № 2. 2017. 136–153. НУЦЗУ, Україна, Поморська академія Республіка Польща.

89. Кубів С. Як Україні здійснити цифровий стрибок. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/kubiv/jak-zrobiti-tsifrovij-stribok-dlja-ukrajinskoi-ekonomiki-1051272.html.

90. Кузнєцов А. О. Інноваційні технології в державному регулюванні соціальноекономічного розвитку регіону : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х., 2006. 20 с.

91. Куйбіда В.С., Карпенк, О.В., Наместнік В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2018. № 1. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3.

92. Кутьков В. П. Маркетинговий механізм державного управліннярозвиткомрегіону : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 ; Нац. ун-т цив. Захисту України. Х., 2014. 20 с.

93. Литвин А. Методологія у проекції педагогічних досліджень // Педагогіка і психологія професійної освіти. № 5. 2014. С. 20–35.

94. Лосева О.В., Абдикеев Н.М. Концепція людського інтелектуального капіталу умовах цифровізації економіки // Економіка. Податки. Право. 2021. № 2. С. 72–83.

95. Лукиша Р.Т. Денотат та експлікація терміна «ризик» у контексті розвитку державного регіонального управління // East journal of securty studies. URL: https://www.nuczu.edu.ua/sciencearchive/EastJournalOfSecurityStudies/6.pdf.

96. Лукиша Р.Т. Державна політика розвитку регіонів України: особливості механізму формування та реалізації // Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 1 (47). URL:http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3191/1/06.pdf.

97. Лукиша Р.Т.Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах ризиків як об’єкт державного управління // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2015. Вип. 2. С. 197-201.

98. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 252 с.

99. Майстро С.В., Колєнов О.М. Проблеми та протиріччя державної екологічної політики на регіональному рівні // Державне будівництво. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_9.

100. Маншейм Д.Б., Рич Р.К. Політологія Методи дослідження: пров. з англ. М.: Весь світ, 1997. 544 с.

101. Мельниченко О.А. Управління структурними зрушеннями : підруч. Х.: Оберіг, 2013. 300 с.

102. Мельтюхова Н.М. Державне управління як єдність діяльності та відносин : монографія ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Хар. регіон. ін-т держ. упр. Х. : Магістр, 2010. 204 с.

103. Месропян В. Цифрові платформи – нова ринкова влада, 2018. URL: https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=46781&p=attachment.

104. Методологія наукових досліджень з державного управління: хрестоматія / упоряд.: С.В. Загороднюк, О. Л. Євмєшкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К.О. Ващенка. К.: НАДУ, 2014. 180 с.

105. Микитюк Ю.М. Механізми державної політики у сфері цифровізації правового регулювання в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. упр. за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління, Харків: НУЦЗ України, 2021. 20 с.

106. Миргородський Д.Ю. Теоретичні підходи до дефініції поняття «державне регулювання економіки». Вісник НТУ "ХПІ". 2012. № 49 (1022). С. 90-98. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/162885197.pdf (дата звернення: 11.01.2021/.

107. Михайло Федоров: Цифровізація посприяє створенню найзручнішої країни у світі. URL: https://thedigital.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhavnij-byudzhet-na-2021-rik.

108. Міжнародна організація праці опублікувала резюме «Перспекти ви зайнятості та соціального захисту в світі: Тенденції 2021» // Національне агентство кваліфікацій. URL: https://nqa.gov.ua/news/miznarodna-organizacia-praci-opublikuvala-rezume-perspektivi-zajnatosti-ta-socialnogo-zahistu-v-sviti-tendencii-2021/.

109. Мінцифри і НАДС розвиватимуть цифрові компетентності публічних службовців. URL.: https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-i-nads-rozvivatimut-cifrovi-kompetentnosti-publichnih-sluzhbovciv.

110. Морева О.Л. Проблеми переходу до цифрової економіки: зарубіжні рецепти та перспективи // Державне управління. 2018. № 70. С. 344–359.

111. Мороз В.М. Діалектика зв’язку змісту категорій «Управління» та «Менеджмент» у межах науки «Державне управління» / В.М. Мороз // Вісник Національного університету цивільного захисту

України. Серія: Державне управління. 2014. Вип. 1. – С. 34–44.

112. Мороз С.А., Романовський О.Г., Мороз В.М., Домбровська С.М., Грень Л.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Дистанційна форма здобуття вищої освіти: аналіз думки студентів щодо якості, переваг і недоліків // Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 79, № 5. С. 276-295. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3340.

113. Мороз С.А. Досвід Китаю у забезпеченні розвитку галузі освіти як підгрунтя для вдосконалення механізмів державного управління якістю вищої освіти України. URL:http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6658&i=11.

114. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування в органах місцевого самоврядування; наук. ред. А. Яскевич. Вінниця : ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2015. 84 с.

115. Мордвінов О.Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: Монографія. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 344 с.

116. Набока Л.В., Громико О.І. Удосконалення інституційного забезпечення діяльності органів публічної влади України в умовах розвитку електронного урядування. XV Міжнародний науковий конгрес «Публічне управління: стратегія реформ 2020». Тез. доп. Харків, 2015. С. 58 – 60.

117. Надрага В.І. Соціальні ризики: сутність, аналіз, можливості впливу: монографія / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ: Сердюк В.Л., 2015. 329 с.

118. Науково-методологічні засади розвитку галузі науки «Державне управління»: наук. розробка / авт. кол. : В. Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко, Л. М. Гогіна та ін.; за заг. ред. Ю. П. Сурміна, Л. І. Загайнової. К. : НАДУ, 2010. 60 с.

119. Нехорошева Л.Н. Сучасні глобальні виклики і загрози: «нова нормальність» і «турбулентність економіки» // Економічне зростання РБ у: глобалізація, інноваційність, стійкість : матеріали 9-й Междунар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2016 р. Мінськ : БДЕУ, 2016. С. 207–209.

120. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України. К.: Педагогічна думка, 2008. 200 с.

121. Нова філософська енциклопедія: 4 т. URL: http://iph.ras.ru/elib/1880.html.

122. Новиков А М., Новиков Д.А. Методологія. М.: СИНТЕГ, 2007. 663 с.

123. Новікова О.Ф. Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання. URL: http://old.niss.gov.ua.

124. Новікова О.Ф., Остафійчук Я.В. Цифровізація суспільства та сталий розвиток – запорука трансформацій у соціа- льно-трудовій сфері. Цифрова економіка. Збірник ма- теріалів Національної науково-методичної конферен- ції. (м. Київ, 4-5 жовтня 2018р). Київ: КНЕУ, 2018. С. 277-282.

125. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки. М.: Основи, 1997. 180 с.

126. Овчінський В. Цифрова економіка та радянська кібернетика. URL: https://izborskclub.ru/13813?utm_referrer= https%3A%2F%2Fzen.yandex.com.

127. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. Цифрова освіта, 2021. 55 с. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf.

128. Опорний конспект лекцій з теми е-Урядування. Дзюба С.В., Жиляєв І.Б., Полумієнко С.К, Рубан І.А., Семенченко А.І. За ред. А.І. Семенченка. Київ, 2012. URL: http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/ 2/files/ 25b2e244-abac-4811-a0e5-4e420559b51d.pdf.

129. Орлов А., Пугач О. Підходи до загальної теорії ризику // Управління великими системами. 2012. Вип. 40. С. 49–82.

130. Ортіна Г.В. Інновації, як основа креативного розвитку

особистості та формування людського капіталу // Збірник праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного. Економічні науки. 2020. Т. 2 (42). С. 143-150.

131. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://rada.gov.ua/.

132. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

133. Пал Леслі А. Аналіз державної політики. Пер.зангл. І. Дзюб. Київ : Основи, 1999. 422 с.

134. Панцир С. Е-демократія в Україні: рекомендації щодо впровадження політики та забезпечення її результативності. URL: 212 http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf.

135. Пасмор Ю.В. Сучасні проблеми цифровізації в інноваційному суспільстві // Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу, м. Харків, 23 січ. 2020 р. / НДІ ПЗІР НАПрН України. Харків, 2020. С. 78–84.

136. Пєсоцькая О.В. Етологічний підхід в управлінні туристськими послугами // Вісті державного економічного університету. 2016. № 3 (99). С. 92–97.

137. Пирогова О.Е., Сморчкова Т.М. Зміцнення конкурентоспроможності компаній сфери послуг на основі клієнтоорієнтованого підходу // Перспективи науки. 2018. № 2 (101). С. 77–81.

138. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text.

139. Питання інформатизації: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1994 року №605. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

140. Питання Міністерства цифрової трансформації : постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text.

141. Піжук О.І. Сучасні методологічні підході до оцінювання уровня цифрової трансформації економіки. Бізнес Інформ. 2019. №7. С. 39-47.

142. Плахотнікова М., Крижановська О. Стратегія процесної трансформації бізнесу на підприємствах // Теорія та практика сервісу: економіка, соціальна сфера, технології. 2017. № 1 (31). С. 45–50.

143. Плотніков В. Цифровізація виробництва: теоретична сутність та перспективи розвитку в економіці // Вісті державного економічного університету. 2018. № 4 (112). С. 16–24.

144. Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF#Text.

145. Положення про Міністерство цифрової трансформації України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyit180919.

146. Помаза-Пономаренко А.Л. Децентралізація влади в Україні: соціальні фактори, ризики, конфлікти та перспективи // Публічне адміністрування та національна безпека. 2020. № 7 (15). URL: https://www.inter-nauka.com/issues/administration2020/7/6685.

147. Помаза-Пономаренко А.Л. Правове забезпечення розвитку та безпеки регіонів України в умовах децентралізації й інституціоналізації влади : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2020. 190 с.

148. Помаза-Пономаренко А.Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державноуправлінські аспекти : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2017. 270 с.

149. Помаза-Пономаренко А.Л., Грень Л.М. Державна політика України щодо формування та використання соціального потенціалу в умовах COVID-19: QuoVadis? // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2020. № 4. Том 31 (70). С. 88–93.

150. Помаза-Пономаренко А.Л., Медведєва Д.О. Е-система публічного управління України або особливості застосування штучного інтелекту в ній // Публічне адміністрування та національна безпека.2021. № 1 (17). URL: https://www.inter-nauka.com/issues/administration2021/1/6827.

151. Помаза-Пономаренко А.Л., Микитюк Ю.М. Цифровізація державної політики vs. державна політика цифровізації у сфері правового регулювання: монографія. Х.: НУЦЗУ, 2021. 200 с.

152. Поняття діджиталізації бізнесу: сфери і необхідність. URL: https://evergreens.com.ua/ua/articles/business-digitalization.html.

153. Портал державних послуг «i-Gov». Офіційний портал. URL.: https://igov.org.ua/.

154. Почепцов Г. Нові вимоги до комунікацій влади з населенням. Запровадження комунікацій у суспільстві. / Збірка статей за результатами круглого столу «Запровадження світових стандартів комунікації між владою та громадськістю – план дій для України» URL: http://www.fes.kiev.ua/ new/wb/media/publikationen/Com_politics_FINAL.pdf.

155. Правова база діяльності Верховної Ради України. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?n-reg=7-93&p=1218034688041 545#Text.

156. Пригожин І. Філософія нестабільності // Питання філософії. 1991. № 6. С. 45– 57.

157. Пригожин А. Методи розвитку організацій. М.: МЦФЕР, 2003. 864 с. (Додаток до журналу «Консультант»). 2003. № 9.

158. Пригожин А. Нововведення: стимули та перешкоди (соціальні проблеми інноватики). М.: Політвидав, 1989. 271 с.

159. Пригожин І., Стенгерс. И. Час, хаос, квант/пров. з англ. М: Видавнича група «Прогрес», 1999. 268 с.

160. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 6-8. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf.

161. Про державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text.

162. Про затвердження Порядку взаємного визнання українських та іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-телекомунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 60. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2019-%D0%BF#Text.

163. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 року №80/94-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

164. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року №208. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

165. Про звернення громадян: Закону України від 2 жовтня 1996 року №393/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua. 152. Про державну політику інформатизації України: Указ Президента України від 31 травня 1993 року №186/93. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

166. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року №2657-XII. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

167. Про соціально-економічне становище України за 2020 рік. Державна служба статистики України. К. 2021. С. 60.

168. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року : проект Закону України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/JH6YF00A?an=3494.

169. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та

суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ go/67-2018-%D1%80.

170. Проєкт Закону про платіжні послуги. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70412.

171. Процедура реєстрації торговельних марок. URL.: http://www.intellect.ua/ukr/trademark/info/procedure.

172. Публічна політика та управління : наук. розробка / авт. кол. : С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, С. В. Ситник та ін. К. : НАДУ, 2010. 36 с.

173. Країна online? / The Boston Consulting Group. URL: http://image-src.bcg.com/Images/BCG-RussiaOnline_tcm27-152058.pdf.

174. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. URL: http://www. economy.in.ua/?op=1&z=4191&i.

175. Руденко М., Вертакова Ю., Курбанов А., Репін М., Михайлов О. Інформаційне забезпечення управління регіоном та організаціями з використанням аутсорсингу. 2019. URL: https://mentamore.com/socium/didzhitalizaciya.html.

176. Руденко М., Грибанов Ю. Тенденції цифровізації та сервісизації економіки // Теорія та практика сервісу: економіка, соціальна сфера, технології. 2019. № 2 (40). С. 5–8.

177. Рудницька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / За наук. ред. д.е.н., проф. Лесечка М.Д., доц. Чемериса А.О. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

178. Рябець В.В. Діджиталізація міжнародного економічного розвитку. Зб. матеріалів наук.-практ. інтернет-конф., 16 січня 2020 р., м. Київ. К.: КНЕУ, 2020. С. 7–11.

179. Садовникова Н., Клочкова О. Інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура інформаційного суспільства: фактори та досягнення реалізації. Статистика та економіка. 2014. № 6. С. 135–138.

180. Семенченко А.І. Теоретико-методологічні засади інституалізації

державного управління у сфері електронного урядування. URL:http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Semenchenko.pdf.

181. Система професійно-технічної освіти модернізується для потреб регіонального ринку праці. – Режим доступу: https://www.zoda.gov.ua/news/45822/sistema-profesiyno-tehnichnoji-osviti-modernizujetsya-dlya-potreb-regionalnogo-rinku-pratsi.html.

182. Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії : монографія / Л.Л. Приходченко, С.Є. Саханєнко, П.І. Надолішній та ін. ; за заг. ред. Л.Л. Приходченко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 332 с.

183. Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії : монографія / Л.Л. Приходченко, С.Є. Саханєнко, П.І. Надолішній та ін. ; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 332 с.

184. Соломко Ю.І. Досвід розвинутих країн у впровадженні електронних послуг // Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. до 100- річчя запровадження державної служби України (12 – 13 квітня 2018 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. 323–327.

185. Соломко Ю.І. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Вип. 2 (55) : у 2 ч. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України 217 В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. 135– 143.

186. Соломко Ю.І. Інноваційна модель електронного урядування у сфері надання адміністративних послуг на місцевому рівні // Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матер. наук.- практ. конф. за міжнар. уч. (15 квітня 2016 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України

В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. С. 306–309.

187. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання. URL:http://ippi.org.ua/sites/default/files/socialna_i_cifrova_transformaciya_maket_1.pdf.

188. Соціально-економічне становище України за 2020 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

189. Статівка Н.В., Терещенко Д.А. Роль PR-технологій в системі взаємодії органів державної влади з громадськістю. Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квітня 2018 р. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2018. С. 402-405. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2018-1/2018_01.pdf.

190. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmipu.pdf.

191. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку в Україні електронних адміністративних послуг: Аналітична записка / Т.В. Джига // Національний інститут стратегічних досліджень про Президентові України. 2014. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1716/.

192. Суший О. Теоретичні засади інституційної теорії державної політики // Публічне управління: теорія та практика. 2011. № 2 (6). URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/3/03.pdf.

193. Таланчук Н.М. 100 нових ідей у педагогіці, пов'язаних з відкриттям фундаментальних законів системного синергетизму: Еврист. тезаурус. К., 1993. 105 с.

194. Талапіна Э.В. Державне управління в інформаційному суспільстві (правовий аспект): монографія. Талапіна, М.: Юриспруденція, 2015. 192 с.

195. Тапскотт Д. Електронно-цифрове суспільство: плюси та мінуси

епохи мережевого інтелекту / пров. з англ. І. Дубінського; за ред. С. Писарєва. Киев : INT Пресс ; Москва : Релф бук., 1999. 432 с.

196. Тейлор Р.Р., Вереш М.Ф. Прийняття рішення у державному секторі: Підручник для працівників держустанов з прикладами практики. Felicity Press, Waine USA, 1997. 192 с.

197. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату: метод. рек. / авт. кол.: В.В. Корженко, В.В. Говоруха, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. В.В. Корженка. К.: НАДУ, 2009. 56 с.

198. Теорія держави та права: / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. К.: ФОП О.С .Ліпкан. 2011. 576 с.

199. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук [та ін.] ; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

200. Терещенко Д.А. Government relations як інститут соціальнополітичної взаємодії. Тези доповідей 74 науково-технічної конференції ХНУБА. Харків ХНУБА. 2019. С. 195.

201. Тищенко О.П. Державне регулювання регіонального розвитку національної економіки: автореф. д-ра е.наук, спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». К., 2013. 35 с.

202. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання / О. Ткачова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 2. С. 30–37.

203. Тодосова Г.І. Механізми державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Тодосова Галина Іванівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2014. 20 с.

204. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_38/tokar_ derzhavna.pdf.

205. Токаренко Н.М. Становлення інформаційного суспільства: проблеми, суперечності та перспективи. URL: http://www.infolibrary.com.ua/books-text-12012.html.

206. Тоффлер Э. Конфігурація могутності. Метаморфози влади. 2009. 669 с.

207. Тютюнник І.Г., Беляєва І.Ю., Данілова О.В. та ін. Корпоративні стратегії та технології в умовах глобальних викликів: монографія / кільк. авт. ; за ред. І. Ю. Бєляєвої та О. В. Данилової. Москва : КНОРУС, 2021. 512 с.

208. Тютюнник І., Богачев Ю. Нормативно-правове забезпечення відновлення економіки після коронавірусної пандемії // Юрист. 2021. № 4. С. 59–64.

209. У епоху цифровізації переможе той, хто не боїться змінюватися та мислити масштабно // Національне агентство кваліфікацій. URL: https://nqa.gov.ua/news/u-epohu-cifrovizacii-peremoze-toj-hto-ne-boitsa-zminuvatisa-ta-misliti-masstabno/.

210. Укладання ЗЕД-договору в електронній формі: рекомендації від Мінекономрозвитку та НБУ. URL.: https://news.dtkt.ua/state/zed/46125.

211. Українців обіцяють навчити цифрову грамотність за три роки: Мінцифри роз'яснило формат. URL.: https://apnews.com.ua/ru/ news/ ukraintcev-obeshchaiut-nauchit-tcifrovoi-gramotnosti-mintcifry-razyasnilo-format/.

212. Україна 2030 Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html.

213. Україна починає перехід на електронні трудові книжки: що це означає. URL.: https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/ukraina-nachinaet-perehod-na-elektronnye-trudovye-knizhki-chto-eto-znachit-1505290.html.

214. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. Електронне наукове фахове видання. 2008. № 1.

URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.

215. Філософський енциклопедичний словник/за ред. А.Ф. Іллічова, П.М. Федосєєва, С.М. Ковальова, В.Г. Панова. М: Радянська енциклопедія, 1983. 836 с.

216. Філософія : навч. пособ. / Л. В. Губерський [и др.] ; ред. І. Ф. Надольний. Вид. 7-ме, стереотип. К. : Вікар, 2008. 534 с.

217. Хакен Г. Синергетика / під ред. Ю.Л. Климонтовича, С.М. Осовца. М., 1980. 404 с.

218. Хандій О.О., Шамілева Л.Л. Вплив цифрових трансформацій на економіку та сферу праці: соціально-економічні ризики та наслідки // Економічний вісник Донбасу. № 3(57), 2019. С. 181–188.

219. Цикин В.О. Глобализація: ноосферний підхід : монографія. 2007. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка. 284 с.

220. Цифровий порядок денний – 2020: Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року: Проект. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf.

221. Цифрова адженда України –2020 («Цифровий порядок денний – 2020)». Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Київ : ГС «ХАЙ-ТЕК ОФІС УКРАЇНА», 2016. 90 с.

222. Цифрова трансформація економіки та промисловості: проблеми та перспективи / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. В. Бабкіна. Вид-во Політехн. ун-ту, 2017. 807 с.

223. Шеверда В.А. Електронне урядування як спосіб підвищення ефективності системи державного управління. Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення : матеріали міжнар. наук. конф., м. Суми, 10-12 травня 2007 р. Суми : СОІППО, 2007. Ч2. С. 168.

224. Шевчук О.Б., Голобуцький О.П., «E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути?» К. : ЗАТ «Атлант UMS», 2001. 102 с.

225. Шевчук І.Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання : монографія. Львів : АТБ, 2018. 448 с.

226. Шість технологічних укладів. URL: https://general-skokov.livejournal.com/24586.html.

227. Шишкіна Є.К., Носирєв О.О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / Є.К. Шишкіна, О.О. Носирєв. Х.: Вид-во «Діса плюс», 2014. – 200 с.

228. Шумаева Е.А., Джура Г.С. Проблеми безпеки інформаційних систем органів державного управління // Державні освітні установи вищої професійної освіти. 2017. С. 97-105.

229. Щепанський Е., Грабар Н. Державне управління соціально-економічними ризиками: парадигма сутнісноорганізаційних аспектів в умовах діджиталізації // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 4 (16). С. 161-166.

230. Юдін О.К, Богуш В.М. Інформаційна безпека держави. Харків: Консум, 2005. 506 с.

231. Юлдашев О. Електронне урядування: проблеми та перспективи. Персонал. К. : МАУП, 2007. № 10. С. 42–46.

232. Як вплинуло зростання зарплат на добробут простих українців: оцінка доходів та витрат населення. URL.: https://politnews.com.ua/iak-vplynulo-zrostannia-zarplat-na-dobrobut-prostykh-ukraintsiv-otsinka-dokhodiv-ta-vytrat-naselennia/.

233. Яка середня тривалість життя в Україні. Дані Держстату. URL: https://suspilne.media/133692-aka-seredna-trivalist-zitta-v-ukraini-dani-derzstatu/.

234. Якісні управлінські послуги – головна умова підвищення довіри населення до влади: монографія / Ю. О. Куц, С. В. Краснопьорова, О. К. Чаплигін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. О. Куца, С. В. Краснопьорової. Харків : Магістр, 2006. 192 с.

235. Яковец Ю.В. Глобальні економічні трансформації XXI ст. М.: Економіка, 2011. 382 с.

236. A Digital Single Market Strategy for Europe – COM(2015) 192 final. URL: https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ digital-single-market-strategy-europe-com2015-192-final.

237. Abelson H. keys under doormats: mandating insecurity by requiring government access to all data and communications. Journal of cybersecurity. Oxford, 2015. Vol. 1. Pp. 69-79.

238. Akimova L., Litvinova I., Ilchenko H., Pomaza-PonomarenkoA., Yemets O. Thenegativeimpactofcorruptionontheeconomicsecurityofstates // International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 5, May 2020, pp. 1058-1071. URL: https://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJM/VOLUME_11_ISSUE_5/IJM_11_05_097.pdf.

239. Aundhe, M.D., & Narasimhan, R. (2014). Explanation of Public Private Partnership (PPP) Outcomes in E-Government – A Social Capital Perspective. 2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 2189-2199.

240. An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era Putting Competitiveness and Sustainability at Centre Stage final. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= COM:2010:0614:FIN:EN:PDF.

241. Baller S., Dutta S., Lanvin B. The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy. Geneva : Cornell University, INSEAD, WEF, 2017. 463 p.

242. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Fore casting. Harmondsworth : Penguin Books, 1973.

243. Bloomberg J. Digitization, Digitalization, And Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril // Forbes. Apr 29, 2018. URL: https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-

peril/?sh=12862f212f2c.

244. Brennen S., Kreiss D. Digitalization and Digitization. Culture Digitally. 2014, September. URL: http://culturedigitally.org/author/scottbrennen/.

245. Bukht R., Heeks R. (2018) Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. International Organisations Research Journal, vol. 13, no 2, pp. 143–172.

246. Bob C. The marketing of rebellion: Insurgents, media, and international activism. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 256 p.

247. Björklund F. E-government and moral citizenship: the case of Estonia. Citizen ship studies, № 20 (6-7), 2016, pp. 6914-931.

248. Bloodgood E. Schmitz H. P. Researching INGOs: Innovations in Data Collection and Methods of Analysis. Framework essay, venture workshop "INGOs by the Numbers: Innovations in Data Collection and Methods," International Studies Association Annual Convention. San Diego, CA, 2012. 29 p.

249. Calista D. J., Melitski J., Holzer M., Manoharan A. Digitized government in world wide municipalities between 2003 and 2007. International Journal of Public Administration, № 33 (12-13), 2010, pp. 588-600.

250. Chakravorti B., Chaturvedi R. Sh. Digital Planet 2017: How Competitiveness and Trust in Digital Economies Vary Across the World. The Fletcher School, Tufts University, 2017. 70 p. URL: https://sites.tufts.edu/digitalplanet/files/2017/05/Digital_ Planet_2017_FINAL.pdf.

251. Chapco_Wade C. Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: What's the Difference? 2018. URL:https://medium.com/@colleenchapco/digitization_digitalization_and_digital_transformation_whats_the_difference_eff1d002fbdf.

252. Chun S., Shulman S., Sandoval R., Hovy E. Government 2.0: Making connections between citizens, data and government. Information Polity, № 15 (1-2), 2010, pp. 1-9.

253. Citizens as Partners. OECD Hand book on Information, Consultation

and Public Participationin Policy-making. OECD, 2001. URL: http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Citizens-as-PartnersOECD-Handbook.pdf.

254. Commons J. InstitutionalEconomics. NewYork. 1934. 634 p.

255. Contribution to Growth: The European Digital Single Market Delivering economic benefits for citizens and businesses. URL.: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/631044/IPOL_STU(2019)631044_EN.pdf.

256. De Blasio, E., Selva D. Why choose open government? Motivations for the adoption of open government policies in four European countries. Policy & Internet, № 8(3), 2016, pp. 225-247.

257. Dewey J. The public and its problems. New York.: Holt. 1927. 224 p.

258. DESI 2018 Digital Economy and Society Index Methodological note. URL.: https://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-20/desi-2018-methodology_E886EDCA-B32A-AEFB-07F5911DE975477B_52297.pdf.

259. Digital democracy: policy and politics in the wired world Toronto, Ont.: Oxford University Press, 1998. 237 p.

260. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. New Public Management is Dead – Long Live-Digital Era Governance // Journal of Public Research and Administration Theory. 2006. Vol. 16, No 3.

261. Dye R. Thomas Understanding Public Policy. 7ed. Prentice Hall, Inc, 1992. 383 p.

262. Faisal M. N., Talib F. E-government to m-government: a study in a developing economy. International Journal of Mobile Communications, № 14 (6), 2016, Pp. 568-592.

263. Galindo F., Marco J.G. Freedom and the internet: empowering citizens and addressing the transparency gap in search engines. European journal of law and technology. - belfast, 2017. Vol. 8, № 2. pp. 1-18.

264. Giest S. Big data for policy making: fad or fast track?. Policy

Sciences, № 50 (3), 2017, pp. 367-382.

265. Globalization: A Very Short Introduction / Martin Steger. Oxford.: Oxford University Press, 2003. 168 p.

266. Habermas J. The theory of communicative action, Vol. I. Boston: Beacon, 1996. 465 p.

267. Hacker K., van Dijk J., eds. Digital Democracy: Issues of Theory and Practice. London: SAGE Publications Ltd, 2000. 240 p.

268. Hanschitz G. Digitalization of Politics and Elections // Handbook of Cyber-Development, CyberDemocracy, and Cyber-Defense / Carayannis E., Campbell D., Efthymiopoulos M. (eds). Springer, Cham, 2017. P. 1–15.

269. Henriksen H. Z. One step forward and two steps back: e-Government policies in practice. In Policy Analytics, Modelling, and Informatics. 2018. pp. 79-97.

270. Höchtl J., Parycek P., Schöllhammer R. Big data in the policy cycle: Policy decision making in the digital era. Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce. 2016. Vol. 26, no. 1. P. 147–169.

271. Hughes O. E. Public Management and Administration: [An Introduction] / OwenE. Hughes. 3 ed. N. Y. : Palgrave Macmillan, 2003. 303 p.

272. Janowski T. Digital government evolution: From transformation to contextualization. Government Information Quarterly, № 32 (3), 2015. Pp. 221-236.

273. Ebrahim A. Making sense of accountability: Conceptual perspectives for northern and southern nonprofits. Nonprofit Management and Leadership. 2003. Vol. 14. № 2. pp. 191-212.

274. European Parliament (2018a), The ubiquitous digital single market, Fact Sheet. URL.: http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/43/the-ubiquitous-digital-single-market.

275. European Parliament (2018a), The ubiquitous digital single market, Fact Sheet. URL.: http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/43/the-ubiquitous-digital-single-market.

276. European Commission Threats and opportunities from automation and robotisation. URL:https://ec.europa.eu/knowledge4policy/foresight/topic/changing-nature-work/new-technologies-automation- work-developments_en.

277. European eGovernment action plan 2016–2020. European Commission: web-site. Available at: https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-egovernment-action-plan-2016-2020.

278. Evaluation of the Use of New Technologies in Order to Facilitate Democracyin USA. URL: http://www.publicus.net.

279. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2017. IMD World Competitiveness Center, 2017. 180 p.

280. James Manyika, Susan Lund, Michael Chui, Jacques Bughin, Jonathan Woetzel, Parul Batra, Ryan Ko, and Saurabh Sanghvi (2017) Jobslost, jobsgained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages URL: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of- work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will- mean-for-jobs-skills-and-wages.

281. Katz R. L., & Koutroumpis P. (2012). Measuring socio-economic digitization: A paradigm shift. URL: http://www.teleadvs.com/wp-content/uploads/Measuring-socio-economic-digitization.pdf.

282. Katz R. L., Koutroumpis P. Measuring digitization: A growth and welfare multiplier. Technovation, № 33 (10-11), 2013, pp. 314-319.

283. Kaufmann M., Jeandesboz J. Politics and ‘the digital’: From singularity to specificity. European Journal of Social Theory. 2017. Vol. 20, № 3. pp. 309–328.

284. Kettley P., Hirsh W. Learning from Cross-functional Teamwork: report of the Institute for Employment Studies. Brighton, 2000. 74 p.

285. Klenin O. V. Main trends of digital transformation of the state and business // Materials of the XVIII International Scientific and Practical Conference: Building an information society: resources and technologies. Kyiv, 2019, pp. 44-47.

286. Managing cookies on Parliament's website. URL.:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/631044/IPOL_STU(2019)631044_EN.pdf.

287. Marcou G. The legal and regulatory frame work of public administration. The results of XII Meeting of experts on the United Nations programme in public administration and finance. URL: http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000761.pdf.

288. Morgan D. Qualitative content-analysis: a guide to paths not taken. Qualitative Health Research. 1993. Vol. 3. № l. pp. 112-121.

289. Negroponte N. Being Digital. Knopf. Paperback edition, 1996. Vintage Books.

290. Network readiness index. URL: https://networkreadinessindex.org/wp-content/up-loads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020.pdf.

291. Nottebohm O. etal. (2012) Onlin eand Upcoming: The Internet's Impact on Aspiring Countries. Palo Alto: McKinsey & Company. URL: http://www.mckinsey.com/industries/high-tech/our-insights/ impactof-the-internet-on-aspiring-countries.

292. OECD-ILIBRARY. URL.: https://www.oecd-ilibrary.org/trade/the-oecd-digital-ser-vices-trade-restrictiveness-index_16ed2d78-en.

293. Ortina H.V. The concept of human capital in the digitalization context // Humanities studies. № 5. 2020. № 5. С. 54.

294. Pfohl H., Yahsi B., Kurnaz T. The impact of Industry 4.0 on the supply chain // HICL Conference Proceedings. 2015. P. 31–58.

295. Pomaza-Ponomarenko A., Hren L., Durman O., Bondarchuk N., Vozniuk E. Problematic aspects of state policy modernization in the conditions of digitalization // International Journal of Management (IJM). Volume 11, Issue 6, May 2020, pp. 508-515. URL: http://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJM/VOLUME_11_ISSUE_6/IJM_11_06_044.pdf.

296. Pomaza-Ponomarenko A., Hren L., Durman O.,

Bondarchuk N.,Vorobets V. Management mechanisms in the context of digitalization of all spheres of society // *Revista San Gregorio*. SPECIAL EDITION-2020. Núm. 42. URL: http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/issue/view/RSAN42/showToc.

297. Pomaza-Ponomarenko A., Nazarov O., Udianskij M., Moroz S., Khmyrov I., Akhmedova O. Methodical approaches to state policy forecasting of sustainable development of Ukraine's regions // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2021. Vol. 1. № 36. С. 171-178. URL: http://fkd.org.ua/article/view/227738.

298. Pomaza-Ponomarenko A., MedvedevaD., DraganI. E-governanceas a tool of establishing feedback with the public and conflict resolution // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). 2021. № 1 (14). С. 11–15.

299. Priority Watch List. Special 301. URL.: https://ustr.gov/sites/default/files/2020_Special_301_Report.pdf.

300. Raval S. Decentralized Applications: Harnessing Bitcoin's Blockchain Technology. Sebastopol: O'Reilly, 2016. 118 p.

301. Rifkin, Jeremy. The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. Putnam Publishing Group, 1995. С. 66–75.

302. Recommendation CM / Rec (2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministerson 18 February 2009 atthe 1049th meeting of the Ministers' Deputies). Офіційний веб-сайт Ради Європи // URL:http://www.coe.int/t/ dgap/democracy/ Activities/GGIS/CAHDE/ Default_en.asp.

303. Reinicke W. H. Global Public Policy: governing without government?. The brooking Institution,1998. 307p.

304. Riordan J. The Liability of Internet Intermediaries. Oxford: Oxford

univ. press, 2016. 639 p.

305. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016. 184 p.

306. Sabbagh K., Friedrich R., El-Darwiche B., Singh M., Ganediwalla S., Katz R. Maximizing the impact of digitization. The global information technology report. 2012. URL: http://www3.weforum.org/docs/GITR/2012/GITR_Chapter1.11_2012.pdf.

307. Scott J.D. Social media and government surveillance: The case for be er privacy protections for our newest public space // Journal of business & technology law. Baltimore, 2017. Vol. 12, № 2. Pp. 151–164.

308. Simeon R. Globalization, domestic societies, and governance. In C.E.S. Franks Et al. (Eds.), Montreal: McGill-Queen's University Press,1995. P. 25-42.

309. Stillman R. J. Public administration: concepts and cases. Boston, Mass. ; United Kingdom : Wadaworth Cengage Learning. 2010. 507 p.

310. The Concept of a «Digital Economy» URL: http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/ (the date of application: 10.04.2021) UNCTAD. Digital development: Opportunities and challenges.

311. The Digital Economy and Society Index (DESI) / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/desi.

312. The Future of Jobs and Skills. World Economic Forum. URL: http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/chapter-1-the-future-of-jobs-and-skills/.

313. The European eGoverment Action Plan 2011–2015. Harnessing ICT to promote smart, sustainable & innovative Government. Brussels: European Commission, 2010. URL: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ. do?uri =COM:2010:0743:FIN:EN:PDF.

314. The ICT Development Index (IDI) Methodology, indicators and definitions (as of February 2019). URL: https://www. itu.int/en/ITU-D/Statistics-/Documents/statistics/ITU_ICT%20 Development%20Index.pdf.

315. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business and the World. London: Portfolio Penguin, 2016. 432 p.

316. The New Public Governance ? Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance / Ed. By Stephen P. Osborn. Routledge, 2009. 432 p.

317. The Network Readiness Index 2019: Towards a Future-Ready Society. URL.: https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020.pdf.

318. United Nations E-government Survey 2014 E-Government for the Future We Want, United Nations, New York, 2014, United Nations Public Administration Country Studies United Nations. URL: http://unpan3.un.org/ egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey2014.pdf.

319. United Nations E-government Survey 2016. E-government for Sustainable Development. Nations, New York, 2016. URL: https:// publicadministration.un.org/ egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey2016.

320. Urintsov A., Dik V., Kameneva N., Makarenkova E. Information society as an environment for creating new knowledge. Scientific bulletin of national Mining University. No.4. Dnipropetrovsk. 2014. pp. 113-120.

321. World Bank (2016) Digital Dividends: World Development Report 2016. Washington,DC. URL: http://www.worldbank.org/en/ publication/ wdr2016.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. 2.1. Концептуалізація змісту категорії «методологія»

Джерело: [29]

Таблиця 2.1

Методологія формування індексу розвитку ІКТ (IDI)

Група	Окремі складові індексу (субіндекси)
Інфраструктура ІКТ і показники доступу	1. Відсоток домогосподарств з комп'ютером. 2. Відсоток домогосподарств з доступом до Інтернету. 3. Пропускна здатність Інтернету (Біт/с) для кожного користувача. 4. Відсоток населення, охоплене мобільними мережами 3G, LTE/WiMax. 5. Фіксовані широкосмугові підписки на швидкісний Інтернет (256 Кбіт/с до 2 Мбіт/с, 2-10 Мбіт/с, 10 Мбіт/с і більше (% від загальної кількості))
Показники використання ІКТ	1. Відсоток осіб, які користуються Інтернетом. 2. Активні підписки на мобільні широкосмугові канали (на 100 жителів). 3. Підписки на мобільний широкосмуговий Інтернет-трафік. 4. Підписки на фіксований широкосмуговий Інтернет-трафік. 5. Відсоток власників мобільного телефону
Показники навичок ІКТ	1. Середні роки навчання (роки). 2. Коефіцієнт середньої валової участі (%). 3. Третинний рівень валового набору (%). 4. Відсоток осіб з навичками ІКТ

Джерело: [141, с.41]

Таблиця 2.2

Методологія формування індексу цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index – DESI)

Субіндекси	Окремі складові індексу (субіндексу)
1	2
Кількість підключень	1. Фіксоване широкосмугове покриття (% домогосподарств, які охоплені широкосмуговими мережами: xDSL, кабельні). 2. Фіксована широкосмугова передача (% домогосподарств, що підписуються на широкосмугові мережі: xDSL, кабельні). 3. 4G покриття (% охоплення населених пунктів 4G – вимірюється як середнє покриття операторів зв'язку в кожній країні). 4. Використання мобільного широкосмугового зв'язку (кількість мобільних підписок на 100 осіб). 5. Швидкий широкосмуговий (NGA) покриття (% домогосподарств, охоплених широкосмуговим доступом, щонайменше 30 Мбіт/с). 6. 5G готовність (спектр призначеного і готового для використання 5G, до кінця 2020 р. у межах так званих 5G піонерських смуг). 7. Швидкий широкосмуговий прийом (% домогосподарств, що підписалися на широкосмуговий доступ, щонайменше 30 Мбіт/с). 8. Надшвидкісне широкосмугове покриття (% домогосподарств, охоплених широкосмуговим доступом, щонайменше 100 Мбіт/с). 9. Надшвидкісний широкосмуговий прийом (% домогосподарств, що підписалися на широкосмуговий доступ, щонайменше 100 Мбіт/с). 10. Індекс цін на широкосмугові мережі (Індекс цін на широкосмугові послуги вимірює ціни дванадцяти репрезентативних широкосмугових кошиків як відсоток доходів домогосподарств)
Людський капітал	1. Базові навички цифрового мовлення (особи з «базовими» навичками у сфері інформації, комунікації, вирішення проблем і програмного забезпечення для створення контенту). 2. Цифрові навички «вище базових» (особи з навичками «вище базових» у сфері інформації, комунікації, вирішення проблем і програмного забезпечення для створення контенту). 3. Базові навички програмного забезпечення (особи, які, крім того, використовували такі основні програмні функції, як текстова обробка, розширені функції електронних таблиць, створення презентацій або написання коду на мові програмування). 4. Фахівці з ІКТ (зайняті спеціалісти з ІКТ (ISCO-08 класифікація та робочі місця, такі як: менеджери ІКТ-послуг, ІКТ фахівці, техніки ІКТ, інсталятори та обслуговуючий персонал ІКТ). 5. Жіночі спеціалісти з ІКТ.

	6. Випускники ІКТ (особи з дипломом з ІКТ)
Кількість користувачів Інтернету	1. Особи, які ніколи не користувалися Інтернетом. 2. Користувачі Інтернету (принаймні раз на тиждень). 3. Новини (особи, які використовували Інтернет для читання інтернет-сайтів новин, газет або журналів). 4. Музика, відео та ігри (особи, які використовували Інтернет для відтворення та завантаження ігор, зображень, фільмів або музики). 5. Відео за запитом (особи, які використовували Інтернет для використання послуг «Відео на вимогу»). 6. Відеодзвінки (особи, які використовували Інтернет для здійснення телефонних або відеодзвінків (наприклад, Skype)). 7. Соціальні мережі (особи, які використовували Інтернет для участі в соціальних мережах (створення профілю користувача, розміщення повідомлень тощо)). 8. Професійні соціальні мережі (особи, які використовували Інтернет для участі в соціальних або професійних мережах). 9. Ведення онлайн-курсу (особи, які використовували Інтернет для проведення онлайн-курсу (з будь-якої теми)). 10. Онлайн-консультації та голосування (особи, які брали участь в он-лайн консультаціях або голосуванні для визначення громадських або політичних питань (наприклад, містобудування, підписання петицій). 11. Банківська справа (особи, які використовували Інтернет для використання онлайн-банкінгу). 12. Покупки (особи, які замовляли товари чи послуги в Інтернеті). 13. Продаж в Інтернеті товарів або послуг
Рівень інтеграції цифрових технологій	1. Електронний обмін інформацією (підприємства, які мають програмне забезпечення для ERP (корпоративного планування ресурсів)), для обміну інформацією між різними функціональними підрозділами (наприклад, планування, виробництво, маркетинг). 2. Соціальні медіа (підприємства, що використовують соціальні мережі, блоги або мікроблоги, сайти для обміну мультимедійним вмістом, інструменти обміну знаннями на основі Вікі. Використання соціальних медіа – наявність профілю користувача, облікового запису або ліцензії залежно від вимог і типу соціальних медіа). 3. Великі дані (підприємства, що аналізують великі дані). 4. Хмара (підприємства купують хоча б одну з таких послуг хмарних обчислень: хостинг бази даних підприємства, програмні додатки, програмне забезпечення CRM, обчислювальна потужність). 5. Продаж малих і середніх підприємств (онлайн-торгівля МСП у мережі (не менше 1% обороту)). 6. Оборот електронної комерції (загальний оборот МСП від електронної комерції).

	7. Продаж транскордонних онлайн продажів (МСП, що здійснювали електронні продажі в інші країни ЄС)
Кількість цифрових громадських послуг	1. Користувачі електронного уряду (особи, які надсилали заповнені форми державній владі через Інтернет протягом попередніх 12 місяців). 2. Попередньо заповнені форми (кількість даних, які попередньо заповнені в онлайн-формах державних служб). 3. Завершення онлайнової служби (частка адміністративних заходів (народження дитини, нове проживання тощо). 4. Цифрові комунальні послуги для підприємств (показник відображає частку державних послуг, необхідних для започаткування бізнесу і для проведення регулярних операцій, які доступні в Інтернеті, для домашнього господарства, а також для іноземних користувачів). 5. Відкриті дані (комплексний індикатор вимірює наявність в країні політики відкритих даних (включаючи транспозицію переглянутої Директиви про ІПС), оціночний політичний, соціально-економічний вплив і характеристики (використання даних, функціональність, доступність) портал національних даних). 6. Послуги електронної охорони здоров'я (% осіб, які користувалися послугами охорони здоров'я та догляду, що надаються в Інтернеті, без необхідності звертатися до лікарні чи лікарів). 7. Обмін медичними даними (лікарі загальної практики обмінюються медичними даними з лікарнями). 8. Електронний рецепт (лікарі загальної практики, що використовують електронні рецепти)

Джерело: [311].

Таблиця 2.3

Методологія формування індексу цифровізації економіки (Boston Consulting Group (e-Intensity))

Субіндекси	Окремі складові субіндексу
Розвиток інфраструктури	«Розвиток інфраструктури» відображає ступінь розвитку інфраструктури та наявність і якості доступу в Інтернет (фіксованого та мобільного)
Онлайн-витрати	«Онлайн-витрати» включає в себе витрати на онлайн-роздріб і рекламу онлайн
Активність користувачів	«Активність користувачів» розраховується як середньозважене значення субіндексів нижчого рівня: активність компаній, активність споживачів і активність державних установ

Джерело: [173]

Таблиця 2.4

Методологія формування індексу цифрової еволюції (DEI)

Субіндекси	Окремі складові індексу (субіндексу)
Рівень пропозиції	Цей драйвер вимірює якість та готовність цифрової та фізичної інфраструктури: інфраструктура доступу (складність зв'язку та охоплення; безпека), інфраструктура транзакцій (доступ до фінансових установ, електронні способи оплати), інфраструктура виконання (якість транспортної інфраструктури; логістика тощо)
Попит на цифрові технології	Індикатори, що допомагають вирішувати такі питання, як: а) чи мають споживачі засоби та інструменти, необхідні для підключення до цифрової економіки? б) чи мають споживачі бажання та інтерес до активної участі в цифровій економіці? 1. Споживчий потенціал для участі: здібності та бажання витрачати; гендерний цифровий розрив. 2. Розуміння цифрових платежів: ступінь фінансового включення та використання цифрових грошей. 3. Цифрове поглинання: поширеність і щільність пристрою; технологія, Інтернет, мобільний зв'язок; цифрове споживання
Інституційне середовище	Індикатори, що допомагають вирішувати такі питання, як: а) чи роблять уряди цілеспрямовані кроки до просування та прийняття цифровізації? б) чи є у них політика та нормативні акти для сприяння розвитку цифрових екосистем? 1. Інституції та бізнес-середовище: правове середовище, у тому числі ефективність у вирішенні суперечок, ІВ і захист інвесторів; бюрократія. 2. Інституції та цифрова екосистема: використання ІКТ і цифрових технологій у державному управлінні; конкуренція телекомунікацій. 3. Інституційна ефективність та довіра: прозорість; верховенство права; якість регулювання
Інноваційний клімат	Показники зосереджуються на з'ясуванні основного питання: які масштаби інновацій відбуваються в цифровій економіці країни? 1. Вхідні дані: варіанти фінансування та можливості; потужність запуску; здатність залучати і зберегти таланти. 2. Процес: складність ділової практики; R&D. 3. Вихідні дані: глибина мобільного залучення; досягнення інновацій; використання соціальних мереж і цифрових розваг

Джерело: [250]

Таблиця 2.5

Методологія формування індексу глобальної цифрової конкурентоспроможності (WDCI)

Субіндекси I рівня	Субіндекси II рівня
1	2
Знання	1. Талант (освітня оцінка PISA – математика, міжнародний досвід, іноземний висококваліфікований персонал, управління містами, цифрові/технологічні навички, чистий потік іноземних студентів). 2. Навчання та освіта (загальні державні витрати на освіту (% від ВВП), % населення, що здобули принаймні вищу освіту для осіб 25–34 років, співвідношення учнів і вчителів, % випускників зі ступенем в галузі ІКТ, інженерії, математики та природничих наук, частка жінок, які мають ступінь у 25–65 років). 3. Наукова концентрація (загальні витрати на НДДКР (% ВВП), загальний обсяг науково-технічного персоналу на душу населення (еквівалент повного робочого часу на 1000 осіб, жінки-дослідники (% від загальної кількості), продуктивність НДДКР (у % до ВВП), науково-технічне працевлаштування (% від загальної зайнятості), високотехнологічні патентні гранти (% від усіх патентів, наданих за походженням заявника (середнє значення))
Технології	1.Нормативно-правова база (започаткування бізнесу, виконання контрактів, закони про імміграцію, розробка та застосування технологій, законодавство про наукові дослідження (закони, що стимулюють інновації), права інтелектуальної власності). 2. Капіталізація (капіталізація ринку IT і фондового ринку (% від капіталізації фондового ринку), фінансування технологічного розвитку, підтримка підприємницької діяльності банківськими та фінансовими послугами, інвестиційний ризик Єврозони, загальний ризик країни (масштаб від 0 до 100)), легкодоступний для бізнесу венчурний капітал, інвестиції в телекомунікації (% ВВП). 3. Технологічна структура (комунікаційні технології, абоненти мобільного широкосмугового зв'язку 3G і 4G (% ринку мобільного зв'язку), бездротовий широкосмуговий зв'язок (рівень проникнення на 100 осіб), кількість користувачів Інтернету на 1000 осіб, швидкість Інтернету, високотехнологічний експорт (% промислового експорту))
Майбутня готовність	1. Адаптивне ставлення (використання онлайнових послуг, що полегшують взаємодію громадськості з урядом, роздрібна торгівля в Інтернеті (долари США на 1000 осіб), володіння планшетами (% домогосподарств), володіння смартфонами (% домогосподарств), ставлення до глобалізації). 2. Гнучкість бізнесу (реагування на можливості та загрози, інноваційність фірм (% усіх середніх фірмвиробників), використання

	великих даних та аналітики, передача знань). 3. Інтеграція з інформаційними технологіями (забезпечення електронного урядування Інтернет-урядовими службами з метою сприяння доступу та включення громадян, державно-приватне партнерство, кібербезпека, піратство програмного забезпечення)

Джерело: [279]

Таблиця 2.6

Методологія формування індексу мережевої готовності (NRI)

Субіндекси	Окремі складові індексу (субіндексу)
Навколишнє середовище	1. Політичне та регуляторне середовище: ефективність законотворчих органів, закони, що стосуються ІКТ, незалежність суддів, ефективність правової бази при вирішенні суперечок, захист інтелектуальної власності, норма піратства програмного забезпечення, кількість процедур для виконання контракту, час, необхідний для виконання договору. 2. Бізнес та інноваційне середовище: наявність новітніх технологій, наявність венчурного капіталу, загальна ставка податку, час, необхідний для започаткування бізнесу, кількість процедур, необхідних для початку бізнесу, інтенсивність місцевої конкуренції, державні закупівлі передової технологічної продукції
Готовність	1. Інфраструктура (виробництво електроенергії, коефіцієнт покриття мобільної мережі, міжнародна пропускна здатність Інтернету, безпечні сервери Інтернету). 2. Доступність (передплачені тарифи на мобільні стільникові мережі, тарифи на фіксований широкосмуговий Інтернет, індекс конкуренції в секторах Інтернету та телефонії). 3. Навички (якість системи освіти, якість математичної та природничо-наукової освіти, рівень грамотності дорослих)
Використання	1. Індивідуальне використання (підписки на мобільні телефони, домогосподарства з персональним комп'ютером, домогосподарства з доступом до Інтернету, фіксовані широкосмугові Інтернет-підписки, мобільні широкосмугові Інтернет-підписки, використання віртуальних соціальних мереж). 2. Використання бізнесу (поглинання технологій на рівні фірм, спроможність до інновацій, застосування патентів PCT, використання ІКТ для транзакцій між підприємствами, використання Інтернету між підприємствами та споживачами). 3. Використання урядом (важливість ІКТ для уряду в майбутньому, індекс урядової служби в Інтернеті, успіхи уряду в просуванні ІКТ)
Вплив	1. Економічні наслідки (вплив ІКТ на бізнес-моделі, заявки на патент PCT ІКТ, Вплив ІКТ на нові організаційні моделі. Частка робочої сили, зайнятої в наукоємних заходах (%)). 2. Соціальні наслідки (вплив ІКТ на доступ до основних послуг, доступ до Інтернету в школах, використання ІКТ та ефективність уряду, Індекс електронної участі)

Джерело: [241]

Додаток Б

Таблиця 2.1

Індикатори інформатизації світової спільноти, жовтень 2020 р.

Індикатори інформатизації світової спільноти	%
Загальна кількість користувачів мережею Інтернет	60
Кількість урбанізованого населення планети	56
Споживачі послуг мобільних операторів	67
Користувачі соціальними мережами	53
Аудиторія мережі Facebook	35
Аудиторія мережі YouTube	26

Рис. 2.1 Детермінанти сучасної цифрової парадигми

Джерело: [20, с. 47].

Таблиця 2.2

Вимір 1. Сфери компетентностей					
с0 Основи комп'ютерної грамотності	с1 Інформаційна грамотність, уміння працювати з даними	с 2 Створення цифрового контенту	с3 Комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві	с4 Безпека у цифровому середовищі	с5 Розв'язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя
Вимір 1. Назви компетентностей					
с0.к1 Використання комп'ютерних та мобільних пристроїв	с1.к1 Перегляд, пошук і фільтрація даних, інформації та цифрового контенту	с2к1 Розробка цифрового контенту	с3.к1 Комунікація за допомогою цифрових технологій	с4.к1 Захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет	с5.к1 Розв'язання технічних проблем
с0.к2 Використання базового програмного забезпечення	с1.к2 Критичне оцінювання та інтерпретація даних, інформації та цифрового контенту. Перевірка надійності джерел	с2к2 Редагування та інтеграція цифрового контенту	с3.к2 Поширення та обмін даними за допомогою цифрових технологій	с4.к2 Захист персональних даних та приватності, безпека в Інтернеті	с5.к2 Визначення потреб та їх технологічне вирішення
с0.к3 Використання за стосунків та прикладного програмного забезпечення	с1.к3 Управління даними, інформацією та цифровим контентом	с2к3 Авторське право та ліцензії	с3.к3 Співпраця за допомогою цифрових технологій	с4.к3 Захист особистих прав споживача від шахрайства і зловживань	с5.к3 Самооцінка власної цифрової компетентності, усунення прогалин
с0.к4 Використання Інтернету та онлайн застосунків	с1.к4 Реалізація власних запитів та потреб за допомогою цифрових технологій	с2к4 Первинні навички програмування	с3.к4 Цифрове громадянство Використання е-послуг. Е-підпис	с4.к4 Захист здоров'я та благополуччя	с5.к4 вВирішення життєвих проблем за допомогою цифрових технологій

с0.к5 Управління цифровою іентичністю	с1.к5 Самореаліза ція у цифровому суспільстві	с2к5 Творче використан ня цифрових технологій	с3.к5 Відповідаль ність. Правові та етичні норми. Мережевий етикет	с4.к5 Захист навколишньо го середовища	с5.к5 Навчання впродовж життя. Професій ний та саморозви ток у цифровому середовищі

Джерело: [127]

Таблиця 2.3

Параметри, методи і показники діагностики національного ринку праці в умовах цифровізації економіки

Складові параметру	Методи та показники оцінювання
Параметр «гнучкість»	
Зовнішня гнучкість	Методи: кількісний та якісний аналіз, групування, порівняльний аналіз, експертне опитування. Показники: рівень мобільності національного ринку праці, рівні зайнятості та безробіття населення; субіндекси індикатора «ринок праці» Індексу глобальної конкурентоспроможності
Внутрішня гнучкість	Методи: кількісний та якісній аналіз, групування, порівняльний аналіз, експертне опитування. Показники: частки неформально зайнятих, самозайнятих, зайнятих неповний робочий день, Субіндекси індикатора «ринок праці» Індексу глобальної конкурентоспроможності
Цифрова гнучкість	Методи: розробка наукової гіпотези, математичне моделювання, соціологічне опитування, експертне опитування. Показники: кількість зайнятих, обсяг реалізації, додана вартість у сфері чистих цифрових продуктів, частка працівників, які використовували ІКТ
Гнучкість оплати праці	Методи: системний, кількісний та якісний аналіз, групування, порівняльний аналіз. Показники: динаміка середньомісячної заробітної плати, погодинна ставка, субіндекси індикатора «ринок праці» Індексу глобальної конкурентоспроможності
Параметр «соціальний захист»	
Захист робочих місць	Методи: системний, аналіз документів, соціологічне й експертне опитування. Показники: оборот робочої сили, охоплення працівників колективними договорами, субіндекси індикаторів «ринок праці», «інституції» Індексу глобальної

	конкурентоспроможності
Підтримка зайнятості	Методи: системний, аналіз документів, експертне опитування. Показники: наявність вакансій, кількість працевлаштованих
Гарантія виплати зароблено доходу	Методи: кількісний та якісний аналіз, групування, аналіз документів, соціологічне опитування, експертне опитування. Показники: заборгованість з виплат по оплаті праці, субіндекси індикатора «інституції» Індексу глобальної конкурентоспроможності
Комбінований захист	Методи: соціологічне й експертне опитування. Показники: рівень доступності окремих соціальних послуг

Джерело: [5, с.15-16]

Додаток В

Таблиця 2.1

Динаміка індексу розвитку електронного уряду провідних країн у різних регіонах світу

Країна	Індекс ІРЕУ					
	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Великобританія	0,8147	0,8960	0,8965	0,9193	0,8815	0,9452
Нідерланди	0,8097	0,9125	0,8897	0,8659	0,8316	0,9101
Данія	0,7878	0,8889	0,8162	0,8510	0,9150	0,9758
Японія	0,7152	0,8019	0,8874	0,8440	0,8783	0,8989
США	0,8510	0,8687	0,8748	0,8420	0,8769	0,9297
Естонія	0,6965	0,7987	0,8180	0,8334	0,9010	0,9560
Китай	0,4700	0,5359	0,5450	0,8234	0,6811	0,7948
Казахстан	0,5578	0,6844	0,7283	0,7250	0,7597	0,8375
Росія	0,5136	0,7345	0,7296	0,7215	0,7969	0,8244
Індія	0,3567	0,3829	0,3834	0,4637	-	0,5964

Таблиця 2.2

Розбивка класів оцінок у групах EGDI

Низький EGDI				Середній EGDI				Високий EGDI				Дуже високий EGDI			
L1	L2	L3	LM	M1	M2	M3	MH	H1	H2	H3	HV	V1	V2	V3	VH

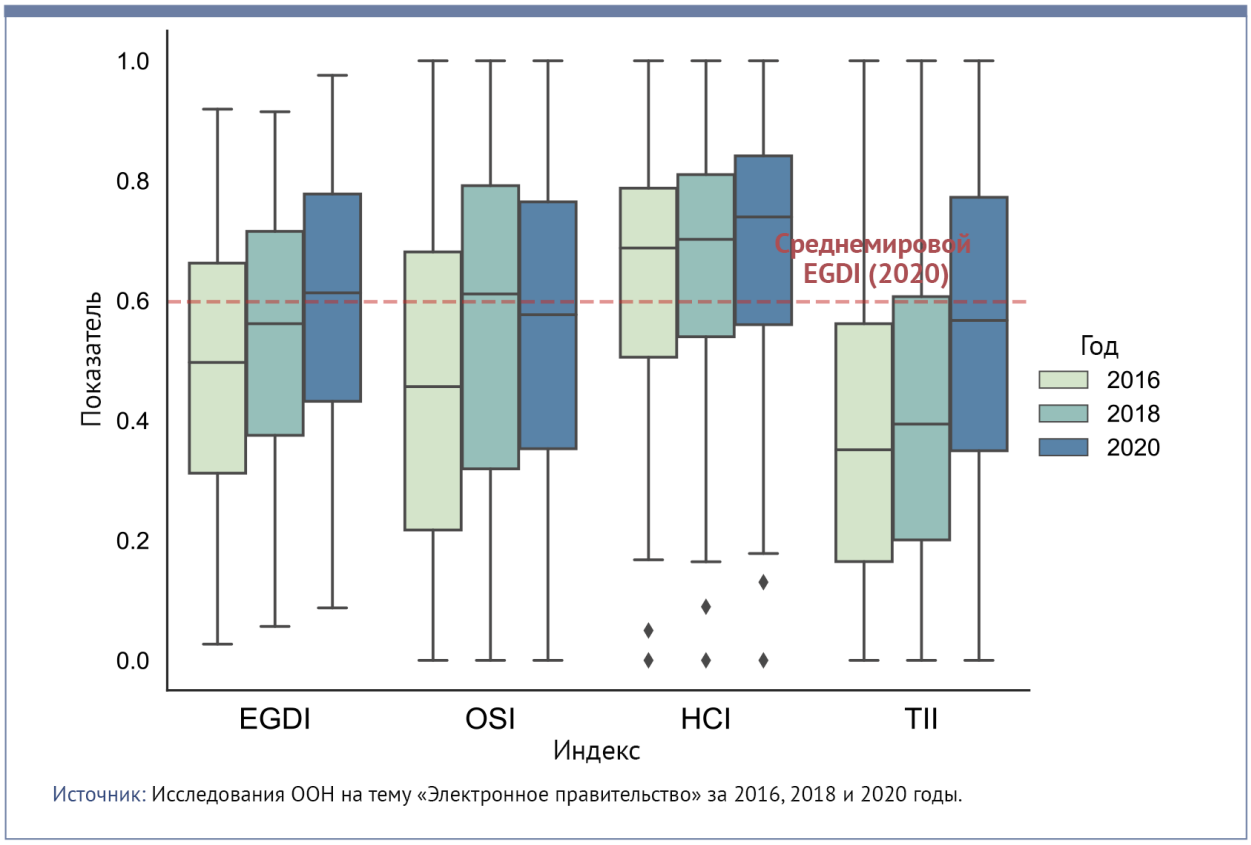

Рис. 2.2. Середні показники EGDI та його складових індексів за 2016, 2018 та 2020 рр.

Джерело: [314]

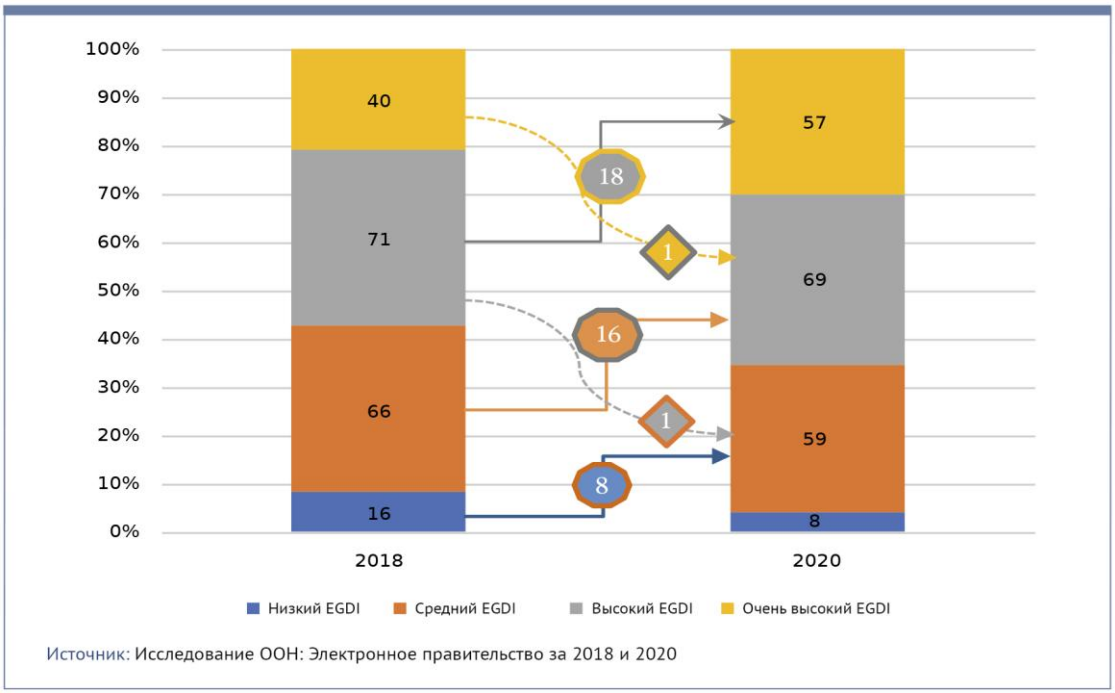

Рис. 2.3 Рух між групами EGDI з 2018 по 2020 рр. (кількість країн)

Джерело: [314]

Таблиця 2.3

Країни, що належать до вищої (VH) класу оцінки дуже високою групи EGDI

Країна	Клас оцінки	Регіон	Показник OSI	Показник HCI	Показник TII	Показник EGDI (2020)	Показник EGDI (2018)
Данія Республіка Корея	VH	Європа	0,9706	0,9588	0,9979	0,9758	0,9150
Естонія Фінляндія	VH	Азія	1,000	0,8997	0,9684	0,9560	0,9010
Австралія Швеція	VH	Європа	0,8486	0,9266	0,9212	0,9473	0,8486
Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії Нова Зеландія	VH	Європа	0,9706	0,9549	0,9101	0,9452	0,8815
Сполучні Штати Америки Нідерланди	VH	Океанія	0,9471	1,000	0,8825	0,9432	0,9053
Сінгапур Ісландіія	VH	Європа	0,9000	0,9471	0,9625	0,9365	0,8882
Норвегія Японія Данія	VH	Європа	0,9588	0,9292	0,9195	0,9358	0,8999
Республіка Корея Естонія	VH	Океанія	0,9294	0,9516	0,9207	0,9339	0,8806
Фінляндія Австралія	VH	Північна та Південна Америка	0,9471	0,9239	0,9182	0,9297	0,8769
Швеція Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії	VH	Європа	0,9059	0,9349	0,9276	0,9228	0,8757
Нова Зеландія Сполучні	VH	Азія	0,9647	0,8904	0,8899	0,9150	0,8812

Штати Америки							
Нідерланди Сінгапур	VH	Європа	0,7941	0,9525	0,9838	0,9101	0,8316
Ісландіія Норвегія	VH	Європа	0,8765	0,9392	0,9034	0,9064	0,8557
Японія	VH	Азія	0,9059	0,8684	0,9223	0,8989	0,8783

Джерело: [314]

Таблиця 2.4

Конвергенція і дивергенція рівнів OSI щодо рівнів EGDI, 2020 р.

Загальна кількість країн-членів	193	Дуже високий EGDI		Високий EGDI		Середній EGDI		Низький EGDI	
		Число	Про цент	Число	Про цент	Число	Про цент	Число	Про цент
Дуже високий OSI	54	44	81	10	19	-	-	-	-
Високий OSI	46	13	28	29	63	4	9	-	-
Середній OSI	72	-	-	30	42	40	56	2	3
Низький OSI	21	-	-	-	-	15	71	6	29

Джерело: [314]

Таблиця 2.5

Конвергенція і дивергенція подкомпоненте TII і HCI для групи дуже високого OSI, 2020 р

Дуже високий OSI			
Дуже високий HCI + Високий TII	Дуже високий TII + високий HCI	Високий TII + високий HCI високий	Високий HCI + Середній TII
Албанія, Аргентина, Бразилія, Колумбія, Хорватія, Еквадор, Казахстан, Мексика, Оман, Перу, Сербія, Таїланд, Туреччина	Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати	Китай, Домініканська Республіка, Республіка Молдова	Індія, Узбекистан

Джерело: [314]

Таблиця 2.6

Конвергенція і дивергенція подкомпонентів TII і HCI для групи високого OSI, 2020 р.

Дуже високий OSI					
Дуже високий H + Дуже високий TII	Високий TII + Дуже високий HCI	Дуже високий TII + Високий HCI	Високий HCI + Середній TII	Високий HCI + Низький TII	Середній HCI + Низький TII
Барбадос, Беларусь, Бельгія, Бруней Даруссалам, Чеська Республіка, Німеччина, Греція, Ізраїль, Латвія, Ліхтенштейн, Румунія, Саудовська Аравія, Словакія	Арменія, Азербайджан, Багамські Острови, Коста-Ріка, Грузія, Венгрія, (Ісламська Республіка) Іран, Киргизстан, Маврикій, Філіппіни, Сейшельські Острови, Шрі-Ланка, Україна	Катар	Бангладеш, Єгипет, Кенія, Руанда	Уганда	Пакистан, Об'єднана Республіка Танзанія

Джерело: [314]

Таблиця 2.7

Конвергенція і дивергенція подкомпонентов TII і HCI для групи середнього OSI, 2020 р.

Дуже високий OSI					
Дуже високий H + Дуже високий TII	Дуже високий HCI + Високий TII	Дуже високий HCI+ середній TII	Високий HCI + Низький TII	Високий HCI + Дуже високий TII	Високий HCI + Високий TII
Монако, Сан Марино	Чорногорія, Антигуа і Барбуда, Фіджі, Гренада, Монголія, Сент-Кітс і Невіс	(Болівариан-ська Республіка) Венесуела, Куба, Палау, Тонга	Маршаллови Острови	Андорра	Домініка, Алжир, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Кабо-Верде, Камбоджа, Габон, Ямайка, Йорданія, Мальдіви, Марокко, М'янма, Намібія, Сент-Люсія, Суринам
Середній OSI					
Високий HCI + Середній TII	Високий HCI + Низький TII	Середній HCI + Високий TII	Середній HCI + Низький TII	Низький HCI + Середній TII	Низький HCI + Низький T
Беліз, Есватіні, Гватемала, Гайана, Гондурас, Ліван, Лесото, Непал, Нікарагуа, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сирійська Арабська Республіка,	Ангола, Камерун, Конго, Кірібаті, Мадагаскар, (Федеративні Штати) Мікронезія	Кот-д'Івуар, Ірак	Афганістан, Бурунді, Ефіопія, Малаві, Мозамбік, Соломонові Острови, Ємен	Малі	Нігер, Сомалі

Таджикистан, Східний Тимор, Того, Тувалу, Вануату, Замбія, Зімбабве					

Джерело: [314]

Таблиця 2.8

Конвергенція і дивергенція подкомпонентов TII і HCI для групи низького OSI, 2020 р.

Низький OSI		
Високий HCI + Низький TII	Середній HCI + Середній TII	Середній HCI + Низький TII
Корейська Народно-Демократична Республіка, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Народно-Демократична Республіка Лаос, Папуа-Нова Гвінея	Коморські Острови, Джібуті, (Республіка) Гамбія, Гвінея, Мавританія	Центрально-Африканська Республіка, Еритрея, Гвінея-Бісау, Гаїті, Ліберія

Джерело: [314]

Таблиця 2.9

Кількість по країн, що надають онлайн-послуги вразливим групам населення, 2016, 2018 і 2020 рр.

Вразливі групи населення	Кількість країн по роках		
	2016	2018	2020
Молодь	88	144	156
Жінки	61	135	151
Люди похилого віку	64	128	148
Емігранти	76	125	137
Люди, що живуть у злиднях	47	120	130

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2.10

Частка 193 держав-членів Організації Об'єднаних Націй, що пропонують мобільні додатки або СМС для оновлення суспільного інформації, в розбивці по секторах, 2018 і 2020 рр.

Сектори	Рік	
	2018	2020
Освіта	46 %	54 %
Працевлаштування	38 %	54 %
Охорона здоров’я	36 %	54 %
Оточуюче середовище	36 %	52 %
Соціальний захист	33 %	47 %
Правосуддя		41 %

Джерело: [314]

Додаток Г

Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Юридичне управління

01601, м. Київ, вул. О. Гончара, 55а,
тел: (044) 247-31-13, тел/факс: (044) 247-31-95
www.dsns.gov.ua dpz@dsns.gov.ua

25.10.2021 № 08-313/01

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження Тогобицької Віолети Джемалівни на тему «Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації»

Державна служба України з надзвичайних ситуацій здійснює систематичний моніторинг ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, відстеженні динаміки їх розвитку, а також визначенні масштабів розповсюдження з метою недопущення їх виникнення й усунення. Ризики виникнення надзвичайних ситуацій (далі – НС) є різновидом соціальних ризиків, тому важливим є прогнозування перспективної кількості НС в Україні на основі відповідних ретроспективних даних.

Автор дисертаційного дослідження наполягає на доцільності здійснення прогнозування соціальних ризиків із використанням цифрових технологій. Ці рекомендації є своєчасними та змістовними, адже визначають напрями вдосконалення методичного керівництва та координації діяльності інформаційно-аналітичної системи по надзвичайним ситуаціям.

Зважаючи на це, результати дисертаційного дослідження Тогобицької В.Д. можуть бути враховані в практичній діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у контексті розробки алгоритму формування та прогнозування ризиків виникнення НС, зокрема, із використанням цифрових технологій.

У цілому дисертаційного дослідження Тогобицької В.Д. містить результати, що відіграють суттєву роль у процесах функціонування Державної служби України з надзвичайних ситуацій стосовно розвитку інформаційної бази моніторингу НС як різновиду соціальних ризиків.

Начальник Юридичного управління,
кандидат юридичних наук О.М. Кулеба

ДСНС УКРАЇНИ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

(ГУ ДСНС України у Полтавській області)

вул. М.Бірюзова 26/1, м. Полтава, 36007, тел. (0532) 564-602, тел/факс (0532)503-588, 508-656

www.pl.dsns.gov.ua код ЄДРПОУ 38610079 e-mail:poltava@dsns.gov.ua

21.10.2021 №61-09-6673/61-09 на №_____ від _____

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження Тогобицької Віолети Джемалівни на тему «Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації»

Керівництво Головного управління ДСНС України у Полтавській області засвідчує, що наукові розробки Тогобицької В.Д. упроваджувалися в організаційну роботу територіального органу влади.

Варто відзначити, що державна політика у сфері діджиталізації становить необхідний базис соціально-економічного розвитку країни, її регіонів і суспільства, тому важливим є підвищення результативності функціонування такої політики. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання ІКТ та інших цифрових технологій, необхідних для комплексного й оперативного надання адміністративних послуг населенню.

Саме впровадженню цих технологій і присвячене дисертаційне дослідження Тогобицької В.Д. У його межах автором слушно обґрунтовано розрізнення інформаційної, аналітичної та ін. забезпечувальної ролі інструментарію державної політики у сфері діджиталізації, що передбачає застосування новітніх технологій у повному циклі її вироблення та реалізації. Дані авторські рекомендації враховані під час розробки проєктів програм соціально-економічного розвитку з урахуванням загальнодержавних інтересів і регіональних потреб.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором дослідження.

Начальник Головного управління **Володимир САЛОГУБ**

002959

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної та методичної роботи Національного університету цивільного захисту України

_____ Олег НАЗАРОВ

АКТ № №21 від 26.08.2021

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Тогобицької Віолети Джемалівни на тему «Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Комісія в складі:

Голова – начальник навчально-науково-виробничого центру, д.держ.упр., проф., заслужений працівник освіти України Домбровська С.М.

Члени комісії – завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, держ.упр., проф. Майстро С.В.; начальник наукового відділу проблем державної безпеки, держ.упр., с.д. Помаза-Пономаренко А.Л.

Цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Тогобицької В.Д. на тему «Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації» (зокрема, поглиблення змістовно-понятійної бази, розробка та впровадження дієвих організаційних і правових механізмів державного регулювання в умовах діджиталізації) використовуються під час проведення лекцій та практичних занять із навчальних дисциплін «Концептуальні засади взаємодії політики й управління» і «Право в системі публічного управління та адміністрування» за програмою підготовки магістрів державного управління у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії:
д.держ.упр., професор Світлана ДОМБРОВСЬКА

Члени комісії:

д.держ.упр., професор Сергій МАЙСТРО
д.держ.упр., с.д. Аліна ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО